МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ВІСНИК ЧЕРКАСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Науковий журнал
Виходить 40 разів на рік
Заснований у березні 1997 року

№12 (345) 2015

Черкаси – 2015

Засновник, редакція, видавець і виготовлювач –
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16161-4633ПР від 11.12.2009

Журнал розрахований на економістів, викладачів, науковців, аспірантів, студентів.

Випуск № 12 (345) наукового журналу Вісник Черкаського університету, серія економічні науки рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 6 від 12.02.2015 року).

Видання входить до «Переліку наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі Наказу МОН України від 15 квітня 2014 року № 455.

Журнал реферується Українським реферативним журналом «Джерело» (засновники: Інститут проблем реєстрації інформації НАН України та Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського) та Реферативним журналом Всеросійського інституту наукової і технічної інформації РАН (ВІНІТІ РАН).

Головна редакційна колегія:
Черевко О.В., д.е.н. (головний редактор); Боєчко Ф.Ф., член-кор. НАПН України, д.б.н., проф. (заступник головного редактора); Корновенко С.В., д.і.н., проф. (заступник головного редактора); Кирилюк Є.М., д.е.н., доц. (відповідальний секретар); Архипова С.П., к.пед.н., проф.; Біда О.А. д.пед.н., проф.; Гнезділова К.М., д.пед.н., доц.; Головня Б.П., д.т.н., доц.; Гусак А.М., д.ф.-м.н., проф.; Земзюліна Н.І., д.і.н., доц.; Жаботинська С.А., д.філол.н., проф.; Кузьмінський А.І., член-кор. НАПН України, д.пед.н., проф.; Кукурудза І.І., д.е.н., проф.; Лизогуб В.С., д.б.н., проф.; Ляшенко Ю.О., д.ф.-м.н., доц.; Марченко О.В., д.філос.н., проф.; Масненко В.В., д.і.н., проф.; Мігус І.П., д.е.н., проф.; Мінаєв Б.П., д.х.н., проф.; Морозов А.Г., д.і.н., проф.; Перехрест О.Г., д.і.н., проф.; Поліщук В.Т., д.філол.н., проф.; Савченко О.П., д.пед.н., проф.; Селіванова О.О., д.філол.н., проф.; Чабан А.Ю., д.і.н., проф.; Шпак В.П., д.пед.н., проф.

Редакційна колегія серії:
Кукурудза І.І., д.е.н., проф. (відповідальний редактор напряму «Економічна теорія»); Прощаликіна А.М., к.е.н. (відповідальний секретар напряму «Економічна теорія»); Мігус І.П., д.е.н., проф. (відповідальний редактор напряму «Менеджмент та економічна безпека»); Мірошник В.В., к.е.н. (відповідальний секретар напряму «Менеджмент та економічна безпека»); Врубель Ю. д.е.н., проф. (Польща); Волейшо Я., д.е.н., проф. (Польща); Єжі Веславські, д.е.н., проф. (Польща); Єфіменко Н.А., д.е.н., проф.; Кирилюк Є.М., д.е.н.. доц.; Пасєка С.Р., д.е.н., проф.; Петрова І.Л., д.е.н., проф.; Пузіков В.В., д.е.н., проф. (Білорусь); Соловйов В.М., д.ф.-м.н., проф.; Шпильова В.О., д.е.н., доц.

За зміст публікації відповідальність несуть автори

Адреса редакційної колегії:
18000, Черкаси, бул. Шевченка, 81
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького,
кафедра менеджменту та економічної безпеки, тел. (0472) 37-11-15

©Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2015

УДК: 657

Т.М. Дида, М.Ф. Кондратюк

ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: МЕТОДИКА СКЛАДАННЯ

У статті розглянуто історію становлення бухгалтерської звітності та окреслено ключові причини її розвитку. Звернуто увагу на специфіку подання бухгалтерської звітності в розрізі фінансової, податкової, статистичної відповідно до форми подання, періодичності та шляхів оприлюднення. Реформування нормативного регулювання з метою гармонізації фінансової та податкової звітності, незважаючи на відмінну мету відповідної звітності та методику її формування, забезпечило суттєве наближення правил податкового обліку до бухгалтерського, а, отже, відповідно спрощено процедуру розрахунку податку для його платників. Однак повноцінної гармонізації двох обліків так і не відбулося. Звернуто увагу на появу норм, які зобов'язують платників податку подавати до територіальних органів Міністерства доходів і зборів України разом із податковою і фінансову звітність. Наведено принципи та правила підготовки фінансової звітності передбачені Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», П(С)БО, ПКУ та ін. нормативних актів. Наведено альтернативні випадки розрахунку та подання квартальної податкової звітності підприємств в залежності від авансових внесків із податку на прибуток.

Ключові слова: *бухгалтерський облік, фінансова звітність, податкова звітність, бухгалтерська звітність, звітний період.*

Постановка проблеми. Результати діяльності підприємства за звітний рік наведено у фінансовій звітності. Однак з кожним роком дані фінансової звітності одного підприємства недоцільно порівнювати з даними фінансової звітності через узагальненість показників, специфіку галузі, масштаби господарської діяльності, звітного періоду з урахуванням численних реформ та інфляції, особливості оподаткування тощо.

Реформування бухгалтерського обліку в напрямку гармонізації фінансової та податкової звітності викликає ряд суперечностей через відмінність мети формування звітності, що вимагає відмінної методики формування такої звітності.

В сучасних умовах результати експрес-аналізу даних фінансової звітності підприємства характеризують стан та результати діяльності підприємства, проте потребують додаткової інформації для прийняття ефективних управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми методики формування фінансової звітності в цілому та окремих її аспектів стосуються переважної більшості досліджень бухгалтерського обліку, адже мають на меті підвищення інформативності та достовірності даних бухгалтерського обліку для прийняття ефективних управлінських рішень, відповідно повинні впливати на дані фінансової звітності підприємства. Окрему увагу питанням організації та методики приділяли наступні вітчизняні науковці Ф.Ф. Бутинець, О.І. Гриценко, Т.В. Давидюк, О.А. Зоріна, Р.О. Костирко, Н.О. Лоханова, І.О. Макаренко, В.В. Петрушевська, М. Проданчук, Т.М. Сльозко. Не применшуючи внесок вчених в облікову науку, невирішеними на сьогодні залишаються питання методики формування фінансової звітності за вимогами П(С)БО та податкового законодавства.

Мета статті передбачає уточнення історичного становлення методики формування фінансової звітності та вплив реформ останніх років на підвищення інформативності даних фінансової звітності для прийняття управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформація ринкових умов господарювання під впливом транснаціональних компаній, глобалізації, розвитку інформаційний технологій ставить нові завдання щодо тактичних та стратегічних управлінських рішень. Відповідно, для нормального функціонування будь-якої ланки управління необхідно, щоб учасники могли оперативно та обґрунтовано приймати управлінські рішення, правильність та своєчасність яких ґрунтується на використанні інформації, що детально характеризує стан діяльності підприємства. За відсутності таких даних неможливо прийняти виважені рішення щодо напрямів подальшого розвитку

підприємства. Це підвищує значення фінансової звітності підприємства у системі інформаційного забезпечення ефективного управління економічними процесами.

Останнім часом у науковому просторі з'явилося чимало публікацій, присвячених характеристиці фінансової звітності. Однак для розкриття особливостей звітності сучасного підприємства чи організації, доцільно розглянути становлення фінансової звітності в розрізі її історичного розвитку.

Усвідомлення необхідності звітності починає простежуватися в економічних теоріях кінця XI – поч. XVIII ст. Зокрема Лука Пачолі у трактаті XI «Про рахунки й записи» книги «Сума арифметики, геометрії, вчення про пропорції й відносини» при визначенні фінансового результату як узагальнюючого показника виділяє основним прибуток [7]. Подальше становлення звітності пов'язано з відомим у Франції Законом «Про торгівельне право», який отримав назву «Кодекс Соварі» (1673 р.). На думку Ж. Соварі, звітність повинна відображати дохід підприємця за рік та відсутність фактів розкрадання доходів працівниками [14]. Таким чином, фінансова звітність починає виконувати контролюючу функцію, а не бути лише засобом збору та узагальнення інформації про результати діяльності суб'єкта господарювання [12].

Найбільшого імпульсу формування звітності набуло в XIX ст., оскільки саме в цей період закріпилися правила її подання. До прикладу, О.М. Мінаєва, досліджуючи історичний генезис становлення фінансової звітності, виділяє три етапи [5]:

Перший – поч. XIX ст. – поява бухгалтерського балансу і подвійного запису. Також формується юридичний напрям ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, в основу якого було покладено, що облік – це реєстрація прав та обов'язків власника, причому центром такої системи є рахунок капіталу. Саме в цей період фінансова звітність юридично пов'язується з реалізацією функції контролю за рухом коштів.

Другий – друга половина XIX – поч. XX ст. – складовою частиною бухгалтерського законодавства стає звіт про прибутки і збитки. При цьому висуваються вимоги належного ведення рахунків, складання та перевірки балансу. Однак питання уніфікації фінансової звітності з огляду на різні індивідуальні особливості окремих підприємств залишалося не вирішеним.

Третій – XX ст. – перегляд змісту та методології формування фінансової звітності відповідно до загальносвітової тенденції у формуванні глобальної економіки в умовах конкуренції. Виникають передумови формування національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, що функціонують на сьогодні.

Історія становлення методики формування фінансової звітності свідчить про зростання вимог до даних бухгалтерського обліку та розмежування внутрішньої та зовнішньої звітності. Важливим є вплив зовнішніх факторів, що зумовили зростання відмінностей фінансової звітності різних краї – нормативне регулювання., зокрема господарське законодавство.

Сучасний стан нормативного і методичного забезпечення підготовки звітності дозволяє констатувати факт існування неузгодженості підходів до її класифікації. У зв'язку з цим в обліковій теорії звітність як економічну категорію трактують двояко. З одного боку, вона виступає системою узагальнених і взаємопов'язаних економічних показників, які характеризують виробничу й фінансово-господарську діяльність підприємства за певний період. З іншого – звітність є елементом бухгалтерського обліку, способом узагальнення і подання інформації про результати діяльності підприємства, оскільки обліковий цикл завершується складанням звітності [13, с.6].

Наприклад, відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» розрізняють фінансову, податкову, статистичну та інші види звітності, які формуються на основі даних бухгалтерського обліку. Визначення дається лише фінансовій звітності, згідно якого це бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період [3, ст.3].

В НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» надається визначення фінансовій (ідентичне до наведеного у вищезгаданому Законі України) та бухгалтерській звітності. Зокрема, бухгалтерська звітність – це звітність, що складається на підставі даних бухгалтерського обліку для задоволення потреб певних користувачів [6, ст. 1]. А метою складання фінансової звітності є надання користувачам для прийняття ними рішень повної, правдивої, неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності, рух грошових коштів підприємства [6, п. 4 розд. І].

Одночасно з проблематикою трактування місця і ролі фінансової звітності особливо актуальною на сучасному етапі розвитку системи бухгалтерського обліку й оподаткування стала тема її заповнення. Так, після прийняття Податкового кодексу України (далі – ПКУ) механізм визначення об'єкта оподаткування податку на прибуток було суттєво змінено, чим забезпечено суттєве наближення правил податкового обліку до бухгалтерського, а, отже, відповідно спрощено процедуру розрахунку податку для його платників. Однак повноцінної гармонізації двох обліків так і не відбулося [13, с.8].

Водночас у законодавстві з'явилися норми, які зобов'язали платника податку подавати до територіальних органів Міністерства доходів і зборів України разом із податковою і фінансову звітність [8, п. 46.2, ст. 46].

В цілому підготовка та складання фінансової звітності передбачає кілька етапів, що обумовлено тривалістю облікового періоду і складністю виконуваних робіт. До прикладу, підготовчий етап,який передбачає перевірку повноти відображення у поточному обліку господарських операцій, оформлених відповідними документами, і завершити облікові записи: уточнити розподіл витрат і доходів між суміжними звітними періодами; перевірити стан розрахунків з дебіторами і кредиторами, скоригувати обсяги доходів і витрат, а також списати відповідні суми на фінансові результати та закрити рахунки; відобразити чисті прибутки (збитки) і їх розподіл чи погашення.

При складанні фінансової звітності важливо дотримуватися принципів та правил її підготовки, передбачених чинними нормативно-правовими актами Нагадаємо найголовніші з них [3; 6].

1. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» фінансова звітність складається у грошовій одиниці України – гривні. Великі та середні суб'єкти підприємництва заповнюють форми фінансової звітності в тисячах гривень без десяткових знаків. І лише грошові показники розділу IV «Розрахунок показників прибутковості акцій» Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) за формою № 2 відображають у гривнях з копійками.

2. При складанні фінансової звітності не допускається згортання статей активів та зобов'язань, доходів і витрат, окрім випадків, передбачених відповідними П(С)БО або МСФЗ [6, п. 3, розд. IV].

3. Підприємства можуть не наводити статті, у яких відсутня інформація до розкриття, крім випадків, коли така інформація була в попередньому звітному періоді [6, п. 4 розд. II]. Проте, на наш погляд, можна, як і раніше, вказувати у фінансовій звітності всі передбачені в ній рядки (у т. ч. й ті, що не містять показників), а за відсутності показників ставити в них прокреслення. Разом з тим можна додавати статті зі збереженням їх назви та коду рядка з переліку додаткових статей фінансової звітності, наведених у додатку 3 до П(С)БО 1, якщо стаття відповідає таким критеріям: інформація є суттєвою; оцінку статті може бути достовірно визначено.

4. Показники про податок на прибуток, витрати і збитки, вирахування з доходу, вибуття коштів, зменшення складових власного капіталу наводяться в дужках [6, п. 5 розд. II].

5. До фінансової звітності включаються показники діяльності філій, представництв, відділень та інших відокремлених підрозділів підприємства [6, п. 6 розд. II].

6. Показники річної фінансової звітності повинні підтверджуватися результатами проведеної перед цим інвентаризації активів та зобов'язань.

7. Фінансова звітність має бути підписана керівником та бухгалтером підприємства [3, с.11].

Фінансову звітність подають усі юридичні особи, створені відповідно до чинного законодавства України (незалежно від організаційно-правової форми господарювання та форми власності), а також представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які зобов'язані вести бухгалтерський облік. Як передбачено у п. 2 Порядку подання фінансової звітності, фінансова звітність складається відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності [9].

При цьому фінансову звітність за МСФЗ за 2014 рік подають: публічні акціонерні товариства; банки; страховики; підприємства, що здійснюють господарську діяльність з надання фінансових послуг, окрім страхування та пенсійного забезпечення, за винятком діяльності з управління активами; підприємства, що здійснюють діяльність з недержавного пенсійного забезпечення.

Крім того, фінансову звітність за МСФЗ подають підприємства, що застосовують міжнародні стандарти за самостійним рішенням [3, ст. 12].

Причому, від підприємств, що складають фінансову звітність за МСФЗ (обов'язково або за самостійним рішенням), не потрібне подання фінансової звітності відповідно до національних П(С)БО [4]. Усі інші юридичні особи складають та подають фінансову звітність відповідно до національних П(С)БО.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» звітним періодом при складанні фінансової звітності є календарний рік. Крім того, усі підприємства (за винятком платників податку на прибуток за ставкою 0% і суб'єктів малого підприємництва) зобов'язані подавати проміжну квартальну фінансову звітність у складі Балансу і Звіту про фінансові результати, яка подається наростаючим підсумком.

Для новостворених підприємств перший звітний період може бути менше 12 місяців, але не може перевищувати 15 місяців. Отже, підприємства, які були зареєстровані, в період з 1 жовтня по 31 грудня 2014 року, річну фінансову звітність за цей період можуть не складати. Перший звітний період для них буде з дати реєстрації по 31 грудня 2016 року.

Строки подання фінансової звітності встановлено Порядком подання фінансової звітності та ПКУ в залежності від установи, в яку подається така звітність [11]. Так, відповідно до п. 5 Порядку до органів статистики річна фінансова звітність (крім зведеної та консолідованої) повинна подаватися не пізніше 28 лютого року, наступного за звітним. Якщо граничний строк подання фінансової звітності припадає на неробочий день, то такий строк переноситься на перший після вихідного робочий день. Державному реєстратору за місцезнаходженням реєстраційної справи річна фінансова звітність подається не пізніше 1 червня року, наступного за звітним [10].

Датою подання фінансової звітності вважається день її фактичної передачі за призначенням. Якщо фінансова звітність надсилається поштою, то датою її подання вважається дата отримання адресатом, зазначена на штемпелі відділення зв'язку, що обслуговує адресата. З розвитком інформаційних технологій обов'язковим є подання звітності в електронній формі, проте ряд підприємств додатково подає паперові варіанти.

Окремі суб'єкти господарювання зобов'язані не пізніше 30 квітня року, наступного за звітним, оприлюднювати (тобто розміщувати на власній веб-сторінці та опубліковувати в періодичних або неперіодичних виданнях) річну фінансову звітність разом з аудиторським висновком. Обов'язковому оприлюдненню підлягає звітність публічних акціонерних товариств, підприємств-емітентів іпотечних облігацій, іпотечних сертифікатів, облігацій підприємств та сертифікатів фондів операцій з нерухомістю, професійних учасників фондового ринку, банків, страховиків, інших фінансових установ.

До територіальних органів Міністерства доходів і зборів України відповідно до п. 46.2 ст. 46 ПКУ платник податку на прибуток підприємства разом з відповідною податковою декларацією подає квартальну або річну фінансову звітність у порядку, передбаченому для

подання податкової декларації [8]. Аналогічні за змістом норми містить і п. 2 Порядку подання фінансової звітності.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» фінансова, податкова, статистична та інші види звітності, що використовують грошовий вимірник, ґрунтуються на даних бухгалтерського обліку. Проте, враховуючи той факт, що сьогодні на практиці бухгалтерський облік відмінний від обліку належних до сплати податків та зборів, на порядок подання фінансової звітності до контролюючих органів та мають вплив зміни податкового законодавства, розглянемо більш детально проблематику подання фінансової звітності за 2013 р. у порівнянні з 2014 р.

Так, із запровадженням у 2013 році авансової сплати податку на прибуток ситуація з періодичністю та строком звітування дещо ускладнилась. Власне у нормі п. 46.2 ст. 46 ПКУ змін не відбулося, а строк подання фінансової звітності як і раніше залежить від строків звітування з податку на прибуток. Однак дещо урізноманітнились можливі варіанти подання звітності в залежності від порядку сплати авансових внесків з податку.

1. Платники, що сплачують авансові внески з податку на прибуток підприємств. Базовим звітним періодом для платників авансових внесків із податку на прибуток з 04.08.2013 р. було встановлено календарний рік. Декларацію за рік і розрахунок авансових внесків платники податку на прибуток подають упродовж 60 календарних днів після закінчення року.

Інакша ситуація, якщо платник податку, який сплачує авансовий внесок, за підсумками І кварталу 2014 року не отримав прибутку чи отримав збиток. Відтак, відповідно до п. 57.1 ст. 57 ПКУ такий платник має право (не обов'язок) подати податкову декларацію та фінансову звітність за І квартал і в II–IV кварталах авансові внески не сплачувати, а податкові зобов'язання визначати на підставі податкової декларації за підсумками першого півріччя, трьох кварталів і за рік, яка подається до контролюючого органу в порядку, передбаченому ПКУ. Тобто такий платник податку на прибуток має право перейти на квартальне звітування [2]. Якщо ж підприємство не скористалося таким правом, а залишилося платником авансових внесків, то декларація, а з нею й фінансова звітність, подаватиметься з орієнтиром на базовий звітний період – рік.

2. Платники, що не сплачують авансові внески з податку на прибуток підприємств. Одразу зазначимо, що особливості подання звітності такими підприємствами у 2013 р. залежали від трьох факторів: розміру підприємства (малі/середні/великі); розміру доходу (більше/менше 10 млн. грн.); І кварталу звітного року (збитковий/прибутковий).

Підприємства, у яких доходи, що враховуються при визначенні об'єкта оподаткування, за останній річний звітний (податковий) період не перевищують 10 млн. грн.., сплачують податок на прибуток на підставі податкової декларації і не сплачують авансових внесків. Підприємства, що подавали фінансову звітність на 2013 рік разом із декларацією з податку на прибуток до органу Міністерства доходів і зборів України раз на рік відповідно до п.2 Порядку подання фінансової звітності [9], п. 46.2 ст.46 ПКУ [8].

Висновки. За результатами проведеного екскурсу в історію підходів до мети формування звітності, змін зазнали основні вимоги до даних фінансової звітності, а також методика, що зумовлена на розмежування бухгалтерської звітності на фінансову, податкову та статистичну. Тенденція зміни нормативного регулювання щодо гармонізації бухгалтерської та податкової звітності підприємств супроводжується рядом реформ та альтернативних варіантів, проте результатом виступає недовіра до даних фінансової звітності та поширення практики формування фінансової звітності за МСФЗ.

Список використаних джерел:

1. Безверхий К. Інтегрована звітність підприємства: удосконалення організації і методики її складання / К. Безверхий // Бухгалтерський облік і аудит. – 2014. - №5. – с.23-28

2. Бухгалтерський практикум : фінансова звітність – 2014 // Щомісячний додаток до журналу Вісник Міністерства доходів і зборів України. – 2014. – Част. 1. – 82 с.

3. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» від 16.07.1999 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14

4. Лист Міністерства фінансів України «Щодо застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності» від 06.03.2012 р. №31-08410-07-29/5792 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.profiwins.com.ua/ru/letters-and-orders/treasury/2853-5792.html

5. Мінаєва О. М. Правове регулювання податкового обліку : дис. Канд. юрид. наук : 12.00.07 / О. М. Мінаєва. – Харків, 2007. – 201 с.

6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : затв. наказом Міністерства фінансів України : від 07.02.2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13/print 1370326239541384

7. Пачолі Л. Сума арифметики, геометрії, вчення про пропорції й відносини / Трактат XI «Про рахунки і записи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ek-lit.narod.ru/lukasod.htm

8. Податковий кодекс України : від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/ laws/show/2755-17

9. Порядок подання фінансової звітності: затв. постановою Кабінету Міністрів України: від 28.02.2000р. №419 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-%D0%BF

10. Річна фінансова звітність : Спецвипуск // Податки та бухгалтерський облік. – 2013. – № 12. – 144с.

11. Серебрянський Д.М. Гармонізація податкового та бухгалтерського обліку в контексті оподаткування прибутку підприємств в Україні : монографія / [Огороднікова І. І., Серебрянський Д. М., Смірнова О. М., Стадник М. В. Турянський Ю. І.]; за заг. ред. Д. М. Серебрянського. – К. : Алерта, 2013. – 366 с.

12. Смірнова О. М., Стадник М. В. Фінансова звітність : історичний аспект розвитку та сучасні орієнтири / О. М. Смірнова, М. В. Стадник // Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації : Міжнародний збірник наукових праць. Випуск 2. – Тернопіль : Крок, 2014. – С. 116-119.

13. Смірнова О.М., Стадник М.В. Теоретичні та методичні основи складання фінансової звітності в Україні / О.М. Смірнова, М.В. Стадник – Ірпінь : НДІ фінансового права, 2014. – 60с.

14. Соварі Ж. Сучасний підприємець. / Le parfait négociant ou Instruction générale pour ce qui regarde le commerce des marchandises de France et des pays étrangers [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://archive.org/stream/cihm_38182#page/n11/mode/2up

Dyda T.M., Kondratiuk M.F. Company's financial statements: methods of preparation. *The article reviews the history of development of accounting reporting and outlines the key reasons for its development. Attention is paid to the specific presentation of accounting reports in the context of financial, tax and statistic statements according to the presentation, frequency and ways of making them public. Reforms in regulations in the area of harmonization of tax and financial reporting considerably simplify the procedure for calculating taxes by tax payers. However, there are still a lot of obstacles on the way to harmonization. The paper emphasizes on the emergence of rules that require taxpayers to submit financial together with the tax statements to the territorial bodies of the Ministry of incomes and fees of Ukraine. The research outlines the principles and rules of preparing financial statements foreseen by the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", Accounting Standards, Tax Code of Ukraine and others regulations. Alternative cases of calculating and submitting quarterly tax reports have been listed depending on advance payments from income tax.*

Keywords: *accounting, financial reporting, tax reporting, accounting statements, reporting period.*

УДК 336.7

І.О. Доценко

ГРОШОВО-КРЕДИТНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті розглядаються проблеми визначення сутності грошово-кредитної безпеки як складової фінансової безпеки держави. Досліджено підходи вітчизняних та зарубіжних вчених, щодо трактування фінансової безпеки та грошово-кредитної безпеки. Визначено сутність та основні складові фінансової безпеки держави. Наведено основні умови забезпечення грошово-кредитної безпеки. Визначено вплив «доларизації» економіки держави на рівень грошово-кредитної безпеки.

Ключові слова: *грошово-кредитна безпека, фінансова безпека, складові фінансової безпеки, боргова безпека, валютна безпека, банківська безпека, безпека небанківського фінансового сектора, грошово-кредитна політика.*

Постановка проблеми. Проблема становлення української національної системи грошово-кредитних відносин є основоположною у сфері економічного реформування держави. У сучасних умовах вплив світових фінансових систем на окремо взяту державу переходить на якісно новий рівень. Одним з ключових завдань процесу регулювання відносин, що виникають між суб'єктами фінансової системи України, є створення безпечних умов їх функціонування. Формою узагальнення поточного рівня цих умов є фінансова безпека. Грошово-кредитна безпека є одним з ключових елементів підсистеми фінансової безпеки. Політика у сфері грошового обігу та кредиту має велике значення для кожної країни, оскільки, шляхом регулювання пропозиції грошей, вона впливає на перебіг багатьох процесів у країні. Враховуючи провідну роль фінансів у сучасній економіці, особливої актуальності набуває визначення сутності і складових фінансової і грошово-кредитної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і практичних основ фінансової безпеки в Україні присвячені праці таких вчених, як О. Барановського, О. Василика, З. Варналія, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, В. Кузьменко, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Предборського, А. Сухорукова, В. Сенчагова,. Велика увага, що приділяється зазначеному напрямку, свідчить про актуальність даної проблематики і необхідність подальших досліджень, зважаючи на багатоаспектність поняття, що розглядається.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів безпеки грошово-кредитного сектора та визначення їх впливу на фінансову безпеку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою виявлення місця грошово-кредитної безпеки у структурі фінансової безпеки, доцільно попередньо ознайомитись з поняттям фінансова безпека держави. Поняття фінансової безпеки так само широке, як, власне, й тлумачення фінансів як системи економічних відносин, що виникають в процесі створення та використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів. А відтак - фінансова безпека являє собою надзвичайно складну багаторівневу систему, яку утворюють ряд підсистем, кожна з котрих має власну структуру і логіку розвитку [1].

В економічній літературі існують різні підходи щодо визначення сутності фінансової безпеки держави. Вітчизняний вчений М. Єрмошенко визначає фінансову безпеку як стан фінансової сфери держави, що характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарства та населення і в цілому – ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток [2].

А. Сухоруков, О. Ладюк трактує фінансову безпеку держави, як захищеність інтересів держави у фінансовій сфері, або такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, що гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберегти від надмірного

знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку і обслуговування фінансових зобов'язань [3]. В даному визначенні, автор розглядає структуру фінансової системи держави в розрізі трьох складових, що, на нашу думку, неповно відображає комплексність фінансової безпеки.

Б. Губський під фінансовою безпекою розуміє стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової системи, який характеризується спроможністю держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи, її структурну збалансованість, стійкість до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів [4]. Підхід автора до визначення категорії «фінансова безпека» є досить вузьким і зводиться фактично до ефективного функціонування економічної системи держави.

В свою чергу, Нетесаний Ю.В., вважає, що фінансова безпека – це важлива складова держави та суспільства, яка є багаторівневою системою, яку утворюють ряд підсистем, кожна з яких має власну структуру і характер розвитку [5].

В цілому фінансова безпека держави полягає у здатності його органів: забезпечувати стійкість економічного розвитку держави, платіжно-розрахункової системи та основних фінансово-економічних параметрів; нейтралізувати вплив світових фінансових криз і навмисних дій світових держав, тіньових структур на національно-економічну та соціально-політичну систему; запобігати втечі капіталу за кордон, конфліктам між владою різних рівнів з приводу розподілу і використання ресурсів національної бюджетної системи; найбільш ефективно для економіки країни залучати і використовувати кошти іноземних запозичень; запобігати злочинам й адміністративним правопорушенням у фінансових правовідносинах [6]. Г. Пастернак-Таранушенко вводить поняття «фінансово-грошова безпека держави», під яким розуміє – «різновид безпеки, що має вплив на всі галузі економіки держави. Оскільки гроші є еквівалентом вартості будь-яких товарів, вони (через ціну) є чинником, спроможним дестабілізувати економічне становите в країні. Гроші - не тільки паперові або монетні знаки обміну, купівлі або продажу, а ще й безготівкові перекази та цінні папери (акції, векселі, сертифікати, облігації тощо), що визначають фінансовий стан держави. Величезне значення має банківська система країни, яка реалізує всі операції, що стосуються обігу грошей та цінних паперів. Саме банки здатні стабілізувати або дестабілізувати фінансове становище держави» [7].

На нашу думку, співвідношення між поняттями «фінансова безпека», «грошово-кредитна безпека» слід визначати, виходячи зі співвідношення категорій «фінанси» і «кредит», які є тісно пов'язаними, але категорія «фінанси» є ширша за своїм змістом та включає кредитні відносини. Також, враховуючи, що грошово-кредитну політику поділяють на вузьку і широку, яка включає валютну політику, інфляційну політику, її слід визнати складовою фінансової безпеки.

Серед вчених існують різні думки щодо виділення складових фінансової безпеки, зокрема виділяють бюджетну, валютну, інфляційну, інвестиційну, кредитну, боргову, безпеку страхового і фондового ринку.

Відповідно до Наказу Міністерства економіки України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», від 29.10.2013 р. № 1277 [8] виділяють наступні складові фінансової безпеки:

– банківська безпека – це рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування;

– безпека небанківського фінансового сектору – це рівень розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах;

– боргова безпека – відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення

нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі;

– бюджетна безпека – це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції;

– валютна безпека – це стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках;

– грошово-кредитна безпека – це стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки.

Для забезпечення грошово-кредитної безпеки повинні застосовуватися наступні умови:

– обсяг обігових коштів підприємств усіх форм власності повинен знаходитися на рівні, який забезпечує їх нормальне функціонування;

– рівень кредиторської та дебіторської заборгованості не перевищує встановлені нормативи;

– стабільне зростання обсягів безготівкових розрахунків при сплаті населення за товари та послуги;

– поступове зменшення обсягу тіньової економіки;

– емісія не перевищує встановлені нормативи;

– рівень доларизації грошового обігу не повинен перевищувати 10 % грошової маси в національній валюті;

– повернення вітчизняних валютних коштів з-за кордону;

– дотримання балансу між грошовими доходами та витратами населення;

– обсяг наданих економіці кредитів мають забезпечувати фінансування обігових коштів підприємств (установ, організацій) у необхідних для їх стабільного функціонування розмірах.

Значний вплив на рівень грошово-кредитної безпеки в України на нинішньому етапі розвитку становить зростаюча «доларизація» економіки держави. Сутність цього економічного явища полягає у витісненні національної грошової одиниці більш стабільною іноземною валютою. Основними сучасними формами прояву та причинами доларизації в Україні є: недосконалість законодавчої та нормативної бази щодо використання в грошовому обороті країни іноземної валюти; низький рівень довіри до національної валюти з боку населення; високі інфляційні очікування та девальвація національної грошової одиниці; нерозвиненість фінансового ринку, зокрема ринку державних цінних паперів, що звужує можливості інвесторів щодо вкладення коштів в національній валюті; збільшення кількості іноземних банків у фінансовій системі; залучення державних позик в іноземній валюті; значні обсяги надходжень в країну валютних переказів від трудових емігрантів.

На сьогоднішній день, з огляду на загострену кризу та стрімке падіння довіри до банківських установ, в країні спостерігається масове вилучення іноземної валюти з обігу і збереження на руках у населення. Одним із найбільш негативних наслідків доларизації для вітчизняної економіки є також зменшення впливу НБУ на грошово-кредитну сферу, що, в свою чергу, суттєво знижує ефективність монетарної політики (через обмеженість монетарних важелів управління). Забезпечення стабільності національної грошової одиниці є одним із завдань грошово-кредитної безпеки держави, однак з метою посилення конкурентоспроможності національної економіки та здатності фінансової системи протидіяти зовнішнім впливам Національним банком було запроваджено перехід до гнучкого валютного курсу, що одразу відобразилось на його динаміці. Такі дії регулятора за нинішніх умов можна вважати цілком виправданими, оскільки витрачання валютних резервів на підтримання національної грошової одиниці, з огляду на їх значне скорочення, стає все більш проблематичним. Політика фіксованого обмінного курсу (режим валютного

таргетування) реалізовувалась в Україні принаймні останні 15 років, але в рамках співробітництва з МВФ українською владою було взято зобов'язання дотримуючись плаваючого обмінного курсу поступово здійснювати перехід до режиму таргетування інфляції.

Таким чином, до основних напрямів зміцнення фінансової безпеки України можна віднести: підвищення монетизації економіки; застосування цільового підходу до емісії грошової маси; відновлення ліквідності банківського сектору економіки та запобігання банкрутства системних банків; зменшення долі іноземних банківських установ в загальному обсязі капіталу банківської системи країни.

Висновки. Безпека грошово-кредитного сектора є самостійним структурним елементом в системі фінансової безпеки держави, оскільки в грошово-кредитній сфері існують чинники, що становлять їй загрозу. Саме фінансова природа кризових явищ та їх монетарний характер обумовлюють необхідність оцінки сучасного рівня грошово-кредитної безпеки держави, яка здійснюється на основі аналізу макроекономічної та фінансової ситуації, аналізу процесів, що відбуваються на грошово-кредитному ринку. Отже, проблема належної підтримки грошово-кредитної складової фінансової безпеки держави є актуальною, оскільки зростає необхідність впровадження комплексу заходів, спрямованих на усунення недоліків в управлінні грошово-кредитною сферою і забезпечення протидії її тінізації. Потребує нагального розв'язання проблема недостатності грошової маси в легальному обороті з одночасним її скороченням у тіньовому обігу. Ситуація щодо формування грошово–кредитної безпеки потребує негайного втручання з боку Уряду та Національного банку України. Перед регулятором стає проблема підвищення грошово–кредитної безпеки, як складової фінансової безпеки, за рахунок виваженої монетарної політики.

Список використаних джерел:

1. Кубах Т.Г. Сутність фінансової безпеки як складової елементу економічної безпеки держави / Т.Г. Кубах [Електронний ресурс] –Режим доступу: http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_F/Kubakh_1.pdf

2. Єрмошенко, М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Єрмошенко. – К.: 2001. – 350 с.

3. Сухоруков А.І. Фінансова безпека держави: навчальний посібник / А.І. Сухоруков, О.Д. Ладюк. – К.: Центр учбової літератури. – 2007. – 192 с.

4. Губський Б.В. Економічна безпека держави: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Б.В. Губський. – К.: ДП «Укрархбудінформ», 2001. – 121 с.

5. Нетесаний Ю.В. Фінансово-економічна криза та забезпечення фінансової безпеки країни / Ю.В. Нетесаний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3004.

6. Лазарева А.П. Фінансова безпека країни: загрози та основні напрями зміцнення / А.П. Лазарева // Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип. 27. – С. 88-94.

7. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави: підручник для осіб, що навчаються за фахом «Службовець, державного управління» / Г.А. Пастернак-Таранушенко. – К.: ІДУС при Кабміні України. - 1994. – 140 с.

8. Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm

Dotsenko I.O. Money-and-credit safety as constituent of financial safety of the state. *It is well-proven in the article, that money-and-credit safety is one of key ingredients of subsystem of financial safety. The theoretical aspects of safety of money-and-credit sector are investigational and their influence is certain on financial safety of the state. Essence of money-and-credit safety is certain as component financial safety of the state. The walkthrough of approaches of home and foreign scientists is carried out, in relation to interpretation of concept «financial safety» and «money-and-credit safety». The basic constituents of financial safety of the state are considered, in particular bank safety, safety of unbank financial sector, promissory safety, budgetary safety, currency safety, money-and-credit safety. Basic terms over of providing of money-and-credit safety are brought. Influence of «dollarization» of economy of the state is certain on money-and-credit strength security.*

Key words: *money-and-credit safety, financial safety, constituents of financial safety, promissory safety, currency safety, bank safety, safety of unbank financial sector, monetary policy.*

УДК 336.761

Н.В. Дудченко

ПРИНЦИПОВІ ОСНОВИ ОЦІНЮВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ З УРАХУВАННЯМ ВПЛИВУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Досліджено сучасні підходи до систему економічної безпеки комерційного банку. Запропоновано авторський підхід до даного поняття. Запропонована структура системи економічної безпеки комерційного банку, яка може бути представлена як сукупність таких підсистем, як: кредитно-фінансова безпека та безпека економічної інформації. Систематизовано основні елементи системи економічної безпеки комерційного банку. Встановлено основні етапи оцінки стану зазначеної системи. Запропоновано авторський термін «методика оцінки стану системи економічної безпеки банківських установ». Систематизовано основні принципи та методи, на яких ґрунтується аналіз стану системи економічної безпеки банківських установ.

Ключові слова: *комерційний банк, економічна безпека, система економічної безпеки комерційного банку, державне регулювання, кредитно-фінансова безпека , безпека економічної інформації.*

Постановка проблеми. В основі проектування заходів щодо оптимізації впливу державного регулювання на систему економічної безпеки банківських установ має бути покладено методологічний інструментарій оцінки системи економічної безпеки банківських установ. Така оцінка є необхідною для діагностики стану економічної безпеки, якого банкам вдалося досягти, і відповідно до нього, визначити, у яких напрямках і за допомогою яких інструментів доцільно скоординувати вектори державного впливу, аби максимізувати рівень економічної безпеки банківських установ в Україні.

Особливість безпеки банківської системи України в сучасних умовах полягає в тому, що вона забезпечується в країні з перехідною економікою, де ринкові механізми перебувають у стадії становлення. Для цього періоду характерними є політичні, економічні, соціальні кризи, недосконале податкове законодавство, населення слабо орієнтується в реаліях монетарної політики. Все це є підґрунтям для виникнення різного роду небезпечних явищ у банківській системі України таких, як: недобросовісна конкуренція, зростання злочинності. За таких обставин виникає потреба у захисті банківської системи як з боку правоохоронних органів, так і силами самих банків, що є закономірним явищем у суспільстві з ринковими відносинами.

Для забезпечення економічної безпеки банкам необхідна певна система, що дозволяє на постійній основі здійснювати діагностичні і превентивні дії, спрямовані на підтримку належного рівня фінансової безпеки.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. На думку О.І. Барановського [1], М.І. Зубка [2],С. М. Побережного, О. Л. Пластуна, Т. М. Болгар [3], Мігус І.П. [4] та інших науковців та практиків слід особливу увагу приділяти саме фінансовій безпеці комерційних банків, як такій, що має найбільший вплив на їх діяльність. Проте вважаємо, що для повного уявлення про діяльність комерційного банку та стан його захищеності від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, доцільніше розглядати поняття «система економічної безпеки комерційного банку».

Мета статті полягає у розробці методики оцінювання системи економічної безпеки банківських установ з урахуванням впливу державного регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. При розкритті сутності економічної безпеки комерційних банків, на нашу думку, необхідно врахувати, що вона повинна бути представлена як динамічна характеристика єдиної, цілісної системи. Вона має свої відмітні ознаки від інших подібних систем економічної безпеки, наприклад підприємства, регіону, території.

Система економічної безпеки комерційних банків може бути: індивідуальною для конкретного банку, оскільки залежить від рівня розвитку банку, його призначення і

специфіки; регіональною, якщо їй властиві деякі загальні характеристики для банків на конкретній території або в регіоні; загальнодержавною, коли є загальні тенденції, характерні для комерційних банків України.

Автори пропонують розглядати систему економічної безпеки комерційного банку як динамічну систему елементів, взаємодія яких дозволяє формувати позитивні фінансові потоки розвитку комерційних банків. Такий підхід дозволить чітко уявити поняття «система економічної безпеки комерційних банків» і послужить методичною основою для розгляду окремих складових підсистем, наприклад, кредитної, валютної та інших. Як будь-яка система вона складається з взаємопов'язаних елементів або складових. Елементи повинні бути сумісними, а їх взаємодія - дозволяти отримувати нові якісні характеристики для всієї системи [4]. Такий підхід дозволить чітко уявити поняття «система економічної безпеки комерційних банків» і стане методичною основою для розгляду окремих складових підсистем, наприклад, кредитної, валютної та інших.

Система економічної безпеки комерційного банку може бути представлена як сукупність таких підсистем:

1) кредитно-фінансова безпека
2) безпека економічної інформації.

До *підсистеми забезпечення кредитно-фінансової безпеки* пропонуємо віднести такі підсистеми другого рівня, як: підсистема забезпечення кредитної безпеки; підсистема забезпечення ресурсної безпеки; підсистема забезпечення інвестиційної безпеки; підсистема забезпечення валютної безпеки; підсистема забезпечення безпеки, пов'язаної з розрахунковими операціями банку. До підсистеми забезпечення безпеки економічної банківської інформації належить віднести такі підсистеми другого рівня: підсистема забезпечення економічної безпеки при пошкодженні програмного забезпечення, підсистема забезпечення економічної безпеки при підробці платіжних документів і підсистема забезпечення економічної безпеки при розкраданні і підробці інформації.

Кредитно-фінансова безпека - узагальнюючий термін, що означає сукупність заходів щодо запобігання або зниження загроз у всіх функціональних сферах діяльності комерційних банків: в кредитній сфері, у сфері забезпечення коштами; у сфері розміщення власних коштів; у валютній сфері та в галузі розрахунків. Цей блок характеризується нестабільністю і недосконалістю.

Кредитна безпека - сукупність заходів щодо запобігання або зниження загроз в кредитній сфері діяльності комерційних банків. Ця підсистема характеризується високою нестабільністю, незавершеністю і недосконалістю. Вважається, що найбільше загроз, що впливають на фінансову безпеку, припадає на кредитну сферу діяльності комерційних банків, отже, і заходи щодо їх запобігання повинні бути найбільш ефективними в кредитній сфері.

Ресурсна безпека - сукупність заходів щодо запобігання або зниження загроз у сфері забезпечення комерційних банків фінансовими ресурсами. Засобів повинно бути достатньо не тільки для поточного функціонування комерційних банків, а для фінансування розширеного розвитку. Ця підсистема характеризується нестабільністю, нестійкістю, незавершеністю.

Інвестиційна безпека - сукупність щодо запобігання або зниження загроз у сфері розміщення фінансових ресурсів банків. Ця підсистема характеризується впливом певного кола загроз в області вкладень грошових коштів банків. Ця підсистема нестабільна і недосконала.

Валютна безпека - сукупність щодо запобігання або зниження загроз у валютній сфері діяльності комерційних банків. Ця підсистема нестійка і піддається впливу загроз при роботі банків з іноземною валютою.

Безпека, пов'язана з розрахунковими операціями банку - сукупність заходів щодо запобігання або зниження загроз у сфері розрахунків. Підсистема характеризується

недосконалістю, оскільки піддається впливу загроз при виконанні розрахункових операцій комерційними банками.

Безпека економічної інформації - сукупність заходів щодо запобігання або зниження загроз в області захисту банківської економічної інформації. Підсистема характеризується недосконалістю, оскільки схильна специфічним загрозам у галузі економічної інформації банків. Серед специфічних загроз, на думку фахівців, такі: «розкрадання шляхом зміни інформації в комп'ютерних системах; комп'ютерне блокування і пошкодження електронними засобами банківських систем; розкрадання і підробка інформації; підробка платіжних документів з використанням електронно-обчислювальної техніки; пошкодження програмного забезпечення; піратське копіювання програмних продуктів» [2].

Зазначені підсистеми пов’язані між собою та взаємодіють одна з одною в межах системи економічної безпеки. Наприклад, забезпечення кредитної безпеки передбачає заходи із своєчасного погашення заборгованості за кредитом з відсотками, проте, кошти в погашення такої заборгованості повинні надходити на розрахунковий рахунок підприємства (або інший рахунок). Серйозні затримки при перерахуванні грошових коштів стосуються вже безпеки за розрахунковими операціями банків. Блок «захист економічної інформації банків» тісно пов'язана з кожним елементом блоку «кредитно-фінансова безпека».

На кожну підсистему впливають загрози зовнішнього і внутрішнього характеру по черзі або одночасно, і в різному ступені. Загрози специфічні і впливають в різних напрямках діяльності комерційних банків, тому і підсистеми їх економічної безпеки ми виділили поза основними напрямками діяльності комерційних банків.

Кожна підсистема являє собою сукупність заходів у функціональному напрямі роботи комерційних банків, тому характеризується відповідними функціональними складовими:

— фінансова складова;
— кадрова складова;
— правова складова;
— майнова складова;
— інформаційна складова;
— корпоративна складова;
— силова складова.

Дослідження окремої підсистеми та системи економічної безпеки комерційного банку повинно здійснюватися за зазначеними функціональними складовими, які дозволяють більш повно ідентифікувати внутрішні та зовнішні загрози, а також розробити заходи щодо мінімізації чи нейтралізації їх впливу.

Система економічної безпеки комерційних банків та її складові як будь-яка система характеризуються *такими елементами*, як: об'єкти, суб'єкти, функції, принципи, механізм забезпечення та методика оцінки стану системи [4].

Об'єкт економічної безпеки - механізм забезпечення фінансової безпеки комерційних банків.

Суб'єкти економічної безпеки - державні органи, державні інститути, Банк Росії, керівники комерційних банків, організації, служби і окремі особи, які виконують практичні дії щодо забезпечення фінансової безпеки банків.

Предмет економічної безпеки комерційних банків - організація забезпечення, стратегія, діагностика та рейтинг фінансової безпеки комерційних банків на основі прогнозування внутрішніх економічних погроз.

Функції економічної безпеки банків: прогнозування, попередження та послаблення загроз; забезпечення захисту функціонування і розвитку банку. Основні положення теорії економічної безпеки комерційних банків включає, на нашу думку, наступні принципи.

Цілісність: цей принцип означає, що якщо не буде забезпечена хоча б одна підсистема або елемент фінансової безпеки, то говорити про забезпечення фінансової безпеки в цілому комерційного банку, було б невірно.

Своєчасність: цей принцип означає, що вплив загроз повинно бути прогнозовано і виявлено на ранній стадії для того, щоб встигнути вжити заходів щодо запобігання негативного впливу цих загроз. В іншому випадку різко знижується ефективність ослаблення загроз і усунення заподіяної шкоди.

Безперервність: цей принцип означає, що система фінансової безпеки комерційних банків повинна діяти безперервно, щоб не упустити можливості попередження раптових і непередбачених загроз.

Взаємозв'язок гласності та конфіденційності: цей принцип означає, що всі співробітники банку повинні знати і послідовно виконувати вимоги фінансової безпеки і не розголошувати відомі їм способи, засоби і методи для боротьби з погрозами.

Компетентність: цей принцип означає, що співробітники банку повинні бути професіоналами в питаннях фінансової безпеки для ухвалення вірних рішень, а не високо ризикованих, дилетантських, оскільки від неправильних рішень системі фінансової безпеки може бути завдано серйозної шкоди.

Механізм забезпечення економічної безпеки комерційних банків складається з кількох елементів: організації, елементів управління, стратегії, системи рейтингу. Він являє собою дві нерозривні частини: теоретичне обґрунтування забезпечення економічної безпеки і комплекс практичних заходів щодо захисту банку від загроз. Теоретичне обґрунтування являє собою методологічну базу забезпечення економічної безпеки і включає теоретичні основи, способи, методи та конкретні економічні показники з кількісною характеристикою прикордонних значень і якісними властивостями.

Комплекс практичних заходів включає практичні заходи та кроки, які необхідно виконати для забезпечення економічної безпеки комерційних банків, а також прийняти конкретні рішення.

Формування механізму забезпечення економічної безпеки - процес складний. Він передбачає наявність органів (суб'єктів) безпеки, які впливають на об'єкти для вирішення завдань; наявність грошових коштів по проведенню попереджувальних заходів, оперативних заходів, компенсації збитку, рейтинги.

Використовуючи основні положення загальної теорії систем, автором було запропоновано методику оцінки стану системи економічної безпеки банківських установ. Основними етапами оцінки стану зазначеної системи автор пропонує вважати наступні:

1) формулювання поняття «методика оцінки стану системи економічної безпеки банківських установ»;
2) визначення принципів та методів аналізу системи;
3) аналіз складу та структури системи;
4) оцінка характеру організації та рівня організованості;
5) оцінка особливостей функціонування системи (становлення нової системи, вдосконалення існуючої);
6) аналіз взаємодії системи із внутрішнім та зовнішнім середовищем банківської установи;
7) визначення якісних та кількісних індикаторів оцінки стану системи;
8) формування інтегрального показника оцінки стану системи та його критеріальних ознак.

Під поняттям «*методика оцінки стану системи економічної безпеки банківських установ*» автор пропонує розуміти сукупність загальнонаукових та специфічних методів діагностики стану системи економічної безпеки банківських установ.

До основних принципів, на яких ґрунтується аналіз стану системи економічної безпеки банківських установ, автор пропонує віднести:

1) принцип елементаризму – оскільки система являє собою сукупність взаємопов’язаних складових, автор пропонує виділяти окремі підсистеми та елементи, з яких вони складаються, виходячи із мети дослідження;
2) принцип загального зв’язку – автор пропонує враховувати та відображати вплив

внутрішніх та зовнішніх загроз на стан системи економічної безпеки банківських установ;

3) принцип розвитку – автором пропонується в процесі аналіз враховувати еволюцію функціонування системи;
4) принцип цілісності – автор пропонує розглядати систему економічної безпеки банківської установи з точки зору внутрішньої єдності, відмежованості від оточуючого середовища;
5) принцип системності – пропонуємо розглядати систему економічної безпеки банківської установи не як просту сукупність підсистем та елементів, а як певну цілісність між складовими якої існують зв'язки, що призводять до їх об'єднання у систему;
6) принцип оптимальності – система економічної безпеки будь-якої банківської установи повинна бути приведена до стану найліпшого її функціонування з точки зору певних критеріїв;
7) принцип ієрархії – система економічної безпеки банківської установи являє собою сукупність підпорядкованих частин і ця обставина є обов'язковою умовою аналізу системи;
8) принцип формалізації – система економічної безпеки банківської установи може бути представлена у вигляді моделі, яку в процесі аналізу системи слід дослідити;
9) принцип нормативності – автор пропонує здійснювати аналіз системи економічної безпеки банківської установи шляхом її порівняння з певною нормативною (ідеальною) системою. При цьому показники, які характеризують систему економічної безпеки банківської установи, вивчаються тільки в порівнянні з певним нормативом;
10) принцип цілеспрямованості – система економічної безпеки будь-якої із досліджуваних банківських установ повинна прагнути до поліпшення її стану, що і є метою проведення аналізу системи в цілому.

Основними методами, які автор пропонує використовувати в процесі аналізу стану системи економічної безпеки банківської установи, є:

–загальнонаукові методи - аналізу та синтезу;

–специфічні наукові методи – неформальні евристичні методи (метод експертних оцінок, діагностика), графічні методи (побудова матриць), кількісні методи (економічний аналіз, статистичний аналіз),

–метод моделювання - при побудові кібернетичних моделей (блок-схеми, таблиці, діаграми) та створенні економіко-математичних моделей.

Аналіз складу та структури системи, характеру організації та рівня її організованості автор пропонує здійснювати шляхом порівняння існуючої в конкретній банківській установі системи з авторськими пропозиціями. Знайдені у процесі аналізу невідповідності пропонуємо відзначати, як загрози, що впливають на стан системи та оцінювати відповідно до методики оцінки загроз.

Оцінку особливостей функціонування системи (становлення нової системи, вдосконалення існуючої) автор пропонує здійснювати відповідно до рис. 1, послідовно вивчаючи всі етапи формування системи економічної безпеки банківської установи.

Для аналізу взаємодії системи економічної безпеки банківської установи із внутрішнім та зовнішнім середовищем пропонуємо скористатись розробленими автором методиками, а саме:

- методикою оцінки *відповідності вимогам державного регулювання економічної безпеки банківської установи*;
- методикою оцінки *стану і організації роботи підсистем економічної безпеки банківської установи (підсистеми забезпечення кредитно-фінансової безпеки і підсистеми забезпечення безпеки економічної інформації)*;
- методикою оцінки *рівня інформаційної прозорості з позиції економічної безпеки*.

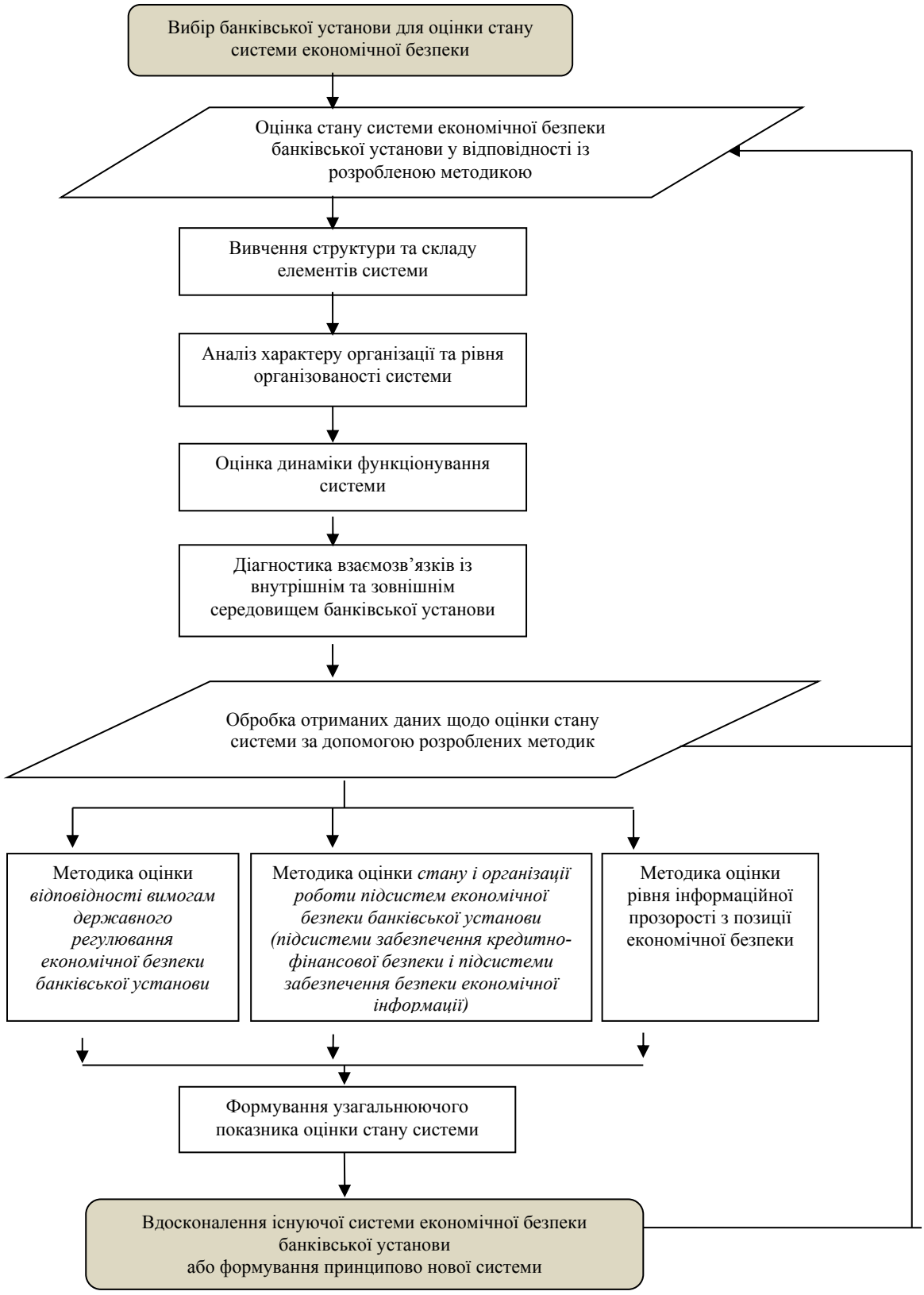

Рис. 1. Модель оцінки стану системи економічної безпеки банківської установи

Складено особисто автором

Визначення якісних та кількісних індикаторів оцінки стану системи економічної безпеки банківської установи пропонуємо здійснювати в межах зазначених методик.

Висновки. Отже, запропонований авторами підхід до оцінки системи економічної безпеки комерційних банків дозволить більш ґрунтовно підійти до ідентифікації та оцінки впливу внутрішніх та зовнішніх загроз на рівень економічної безпеки банківських установ в Україні, що у свою чергу, дозволити спроектувати внутрішні механізми протидії їм та оптимізувати напрями державного впливу на діяльність комерційних банків таким чином, аби зменшити вірогідність їх настання до мінімально можливого значення.

Список використаних джерел:

1. Барановський О. І. Банківська безпека: проблема виміру / О. І. Барановський // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 1. – С. 7–26.

2. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності: навч.-метод. посібн. для самост. вивч. дисц. / М. І. Зубок. – К.: КНЕУ, 2003. – 156 с.

3. Фінансова безпека банківської діяльності : навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни «Безпека банків» / [уклад. С. М. Побережний, О. Л. Пластун, Т. М. Болгар] ; ДВНЗ «УАБС НБУ». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. –112 с.

4. Мігус (Шульга) І.П. Економічна безпека емісійної діяльності акціонерних товариств : монографія / І. П. Шульга. - Черкаси: Вид-во ТОВ «МАКЛАУТ», 2010. - 425 с.

Dudchenko N. The principal basis of an assessment system of economic security of banking institutions with the influence of state regulation. *The modern approaches to economic security system of a commercial bank. An author's approach to this concept. The proposed structure of the economic security of the commercial bank, which can be represented as a set of subsystems as credit and financial safety and security of economic information. Systematized basic elements of economic security of the commercial bank. The basic stages of assessing the state of the system. The author offered the term "method of estimating the economic security of the system banks." Systematized basic principles and methods underlying the analysis of the system of economic security of banking institutions.*

Keywords: *commercial bank, economic security, economic security system of commercial banks, government regulation, credit and financial security, security of economic information.*

ISSN 2076 – 5843 Вісник Черкаського університету. 2015. № 12 (345)

УДК 334.2

В. А. Єрмоленко

УКРАЇНА НА ПОЧАТКУ ІІІ ТИСЯЧОЛІТТЯ: ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ РИЗИКИ ТА ЗАГРОЗИ

В статті в дискусійній формі досліджується зростаюча роль надлишкової енергії у забезпеченні конкурентоспроможності виробництва, а також з'ясовуються внутрішні та зовнішні ризики та загрози, які ускладнили процес становлення самостійної та незалежної України.

***Ключові слова**: системна криза, ризики та загрози, космополітизм, глобалізм, природне і штучне, руйнація.*

Постановка проблеми. Загрози та ризики в процесі розвитку кожної людини, підприємства, держави, етносу і всього людства є не тільки невід'ємними складовими цього ж розвитку, а його джерелом і водночас мають в собі також потенціал самознищення і конкретної людини, підприємства, країни, етносу, а також і всього людства. При цьому людина намагається водночас примножити та використати всі джерела розвитку і унеможливити всі небезпеки та ризики. Наскільки це реально і, що саме головне, які негативні наслідки реалізації намагань такого спрямування, переважно невідомі. В дослідженні причин їх виникнення, як і по багатьом іншим складним проблемам, нібито мається практично повне коло гіпотетичних рішень. Але це не стосується глобальних проблем, вирішення яких поки що не знає ніхто. А це означає, що всі ці локально-конкретні рішення поточних загроз і ризиків на любому рівні досить умовні і часто під виглядом вирішення тільки заганяють ту чи іншу проблему в глиб, у майбутній час і через це не тільки і не стільки не ефективно використовують природні ресурси та все накопичене багатство, скільки "проїдають" свій майбутній час, а що саме головне, ризикує і відчуває загрозу все людство.

Багато столітня мужня та жертовна боротьба українців проти національного та соціального гноблення проходила в умовах геополітичного контексту, що є одною з причин трагічної та драматичної форми проходження цієї боротьби. Трагічні події 2013-2015 рр. зірвали всякі ілюзії з цього приводу. Але, як би там не було, текст власної історії писали і пишуть самі українці. І ніхто за нас це не зробить і не повинен робити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам становлення та самовизначення України, а також розвитку країни у постійно конфліктному геополітичному середовищі присвячено багато досліджень не тільки вчених-економістів, а й філософів, істориків і взагалі мислителів, як: В. Черняк, А. Гальчинський, В. Геєць, Л. Федулова, Ю. Кіндзерський, Е. Лібанова, В. Базилевич, В. Ільїн, С. Пролеєв, М. Попович, А. Філіпенко та багато інших. Разом з тим, загострення соціально-економічних проблем і вихід їх на такий рівень, де виникає зовнішнє всебічне в т. ч. військове втручання з елементами громадянської війни в Україні, а також наростання глобальних на світовому рівні проблем вказує на необхідність подальших наукових досліджень.

Метою статті є дослідження зростаючої ролі надлишкової енергії у забезпеченні конкурентоспроможності на всіх рівнях суспільного виробництва, а також з'ясування внутрішніх та зовнішніх ризиків та загроз, які ускладнили процес становлення самостійної та незалежної України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поділ на внутрішні та зовнішні загрози та ризики досить умовний і залежить перед усім від вісі координат. Наприклад, для окремої людини майже все виступає як зовнішнє, тоді як для людства зовнішнім виступає тільки зовнішня природа. Водночас, людина є також продуктом природи і в даному випадку зовнішнє вже не є зовсім зовнішнім.

Загрози і ризики в контексті в переважній більшості сприймаються людьми в негативному полі, а саме: не дивлячись на надмірну, виснажливу роботу та домінування нібито благодійних намірів в світі не стухають військові дії, не зникають злочини,

збільшується голод тощо. Водночас, ще у Стародавній Греції (Платон, Аристотель) було вказано на загрози та ризики, які йдуть від нібито позитивного, а саме: люди, цілі народи деградують і вироджуються при зростанні багатства, а також при досягненні своїх цілей, реалізації своїх намірів. А. Тойнбі в роботі "Дослідження історії" писав: " … легкість та зручність-вороги цивілізації" [1, с. 97]. Але він, як і всі прибічники космополітизму, не вказав на головне, що штучність, так звана друга природа є ворогом людства. А саме цивілізація своєю антиприродною скерованістю породжує штучність, а з неї і глобальні проблеми, вихід з яких ніхто не знає.

В чому полягає цей парадокс? В основі лежить специфічна природа людини і її становлення в плані роздвоєності мотивів, які спонукають до діяльності. З одного боку, діяльність людини, як і тварини, детермінована негативним колом спонукань у вигляді браку їжі, одягу, житла тощо або не задоволенням конвенційних потреб. Домінує на цьому рівні репродуктивна форма діяльності шляхом виробництва вже зроблених аналогів. З іншого боку, людина має надлишок енергії, який проявляється і збільшується через творчу діяльність в мистецтві, науці тощо, у задоволенні трансцендентних потреб. Саме через надлишок енергії на трансцендентному рівні діяльності дозволяє людини відірвати голову від повсякденності і подивитися в небо, відчути Всесвіт і отримати від нього енергію, внаслідок чого людина стає людиною в тому числі і через розвиток шляхом продукування не видимого, не чуваного, не знаного.

Основними чи головними є виробництво цілей та смислів. Саме на цьому рівні діяльності відбувається одна з самих високих напруг людини з залученням всього її інтегрального потенціалу, наслідком якої є продукування одного з самих високих та вирішальних рівнів енергії. Тому розвитку цього рівня виробництва повинно надаватись пріоритетне значення. Недостатня увага цьому сегменту виробництва, паразитизм у використанні, "проїдання" минулих цілей і смислів призводить до розладу та деградації. З іншого боку, відповідно, і на рівні кожної людини, і на рівні країн та народів самі принципові, жорстокі протистояння, боротьба і навіть війни відбуваються на цьому рівні.

В чистому вигляді людська діяльність практично не виступає. В процесі виробництва продуктивні та репродуктивні сегменти людської праці створюють синергетичний ефект. Саме завдяки соціальному підкоренню продуктивній формі діяльності репродуктивній цей синергетичний ефект дає ентропійні або руйнівні наслідки і для природи, і для людини, які зростають і набувають ознаки катастрофи і саме через виробництво новоутворень.

Зрозуміло, без творчого сегменту людської діяльності і її продукту у вигляді новоутворень розвитку не було б взагалі і людина б постійно залишалася на рівні тварини. Тому саме представники репродуктивної праці є експлуататорами представників продуктивної, творчої праці. З фізики відомо, що більш нагріте тіло передає тепло менш нагрітому. Так і в суспільстві, в процесі взаємовідносин більш розвинута людина дає енергію менш розвинутій. Це є повна протилежність тому, що намагалися обґрунтувати К. Маркс та Ф. Енгельс і втілити в життя їхні фанатичні послідовники. Творчі люди працюють на віки, а ціну отримують умовно кон'юнктурну. Плоди віковічної праці мають свою специфіку. Якщо вартість результату репродуктивної праці через амортизацію фізичну та моральну зменшується, то результати творчий праці мають відмінність і функціонування в часі, і в обміні, і в споживанні. Специфіку у яскравій формі висловив О. Герцен: "Істина не знає подружньої вірності. Її обійми всім".

З іншого боку, в суспільстві відбувається безперервний процес вертикальної мобільності, чому значно сприяють саме "ліві" вподобання людей. На рівні людства також відбувається процес нерівномірного розвитку країн та народів. Причини цього феномену нікому невідомі по параметру підйому, хоча і є багато різних описів, як і описів деградації і еліт, і країн та народів. Відбувається цей процес переважно тому, що не всі представники еліти витримують напругу керівництва суспільством або підприємством, втрачають свою енергетику, виснажуються і в силу неможливості надати суспільству новий динамізм розвитку відповідно з вимогам часу переходять в низ. Впливають на цей процес багато інших

факторів, наприклад, не всі і не завжди поступають чесно та справедливо, що руйнує людину з середини, а також процес старіння тощо.

Надлишкову енергію людини живить динаміка новоутворень і, відповідно, швидкість змін в абсолютному вимірі, що дає можливість завдяки швидкості переходити на нові орбіти в середини країни і на нові рівні у вимірі країн та народів. При переході з одного рівня на інший в гору (вертикальна мобільність), як і при переході з одної орбіту електрону на іншу, вилучається величезна людська енергія. Водночас, на рівні суспільства вона не гаситься тим, що певна частина людей опускається в низ, оскільки загальний темп змін зростає, що вносить свій внесок в антируйнівні (антиентропійні) наслідки людської діяльності. Наприклад, раніше послуги рівня мобільного телефону були доступні тільки високопосадовцям. Горизонтальна мобільність виступає своєрідним храповиком, не даючи можливості опускатися, вироджуватися, що також дає свій посильний внесок у антиентропійну спрямованість людської діяльності.

Що стосується підприємців, то вони, як відомо, виступають посередниками і синтезують у процесі виробництва різні фактори виробництва з їхнім різним рівнем. В цьому аспекті також присутня творчість, величезна енергія та воля. Але ця творчість значно нижчого, в основному комбінаторного рівня, ніж, наприклад, композиторів, науковців тощо. Рівень фундаментальних відкриттів вище за рівень прикладних досліджень. Винагороди за працю говорять про суттєве "порушення обміну" речовин в суспільстві в економічному аспекті також і у розвинутих країнах. Перехід до домінування фінансового сектору тільки погіршує ситуацію. Дійсно, у бізнесовій діяльності вищий за середній рівень невизначеності та ризику, але не порівняно нижчий, ніж у науковій або іншій творчій діяльності. Стосовно рідкості, то і по цьому параметру природний дар, схильність до творчої діяльності притаманна значно меншої кількості людей, ніж до бізнесової. В свій час домінувало сприйняття природи як необмеженої, бездонної комори. Голос противників такого підходу до природи не отримував відповідного резонансного відгуку. В наш час вже навпаки, все частішу світоглядну перемогу отримують прибічники переходу в ідеалі на антиентропійну форму взаємодії з природою. Водночас, не всі ще усвідомили факт того, що творчий потенціал людства також обмежений і його злочинно розтринькувати.

А. де Токвілль ще в XIX ст. писав, що соціальному вибуху попереджає зростання якості життя та випереджальне зростання очікувань. Зовнішня парадоксальність такого висновку полягає в тому, що очікування зростають з темпом змін, а темп їх реалізацій значно відстає у одних і випереджає у інших. Залишки нереалізованості перетворюються в ентропійні, отруйні складові і себе, і оточуючих людей, що і породжує соціальний вибух, оскільки, з іншого боку, накопиченої енергії в цілому для цього достатньо. Водночас, соціальний вибух перемагає лише в тому випадку, якщо отримані елітою блага ведуть до її перенасичення та "порушенню обміну речовин", не здатністю перетворити отримане у подальший поступ.

Тому повинно бути не тільки оптимальне природне статево - вікове співвідношення населення в країні, а й гармонійні соціально — економічні відношення, що дасть можливість одному поколінню передати свою святу потужну ікру як естафетну паличку, а іншому поколінню бути в змозі сприйняти і запалити свій власний факел з потенціалом передати наступним поколінням.

Цікавий аналіз гендерної поведінки людей в умовах соціального надлому, катастроф, поворотів зробив А. Тойнбі: «Яка б форма спеціалізації не культивувалася в даному суспільстві, жінки завжди спеціалізуються менш глибоко, ніж чоловіки ... коли суспільство переживає надлом, катастрофу, поворот, саме жінки демонструють більшу еластичність до нової ситуації, яка виникає»[1, с. 205]. А. Тойнбі не уточнив причини виникнення надлому, катастрофи чи повороту, хоча і вказав на те, що катастрофа у китайському ієрогліфі має два напрямки: перший, до розвитку, а другий, до деградації та зникнення. Як писали в одній центральній газеті радянського періоду, кінорежисери йшли на човні однією з річок і бачать з їхнього погляду дивну ситуацію, коли жінка гребе на човні, а чоловік грається у воді

лозинкою. На здивоване запитання з цього приводу, жінка відповіла, що вони попали в скруту і чоловік думає, як жити далі ... . Безперечно, можна і потрібно дорікнути чоловікові за те, що він вчасно не відчув небезпечні для них ризики, а також не виконав свою функцію вироблення цілей життя, тактики та стратегії їх досягнення в нових умовах аналогічно тому, як не треба дуже хвалити вершника за те, що він проявив і волю, і вміння при приборканні коня, який здибився, оскільки досвідчений вершник цього ніколи не допустить. Але програвши битву, потрібно думати про те, як виграти війну. А єдність поглядів, а саме головне те, що кожен з них самосвідомий своїх можливостей у цей скрутний для них час, не зачепила їх і хворобливе самолюбство, що є надійною основою того, що це сімейне подружжя в змозі вирішити складні проблеми життя.

А. Тойнбі також не сказав, що, по-перше, поворот забезпечується в історичному об'ємі, принаймні, у прямій, безпосередній дії переважно чоловіками, хоча без жіночого спонукаючого контексту нічого б і не було, а по-друге, еластичність буває різною. Інколи її називають колабораціонізмом, зрадою тощо. В цьому аспекті еластичність взагалі виступає переважно деструктивно по відношенні до всього старого, яке не виправдало їхніх надій і сподівань, але самі себе жінки при цьому зраджують менше. По своїх параметрам Вічності, наприклад, що стосується власних дітей, жінки є більш стійкі, безкомпромісні та непоступливі. Жінки у переважній більшості також більш ніж чоловіки своєю природною гнучкістю та консерватизмом зберігали рідну українську мову, народні звичаї та традиції та інші параметри народного єства в умовах національної залежності. Взагалі жінки зіграли головну роль у збереженні свого природного єства України. Це не стосується "інтердєвочек". Там у переважній більшості повна протилежність. Чоловіки ж ще повинні виконати свою головну роль в тому, щоб Україна стала Україною по своїй суті.

А. Шопенгауер зробив в цьому плані своє більш позитивне уточнення: "Зовсім не варто нехтувати звичаєм стародавніх германців - у скрутних обставин запрошували на наради також і жінок, оскільки спосіб сприйняття ними речей повністю відрізняється від нашого, особливо тим, що він має властивість підмічати самий короткий шлях до цілі і взагалі все ближче, що ми, дивлячись у далину, більшою частиною упускаємо з виду саме тому, що воно лежить перед носом і до чого нас потрібно повернути задля засвоєння самого ближчого та простого погляду. Тому жінки рішуче тверезіше нас, бачачи у речах тільки те, що у них дійсно знаходиться, тоді як ми, якщо схвильовані наші пристрасті, легко перебільшуємо те, що існує та додаємо уявне" [2, с. 188-189]. Наведені висловлювання відомих науковців свідчать про необхідність подальших гендерних досліджень, оскільки роль жінок у сучасному суспільстві зростає. Водночас, із зростанням соціальної активності жінок зростає кількість пізніх одружень, розлучень та неповних сімей, а також у всіх розвинутих країнах світу відбувається депопуляція корінного населення.

Якщо ж народ в силу інерції більш як трьохсотрічної залежності та 70-ти річного тоталітаризму у комуно-більшовицькій формі обирає собі "хитромудрих" керівників держави, що можуть пробігти між краплинами дощу так, що жодна не попаде в них, то їхню ношу в стократ більшу вимушений нести кожний громадянин країни і весь народ. Такі керівники можливо підходять в умовах залежності, коли треба вистояти, витерпіти, вичекати і, що саме головне, зберегти себе і своє єство. В нових умовах потрібні нові люди. А так, сумна реальність говорить, що для України ці краплини не тільки стали руйнівними, оскільки виробництво валового внутрішнього продукту за 23 роки незалежності так і не досягло рівня 1990 року, а й навіть стали кривавими. Фактична руйнація виробництва, особливо його четвертого, п'ятого та шостого технологічних рівнів, зробила вирішальний внесок у трагічні події 2013-2015рр.

На рівні кожної біологічної істоти існує правило: голова в першу чергу отримує живлення і в останню чергу відключається. Тому, не дивлячись на фактичну війну, заплановане абсолютне і відносне скорочення державних витрат на науку та освіту в бюджеті на 2015 рік вказує, в кращому випадку, на помилковість у виборі пріоритетів. Стосовно публічної аргументації Прем'єр-міністра А. Яценюка на засіданні уряду, що ніхто з

українських вчених не отримав премії Нобеля, то згідно цієї логіці футбольні клуби треба розігнати, оскільки збірна України не зайняла першість в світі і повністю роззброїтись. Про сучасну керівну еліту країни взагалі мова не йде? Такі деструктивні заяви стосовно однієї з вирішальних сфер людської діяльності не сприяють утворенню здорової атмосфери в суспільстві, вибору вірних пріоритетів розвитку**.**

Видатний етолог, лауреат премії Нобеля К. Лоренц прийшов до висновку: "Розбіжність між тим, що людина готова зробити для суспільства і тим, що суспільство від нього вимагає буде зростати; і відповідальності все важче зберегти міст через цю прірву" [3, с. 24]. Основною причиною розростання та поглиблення цієї прірви, на його переконання, є домінування комерційної організації суспільства: "Скоріш варто серйозно остерігатися, що нинішня комерційна організація суспільства своїм диявольським впливом суперництва між людьми спрямовує відбір у прямо протилежний бік" [3, с. 24]. Просто, щоб людина була готова щось зробити для суспільства, вона повинна мати надлишкову енергію. Зневажливе ставлення до інтелігенції є рудиментом радянської ментальності і не сприяє проведенню прогресивного реформування суспільства, важливішою складовою якого є якраз пріоритет творчої діяльності.

Висновки. Глобальні проблеми входять в проблематику сенсу життя і, відповідно, в кожній миті вони виникають і вимагають свого вирішення. Україна має достатній потенціал для вирішення своїх проблем і через них здійснити свій необхідний внесок у вирішенні глобальних проблем і завдяки цьому зайняти лідируючи позиції в світі.

Список використаних джерел:

1. Тойнбі, Арнольд Дослідження історії. Том І [текст]: / Арнольд Тойнбі. Пер. з англ. В. Шовкуна.-К.: Основи, 1995. - 614с.

2. Шопенгауэр А. О женщинах с.185-196 [текст]: // Афоризмы и Максимы./ А. Шопенгауэр-Л.: Издательство Ленинградского университета, 1990. с. 312.

3. Лоренц К. Агрессия (так называемое Зло) [текст]: /К. Лоренц // Вопросы философии. - 1992. - №3. - с.5-38.

Yermolenko V.A. Ukraine in the beginning of 3rd century: globalization risks and dangers. *In this paper the increasing role of excessive energy in providing manufacturing competitiveness and internal and external reasons which made the independent Ukraine development more problematic are researched in the form of discussion.*

Keywords: *systemic crisis, risks and dangerous, cosmopolitanism, globalism, natural and artificial, risks and dangers.*

УДК 330.341.(477)

В.В. Засанський, В.І. Шаргут, Р.М. Брицький

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ ЗА УМОВ ДІЇ СОЦІАЛЬНО--ЕКОНОМІЧНИХ ЗАГРОЗ

В статті досліджуються процеси та загрози проведення Євроінтеграції в Україні. Яка має вкрай важливе значення для формування ефективного мега економічного простору стабілізаційної економіки, як України так і європейських держав, за умов гібридних загроз. Захист вибору стратегічного напрямку співпраці на мега рівні в за умов формування нової суспільно-економічної структури Європи формування соціально-орієнтованої ринкової економіки. Вивчаються стержневі загрози, зокрема одна з них офшоризація, обґрунтовується необхідність деофшоризації економіки. Пропонується вибір концепції забезпечення транснаціональної економічної безпеки на основі періодизації соціально-економічного розвитку держав.

Ключові слова: *глобалізація, тероризм, тіньова економіка, офшори, транснаціональна економічна безпека, Європа, економічна безпека.*

Постановка проблеми. Євроінтеграція України має вкрай важливе значення для формування ефективного мега економічного простору стабілізаційної європейської економіки. Захист вибору стратегічного напрямку співпраці на мега рівні в за умов формування нової суспільно-економічної структури Європи формування соціально-орієнтованої ринкової економіки потребує кардинальних змін до концепції формування підходів до формування напрямків забезпечення економічної безпеки України так і Євросоюзу на визначених рівнях. Відповідно до вище зазначеного виникає необхідність розробленні новітніх науково обґрунтованих концепцій щодо забезпеченню економічної безпеки держави та визначення яку долю кожна з європейських держав буде вносити для забезпечення стабілізації економіки мегарівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням вивчення цієї проблеми та запобігання поширенню тіньової економіки приділяли увагу такі вчені О.Власюк [1], А. Гальчинський [12], В.Засанський [11], О.Куриліна [9] П.Єщенко [12] та інші. В основному питання досліджувались враховуючи стабільну суспільну політичну ситуацію як в державі так і в світі в цілому. Дослідження по забезпеченню економічної безпеки держави як основи національної не проводились за умов суспільно - політичної кризи, військових дій.

В вітчизняній та зарубіжній науковій літературі у зв'язку з тим що до сих пір не появлялись виклики пов'язані з економічним шантажем та тероризмом питання забезпечення економічної безпеки держави трансформаційного періоду в умовах кризи не досліджувались Також не проводились вони за умов тероризму, підривом економічної стабільності зі сторони інших держав.

Нестабільність світової економіки, прояви світового тероризму на глобальному рівні підґрунтям якого є транснаціональна тіньова економіка. Стрімкий розвиток кримінальної економіки, як загрози демократії і стабільності національних економік. Ці явища зумовлюють необхідність розробки нових концепцій співпраці для захисту економічних інтересів держав та міждержавних об'єднань.

Мета статті полягає у проведенні аналізу різних точок зору відносно понять економічна безпека держави на мегарівні, показати необхідність залучення Північно атлантичного альянсу до забезпечення глобальної економічної безпеки. Показати основні загрози економічній безпеці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Євроінтеграція України має вкрай важливе значення для формування ефективного мега економічного простору стабілізаційної європейської економіки. Захист вибору стратегічного напрямку співпраці на мега рівні в за умов формування нової суспільно-економічної структури Європи формування соціально-

орієнтованої ринкової економіки потребує кардинальних змін до концепції формування підходів до формування напрямків забезпечення економічної безпеки України так і Євросоюзу на визначених рівнях.

Відповідно до вище зазначеного виникає необхідність розробленні новітніх науково обґрунтованих концепцій щодо забезпеченню економічної безпеки держави та визначення яку долю кожна з європейських держав буде вносити для забезпечення стабілізації економіки мегарівні.

В основному питання досліджувались враховуючи стабільну суспільну політичну ситуацію як в державі так і в світі в цілому. Дослідження по забезпеченню економічної безпеки держави як основи національної не проводились за умов суспільно - політичної кризи, військових дій

В вітчизняній та зарубіжній науковій літературі у зв'язку з тим що до сих пір не появлялись виклики пов'язані з економічним шантажем та тероризмом питання забезпечення економічної безпеки держави трансформаційного періоду в умовах кризи не досліджувались Також не проводились вони за умов тероризму, підривом економічної стабільності зі сторони інших держав.

Забезпечення безпеки функціонування економіки в перехідний період, шляхом протидії організованій злочинності, яка впливає на формування економічної інфраструктури через трансформацію економічної системи, основою якої є процеси роздержавлення та приватизації, як основні макроекономічні інструменти перехідного періоду, має доленосне значення для становлення не тільки економіки України як підґрунтя державності, але й стабільності світогосподарських процесів, національної безпеки європейських держав.

Національна безпека – захищеність життєво-важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам [2].

Стабільність ефективного функціонування економік Європейських держав залежить від контролю за відтоком капіталів та осідання їх в офшорних зонах. Для боротьби з даним представники 51 країни підписали угоду, що передбачає щорічний автоматичний обмін даними про рахунки нерезидентів. Рішення відмовитися від банківської таємниці було документально оформлено на проведеному в Берліні 28 і 29 жовтня Глобальному форумі з прозорості та обміну інформацією в податкових цілях, Очікується, що перший такий обмін відбудеться у вересні 2017 за підсумками 2016 фіскального року. [3].

Ми підтримуймо позицію міністра фінансів Німеччини Вольфганг Шойбле що «Банківська таємниця в своїй колишній формі зжила себе. Вона більше не вписується в епоху, коли громадяни, натиснувши кнопку в Інтернеті, можуть переміщати свої гроші по всьому світу» [7].

Введення нового механізму значно ускладнює ухилення від податків, а також істотно прискорює процес «деофшоризації».

Як з'ясувало видання, новий стандарт Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) передбачає, що держави можуть подавати запит до місцевих банків на рахунок інформації про рахунки нерезидентів та автоматично переправляти її в податкові органи тих держав, в яких ці іноземці проживають. В документі зазначається, що всі закони про захист особистих даних будуть дотримуватися. Передачі, зокрема, підлягає ім'я та податковий номер власника рахунку, а також інформація, що стосується одержуваного на вклади процентного доходу, дивідендів, доходів від продажу активів і певних видів страховок. Раніше західні ЗМІ повідомляли, що міністри фінансів членів Європейського Союзу дали добро на прийняття закону, який де-факто скасує банківську таємницю. Крім банків, надавати таку інформацію зобов'язали різного роду фінансові компанії, інвестиційні фонди і трасти, які займаються довірчим управлінням капіталу [4].

Важливим інструментом для забезпечення економічної безпеки Євросоюзу є підрозділи фінансової розвідки по це аргументовано зазначає О Куриліна зокрема вона пише: за умов

динамічного розвитку світогосподарських процесів, глобалізації світових економічних систем також відбуваються зміни у структурі тіньових процесів, які спонсорують різноманітні сепаратиські рухи та збройні конфлікти. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба розроблення науково обґрунтованих стратегій боротьби з відмиванням грошей і припинення фінансування тероризму. Провідне місце у запобіганні розвитку цих явищ посідають підрозділи фінансової розвідки (ПФР). ПФР є центральним національним органом, відповідальним за отримання, аналіз і подальше передавання компетентним органам виявленої фінансової інформації про підозрілі операції. Боротьба зі злочинами, пов'язаними з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму, вважається невід'ємною умовою забезпечення цілісності фінансових систем, але для успіху цієї діяльності традиційні методи правоохоронних органів повинні підкріплюватися участю самої фінансової системи, зокрема, впровадженням принципів «знай свого клієнта» і напрямом у ПФР відомостей про "підозрілі операції", через які може здійснюватися відмивання коштів. ПФР існують вже понад десять років, і більше 90 з них прийняті в Егмонтську групу — неофіційну міжнародну асоціацію підрозділів фінансової розвідки. Багато інших країн планують створити ПФР, а в багатьох країнах влади прагнуть підвищити результативність роботи вже існуючих ПФР [9,4].

Перші декілька ПФР було створено на початку 1990-х років. У зв'язку з потребою в центральному органі для отримання, аналізу й подальшого передавання фінансової інформації з метою боротьби з відмиванням грошей. За подальші десять років кількість ПФР зросло настільки, що в 2004 р. Егмонтська група (неофіційна міжнародна асоціація ПФР) налічувала вже 94 члени. У 2003 р. Цільова група з фінансових заходів для боротьби з відмиванням грошей FATF ухвалила рекомендації щодо боротьби з відмиванням грошей, до яких уперше були включені рекомендації відносно створення і функціонування ПФР, що входять до складу Егмонтської групи. Крім того, нині завдання ПФР розширюються і включають, крім відмивання грошей і пов'язаних з цим первинних злочинів, питання фінансування тероризму. Фінансова інформація, що стосується фінансування тероризму, у здебільшого є недосконалою [10]. - основні цілі ПФР;

- повноваження і функції, необхідні для досягнення поставлених перед цим органом цілей;
- усі інші функції, які повинен буде виконувати ПФР, крім основних;
- засоби забезпечення операційної самостійності й підзвітності ПФР;
- базові вимоги за уявленням повідомлень про операції: хто надає відомості? та про що? (наприклад, підозрілі операції, операції з наявними засобами, переміщення готівки закордон);
- загальна чисельність ПФР (після закінчення періоду його створення) та обсяги його бюджету (відповідно до очікуваного потоку вхідної і вихідної інформації і всіх додаткових обов'язків, що покладаються на ПФР);
- роль ПФР щодо інших національних відомств і державних органів, щодо інших ПФР, включаючи обмін інформацією;
- місце ПФР у структурі адміністративних органів, його автономія[10].

Вибір концепції забезпечення економічної безпеки держав Євросоюзу на наш погляд повинен базуватися на основі стадій соціально економічного розвитку тої чи іншої держави. Адже кожному періоду притаманні свої загрози.

Розширену класифікацію етапів розвитку держав зробив у своїй монографії професор Василь Засанський, так Він писав: Перший етап На цьому етапі з одного боку - діють об'єктивні економічні закони, нормальне функціонування та взаємодія політичного, економічного та соціального механізмів в рамках законодавчого простору. взаємодія між законодавчою та виконавчою владою, стабільне функціонування економіки, політична та соціальна рівновага, не корумпованість влади, з іншого утворюється поділ економічного простору на законодавчий, де діють /офіційний/ та тіньовий, антагоністичний до інтересів централізованих систем управління. Поділ економічного простору на законодавчий (офіційний) та тіньовий.

 Другий етап. Діють об’єктивні економічні закони, нормальне функціонування та взаємодія політичного економічного та соціального механізмів в рамках законодавчого простору. Взаємодія між законодавчою та виконавчою владою, в основному стабільне функціонування економіки, політична та соціальна рівновага, не корумпованість влади. Посилюється вплив тіньової економіки на структурно-функціональні елементи економічної системи, яка в свою чергу впливає на соціальну якість кризової економіки, на існування тіньової економіки, зростає соціальне протистояння, Відбувається процес взаємо існування двох протилежних економічних механізмів, вплив їх один на одного. На другому етапі створюються умови співпраці адміністративного апарату державної влади з економічними та фінансовими злочинними угрупуваннями Йде поступове втягування сфери управління економікою в тіньову економіку. Поглиблення кризи економічної та фінансової системи, загострення економічних протиріч веде до третього етапу.

 Третій етап. Дія об’єктивних економічних законів сповільнюється, функціонування та взаємодія політичного, економічного та соціального механізмів в рамках законодавчого простору неадекватна. Взаємодія між законодавчою та виконавчою владою супроводжується протиріччями, не корумпованість влади в цілому супроводжується корумпованістю окремих посадових осіб. Це веде до "кризи" економічної та фінансової системи.

 На третьому етапі внаслідок порушення дії основних економічних законів відбувається злам економічної системи на користь тінізації. Він включає зовнішній та внутрішній фактори. Зовнішній, пов'язаний із втручання держави через систему управління в діяльність суб'єктів господарювання, обмеженнями, заборонами а також податковим чи іншим фіскальним тиском щодо їх діяльності; вимаганням державними чиновниками грошових винагород за ту чи іншу вирішену проблему, з кримінальної економіки, сформований потужний зріз організованої злочинності в загально - державному середовищі. Зростає підвищення ефективності протиправної діяльності, протидії засобам суспільного контролю і захисту, які з'явилися у криміналітету в сучасних умовах.

При набутті тіньовою економікою розмірів, які загрожують існуванню держави третій етап перетворюється на четвертий.

 На четвертому етапі об’єктивні економічні закони, не функціонують, не має взаємодії політичного, економічного та соціального механізмів в рамках законодавчого простору. Антагоністичні протиріччя між законодавчою та виконавчою владою, корумпованість влади досягає 70%, загроза існуванню суспільного організму, утворюється система кримінальної економіки. Держава перетворюється в механізм де діють суб’єктивні закони фінансових диспропорцій, в корумповану соціально-небезпечну для нормального розвитку систему, де відмиваються великі банківські та фінансові кошти із всього світового співтовариства. Тут утворюється система кримінальної економіки, що є основною ланкою кримінальної діяльності, яка в змозі активно вишуковувати нові резерви підвищення рівня шкоди суспільству. Йде створення структури потужної організованої економічної злочинності, системи тіньової економіки. Державні інститути працюють на поглиблення фінансово - кредитної корупції.

 Четвертий етап переростає в п’ятий де формується потужний зріз організованої злочинності в загальнодержавному середовищі.

 П’ятий етап. Об’єктивні економічні закони, не функціонують, не має взаємодії політичного, економічного та соціального механізмів в рамках законодавчого простору Антагоністичні протиріччя між законодавчою та залученням основним чином банківського сектору економіки. Відмивання грошей поступово переростає у міжнародне явище, де особи, які відмивають гроші, готові та здатні використовувати усі можливості та слабкі місця у захисті від відмивання грошей всіх держав світу.

Держава перетворюється на механізм підтримки терористичних світових організацій що загрожує усій світовій спільноті, йде транснаціоналізація економічної злочинності виконавчою владою, повна корумпованість влади [11, с.18-19].

Як показано вище етапізація держав відносно загроз повинна мати адекватний захист економічних інтересів. Що в свою чергу повинно сформувати концепцію забезпечення економічної безпеки в певний період, на певному просторі.

Економічна безпека є складовою частиною національної безпеки, її фундаментом (базисом). Також економічна безпека є складовою національної безпеки держав, економічних міждержавних союзів. Вона є фундаментом економіко-політичної стабільності на мегапросторі. Економічна безпека - це складна багаторівнева система, рівні якої перебувають у взаємозв'язку.

Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку шляхів удосконалення економічної безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі наук про економіку / О. С. Власюк // Нац. ін.-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48 с.

2. Про основи національної безпеки України : Закон України // Відомості Верховної Ради України від 19.06.2003 р. № 964-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakon.rada.gov.ua. – (Законодавча база).

3. У світі посилюється процес деофшоризації: 51 країна скасовує банківську таємницю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zik.ua/ua/news/2014/10/30/u_sviti_posylyuietsya_protses_deofshoryzatsii_51_kraina_skasovuie_bankivsku_taiemnytsiyu_536237

4. 51 страна присоединилась к отмене банковской тайны Новое время [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nv.ua/business/finance/51-strana-prisoedinilas-k-otmene-bankovskoy-tayny-18294.html

5. В Берлине провозгласили конец банковской тайны . [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dw.de

6. Spiegel online politik [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.spiegel.de/thema/wolfgang_schaeuble/

7. FT: Евросоюз решил отказаться от банковской тайны [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nv.ua/business/finance/FT-Evrosoyuz-reshil-otkazatsya-ot-bankovskoy-tayny-16302.html

8. Financial mines [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ft.com/home/uk

9. Куриліна О.В. Дослідження у сфері детінізації економіки // Вчені записки університету «КРОК», – 2014.- № 38. – С. 4- 8.

10. Огляд Підрозділи фінансової розвідки. Міжнародний Валютний Фонд. Secretariat FATF/OECD Framce, Paris.– 2004. – 161 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.apgml.org/fatf-and-fsrb/page.aspx?p=73b61d9a-f22c-4591-b92b-7b83364fb416

11. Засанський В.В. Детінізація економіки в перехідних суспільствах: управлінський аспект: [Моногр]. Засанський В.В. - Л: Політекс, 1998.-309с _7html/

12. Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Основи економічної теорії. – К.: Вища школа, 1995. – 471 с.

Zasanskyy V.V., Sharhut V.I., Brytskyy R.M. Economic security european countries under of socio - economic threats. *The article examines the processes and threats of European integration in Ukraine. What is essential for the formation of mega economic space effectively stabilizing the economy as Ukraine and European states, under conditions of hybrid threats. Protection selecting strategic direction of cooperation at the mega level in the conditions of formation of the new socio-economic structure of Europe forming a socially oriented market economy. We study the core of threats, including one of them offshore, the necessity deofshoryzatsiyi economy. Choice concept proposed transnational provision of economic security based on periodization socio-economic development.*

Key words: *globalization, terrorism, shadow economy, offshore, transnational economic security of Europe, economic security.*

ISSN 2076 – 5843 Вісник Черкаського університету. 2015. № 12 (345)

УДК 65.012.8

О.І. Захаров

УЗГОДЖЕННЯ ФУНКЦІЙ СУБ'ЄКТІВ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Комплексне забезпечення економічної безпеки підприємства залежить від ефективного використання потенціалу внутрішніх і зовнішніх суб'єктів системи економічної безпеки. Однак слід зазначити, що до теперішнього часу невирішена проблема ефективного використання в системі економічної безпеки всіх власних ресурсів суб'єктів господарської діяльності, у тому числі інтелектуального, техніко-технологічного та іншого потенціалу їх структурних підрозділів. Не розроблено ефективні механізми взаємодії та узгодження інтересів різних суб'єктів системи економічної безпеки. Це пов'язано з тим, що в існуючих системах економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності не визначені функції структурних підрозділів, а також керівників і фахівців у системі економічної безпеки. І як наслідок не розроблені механізми узгодження цих функцій, що об'єктивно призводить до зниження ефективності діяльності з комплексного забезпечення економічної безпеки.

***Ключові слова**: підприємство, система економічної безпеки, суб`єкти системи економічної безпеки, функції, глобалізація економіки, загроза, матриця, економічна безпека.*

Постановка проблеми. У сучасній економіці відбуваються складні процеси, які обумовлені, по-перше, її глобалізацією, а по-друге, новими центрами економічної потужності, які активно формуються, серед яких Китай, Індія та низка інших держав.

Остання світова фінансово-економічна криза показала, що в умовах глобалізації економіки різних держав тісно взаємопов'язані і сильно взаємозалежні. Криза, що почалася у фінансовій сфері США, поступово охопила практично всю світову економіку. Від неї постраждали практично всі країни - і економічно розвинені і країни, що розвиваються. В результати кризи зазнали серйозних втрат всі суб'єкти господарської діяльності в незалежності від їх величини і сегмента економіки, де вони працюють.

Важкі наслідки світової фінансово-економічної кризи змушують по новому подивитися на існуючі системи економічної безпеки, як макро, так і мікро рівня. Головний висновок, який можна зробити, полягає в тому, що існуючі в даний час системи економічної безпеки як держав, так і суб'єктів господарської діяльності, виявилися нездатними спрогнозувати виникнення кризи та її масштаби, розвиток і можливі наслідки. В таких умовах дуже складно забезпечувати економічну безпеку, як держави, так і суб'єктів господарської діяльності.

Враховуючи, що локальні економічні коливання чи кризи можуть повторюватися, а також те, що, почавшись в одній країні, вони можуть мати регіональні або навіть глобальні наслідки, необхідні нові підходи до побудови систем економічної безпеки. Для цього необхідно, в першу чергу, визначити і погодити функції всіх суб'єктів системи економічної безпеки. Це дозволить ефективно використовувати всі внутрішні і зовнішні ресурси системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, а також розробити механізм взаємодії і єдиний алгоритм дій всіх її суб'єктів з протидії існуючим і можливим небезпекам і загрозам у сфері економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню проблеми розробки теорії побудови та діяльності ефективних систем економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності присвятили свої праці багато вітчизняних і зарубіжних вчених, у тому числі О.С. Власюк, О.А. Кириченко, А.В.Козаченко, А.Н. Ляшенко, В. І. Франчук, В. І Ярочкін [1, 2, 3, 6, 7, 8, 10] та інші.

Мета статті полягає в узгодженні функцій суб'єктів системи економічної безпеки та механізм їх узгодження при підготовці та проведенні заходів з протидії загрозам зовнішнього і внутрішнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній світовій економіці відбуваються складні процеси, пов'язані з її глобалізацією. Вони характеризуються високим рівнем невизначеності і чинять сильний як позитивний, так і негативний вплив на

національні економіки. У цьому плані економіка України не є винятком, а скоріше, навпаки, в силу своєї високої відкритості і залежності з одного боку, від імпорту енергоресурсів, сучасної техніки та технологій, а з іншого, від експорту металу, продукції хімічної продукції, сільськогосподарської продукції, а також машинобудування вона залежить від процесів, що відбуваються у світовій економіці. У свою чергу процеси, що відбуваються в українській економіці, впливають на діяльність національних товаровиробників, які її складають. Таким чином, на суб'єкти господарської діяльності в умовах глобалізації економіки здійснюється комплексний вплив різних зовнішніх факторів, у тому числі і несприятливих.

Сучасне зовнішнє середовище вітчизняних суб'єктів господарської діяльності характеризується, по-перше, високою динамікою і складністю процесів, які в ній відбуваються, а по-друге, їх крайньою невизначеністю. У таких умовах забезпечити сприятливі умови для функціонування вітчизняних суб'єктів господарської діяльності всередині країни і за кордоном можна тільки за умови, якщо будуть мати ефективні системи економічної безпеки, здатні ефективно протидіяти існуючим і можливим небезпекам і загрозам у економічній сфері.

Система економічної безпеки підприємства – сукупність внутрішніх і зовнішніх суб'єктів забезпечення економічної безпеки підприємства, що мають спільні цілі, наділених відповідними функціями і правовими повноваженнями, що мають необхідну матеріально-технічну базу, підготовлений персонал, механізми управління і взаємодії, що володіють технологіями, формами і методами визначення, зниження рівня та протидії небезпекам і загрозам у сфері економіки [9].

Основними функціями системи економічної безпеки підприємства є:

Організаційно-управлінська.

Планування.

Технічної безпеки.

Технологічної безпеки.

Фінансової безпеки.

Інформаційно-аналітичної безпеки.

Захисту комерційної таємниці та інтелектуальної власності.

Роботи з органами влади та управління, МВС, СБУ.

Правова.

Забезпечення кількісно-якісних параметрів персоналу.

Безпека партнерів.

Мотивації споживачів.

Фізичного захисту.

Організаційно-управлінська функція забезпечує створення оптимальної структури суб'єкта господарської діяльності та організації його повсякденної діяльності.

Функція планування забезпечує ефективне стратегічне, оперативне і тактичне управління суб'єктом господарської діяльності та його системою економічної безпеки.

Функція технічної безпеки забезпечує такий кількісно-якісний рівень технічної оснащеності суб'єкта господарської діяльності, який дозволяє випускати конкурентоспроможну продукцію або надавати відповідної якості послуги.

Функція технологічної безпеки спрямована на впровадження сучасних енергозберігаючих технологій, що дозволяють випускати товари, які відповідають кращим світовим зразкам, що дозволяють оптимізувати виробничі витрати і в кінцевому підсумку оптимізувати їх такі важливі параметри як ціна-якість на рівні споживчого очікування.

Функція фінансової безпеки забезпечує оптимальне використання фінансових ресурсів суб'єкта господарської діяльності для його стабільної роботи та розвитку.

Інформаційно-аналітична функція спрямована на забезпечення керівників (власників) суб'єкта господарської діяльності об'єктивною і своєчасною інформацією про процеси, що відбуваються у зовнішньому і внутрішньому середовищі, також можливий їх розвиток у найближчій і віддаленій перспективі.

Функція захисту комерційної таємниці та інтелектуальної власності спрямована на створення умов (організаційних, правових, технічних), які виключають несанкціонований доступ до носіїв комерційної таємниці, які забезпечують захист інтелектуальної власності.

Функція роботи з органами влади та управління спрямована на створення механізмів взаємодії з місцевими органами влади, МВС, СБУ.

Правова функція спрямована на створення правового поля для функціонування системи економічної безпеки.

Функція забезпечення кількісно-якісних параметрів персоналу пов'язана з підбором, перевіркою та забезпеченням лояльності персоналу, необхідного для забезпечення стабільного функціонування суб'єкта господарської діяльності.

Функція безпеки партнерів спрямована на перевірку партнерів і створення умов для взаємовигідної співпраці з ними.

Функція мотивації споживачів спрямована на вивчення споживчих переваг.

Функція фізичного захисту спрямована на організацію захисту керівників (власників) суб'єкта господарської діяльності, персоналу, території, будівель, споруд, засобів виробництва, готової продукції та сировини і т.д.

Якщо проаналізувати функції всіх структурних підрозділів суб'єкта господарської діяльності, то можна побачити, що вони прямо або опосередковано пов'язані із забезпеченням економічної безпеки. Як приклад, можна розглянути функції технологічного відділу. До них відносяться розробка технологічного процесу, впровадження нових технологій, підтримка технологічної дисципліни. Нескладно зрозуміти, що всі ці функції прямо впливають на якість, а отже і на конкурентоспроможність продукції, що випускається. А це вже функція системи економічної безпеки - функція технологічної безпеки.

Система економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності тільки в тому випадку буде ефективно функціонувати, якщо вдасться шляхом відповідних механізмів взаємодії гармонізувати функції системи економічної безпеки і функції всіх структурних підрозділів та персоналу суб'єкта господарської діяльності.

Взаємодія в системі економічної безпеки - це узгоджені дії внутрішніх і зовнішніх суб'єктів комплексної системи безпеки за завданнями, напрямками і часом заради досягнення конкретної мети щодо зниження рівня або протидії всім внутрішнім і зовнішнім небезпекам і загрозам для діяльності суб'єктів господарської діяльності [8].

Для цього спочатку необхідно виділити всі функції, які прямо або опосередковано пов'язані з діяльністю щодо забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності. А потім проаналізувати всі функції структурних підрозділів і персоналу суб'єкта господарської діяльності та визначити ті з них, які в тій чи іншій мірі стосуються економічної безпеки.

На підставі даних проведеного дослідження доцільно розробити матрицю взаємодії функцій у системі економічної безпеки (табл. 1).

Слід мати на увазі, що рівень економічної безпеки є інтегральним показником реального стану суб'єкта господарської діяльності. Він залежить від результатів роботи всіх структурних підрозділів підприємства і, в першу чергу, ведучих. Особлива роль у забезпеченні економічної безпеки належить штатній службі безпеки, яка безпосередньо здійснює планування, підготовку і проведення заходів щодо зниження рівня та протидії небезпекам і загрозам зовнішнього і внутрішнього середовища суб'єкта господарської діяльності.

Слід особливо відзначити, що коли мова йде про системний підхід до забезпечення економічної безпеки, особливе значення має правильне визначення всіх внутрішніх і зовнішніх суб'єктів системи безпеки.

Таблиця 1

Матриця узгодження функцій суб'єктів системи економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності

Структурні підрозділи підприємства	Функції системи забезпечення економічної безпеки СГД												
	Організаційно управлінська	Планування	Технічна безпека	Технологічна безпека	Фінансова безпека	Інформаційно-аналітична	Захист комерційної таємниці та інтелектуальної власності	Робота з органами влади та управління, МВС, СБУ	Правова	Забезпечення кількісно-якісних параметрів	Безпека партнерів	Мотивація споживачів	Фізичний захист
Керівники (власники) підприємства	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Служба економічної безпеки	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Юридичний відділ		●				●	●		●		●		
Планово-економічний відділ		●			●	●	●			●			
Фінансовий відділ		●			●	●	●						
Технічний відділ		●	●	●		●	●						
Виробничий відділ		●	●	●		●	●			●			
Відділ маркетингу		●				●	●					●	
Відділ кадрів		●				●	●			●			
Відділ охорони праці та техніки безпеки	●	●	●			●	●						
Виробничі відділи	●	●	●	●	●		●						

Джерело: розробка автора.

Кожен структурний підрозділ має ефективно виконувати покладені на нього завдання, і тим самим забезпечувати економічну безпеку всього суб'єкта господарської діяльності. Разом з тим інтелектуальні, технічні та інші ресурси структурних підрозділів, в разі необхідності, можуть бути задіяні для вирішення спільних завдань в системі економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності.

Для цього необхідно побудувати ефективні механізми взаємодії внутрішніх і зовнішніх суб'єктів системи безпеки.

Висновки. В умовах глобалізації світової економіки ефективне забезпечення економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарської діяльності можливе тільки за умови комплексного підходу до організації діяльності з протидії всім існуючим і можливим небезпекам і загрозам зовнішнього і внутрішнього середовища. Для побудови та забезпечення діяльності системи економічної безпеки необхідно задіяти всі власні можливості підприємств, а також можливості зовнішніх організацій.

Система економічної безпеки тільки в тому випадку буде ефективно працювати, якщо вдасться шляхом відповідних механізмів організувати тісну взаємодію всіх її суб'єктів, інтегрувати в єдиний алгоритм всю їхню діяльність з протидії небезпекам і загрозам зовнішнього і внутрішнього середовища. Для цього необхідно визначити і погодити функції внутрішніх і зовнішніх суб'єктів системи економічної безпеки. Це дозволить узгодити інтереси і скоординувати діяльність всіх елементів системи економічної безпеки підприємства із зовнішніми зацікавленими організаціями в тому числі органами державної влади та управління, правоохоронними органами, партнерами по бізнесу та суб'єктами громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Економічна безпека суб'єктів господарювання в умовах глобальної фінансової кризи (теоретико-методологічний аспект) : монографія / [В. І. Франчук, О. А. Кириченко, М. П. Денисенко, В. С. Сідак, С. М. Лаптєв, С. А. Єрохін, О. І. Захаров, П. Я. Пригунов та ін.]. – К. : ІМБ Університету «КРОК», 2010. – 412 с.

2. Козаченко А.В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения / Козаченко А.В., Пономарев В.П., Ляшенко А.Н. – К.: Либра. – 2003. – 280 с. – Библиогр.: С. 268-279.

3. Кириченко О.А., Лаптєв С.М., Пригунов П.Я., Захаров О.І. Управління-фінансово-економічною безпекою. Навчальний посібник. – К.: ТОВ : "Дорадо - Друк", 2010. – 479с.

4. Механізм взаємодії служби безпеки із суб'єктами системи економічної безпеки підприємства / Захаров О.І. // Зовнішня торгівля. Економічна безпека. ТОВ «Дорадо – Друк» С 63-68. № 4 2010

5. Планування діяльності системи економічної безпеки підприємства /Захаров О.І.// Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна: збірник наукових праць / головний редактор Р.І. Тринько. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – Вип. 1. – 300 с.

6. Система економічної безпеки : держава, регіон, підприємство : монографія. В 3 т. – Т 1 / О. М. Ляшенко, Ю. С. Погорелов, В. Л. Безбожний та ін.; за заг. ред. Г. В. Козаченко. – Луганськ : Елтон, 2010. – 282 с.

7. Система економічної безпеки держави: [монографія] / О.С. Власюк, О.В. Собкевич. – Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки. – К.: Стилос, 2010. – 685 с.

8. Теоретико-методологические и прикладные основы обеспечения экономической безопасности субъектов хозяйственной деятельности. Монографія./ Захаров О.І., Пригунов П.Я., Гнилицкая Л.В.// К.: ТОВ «Дорадо-Друк», 2011. – 290 с.

9. Теоретичні основи забезпечення економічної безпеки підприємств /Захаров О.І.// Вчені записки університету «КРОК», – 2012.- № 31. – С. 80- 88.

10. Ярочкин В. И. Система безопасности фирмы / В. И. Ярочкин. – М. : Ось-89, 2003. – 352 с.

Zakharov O.I., PhD in Economics, professor*. *Matchingof functions for subjects of system of economic security provision. *Integrated provision of economic security system depends on effective use of the potential of internal and external subjects of economic security system. However, till nowadays it is unresolved problem of effective use of own resources of economic entities, including intellectual, technical, technological and other potential of their business units in the economic security system. It isn`t developed effective mechanisms for cooperation and coordination of interests of various subjects of economic security system. This is due to the fact that in the existing economic security systems of business entities it is not defined functions of structural subdivisions, as well as managers and professionals in the system of economic security. As a result, coordination mechanisms of these functions are not developed and objectively it reduces the efficiency of the integrated provision of economic security.*

Keywords*: enterprise, economic security system, subjects of the economic security system, functions, globalization of the economy, threat, matrix, economic security.*

УДК 336.71

Н.В. Зачосова

ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ЗМІСТОВНО-ПОНЯТІЙНОГО ТРАКТУВАННЯ НАУКОВОЇ КАТЕГОРІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

Обґрунтовано необхідність дослідження питання забезпечення економічної безпеки фінансових установ у сучасних економічних умовах в Україні. Надано числовий матеріал у якості доказу формування негативної тенденції у кількості фінансових установ на вітчизняному фінансовому ринку. Доведено існування стійкого двостороннього зв'язку між станом економічної безпеки держави, фінансової безпеки держави, економічної безпеки фінансового ринку та економічної безпеки фінансової установи. Перераховано документи, у яких закладено основи для формування систем економічної безпеки на національному рівні та на рівні окремих суб'єктів господарювання, до числа яких належать і фінансові установи. Конкретизовано перелік наявних загроз економічній безпеці вітчизняних фінансових установ. Запропоновано авторські дефініції економічної безпеки фінансового ринку та ефективного функціонування фінансових установ. Наведено та проаналізовано визначення поняття економічної безпеки окремих видів фінансових установ та виявлено його відсутність у літературі для ряду фінансових посередників. Зроблено припущення про те, що в основі економічної безпеки будь-якої установи повинна бути безперешкодна її здатність виконувати свої функції та завдання і досягати мети діяльності. Надано змістовно-понятійне трактування наукової категорії економічної безпеки фінансової установи. Підкреслено необхідність розробки дефініцій економічної безпеки для різних видів фінансових установ із врахуванням специфіки формування та функціонування кожного з них.

Ключові слова: *безпека, економічна безпека, фінансова безпека, фінансові установи, банк, страхова компанія, кредитна спілка, загроза, небезпека*

Постановка проблеми. Розвиток економічних процесів у житті будь-якої сучасної країни тісно пов'язаний зі станом її фінансового ринку та суб'єктів, що провадять на ньому свою діяльність. В історію увійшла фраза графа Є. Ф. Канкріна, який довгий час очолював Міністерство фінансів у царській Росії, та любив повторювати, що «Захист фінансів – це захист життєвої сили існування держави», яка нині набуває особливого значення, та підкреслює актуальність проблеми забезпечення економічної та фінансової безпеки на макро і мікрорівні.

Фінансова криза, що сколихнула світові економічні системи у 2008-2009 роках, залишила у спадок сучасному фінансовому сектору України такі негативні тенденції, як втрата довіри населення до фінансових установ, песимістичні інфляційні очікування, зростання кількості банкрутств та ліквідацій учасників ринків фінансових послуг, руйнування інфраструктури фінансових ринків і низька ліквідність банківської системи. Інтенсифікація цих процесів відбулась на початку 2014 року та дістала своє продовження у 2015 році у зв'язку з воєнними конфліктами на Сході країни та політичною нестабільністю. Стрімке скорочення обсягів реальних доходів населення одночасно зі зростанням рівня безробіття (за останніми оприлюдненими даними Державної служби статистики України, рівень безробіття населення віком 15–70 років, визначений за методологією Міжнародної організації праці, в Україні в середньому зріс з 7,1% (січень-вересень 2013 р.) до 8,9% (січень-вересень 2014 р.) економічно активного населення [1]) та нестабільністю курсу національної грошової одиниці (за даними дослідження авторитетного на міжнародній арені інформаційного агентства Bloomberg, від початку 2014-го року гривня знецінилась на 46%, а за перший квартал 2015 року курс гривні «обвалився» відносно долара США на 48,7%, що дало привід назвати її «найслабшою валютою світу» [2]) призвело до регресу вітчизняних фінансових ринків. Першою ознакою цього процесу стало стрімке скорочення кількості фінансових установ. Під фінансовою установою, згідно законодавства України, розуміють юридичну особу, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку.

До фінансових установ в Україні належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, - інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг [3]. Станом на 01.01.2014 р. в Україні нараховувалось 180 банків, а уже на 01.03.2015 р. їх залишилось 151, у тому числі 1 банк, що має ліцензію санаційного банку [4]. Загальна кількість страхових компаній станом на 30.09.2014 р. склала 389 компаній, у той час, як на початок 2014 року їх кількість становила 404 компанії [5]. Статистика учасників інших фінансових ринків також не є втішною. За даними Національної Комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, на ринку кредитної кооперації станом на 31.12.2014 р. у Державному реєстрі фінансових установ налічувалось 711 кредитних установ, у тому числі: 589 кредитних спілок; 92 інших кредитних установ; 30 юридичних осіб публічного права. На початок того ж 2014 року їх кількість була такою - 739 кредитних установ, у тому числі: 624 кредитні спілки; 85 інших кредитних установ; 30 юридичних осіб публічного права [5]. Кількість недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ) на ринку накопичувального пенсійного забезпечення також скоротилась з 81 НПФ та 28 адміністраторів станом на 31.12.2013 р. до 76 НПФ та 24 адміністраторів НПФ станом на 31.12.2014 р. [5]. Що ж до ринку послуг ломбардів та фінансових компаній, то кількість його учасників станом на 30.09.2014 р. склала 409 фінансових компаній, 264 юридичних осіб (лізингодавців) та 478 ломбардів проти 386 фінансових компаній, 256 юридичних осіб (лізингодавців) та 479 ломбардів станом на 31.03.2014 р. [5]. Таким чином, у сегменті фінансових компаній, до числа яких входять факторингові компанії, фонди фінансування будівництва, фонди операцій з нерухомістю, компанії, що здійснюють операції з обміну валют та операції з переказу грошових коштів, а також фінансового лізингу та поштових переказів, помітною є динаміка до незначного збільшення кількості учасників. Однак, загальна тенденція, що прослідковується на різних сегментах фінансового ринку – це зменшення кількості установ, що закономірно призводить до скорочення активів фінансової системи держави. Ці та перераховані вище аспекти зумовлюють необхідність дослідження проблеми забезпечення економічної безпеки вітчизняних фінансових установ в обставинах тривалої фінансової нестабільності та економічних дисбалансів як обов'язкової умови підтримки фінансової безпеки держави з метою досягнення високого рівня її економічної та національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній економічній літературі на разі можна відшукати велику кількість наукових досліджень, присвячених проблемам економічної безпеки держави та суб'єктів господарювання. Обравши за об'єкт дослідження питання, що стосуються економічної безпеки фінансових установ, варто зосередити увагу на фінансовій безпеці країни, оскільки здатність до її забезпечення на державному рівні криється у формуванні міцного та стабільного вітчизняного фінансового ринку, структура якого у всіх розвинутих країнах світу вибудовується саме на фінансових установах. Фінансова безпека України є складовою її економічної безпеки, під якою розуміють стан національної економіки, що дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання. У свою чергу, фінансовою безпекою визнається стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни [6]. Таким чином, фінансова безпека держави є основою для фінансової, а отже, і економічної безпеки фінансових установ, які є частиною фінансової системи країни і забезпечують циркуляцію грошових потоків між різними її елементами.

Серед усі видів фінансових установ, створення і функціонування яких є можливим згідно законодавства України, домінуючу роль на вітчизняних фінансових ринках відіграють

банківські установи. Саме тому більшість наукових робіт, що стосуються питань економічної безпеки фінансових посередників, пов'язані із спробами вирішити проблему її забезпечення у банківському секторі. Зокрема, заслуговують на увагу дослідження Р. В. Алямкіна [7], О. І. Барановського [8], М.І. Зубка [9], І. М. Крупки [10], С. І. Мельника [11], І. П. Мігус [12], В. І. Франчука [13]. Як зазначає доктор Чарльз Дж. Волен, проблему економічної безпеки банківських установ було усвідомлено та задекларовано на науковому та прикладному рівні у матеріалах Базельської угоди 1988 року, в якій, зокрема, встановлено вимоги до мінімального розміру капіталу у співвідношенні до очікувань ризиковості активів банку. Водночас, стратегія забезпечення економічної безпеки банків, що базувалась на необхідності підтримки певного рівня капіталу, базувалась на припущенні: «Що чинить позитивний вплив на один банк, не обов'язково має позитивні наслідки для стану усієї банківської системи та для економіки в цілому» [14, с.145]. Таке твердження зайвий раз підкреслює нерозривний зв'язок між поняттями «економічна безпека суб'єкта господарювання» та «економічна безпека держави», а у контексті даного дослідження дозволяє побудувати причинно-наслідковий «ланцюжок» формування поняття «економічна безпека фінансової установи», який містить такі елементи, розташовані від більш науково місткої категорії до більш конкретної: економічна безпека держави – фінансова безпека держави – економічна безпека фінансового ринку – економічна безпека фінансової установи. У даній роботі планується провести дослідження наукових підходів до визначення цих понять із застосуванням діалектичного методу наукового дослідження та методу термінологічного аналізу.

Метою статті є пошук аргументів для обґрунтування доцільності вивчення питання забезпечення економічної безпеки вітчизняного фінансового сектору та суб'єктів господарювання, що провадять на ньому свою діяльність, у сучасних умовах політичної, економічної та фінансової невизначеності для майбутнього України; уточнення, а за необхідності надання авторського визначення поняття «економічна безпека фінансових установ» на основі узагальнення існуючих дефініцій економічної безпеки різних видів учасників фінансових ринків, а також визначення найістотніших ознак, притаманних даній науковій категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розробка механізмів забезпечення економічної безпеки держави, регіонів та окремих суб'єктів господарської діяльності, до яких включаються і фінансові установи, належала до числа пріоритетних завдань економічної державної політики з моменту здобуття Україною незалежності у 1991 році. Проте, на нормативно-правовому рівні підґрунтя для розробки системи заходів щодо підтримки економічної безпеки на макро і мікрорівні було закладено лише у 1997 році у Концепції (основах державної політики) національної безпеки України. У 2003 році із прийняттям Закону України № 964-IV «Про основи національної безпеки України» Концепція втратила чинність. Новим законом було встановлено загрози національним інтересам і національній безпеці України та основні напрями державної політики з питань національної безпеки України у економічній сфері [15]. У 2007 році указом Президента України № 105 було затверджено Стратегію національної безпеки України, де конкретизовано загрози економічній безпеці країни, перераховано ключові завдання політики національної безпеки у сфері забезпечення економічної безпеки, причому одним із них було визначено «забезпечення сталості фінансової системи, гнучкості валютного курсу гривні, розширення кредитної підтримки економіки, зміцнення довіри до фінансових установ» [16]. Таким чином, визнавалось, що забезпечення стабільного функціонування фінансових установ сприяє підвищенню рівня економічної безпеки держави. У свою чергу, основою ефективного виконання фінансовими установами їх функцій у поточний момент часу та у перспективі, є організація захисту їх діяльності від негативного впливу наявних у сучасній економічній системі небезпек зовнішнього та внутрішнього походження, чого можна досягти шляхом запровадження системи заходів щодо забезпечення економічної безпеки фінансових установ.

Аналіз фахової літератури та матеріалів праць дослідників проблем економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності дозволив прийти до висновку про відсутність згадки поняття економічної безпеки фінансових установ у наукових джерелах. Водночас, нині варто відмітити численні спроби вітчизняних та зарубіжних вчених надати дефініції економічній безпеці окремих їх видів. Так, на основі результатів своїх досліджень, О.І. Барановський приходить до висновку, що «економічна безпека банку» тлумачиться як сукупність охорони комерційної та банківської таємниці; забезпечення стану найкращого використання ресурсів для запобігання загрозам комерційних банків і створення умов стабільного, ефективного функціонування й максимізації прибутку; стан захищеності його життєво важливих інтересів, інтересів власників, менеджменту, персоналу та клієнтів; спроможність протистояти деструктивним діям на фінансовому ринку і забезпечити виживання в конкурентній боротьбі; стан, необхідний і достатній для реалізації цільової функції і розвитку [8, С.15]. Дійсно, у науковій літературі останнім часом набули поширення різні дефініції економічної безпеки банків. Натомість, досить важко знайти визначення поняття економічної безпеки для інших видів фінансових установ, що провадять свою діяльність в Україні. В.В. Баранова під безпекою небанківських фінансових установ пропонує розуміти наявність таких правових, організаційних, фінансових умов, що дозволяють забезпечувати законну реалізацію фінансових інтересів без виникнення протиріч з інтересами інших суб'єктів, взаємин різних форм власності, стійко функціонувати й протистояти реальній і потенційній внутрішній і зовнішній загрозам та впливам У функціональному відношенні безпека небанківських установ повинна розглядатися як процес забезпечення досягнення єдності життєво важливих інтересів, виявлення і попередження загроз, протидії їм, що сприятиме створенню умов надійного функціонування національної фінансової системи та її розвитку [17]. Проте, кожен вид небанківських фінансових установ – наприклад, страхові компанії, кредитні спілки, лізингові компанії, тощо, мають свої характерні ознаки, а тому суть їхньої економічної безпеки навряд чи можна достовірно передати однією науковою категорією із галузі безпекознавства. Автор не пояснює, для яких саме небанківських фінансових установ пропонується використовувати дане визначення, але якщо виходити з того факту, що у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України безпекою небанківського фінансового сектору вважається рівень розвитку фондового та страхового ринків [6, С.3], то доречно припустити, що і визначення економічної безпеки небанківських установ, запропоноване В.В. Барановою, також було сформоване для використання учасниками саме згаданих ринків, хоча його універсальність дозволяє застосовувати його у якості основи для розробки дефініцій економічної безпеки інших фінансових установ за умови врахування у ньому специфічних рис їх функціонування.

Страховий ринок є другим по величині після банківського сектору сегментом вітчизняного фінансового ринку, тому економічна безпека його учасників має важливе значення для фінансової і економічної безпеки держави. Т.В. Яворська під економічно безпечною страховою підприємницькою структурою (страховою компанією) пропонує розуміти суб'єкт, що виважено підходить до здійснення своєї діяльності, оперативно реагує на будь-які ринкові невдачі, зовнішні та внутрішні загрози з метою їх мінімізації або уникнення [18, С.30-31]. Більшість визначень, що стосуються безпеки як страхового ринку загалом, так і основних його учасників – страхових компаній – пов'язані із поняттям фінансової безпеки [19-22]. Цьому є логічне пояснення, оскільки той факт, що страхові компанії належать до фінансових установ і саме фінансова діяльність є для них основною, схиляє до думки про домінування ролі фінансової складової у системі економічної безпеці страховиків. Н.Г. Нагайчук зазначає, що розуміння дефініції «фінансова безпека страховика» є доволі широким і містить низку підходів до її трактування і у вітчизняній науковій літературі оформилося два підходи до розгляду суті фінансової безпеки: з позиції складової економічної безпеки і як самостійного об'єкта управління. Сама дослідниця пропонує таке визначення фінансової безпеки страхової компанії: фінансова безпека страховиків – це

захищеність фінансових інтересів учасників страхових відносин на всіх рівнях і забезпеченість страхових компаній фінансовими ресурсами, достатніми для виконання відповідних зобов'язань і задоволення потреб власників та персоналу [19, С.195-196]. Пояснення ж дефініції економічної безпеки страхової компанії автором не надавалось.

Визначень економічної безпеки решти видів фінансових установ у працях сучасних дослідників виявлено не було, що у контексті необхідності її забезпечення в умовах економічної та фінансової нестабільності зайвий раз підкреслює актуальність обраної наукової тематики. Спробою конкретизувати теоретичні аспекти наукової категорії економічної безпеки окремих видів вітчизняних фінансових посередників стала наукова робота [23]. Однак, узагальненого визначення економічної безпеки, яке б можна було використовувати для надання наукового пояснення цьому поняттю щодо усіх фінансових компаній, у працях сучасних дослідників на разі не знайдено.

В основі економічної безпеки будь-якої установи повинна бути безперешкодна її здатність виконувати свої функції та завдання і досягати мети діяльності. Так, в основу створення банківських та небанківських (або квазібанківських) депозитних установ закладено залучення депозитів від клієнтів (учасників) та надання кредитів; страхові компанії, що здійснюють страхування життя та недержавні пенсійні фонди метою свого функціонування декларують провадження на договірній основі довготермінового накопичення та розміщення активів клієнтів або учасників з метою здійснення виплат цільового характеру на користь останніх; інвестиційні фінансові посередники, до яких в Україні належать інститути спільного інвестування, займаються діяльністю щодо об'єднання коштів індивідуальних інвесторів (клієнтів) та розміщення цих коштів у різноманітних фінансових активах задля отримання прибутку на користь останніх. Особливістю функціонування страхових компаній є взяття на себе численних ризиків клієнтів, наслідки яких за умови їх настання у майбутньому їм доведеться компенсувати. Тривалий час ця обставина дозволяла страховикам користуватись спеціальним режимом оподаткування – сплачувати лише відрахування до бюджету у кількості 3% від розміру доходу, отриманого від страхової діяльності. Однак, згідно з прийнятими змінами до Податкового кодексу з 1 січня 2015 року в Україні введена змішана система оподаткування страхових компаній, а саме 3%-й податок на дохід у вигляді страхових платежів і податок на прибуток на загальних підставах [24] (нагадаємо, що базова ставка податку на прибуток підприємств в Україні нині становить 18%). Проте, страховики вважають, що введення такої системи оподаткування для страхових компаній є несправедливою і дискримінаційною політикою, оскільки інші фінансові установи будуть платити тільки один податок, і це створить нерівні умови для діяльності та залучення інвестицій різними фінансовими установами (банками, страховиками, компаніями з управління активами, тощо). Цілком можливо, що представники страхового бізнесу зможуть відстояти свої права, і незабаром страхові компанії повернуться до спеціального режиму оподаткування, а тому розглядатимемо все-таки його як особливість їх діяльності.

Кредитні спілки в Україні вважаються неприбутковими організаціями, а тому для них було встановлено пільговий режим оподаткування, а саме: податок на прибуток підприємств для цих установ становив 0%. Але нині відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28 грудня 2014 року № 71-VIII, кредитні спілки виключені з переліку неприбуткових організацій та установ та до пасивних доходів, зокрема, у вигляді процентів на вклад (депозит) у кредитних спілках та плати (відсотку), що розподіляється на пайові членських внесків членів кредитної спілки, почала застосовуватись ставка податку на доходи фізичних осіб 20%. Тому сучасне визначення економічної безпеки кредитних спілок повинно містити вказівку на те, що стан ресурсів такої фінансової установи, яка перебуває у економічно безпечному стані, має забезпечити не лише її ефективне та безперервне функціонування, але і гарантувати своєчасне виконання зобов'язань перед учасниками та державою.

Окрім змін у оподаткуванні, сучасним фінансовим установам довелось нині стикнутись із численними нетрадиційними небезпеками та загрозами, які ще кілька років тому не проявлялись на фінансовому ринку, або ж рівень їх прояву був не настільки високим, як на початку 2015 року. Категорії загрози та небезпеки, а також ризику, є ключовими для визначення економічної безпеки фінансових установ. Н.А. Цікановська зазначає, що етимологія слова «небезпека» свідчить про те, що воно походить від слова «безпека» та означає «відсутність безпеки». Отже, поняття «безпека» та «небезпека» можна окреслювати як протилежні за значенням: стан захищеності інтересів та, відповідно, стан незахищеності [25, С.111]. Під ризиком дослідниця пропонує розуміти ситуацію невизначеності кінцевого результату вибору серед існуючих альтернатив, яка може призвести як до позитивних, так і до негативних наслідків, ймовірність настання яких може бути оцінена. Загрозою ж Н.А. Цікановська вважає сукупність деструктивних та дестабілізуючих чинників зовнішнього середовища, а з іншого боку, наслідки реалізації ризиків, які залежать від рішень суб'єктів господарювання [25, С.113]. Деякі науковці пов'язують також категорії безпеки та виклику, розуміючи під останнім сукупність обставин не обов'язково загрозливого характеру, але, безумовно таких, що вимагають реагування на них [26, С.127]. У сучасних економічних умовах для учасників вітчизняного фінансового ринку, у число яких входять і фінансові установи, кількість небезпек та загроз їх ефективному функціонуванню постійно зростає. У рамках даного дослідження під ефективним функціонуванням фінансових установ пропонуємо розуміти таке використання ними власних, залучених та позичених ресурсів, яке дозволяє з одного боку забезпечити реалізацію ними мети свого створення, і виконати стратегічні та тактичні завдання та задовольнити потреби клієнтів, а з іншого – сприяти перерозподілу грошових потоків на фінансових ринках країни та приносити дохід до державного бюджету. Друга частина пропонованого визначення пов'язана з необхідністю виконувати фінансовими установами роль фундаменту фінансової системи країни, і міцність такого фундаменту якраз і буде залежати від їх ефективного функціонування, якого неможливо досягти без достатнього рівня економічної безпеки.

Як уже було згадано вище, на заваді ефективного функціонування вітчизняних фінансових установ, а отже, на шляху до їх економічної безпеки, нині постали численні загрози, що формуються як у економічній, так і у політичній площині. Зокрема, для комерційних банків характерними нині є: зменшення обсягів депозитів, подорожчання кредитних ресурсів, низький рівень ліквідності, втрата коштів через закриття філій та відділень у Криму та на Сході країни, високі ставки рефінансування та резервування, скорочення валютних активів, тощо. Кредитні спілки, як уже зазначалось, потерпають від податкової політики, скорочення кількості клієнтів, недоступності джерел фінансування своєї діяльності. Лізингові компанії втратили значну частину постачальників та лізингоодержувачів, оскільки велика їх кількість розміщувались на територіях, де нині проходять воєнні дії. Страхові компанії стикнулись із необхідністю одночасної виплати великої кількості страхових відшкодувань при тривалому скороченні обсягів страхових внесків, що призводить до їх банкрутств та ліквідації. Компанії з управління активами несуть значні збитки, оскільки фінансові ресурси фондів, якими вони розпоряджаються, були інвестовані у цінні папери, у тому числі і тих підприємств, які нині зруйновані або припинили активну господарську діяльність. На функціонування усіх без винятку вітчизняних фінансових установ чинять негативний вплив такі сучасні обставини, як різкі коливання валютного курсу, стрімке зростання рівня інфляції, девальвація гривні, збільшення схильності населення до заощаджень, відтік грошових коштів із фінансової системи, втрата довіри до фінансових установ та падіння рівня попиту на їх послуги.

Нестабільність та непослідовність дій окремих суб'єктів у політичній площині призводить до втрати інвесторами цікавості до вітчизняного бізнесу, руйнування сталих партнерських зв'язків, призупинення співпраці, тощо. Таким чином, поняття економічної безпеки фінансової установи повинно означати її здатність протистояти усім універсальним,

тобто характерним для усіх без винятку учасників фінансового ринку, та специфічним (притаманним лише окремим видам фінансових інституцій) загрозам.

Надати точне визначення категорії економічної безпеки фінансових установ не можливо без усвідомлення того, що може вважатись економічною безпекою усього фінансового ринку, оскільки на макрорівні і у контексті економічної безпеки держави, економічна безпека фінансових установ є необхідною умовою для побудови стійкої та ефективної фінансової системи. Фінансовий ринок, або за товарним критерієм - ринок фінансових послуг, зазначає О.Й. Шевцова, на сучасному етапі розвитку структури економіки України є найбільш прогресивним, перспективним та інноваційним серед наявних структурних елементів національної економіки [27, С.148], а С.З. Мошенський вважає розвиток фінансових ринків важливою умовою економічного зростання держави [28, С.346]. В свою чергу О.О. Скопа та О.О. Йона наголошують, що безпека на фінансовому ринку ототожнюється з його стабільністю та фінансовою стійкістю, під якою в цілому можна розуміти стан, при якому фінансова система (а у даному випадку це – фінансовий ринок) працює в межах встановлених норм, і без зовнішніх втручань виконує свої функції, що позитивно позначається на загальнонародному добробуті [29, С.118, 121]. Для потреб розрахунку рівня економічної безпеки України фахівцями було конкретизовано визначення банківської безпеки (що, на нашу думку, є синонімічним поняттям до категорії безпеки ринку банківських послуг, який є сегментом фінансового ринку) - це рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування [6, с.3]; а також запропоновано трактування поняття безпеки небанківського фінансового сектору - як рівня розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах [6, с.3]. Спираючись на наведені визначення, під економічною безпекою фінансового ринку пропонується розуміти такий рівень функціонування усіх його складових – кредитного, валютного, фондового, страхового ринків, ринків дорогоцінних металів та фінансових послуг, що дає змогу у повній мірі та на високому функціональному рівні задовольняти потреби усіх його учасників шляхом реалізації фінансовими установами їм фінансових послуг, та гарантує виконання фінансовим ринком усіх його функцій на мікро та макрорівнях без необхідності зовнішніх фінансових інтервенцій. Таким чином, економічно безпечним можна вважати такий стан фінансового ринку, за якого немає необхідності у залученні фінансових ресурсів від міжнародних організацій з метою підтримки стабільності фінансового системи країни, а її учасники проводять безперервну господарську діяльність, що характеризується високим рівнем ефективності. Авторське бачення поняття ефективного функціонування фінансових установ було представлено вище. Для решти суб’єктів, що користуються інструментами фінансового ринку або виступають елементами його інфраструктури чи державними регуляторами його стану, ефективна діяльність означає досягнення мети свого створення при мінімальних на це затратах часових, матеріальних, трудових, інтелектуальних, фінансових і інших ресурсів.

Ефективна діяльність фінансових установ є обов’язковою умовою для їх економічної безпеки. Для того, аби надати достовірне змістовно-понятійне трактування наукової категорії економічної безпеки фінансових установ, спробуємо спочатку окреслити перелік характерних ознак фінансових установ, фінансово-господарський стан яких можна вважати економічно безпечним. Так, економічно безпечними можуть вважатись фінансові установи, які: функціонують із неухильним дотриманням норм законодавства України, мають достатній обсяг корпоративних ресурсів для безперервної і тривалої ефективної діяльності, організували систему захисту від негативного впливу наявних та потенційних загроз на їх фінансові результати, тощо. Лише за таких умов фінансова установа здатна досягти мети свого створення – отримати прибуток, задовольнити потреби клієнтів та забезпечити перспективи майбутнього розвитку.

Аналіз наукових робіт, у яких започатковано вирішення питання дефініції економічної безпеки суб'єктів господарювання, у тому числі і фінансових установ, дозволив встановити, що у процесі свого становлення ця категорія за своєю сутністю значно еволюціонувала - первісне поняття економічної безпеки розглядалося як гарантування умов збереження комерційної таємниці й інших секретів до сучасних трактувань, ряд яких було наведено вище. Таким чином, нині в основу поняття економічної безпеки науковці покладають такі категорії, як стан ресурсів, рівень захисту, гармонізація інтересів, тощо.

На основі проведеної аналітичної роботи, можна запропонувати під економічною безпекою фінансових установ розуміти такий стан корпоративних ресурсів, власних та залучених, що забезпечує, за умови ефективного управління ними, високий рівень захисту інтересів установи від негативного впливу наявних і потенційних небезпек на результати процесів їх реалізації та досягнення фінансовими установами мети їх створення. Для кращого усвідомлення змістовно-понятійного трактування досліджуваної наукової категорії, належить додати, що під корпоративними ресурсами сучасні дослідники розуміють фактори бізнесу, які використовуються власниками і менеджерами суб'єкта господарювання для виконання цілей бізнесу [30, С.67]. Серед них для фінансових установ можна виділити: матеріальні ресурси, фінансові ресурси, кадрові ресурси, ресурси техніки і технологій, інформаційні ресурси, тощо. Ефективне управління ресурсами фінансової установи - це досягнення максимального фінансового або підприємницького ефекту як для самої установи, так і для її клієнтів, від їх використання або розміщення у різні фінансові інструменти або послуги. Під високим рівнем захисту інтересів фінансової установи розуміємо її здатність досягти успішної реалізації цілей та завдань у більш ніж 75% випадків. Відсоткова оцінка у даному випадку є дискусійною, але таке її значення виражає авторську позицію, і не претендує на універсальність.

Отже, поняття економічної безпеки фінансових установ є надзвичайно складним та багатогранним, і поєднує у собі ряд наукових категорій, які також потребують додаткових пояснень та конкретизації. Пропоноване дослідження – спроба принаймні на крок наблизитись до розуміння сутності та особливостей економічної безпеки фінансових установ, що намагаються ефективно працювати на вітчизняному фінансовому ринку в умовах політичної та економічної нестабільності.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у тому, що автором вперше запропоновано визначення поняття економічної безпеки фінансової установи, що у своїй основі містить поєднання різних підходів до ідентифікації поняття економічної безпеки суб'єкта господарювання, зокрема, не виділяє економічну безпеку як стан ресурсів установи або рівень її захисту, а поєднує їх з метою якомога точнішого змістовно-понятійного трактування наукової категорії економічної безпеки фінансових установ. Розширено теоретичні підходи до дослідження питань безпекознавства шляхом введення дефініції економічної безпеки фінансового ринку, яка є більш широким поняттям, ніж безпека фінансового ринку, банківська безпека або безпека небанківського фінансового сектору, що часто використовуються у спробах вирішити завдання забезпечення фінансової безпеки держави на теоретичному та прикладному рівнях. Набули подальшого розвитку окремі складові понятійно-категоріального апарату економічної безпеки, зокрема, автором розширено сутність поняття ефективного функціонування фінансових установ шляхом застосування під час його визначення дуалістичного підходу, який дозволив розкрити дану категорію і з позиції мікро, і з позиції макрорівня.

Практична цінність отриманих у процесі дослідження результатів полягає у можливості використання запропонованого термінологічного апарату у процесі розробки методик оцінки стану економічної безпеки фінансових установ в Україні та під час формування державних стратегій, програм або концепцій забезпечення економічної безпеки на національному та міжнародному рівнях.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу зробити наступні важливі висновки.

1. Беззаперечною є необхідність дослідження питань економічної безпеки вітчизняних фінансових установ, зважаючи на ті умови господарювання, які склалися для них нині в Україні. Дійсно, на разі вітчизняний фінансових ринок розвивається в умовах політичної, економічної та фінансової кризи, що провокують інтенсифікацію негативного впливу на результати діяльності його суб'єктів таких факторів, як стрімке зростання рівня інфляції і погіршення інфляційних очікувань, нестабільність валютного курсу та девальвація національної грошової одиниці, відтік депозитів із банківської системи, скорочення обсягів кредитування та інвестування, непослідовність політики Національного банку України та регулятивного впливу Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг і Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку фінансові установи, втрата довіри населення до фінансових інструментів і послуг, зубожіння основних категорій клієнтів фінансових установ, тощо. У таких умовах важливо розуміти, яких учасники фінансового ринку можна вважати економічно безпечними, аби на їх основі розпочати відновлення вітчизняної фінансової системи після подій 2014-початку 2015 років.

2. У процесі дослідження було виявлено існування логічного взаємозв'язку на теоретичному рівні таких понять, як економічна безпека держави – фінансова безпека держави – економічна безпека фінансового ринку – економічна безпека фінансової установи та обґрунтовано, яким чином на прикладному рівні стан економічної безпеки кожного із цих об'єктів впливає на стан економічної безпеки інших.

3. Аналіз фахової літератури і робіт сучасних дослідників проблем економічної безпеки різних суб'єктів господарської діяльності, і зокрема, деяких видів фінансових посередників, дозволив встановити, що на разі у науковій царині безпекознавства відсутнім є визначення поняття економічної безпеки фінансових установ. Таким чином, було обґрунтовано необхідність сформувати сучасну дефініцію для згаданої наукової категорії, взявши до уваги такі поняття, як економічна безпека банку, безпека фінансового ринку, економічна безпека фінансових посередників, безпека небанківського фінансового сектору, безпека небанківських фінансових установ, тощо. Підкреслено, що кожна зі згаданих категорій є специфічною, оскільки при формуванні їх визначення авторами враховувались особливості функціонування суб'єктів господарювання або сегментів фінансового ринку, про безпеку або економічну безпеку яких йшла мова. Водночас, поняття економічної безпеки фінансових установ має бути універсальним та придатним для використання для усіх без винятку їх видів, а саме: банків, кредитних спілок, ломбардів, лізингових компаній, довірчих товариств, страхових компаній, установ накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційних фондів і компаній та інших юридичних особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, - інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг.

4. В основу визначення поняття економічної безпеки фінансової установи було покладено особливості функціонування різних видів учасників фінансових ринків, а під час його формування – розглянуто наявні та потенційні загрози, що можуть мати негативний вплив на їх поточний стан та результати діяльності у перспективі. У підсумку наукових пошуків, економічну безпеку фінансових установ було визначено як такий стан корпоративних ресурсів, власних та залучених, що забезпечує, за умови ефективного управління ними, високий рівень захисту інтересів установи від негативного впливу наявних і потенційних небезпек на результати процесів їх реалізації та досягнення фінансовими установами мети їх створення.

5. Перспективи подальших досліджень у контексті обраної наукової тематики криються у розробці методичного апарату для побудови сучасних комплексних систем економічної безпеки фінансових установ, здатних надати їм ефективний захист від зовнішніх та внутрішніх загроз їх діяльності, а також у виявленні, а за їх відсутності – створенні ефективних механізмів оцінки стану економічної безпеки різних видів фінансових установ, які б мали як універсальний характер – тобто могли б застосовуватись для усіх без винятку

типів фінансових установ, так і специфічний інструментарій діагностики для підвищення достовірності оцінки стану економічної безпеки фінансових установ із врахуванням характерних особливостей їх діяльності.

Список використаних джерел:

1. Рівень безробіття: два показники - два поняття : матеріали офіційного сайту Державної служби зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалу : http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=230309&cat_id=173564&ctime=1333367142883.

2. Ukraine's Economy Is Worse Than It Looks : Матеріали офіційного сайту агентства Bloomberg [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалу : http://www.bloombergview.com/articles/2015-03-06/ukraine-s-economy-is-worse-than-it-looks.

3. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. - № 1. - ст. 1.

4. Статистичні матеріали офіційного сайту Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/index.

5. Огляд ринків : матеріали офіційного сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалу : http://nfp.gov.ua/content/oglyad-rinkiv.html.

6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалу : http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.

7. Алямкін Р. В. Теоретичні підходи до визначення категорії «економічна безпека банківського сектора» / Р. В. Алямкін // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2013. - № 6. - С. 116-121.

8. Барановський О. Природа економічної безпеки комерційного банку / О. Барановський // Вісник Національного банку України. - 2014. - № 7. - С. 12-19.

9. Зубок М. І. Протидія шахрайству в системі економічної безпеки банку / М. І. Зубок, С. М. Яременко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. - 2011. - Вип. 2. - С. 191-202.

10. Крупка І. М. Фінансово-економічна безпека банківської системи України та перспективи розвитку національної економіки / І. М. Крупка // Бізнес Інформ. - 2012. - № 6. - С. 168-175.

11. Мельник С. І. Сучасні підходи до моделювання системи економічної безпеки комерційного банку / С. І. Мельник // Науковий вісник НЛТУ України. - 2013. - Вип. 23.16. - С. 357-363.

12. Мігус І. П. Транспарентність банку як складова механізму забезпечення його економічної безпеки / І. П. Мігус, Н. В. Дудченко // Бізнес Інформ. - 2013. - № 10. - С. 322-327.

13. Франчук В. І. Науково-методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки комерційного банку / В. І. Франчук, С. І. Мельник // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. - 2012. - Вип. 1. - С. 48-58.

14. Financial Instability and Economic Security After the Great Recession / Charles J. Whalen. - MPG Books Group. UK, 2011. – 211 p.

15. Про основи національної безпеки України : Закон України / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. - № 39. - ст.351.

16. Про Стратегію національної безпеки України : указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/105/2007.

17. Баранова В.В. Безпека небанківського фінансового сектора та її місце у безпеці фінансової системи держави [Електронний ресурс] / В.В. Баранова // Актуальні питання фінансової безпеки держави: наукових праць Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні питання безпеки фінансової системи держави», м. Харків, 21 лютого 2014 року. – Режим доступу до матеріалу : http://univd.edu.ua/general/publishing/konf/finbezpeka/13_baranova.pdf.

18. Яворська Т. В. Розроблення державної системи економічної безпеки страхових підприємницьких структур в Україні / Т. В. Яворська // Бізнес Інформ. - 2013. - № 3. - С. 30-35.

19. Нагайчук Н. Г. Інструментарій управління фінансовою безпекою страховиків / Н. Г. Нагайчук // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. - 2014. - № 2. - С. 195–198.

20. Гриценко К.Г. Комплексна оцінка рівня фінансової безпеки страхової компанії / К.Г. Гриценко // Моделювання та інформаційні технології в економіці : колективна монографія [за заг. ред. Соловйова В.М.]. – Черкаси: Брама-Україна, 2014. – 457 с. – С.407-418.

21. Деркач О. М. Фактори впливу на стан фінансової безпеки страхового ринку / О. М. Деркач // Бізнес Інформ. - 2012. - № 6. - С. 187-190.

22. Матвійчук Л. О. Концептуальні аспекти фінансової безпеки страхових компаній / Л. О. Матвійчук // Вісник Одеського національного університету. Економіка. - 2013. - Т. 18, Вип. 2(1). - С. 30-32.

23. Зачосова Н.В. Теоретичні аспекти наукової категорії економічної безпеки окремих видів вітчизняних фінансових посередників / Н.В. Зачосова // «Економічні науки». – Серія «Облік і фінанси». – Випуск 9 (33). – Ч. 4. – 2012. – С.136-146.

24. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи : Закон України / Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. - № 7-8, № 9. - ст.5.
25. Цікановська Н. А. Інтерпретація понять «виклик», «небезпека», «загроза» та «ризик» у теорії фінансової безпеки / Н. А. Цікановська // Фінансовий простір. - 2013. - № 3. - С. 110-114.
26. Сергунин А. А. Международная безопасность: новые подходы и концепты / А. А. Сергунин // Политические исследования. – 2005. – № 6. – С. 126–137.
27. Шевцова О. Й. Критерії та чинники стратегічної системи фінансової стійкості та безпеки фінансового ринку / О. Й. Шевцова // Економічний простір. - 2013. - № 80. - С. 145-154.
28. Мошенський С.З. Значення фінансового ринку в економічному розвитку держави та у забезпеченні її інвестиційної безпеки / С.З. Мошенський // Вісник ЖДТУ. – 2008. - №2 (44). – С.339-348.
29. Скопа О. О. Безпека фінансового ринку та фінансової стабільності як суспільне благо / О. О. Скопа, О. О. Йона // Вчені записки університету «КРОК». Серія: Економіка. – 2012.- № 32. – Т.1. – К. : Ун-т економіки та права «Крок». – С. 117-122.
30. Байдалінов, С., Хворост О.О. Корпоративні ресурси як елемент фінансово-економічної безпеки підприємств / С. Байдалінов, О.О. Хворост // Актуальні проблеми правової системи України : матеріали науково-технічної конференції викладачів, аспірантів та студентів юридичного факультету, Суми, 11 травня 2012 р. / Відп. за вип. М.І. Логвиненко. — Суми : СумДУ, 2012. — С. 66-67.

Zachosova N. Argumentation of the need of meaningful conceptual interpretation of scientific category of economic security of financial institutions. *The necessity to study the issue of economic security of financial institutions in the current economic conditions in Ukraine is grounded. Numerical material provided as evidence of a negative trend in the number of financial institutions in the domestic financial market. The existence of stable two-way communication between the state's economic security, financial security, economic security of the financial market and economic security of the financial institution is shown. The documents, which laid the foundation for the formation of economic security at the national level and at the level of individual businesses, which include and financial institutions, are listed. The available threats to economic security of domestic financial institutions are concretized. The author offers the definitions of economic security of the financial market and the efficient functioning of financial institutions. The definitions of economic security of the certain types of financial institutions are presented and analyzed, and it helped to find out the absence in the literature for a number of financial intermediaries economic security definitions. It is suggested that the basis of economic security of any institution should be unobstructed its ability to perform its functions and tasks and achieve goals activity. The treatment of content-conceptual interpretation of scientific category of economic security of the financial institution is offered. The need to develop definitions of economic security for the different types of financial institutions, taking into account the specific formation and operation of each of them is emphasized.*

Key words: *security, economic security, financial security, financial institution, bank, insurance company, credit union, threat, danger.*

ISSN 2076 – 5843 Вісник Черкаського університету. 2015. № 12 (345)

УДК 338.433:330.342

Є.М. Кирилюк

РОЗВИТОК БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЮ ПРОДУКЦІЄЮ В УКРАЇНІ

У статті розкрито проблемні аспекти розвитку біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні. Вказано на недоліки окремих нормативно-правових актів, які регулюють біржову торгівлю на аграрному ринку. Виявлено причини неефективного функціонування товарних бірж. Обґрунтовано теоретико-методологічні положення щодо розвитку системи електронної торгівлі сільськогосподарською продукцією. Розкрито переваги електронних біржових торгів перед іншими формами організації оптової торгівлі на аграрному ринку. Вказано на необхідність координації і контролю процесу організації та функціонування електронної біржі з боку держави.

Ключові слова: *біржова торгівля, прозорий аграрний ринок, асиметричність інформації, товарна біржа, Аграрна біржа, експортні операції, ф'ючерс, опціон, електронна біржа, система електронної торгівлі.*

Постановка проблеми. Одним із невідкладних завдань сучасної науки і практики є розробка та впровадження заходів щодо формування цивілізованого («прозорого») вітчизняного аграрного ринку, інструментом здійснення яких є оптимізація функціонування аграрних бірж. Біржова торгівля є необхідною умовою розвитку «прозорого» ринку сільськогосподарської продукції – ринку, на якому забезпечено вільний рух товарів і послуг, практично відсутні прояви цінової дискримінації, монопольного тиску, асиметричності інформації, тіньові схеми ринкових транзакцій, існує можливість державного впливу на процеси обміну економічними важелями.

Біржі мають виконувати не лише пасивну функцію «товаропросування», а й генерувати цінові сигнали як результат взаємодії попиту і пропозиції на певний вид сільськогосподарської продукції. Чим точніше ціни відображають реальну взаємодію попиту та пропозиції, тим точнішими будуть і управлінські рішення суб'єктів аграрного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи організації та функціонування біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією ґрунтовно розкрито в працях А. Алтухова, Б. Беренштейна, В. Боєва, Ю. Воскобійника, Б. Губського, Ю. Коваленка, І. Лукінова, М. Маліка, І. Охріменка, П. Саблука, О. Шпичака та ін. Однак поява великої кількості досліджень і публікацій не сприяла активізації біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією. Функціонуючі в Україні товарні біржі, які здійснюють торгівлю сільськогосподарською продукцією, не забезпечують виконання більшості своїх функцій. Більшість угод укладаються на біржах не в реальному конкурентному середовищі в результаті взаємодії попиту і пропозиції, а шляхом реєстрації угод, укладених на позабіржовому ринку.

Існує об'єктивна необхідність удосконалення роботи вітчизняних бірж, оптимізації їх взаємовідносин із сільськогосподарськими товаровиробниками, впровадження сучасних інструментів біржової торгівлі, що потребує наукових пошуків.

Метою статті є розкриття проблемних аспектів біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні та окреслення перспектив її розвитку.

Викладення основного матеріалу дослідження. За даними Держстату України, станом на 1.01.2015 в країні було зареєстровано 586 бірж, із них універсальних – 107, товарних і товарно-сировинних – 415, агропромислових – 23 [1]. Торгівля сільськогосподарською продукцією здійснювалася більш ніж на 400 біржах. Проте створення великої кількості бірж не вплинуло на вигідність реалізації продукції сільськогосподарськими товаровиробниками. Дослідження показують, що протягом останніх років через біржовий ринок сільгосппідприємствами реалізовувалось менше 1% продукції. Переважна частина біржових операцій здійснювались різними комерційними структурами. У зв'язку з цим Держстат України у своїх щорічних бюлетенях «Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами» перестав виділяти напрям реалізації «через біржі,

аукціони», оскільки питома вага цього напряму реалізації є незначною.

Незважаючи на те, що загальна вартість укладених угод купівлі-продажу сільськогосподарської продукції на українських товарних біржах, включаючи й державну Аграрну біржу, у 2013 р. становила 11,6 млрд. грн., основну частину (більше 90% від загальної вартості укладених угод) становили угоди для подальшого експорту. Така ситуація перш за все стала результатом виконання положень Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо стимулювання виробництва і розвитку ринку зерна» від 29.06.2000 [2], відповідно до якого (з метою створення прозорого ринку зерна та можливості контролю за товарними потоками й ціновою ситуацією) експортні контракти на зерно в обов'язковому порядку повинні були укладатись і реєструватись на акредитованих для таких операцій біржах. Однак, як показали дослідження, цей Указ не приніс очікуваних результатів. Значні обсяги торгівлі були забезпечені штучно шляхом укладання угод не в реальному конкурентному середовищі, коли ціна встановлюється на основі балансу попиту й пропозиції, а шляхом простої реєстрації на біржах угод, укладених на позабіржовому ринку.

Тенденцію збільшення питомої ваги експортних операцій у загальному обсязі біржових угод посилило прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання укладення та реєстрації зовнішньоекономічних контрактів» від 13.12.2010 №1254 [3]. Відповідно до її положень із 1.02.2011 митне оформлення більшості видів експортованої сільгосппродукції (об'єктів державного цінового регулювання) здійснювалось на підставі зовнішньоекономічних контрактів, укладених та зареєстрованих виключно на Аграрній біржі, або на інших товарних біржах, які сертифіковані в установленому порядку щодо стандартів продажу або поставки біржового товару та яким Аграрна біржа надала право на участь у біржовій торгівлі.

До цього вимоги щодо реєстрації експортних контрактів на товарних біржах стосувались лише експорту зернових. Проте вони передбачали можливість реєстрації контрактів на товарних біржах, акредитованих Міністерством аграрної політики і продовольства України для здійснення подібних операцій, а не виключно на Аграрній біржі.

Враховуючи те, що практично усі основні види сільськогосподарської продукції відносяться до об'єктів державного цінового регулювання (згідно з підпунктом 3.3.1 статті 3 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [4]), це призвело до монополізації ринку укладення та реєстрації зовнішньоекономічних контрактів і надало Аграрній біржі можливість здійснювати абсолютний контроль над експортом сільгосппродукції. Процеси монополізації оптового ринку сільгосппродукції, яка направляється на експорт, негативно впливають на динаміку цін, що відображається на доходах сільськогосподарських товаровиробників. Так, рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції у 2013 р. становив лише 11,2% [5, с. 53].

Протягом 2011-2013 рр. переважна більшість експортних угод була укладена виключно на Аграрній біржі, яка отримала можливість контролювати весь експорт сільгосппродукції та продовольства. У результаті реалізації положень Постанови КМУ №1254 фактично відпала необхідність функціонування акредитованих Міністерством аграрної політики та продовольства України товарних бірж. Врешті-решт таку акредитацію було відмінено взагалі (з поясненням необхідності дерегуляції ринку).

Обсяги торгівлі сільськогосподарською продукцією на усіх вітчизняних біржах, окрім Аграрної, були мізерними. Це, поряд із домінуванням експортних угод, укладених на позабіржовому ринку крупними трейдерами та зареєстрованих, відповідно до вольового рішення Уряду, виключно на Аграрній біржі, свідчило про занепад біржової торгівлі в Україні. Аграрна біржа фактично перетворилась на реєстратора експортних угод, координатора усього експорту сільгосппродукції та продовольства з України. Її діяльність, поряд з механізмами квотування експорту та встановлення експортних мит, була одним із важелів встановлення тотального контролю над вітчизняним аграрним ринком, інструментом тиску на провідних зарубіжних експортерів (оскільки ті, не зареєструвавши контракт на Аграрній біржі, не мають змоги здійснювати експорт). Вищезазначене докорінно змінило

функції Аграрної біржі, перетворюючи її в гуртового посередника та віддаляючи від аналогів, які діють в інших країнах.

Нині на світових біржових майданчиках торгівля, переважно, здійснюється строковими біржовими контрактами: ф'ючерсами й опціонами. Лише 2-3% укладених контрактів виконуються, всі ж інші ліквідуються офсетними угодами [6, с. 402]. Як правило, учасники біржової торгівлі не прагнуть стати власниками базового активу укладеного деривативу, а переслідують спекулятивні цілі чи бажають захеджувати свої цінові та кон'юнктурні ризики на позабіржовому аграрному ринку. За рахунок присутності великої кількості спекулянтів та хеджерів, великої кількості біржових угод досягається висока ліквідність біржової торгівлі, що робить її «барометром» ринкових цін.

Проте на вітчизняному біржовому аграрному ринку згадані біржові інструменти не використовуються, відсутні прозорі й ефективні механізми ціноутворення. За такої ситуації вітчизняні біржі не можуть бути «індикатором» ринкових цін. Вони не здатні організувати конкурентну оптову торгівлю, формувати реальні ринкові ціни та забезпечити цінову стабілізацію ринку.

Неефективне функціонування вітчизняних товарних бірж пояснюється дією таких чинників:

1. Незацікавленість сільськогосподарських товаровиробників у реалізації продукції на біржах через:

а) непоодинокі випадки, коли керівники сільськогосподарських підприємств надають перевагу реалізації продукції за тіньовими схемами – таким чином вони мають власний зиск, а також мінімізуються податкові платежі до бюджету;

б) торгувати на біржах мають право лише зареєстровані брокерські контори, і для здійснення торгівлі на біржах сільгоспвиробникам необхідно або наймати брокера (сплачуючи йому відповідну винагороду), або реєструвати власну брокерську контору й сплачувати членські внески. У будь-якому разі виробнику необхідно нести додаткові витрати, авансувати для цього відповідні оборотні кошти;

в) у разі надання пільгових брокерських місць на біржах виробники втрачають багато часу на оформлення відповідних документів, а також контрактів за результатами укладених під час біржової сесії угод і виконання даних контрактів, водночас сільськогосподарське виробництво вимагає чіткого дотримання технологічних операцій, і втрата часу означатиме для виробників порушення процесу виробництва.

2. Незначний обсяг попиту на біржовому ринку сільськогосподарської продукції через зацікавленість трейдерів у закупівлі продукції з поля або току за заниженими цінами у слабо поінформованих щодо цінової ситуації виробників.

3. Відсутність ефективного державного контролю та недосконаліть нормативно-правового забезпечення діяльності бірж. Координацію біржової торгівлі аграрною продукцією здійснюють органи самоуправління Національної асоціації бірж України (НАБУ) та Союзу аграрних бірж України (САБУ), які відстоюють, передусім, інтереси самих бірж. Практика свідчить, що контрагенти часто відмовляються від оформлення укладених під час біржової сесії угод, не зазнаючи якихось значних збитків. Біржі можуть реєструвати укладені на позабіржовому ринку угоди, при цьому до них не застосовуються жодні санкції.

4. Необґрунтовано велика кількість бірж. Як наслідок, ступінь концентрації товарообігу на більшості бірж (на відміну від західних аналогів) залишається дуже низьким, що має ряд негативних наслідків.

5. Практична відсутність торгівлі ф'ючерсними контрактами й опціонами. Хоча у всьому цивілізованому світі переважна більшість укладених на біржах угод – це ф'ючерсні угоди, і біржі виконують функцію генерування не самих ринкових цін на товари, а упереджувальних цінових сигналів через ціни ф'ючерсних контрактів. Створення ТБ «Українська ф'ючерсна біржа» не активізувало торгівлю ф'ючерсними контрактами через недосконаліть організаційно-правових засад функціонування ринку ф'ючерсів, відсутність обігу складських свідоцтв на вторинному ринку, не впровадження ефективного механізму

функціонування розрахунково-клірингової палати, яка б здійснювала розрахунки з контрагентами ф'ючерсних угод.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень із проблем функціонування біржового аграрного ринку, нині відсутні обґрунтовані рекомендації щодо удосконалення взаємовідносин бірж із сільськогосподарськими товаровиробниками. Будь-які механізми удосконалення роботи бірж не дадуть значного ефекту для аграрного ринку загалом (а не для самих бірж) без налагодження тісних зв'язків із великими виробниками. Наслідком ситуації, коли Аграрна біржа тісно взаємодіяла з окремими трейдерами (наприклад, із ТОВ «Хліб Інвестбуд»), реєструючи експортні контракти, була цінова дискримінація товаровиробників і фактичне збільшення кількості посередників на одного у ланцюгу товаропросування. Можна проводити безліч досліджень і давати низку рекомендацій з удосконалення роботи цього ще одного посередника, однак первинний і вторинний ринок сільськогосподарської продукції не стане прозорішим без системного зміщення акцентів у роботі бірж.

Функцією біржі є встановлення реальної ринкової ціни через взаємодію попиту й пропозиції, а не сприяння роботі трейдерів. Без забезпечення здійснення регулярної (не фіктивної – через реєстрацію позабіржових угод) біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією на умовах спот і форвард результативність заходів із запровадження ефективної торгівлі ф'ючерсними контрактами буде низькою.

Необхідно оптимізувати роль держави у розвитку й стабілізації біржового аграрного ринку, у т.ч. через створення відповідного координуючого органу, удосконалення роботи Аграрної біржі в напрямку врахування інтересів перш за все сільськогосподарських товаровиробників, а не трейдерів.

З нашої точки зору, в якості стратегічного напряму в Україні доцільно прийняти розвиток єдиного електронного біржового ринку сільськогосподарської продукції. Подібний підхід до вирішення завдань такого ж рівня показав свою ефективність за кордоном. Нині у світі створено багато електронних торгових майданчиків, у тому числі у сфері торгівлі сільськогосподарською продукцією (horsepower.com; dairy.com; globalfoodexchange.org; ecpg.net; sugeronline.com та ін.). Аналіз складу учасників цих та аналогічних зарубіжних майданчиків свідчить, що істотну їх частку становлять фермери, фермерські кооперативи, оптові та дрібнооптові продавці, виробники сільськогосподарської техніки, мінеральних добрив тощо.

У світі нараховується понад 30 товарних бірж, що використовують системи електронної торгівлі. Нові електронні системи були введені на товарних біржах Австрії, Бельгії, Фінляндії, Італії, Японії, Сінгапуру, Іспанії, Швеції, США і Великобританії. На більшості з них торгівля ведеться виняткова електронним способом. Протягом останнього десятиріччя кількість систем електронної торгівлі на товарних біржах різко збільшилася. Більшість нових бірж, торгівля на яких почалася після 1990 року, зволіли використовувати виняткова електронні системи, відмовившись від традиційного біржового «кільця».

ЄС до кінця 2015 р. планує завершити формування стабільного і конкурентоспроможного простору для електронних комунікацій та інформаційної служби на єдиному ринку. Вважається, що фермери та інші підприємці за рахунок економії часу та зниження затрат на пошук і придбання необхідних ресурсів за прийнятними цінами, а також на збут виробленої продукції в електронній мережі можуть підвищити свою прибутковість на 75% [7, с. 64-65]. Аналогічний проект здійснюється в Японії.

Згідно із загальносвітовою практикою, електронна торгівля відіграє роль ефективного механізму товаропросування, оптимізуючи зв'язки між покупцями й продавцями, сприяючи економії трансакційних витрат. У поєднанні з іншими чинниками оптимізації функціонування вітчизняного аграрного ринку освоєння електронної форми торгівлі сприяє його переходу на більш високий рівень свого розвитку, який виключає багато непотрібних ланок товаропросування, присутність тіньового сегменту ринку, знижує високі трансакційні витрати, підвищує роль безпосередніх товаровиробників на ринку.

Аналіз біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні засвідчив, що на біржах відсутній ефективний механізм ринкового цінового регулювання, кредитування і страхування цінових ризиків. Відсутня оперативна й точна інформація про кон'юнктуру ринку, особливо це стосується сільгоспвиробників. Стосовно функціонування електронних бірж, то фактично вони виконують функцію дошки оголошень.

Для оптимізації економічних відносин на ринку сільськогосподарської продукції та продовольства в епоху інформатизації нами розроблено концептуальні засади створення в Україні системи електронної біржової торгівлі. Вона повинна сприяти встановленню та оптимізації зв'язків між суб'єктами аграрного ринку на основі створення універсальної системи електронної торгівлі (СЕТ) або, іншими словами, електронної біржі. Фінансування створення СЕТ повинно бути передбачено цільовою програмою «Електронний біржовий аграрний ринок». Координацію та контроль процесу організації та функціонування системи повинно виконувати Міністерство аграрної політики та продовольства України (надалі – Мінагрополітики).

Власником створеної СЕТ повинна бути держава в особі Аграрної біржі, оскільки існує ризик монопольного контролю за інформаційними потоками з боку приватних корпорацій. Державна Аграрна біржа має займатись акредитацією господарюючих суб'єктів (передусім сільгоспвиробників), виконувати функцію центру засвідчення, тобто мати право засвідчувати достовірність електронного цифрового підпису (ЕЦП), надавати ключ доступу, видавати акредитованим суб'єктам сертифікати ЕЦП, а також блокувати їх.

Запропонований механізм функціонування електронної біржі під егідою Мінагрополітики та Аграрної біржі дещо відрізняється від загальноприйнятого серед окремих фахівців-біржовиків. Так, у глосарії термінів на офіційному сайті Універсальної товарно-сировинної біржі вказано, що електронна біржа – це біржа, яка проводить торги з використанням інформаційної мережі; операції купівлі-продажу на ній здійснюються користувачами (брокерами) за допомогою абонентських систем, включених в інформаційну мережу [8]. Крім того, Аграрною біржою реалізовувався пілотний проект запуску електронної торгової системи, право торгівлі через яку мали акредитовані брокерські контори. Як відзначав директор Аграрної біржі А. Марюхнич, ринок повинен сам визначити вартість послуг цих компаній (брокерських контор) [9].

Проте, з нашої точки зору, участь у електронних біржових торгах з боку пропозиції повинні приймати виключно товаровиробники, сертифіковані державним органом за певною процедурою, а не брокерські контори, які не мають жодного відношення до виробництва. Інакше втрачатимуться окремі переваги відзначеної нами схеми електронних торгів.

Реалізація авторського варіанту функціонування системи електронної торгівлі (електронної біржі) дозволяє вирішувати такі завдання:

– створює умови для розв'язання проблеми асиметрії інформації на аграрному ринку, для вільного інформаційного обміну та взаємодії;
– формує інформаційні бази даних сільгоспвиробників і покупців їхньої продукції;
– скорочує трансакційні витрати;
– спрощує моніторинг ринкової кон'юнктури;
– спрощує проведення досліджень щодо удосконалення функціонування системи електронної торгівлі;
– сприяє наданню консалтингової допомоги й зменшує ризик при укладенні угод і здійсненні комерційних операцій;
– формує систему страхування угод і механізмів взаємної довіри і гарантій між суб'єктами під егідою Міністерства аграрної політики та продовольства України;
– створює умови для формування цивілізованого ринкового середовища в АПК.

Система має об'єднувати не лише безпосередніх (фактичних) учасників купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, а й різноманітні інформаційні системи так званих функціональних учасників – банківських установ, страхових компаній, юридичних та митних служб, органів сертифікації, транспортних компаній, сертифікованих зернових складів і т.д.

Доступ до системи дозволяє їм виставляти на єдиний торговельний майданчик свої комерційні пропозиції по кредитуванню, страхуванню угод тощо, оперативно і в установленому порядку отримувати достовірну інформацію для організації свої роботи, гарантовано отримувати плату за свої послуги.

Функціональні учасники доступу до самої процедури торгів мати не повинні – у них існуватиме доступ до своїх закритих підсистем, які відповідають за двохсторонній обмін інформацією і документами, пов'язаними з обслуговування укладених угод. Фактичні учасники (продавці та покупці) матимуть свої індивідуальні закриті підсистеми і можливість входу в підсистему автоматизованих відкритих електронних торгів, тобто на так звану електронну сесію. Можливість формування біржових лотів продавцями пов'язана з наявністю продукції на сертифікованому складі, покупця – з наявністю грошей на рахунку в уповноваженому банку.

Однією з передумов розвитку вітчизняної електронної біржової торгівлі є введення в обіг складських свідоцтв (СС). Це цінні папери у формі товаророзпорядчих документів, що видаються сертифікованими зерновими складами на підтвердження факту прийняття товару на відповідальне зберігання. СС є універсальним і ефективним інструментом для реалізації економічних інтересів товаровиробників, оскільки дозволяють підтверджувати наявність застави для отримання кредитів, спрощують процес товаропросування шляхом передачі не продукції, а документа, який засвідчує її наявність.

Необхідно відзначити, що введення в обіг складських свідоцтв в Україні, регламентоване Законом України «Про зерно та ринок зерна в Україні» [10], сприяло збільшенню обігу зерна, його поставок до державних і регіональних фондів, зменшенню втрат, пов'язаних з неправильним зберіганням зерна, а також у меншій мірі (що пов'язане з дією інших чинників) – заставним операціям і фінансовим інтервенціям на організованому аграрному ринку. Поте необхідний наступний крок по залученню складських свідоцтв до процесу формування прозорого аграрного ринку – повноцінне їх використання у торгівлі на електронній біржі, при укладенні ф'ючерсних угод та угод із опціонами.

Переваги розробленого механізму електронної торгівлі перед іншими формами організації оптової торгівлі на аграрному ринку полягають у розширенні її функціональних можливостей, залученні до цього процесу банків, страхових компаній, баз зберігання тощо, відсутність із боку виробників необхідності звертатись до послуг брокерів та сплачувати винагороду останнім, економія часу при використанні передових інформаційних технологій, а також у відносні безпечності укладених угод (оскільки перевірка здійснюється міністерством при акредитації, крім того, ведуться банки даних про недобросовісних суб'єктів, яких позбавляють права торгувати на біржі).

При формуванні системи електронної торгівлі на електронній біржі в якості основних параметрів ефективності обміну нами розглядаються чотири типи транзакційних витрат: інформації; переговорів; виміру, специфікації і захисту прав власності; витрати, зумовлені опортуністичною поведінкою контрагентів (табл. 1). Саме електронна біржова торгівля, яка в рамках загальносвітових тенденцій стає все більш розповсюдженою, дає можливість оптимізувати економічні відносини між суб'єктами аграрного ринку, скоротити час товаровиробників на пошук необхідних контрагентів, організацію самих угод, і відповідно збільшити прибутки останніх.

Створення електронної біржі дозволяє зменшити транзакційні витрати сільгоспвиробників на 50-60% порівняно з позабіржовим ринком і на 25-30% порівняно з класичним біржовим ринком. Крім того, оскільки учасники ринку матимуть надійне джерело цінової інформації, це дозволить уникнути надмірного зростання посередницького ланцюга, і за рахунок цього збільшити закупівельні ціни на сільськогосподарську продукції на 10-15% (про це свідчить як досвід США та ЄС, так і досвід функціонування електронних біржових майданчиків з купівлі-продажу вугільної продукції в Україні).

Таблиця 1

Ступінь економії транзакційних витрат сільгоспвиробниками*

Види транзакційних витрат	Позабіржовий ринок	Біржовий ринок	Електронна біржа під егідою Мінагрополітики (Аграрної біржі)
Затрати часу і ресурсів, необхідні для пошуку покупців відповідної продукції	–	+	++
Втрати, пов'язані з недосконалістю та неповнотою інформації	–	+	++
Затрати часу на укладення та оформлення угод	–	+	++
Затрати часу на ведення переговорів про умови обміну	–	++	++
Затрати на утримання брокерів, юристів, органів контролю	–	–	+
Затрати ресурсів і часу, необхідні для відновлення порушених прав	–	–	++
Втрати, що виникають у ситуації «незамінності» покупця	–	+	++

* «++» – повністю забезпечує економію; «+» – забезпечує частково; «–» – не забезпечує.
Джерело – сформовано автором.

Таким чином, сільгоспвиробники і покупці зможуть швидко та ефективно заключати угоди купівлі-продажу і постачання продукції, супровідні угоди (наприклад, страхування), мінімізувати ризики втрати продукції, що є предметом електронних торгів, та невиконання угод. Викладене вище дозволяє зробити висновок про перспективність впровадження системи електронної торгівлі або електронної біржі в рамках комплексного розвитку інфраструктури аграрного ринку.

Висновки. Запропоновані в статті теоретико-методологічні положення розвитку системи електронної торгівлі сільськогосподарською продукцією або електронної біржі в Україні передбачають, що участь у електронних біржових торгах з боку пропозиції прийматимуть виключно товаровиробники, сертифіковані державним органом за певною процедурою, а не брокерські контори, які не мають жодного відношення до виробництва. Обґрунтовано, що через ризик монопольного контролю за інформаційними потоками з боку приватних осіб і корпорацій власником створеної системи електронної торгівлі повинна бути держава в особі Міністерства аграрної політики та продовольства України, що займатиметься акредитацією господарюючих суб'єктів, передусім сільгоспвиробників, а також виконуватиме функцію центру засвідчення, тобто матиме право засвідчувати достовірність електронного цифрового підпису, надаватиме ключ доступу, видаватиме акредитованим суб'єктам сертифікати електронного цифрового підпису, а також блокувати їх.

Реалізація авторської моделі функціонування електронної біржі створить умови для розв'язання проблеми асиметрії інформації на аграрному ринку, вільного інформаційного обміну та взаємодії, сприятиме скороченню транзакційних витрат, сформує систему страхування угод і механізмів взаємної довіри і гарантій між суб'єктами під егідою відповідного державного органу, створить умови для формування цивілізованого аграрного ринку.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України – офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua.

2. Про невідкладні заходи щодо стимулювання виробництва і розвитку ринку зерна: Указ Президента України від 29.06.2000 №832/2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/832/2000.

3. Деякі питання укладення та реєстрації зовнішньоекономічних контрактів: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2010 №1254 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1254-2010-%D0%BF.

4. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1877-15.

5. Сільське господарство України за 2013 рік: Статистичний збірник / За ред. Н. Власенко. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 399 с.

6. Береншитейн Б.Л. Біржовий ринок у контексті глобалізаційних явищ міжнародної економіки / Б.Л. Береншитейн, О.М. Третяк // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2010. – Вип. 145. – С. 396-405.

7. Шелюбская Н. Новые наименования инновационной политики ЕС / Н. Шелюбская // Проблемы теории и практики управления. – 2003. – №4. – С. 63-68.

8. Глосарій термінів: електронна біржа [Електронний ресурс] / Товарна біржа «Універсальна товарно-сировинна біржа». – Режим доступу: http://www.utsb.kiev.ua/ukr/hlosariy/199-elektronna-birzha.html.

9. Марюхнич А. Аграрная биржа выведет национальный биржевой рынок на новый уровень развития [Електронний ресурс] / Марюхнич А., Стрижеус А. – Режим доступу: http://latifundist.com/interview/35197-aleksandr-maryuhnich-agrarnaya-birzha-vyvedet-natsionalnyj-birzhevoj-rynok-na-novyj-uroven-razvitiya.

10. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України від 04.07.2002 №37-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/про зерно та ринок зерна в Україні.

Kyrylyuk E. Agricultural development exchange trading sale in Ukraine. *In the article the problem aspects of the exchange trading in an agricultural produces development are exposed in Ukraine. It is indicated on the lacks of separate normatively-legal acts, which regulate exchange trade at the agrarian market. Reasons of the uneffective functioning of commodity exchanges are educed. Theoretical and methodological positions as to development of the electronic commerce's system or e-exchange an agricultural produce are reasonable.Advantages of electronic exchange trade before other forms of wholesales organization at the agrarian market are exposed. The necessity of process co-ordination and control of electronic exchanges organization and functioning from the side of the state is indicated.*

Keywords*: exchange trade, transparent agrarian market, asymmetricness of information, commodity exchange, Agrarian exchange, export operations, futures, option, e-exchange, system of electronic commerce.*

ISSN 2076 – 5843 Вісник Черкаського університету. 2015. № 12 (345)

УДК 338.439:637.07

І.М. Кирилюк

КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ ЯКОСТІ ТА ЙОГО ЕВОЛЮЦІЯ

У статті розкрито категоріальну природу якості. Викладено філософські системні концепції якості. Виявлено тенденції еволюції трактувань категорії якості. З точки зору стимулювання процесу перетворення дійсності вказано на важливість економічного аспекту забезпечення якості. Обґрунтовано теоретичні підходи до визначення якості не лише як сукупності об'єктивно існуючих властивостей і характеристик продукції, а також як міри задоволення потреб. Визначено базис для діалектичного поєднання у досліджуваній категорії суб'єктивного та об'єктивного на рівні теоретичного синтезу. Доведено певну некоректність перекладу на українську мову (з міжнародного стандарту ISO 9000:2005) визначення якості, викладеного у Національному стандарті України ДСТУ ISO 9000:2007. Виявлено певну модифікацію внутрішньої структури мотивації споживача стосовно сприйняття якості на досить насичених товарних ринках. Вказано на зміщення акцентів у напрямі дослідження комплексного впливу різних аспектів якості продукції на споживача.

***Ключові слова**: категорія, категоріальний апарат, якість, формальна якість, функціональна якість, безпечність продукції, конкурентоспроможність, додана вартість, міжнародний стандарт, національний стандарт.*

Постановка проблеми. Якість продукції є однією з глобальних детермінант конкурентоспроможності, що визначає формування міжнародного ланцюга створення доданої вартості. Нині Україна, експортуючи передусім продукцію з низькою часткою доданої вартості, підтверджує свій статус сировинного придатку світової економіки. В умовах членства в СОТ, функціонування зони вільної торгівлі з ЄС можливість отримання сільськогосподарськими товаровиробниками більшої частки доданої вартості пов'язують передусім з активізацією торгівлі вітчизняною тваринницькою продукцією. Проте її виробництво належить до сфер діяльності з підвищеними ризиком щодо якості продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження в рамках наукової тематики якості та безпечності сільськогосподарської продукції і продовольства спрямовані на розкриття їх технічних, біологічних, хімічних, економічних аспектів. Стосовно економічних складників проблеми найбільш відомими є роботи таких вітчизняних дослідників: Бойка В.І., Власова В.І., Гойчук О.І., Жаліла Я.А., Калінчика М.В., Кваші С.М., Ковальової О.В., Крисанова Д.Ф., Молдован Л.М., Осташко Т.О., Пасхавера Б.Й., Саблука П.Т., Шебаніної О.В., Шпичака О.М., Шубравської О.В., Юрчишина В.В. та ін. Проте, незважаючи на посилення уваги до проблематики якості вітчизняної продовольчої продукції, більшість наукових досліджень мають практичну спрямованість. Спостерігається певне зниження уваги до теоретико-методологічних аспектів пізнання, вбачається недостатня розробленість теоретичних проблем у сфері забезпечення якості. Існує об'єктивна необхідність розвитку системного підходу до дослідження сутності категорії якості, його взаємозв'язку з процесами формування організаційно-економічного механізму забезпечення якості продукції.

Метою статті є визначення категоріального апарату сучасних досліджень у сфері якості та виявлення тенденцій його еволюції.

Викладення основного матеріалу дослідження. Категорії (від грец. kategoria – вислів, ознака) – це найбільш загальні, фундаментальні поняття, що відображають істотні, всезагальні властивості та зв'язки явищ дійсності й пізнання. Категорії виникли і розвиваються як результат узагальнення історичного розвитку пізнання та суспільної практики. «Категорії є ідеальним аналогом матеріального світу, його загальних властивостей, зв'язків і відносин. Звідси слідує їх методологічна цінність та необхідність застосування у дослідженнях явищ і природи, і суспільства, і мислення. Відображаючи дійсність, категорії разом з тим є необхідним інтелектуальним засобом її перетворення. Теоретичне відтворення дійсності та її уявне творче перетворення можливе лише в системі

категорій. Вони виступають у ролі «мірила» досліджуваного об'єкта, логічного засобу його розуміння та фіксації» [1, с. 910]. Цим визначенням підкреслюється важливість дослідження категоріальної природи якості. Категорія якості виступає не лише засобом осмислення усієї різноманітності властивостей і характеристик продукції, а й необхідним інтелектуальним інструментом їх відображення, нормування та перетворення.

Якість – універсальна категорія, яка охоплює як явища зовнішнього світу, так і свідомість людини. Вона виражає «…невіддільну від буття об'єкта його суттєву визначеність, завдяки якій він є саме цим, а не іншим об'єктом. Якість відображає стійке взаємовідношення складових елементів об'єкта, що характеризують його специфіку, яка, своєю чергою, дає можливість відрізняти один об'єкт від інших» [1, с. 918]. Саме завдяки якості кожен об'єкт існує і мислиться як щось відмінне від інших об'єктів. Разом з тим якість виражає і те спільне, що характеризує весь клас однорідних об'єктів.

Витоки трактування категорії якості містяться у працях давньогрецьких філософів. Так, Аристотель стверджував, що якість – це те, «завдяки чому предмети мають певну назву» [2]. Він розрізняв такі різновиди якості: стійкі та мінливі властивості («під одним видом якості будемо розуміти стійкі та мінливі властивості» [2]), ті, що формують відчуття, а також якості-обриси. За Аристотелем, «стійка властивість відрізняється від мінливої тим, що вона триваліша і міцніша. Такими є знання і чесноти»; «мінливими властивостями або станами називаються якості, що легко піддаються коливанням і швидко змінюються»; до тих, що формують відчуття, належать гіркота, білизна, тепло, холод тощо: «гіркота впливає на відчуття смаку, тепло – на відчуття дотику, і подібним чином відчувається вплив решти (такого роду) якостей»; до четвертого різновиду якостей відносяться «обриси та наявний у кожної речі зовнішній вигляд і, крім того, прямизна, кривизна тощо» [2].

Інший аспект категорії якості, розкритий Аристотелем, – це аспект «більшою чи меншою мірою»: «про щось біле кажуть, що воно біліше чи чорніше за інше… самому якісно визначеному доступний приріст, бо щось, будучи білим, може стати ще білішим»; «…якість може належати речі більшою чи меншою мірою, а рід чи вид можуть або належати їй, або не належати, тут відмінностей за мірою бути не може» [2].

Ґрунтовне філософське трактування якості дав Гегель. Ним було розроблено системну концепцію якості. За Гегелем, якість, кількість і міра виступають вихідними логічними моментами буття. Згідно з його тлумаченням «якістю є, – в першу чергу, – тотожна з буттям визначеність, щось перестає бути тим, чим воно є тоді, коли воно втрачає свою якість. Кількість, навпаки, є зовнішньою до буття, байдужою для нього визначеністю... Третій ступінь буття – міра – це єдність перших двох, якісна кількість» [3]. Гегель визначив якість як логічну категорію, яка уособлює початковий етап процесу пізнання, як безпосередню характеристику буття об'єкта.

Для Гегеля якість – не просто слово чи загальне поняття, а саме категорія. Він не обмежився фіксацією категоріальної сутності якості, а зробив детальний аналіз різних сторін, філософських аспектів цієї категорії. Саме у Гегеля система категорій «якість – кількість» набула завершального характеру у формі «якість – міра – кількість». Ним виявлено діалектичний взаємозв'язок якості та кількості, їх взаємовизначеність. Це відкривало можливості застосування функціонального підходу до дослідження якості, вираження її кількісними показниками.

Дослідження категорії якості отримали логічне продовження у працях Ф. Енгельса, який розглядав різні її аспекти. «По-перше, усяка якість має безконечно багато кількісних градацій, наприклад відтінки кольорів, жорсткість і м'якість, довговічність і т.д., і, хоч вони якісно відмінні, вони доступні вимірюванню і пізнаванню. По-друге, існують не якості, а тільки речі, що мають якості, і до того ж безконечно багато якостей. У двох різних речей завжди є певні спільні якості (принаймні властивості тілесності), інші якості відрізняються між собою ступенем, нарешті, інших якостей може зовсім не бути в однієї з цих речей… По-третє,…різні враження (за допомогою різних органів чуття: зору, слуху, нюху, смаку й дотику – авт.) доставляються однією й тією самою річчю, виступають як її спільні

властивості і дають, таким чином, можливість пізнати цю річ» [4, с. 508-509]. Він також відзначав: «Усі якісні відмінності в природі ґрунтуються або на різному хімічному складі, або на різних кількостях чи формах руху (енергії), або, – що буває майже завжди, – на тому й другому. Отже, неможливо змінити якість якого-небудь тіла, не додавши або не віднявши матерії або руху, тобто не змінивши кількісно цього тіла» [4, с. 361].

Проблема забезпечення якості продукції має низку аспектів (правових, технічних, біологічних, хімічних тощо). Проте з точки зору стимулювання процесу перетворення дійсності (забезпечення належної якості продукції, її підвищення) вирішальним є економічний аспект. Необхідно зауважити, що китайський ієрогліф, який означає «якість», складається з двох елементів – «рівновага» і «гроші» (якість = рівновага + гроші). Відповідно, якість уособлює в собі поняття «вищий за рівноважний», «дорогий». Іншими словами, китайське трактування закладає у цю категорію сенс певних грошових переваг, характеристик конкурентоспроможного об'єкта.

Проблему якості, неоднорідності та складності її вимірювання у своїх дослідженнях розкривав А. Маршалл. Він стверджував: «…якість володіє не меншою вагою, ніж кількість у процесі попиту і пропозиції на товари»; «…важко також установити, що товари, про які йде мова, завжди однакової якості. Після посушливого літа будь-яка пшениця, що надходить на ринок, вважається дуже хорошою, а ціни на пшеницю врожаю наступного року здаються вищими, ніж вони є насправді»; «…нам відомі методи вимірювання показників якості в рамках стандартів. Але ми не знаємо, як це зробити з точки зору задоволення потреб споживача» [5].

Відомий японський вчений, розробник «причинно-наслідкової» діаграми якості К. Ісікава пов'язував дослідження якості із задоволенням потреб споживачів. Він відзначав, що, з одного боку, «…якість – це властивість, яка реально задовольняє споживачів», а з іншого – «…якість сама є економією» [6, с. 116]. Американський дослідник Дж. Джуран, розглядаючи суб'єктивну сторону цієї категорії, вказував: «якість є мірою задоволення споживача (для реалізації якості виробник має знати вимоги споживача і робити свою продукцію такою, щоб вона задовольняла ці вимоги)». Також для визначення якості він виділяв «придатність її використання (відповідність призначенню)» [7, с. 79]. Із мірою або ступенем задоволення конкретної потреби певною споживчою вартістю пов'язував визначення якості Д. Львов: «…під якістю продукції ми будемо розуміти ступінь задоволення потреб у фіксованих умовах її споживання» [8, с. 13].

У новому енциклопедичному словнику Вебстера досліджувана категорія визначена так: «Якість – своєрідні та істотні характеристики: «природа» речі; невід'ємні риси: «властивість» речі (наприклад, міцність як якість сталі) [9, с. 1737]. Тобто якість – це, окрім іншого, об'єктивно існуюча сукупність властивостей і характеристик продукції.

Таким чином, теоретичний аналіз засвідчив, що категорія якості органічно поєднує суб'єктивний та об'єктивний складники. У низці джерел, а також у спеціалізованій науковій літературі якість визначається не лише як сукупність об'єктивно існуючих властивостей і характеристик продукції, а й як міра задоволення потреб. Це, на наш погляд, дає підстави для діалектичного поєднання у досліджуваній категорії суб'єктивного та об'єктивного на рівні теоретичного синтезу.

У зв'язку з цим представляє інтерес існуючий спектр офіційно прийнятих чи рекомендованих визначень якості продукції, сформульованих у міжнародних стандартах ISO серії 9000 (застосовуються при створенні та удосконаленні систем менеджменту якості), прийнятих більш ніж 90 країнами світу в якості національних. Так, у нині діючому міжнародному стандарті ISO 9000:2005 «Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів» і в словнику EOQ (Європейської організації з якості) якість продукції визначається як ступінь відповідності її характеристик і властивостей вимогам (потребам чи очікуванням), які встановлені, зазвичай передбачаються або є обов'язковими. Вказане визначення органічно поєднує об'єктивний (наявність певних характеристик і властивостей) і суб'єктивний складник (ступінь їх відповідності вимогам, потребам, очікуванням).

Необхідно вказати на певну некоректність перекладу на українську мову визначення якості з міжнародного стандарту ISO 9000:2005 «Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів» (п.п. 3.1.1; 3.1.2 і 3.5.1), викладеного у Національному стандарті України ДСТУ ISO 9000:2007 «Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів» [10]. Формулювання п. 3.1.1 «Ступінь, до якого сукупність власних характеристик (3.5.1) задовольняє вимоги (3.1.2)» доцільно було б замінити на «Ступінь відповідності власних характеристик (3.5.1) вимогам (3.1.2)»; п. 3.1.2 «Сформульовані потреба чи очікування, загальнозрозумілі чи обов'язкові» на «Потребам чи очікуванням, які встановлені, зазвичай передбачаються або є обов'язковими»; п. 3.5.1 «Характерна особливість» на «Характерні властивості». У вказаному національному стандарті втрачено ключовий термін для тлумачення категорії якості – «властивості» (залишено лише термін «характеристика»). Хоча терміни «характеристика» і «властивості» мають різне смислове навантаження і у визначенні категорії якості органічно доповнюють один одного.

Відповідно до сформульованого у міжнародному стандарті визначення апріорі визнається: якщо продукція не має певних властивостей або ж не відповідає вимогам чи потребам, вона не володіє якістю. За національним стандартом продукція не володіє якістю, якщо її властивості чи параметри кимось не описані чи не сформульовані. В результаті змістовна, об'єктивна сторона якості (притаманні продукції властивості) втрачається, відривається від вимог. Власне вимоги і той, хто їх визначає, стають самодостатніми, визначальними в питаннях якості. Це суперечить фундаментальному положенню, згідно з яким якість продукції є однією з форм вираження об'єктивно існуючої сукупності властивостей і характерних рис продукту праці чи предмета природи.

Певна двобічність тлумачення категорії якості продукції закладена у вітчизняній економічній енциклопедії – фундаментальній економічній праці за ред. Б. Гаврилишина. У ній відповідно до визначення, запропонованого Б. Мициком, якість продукції – це сукупність властивостей продукції, які зумовлюють її здатність задовольняти певні потреби відповідно до її призначення [12, с. 923]. Водночас С. Мочерним дано таке визначення якості товару – комплекс характеристик продукту праці, які визначають його корисність (передусім для споживачів) [12, с. 924]. Очевидно, що ці визначення доцільно об'єднати, оскільки вони доповнюють один одного та разом ємно розкривають об'єктивну сторону якості продукції – сукупність її властивостей і характеристик (характерних рис).

У контексті зазначеного показовим є визначення якості продукції у Законі України «Про безпечність та якість харчових продуктів» (до набрання чинності 20.09.2015 р. нової його редакції під назвою «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»). Згідно з ним, якість харчового продукту – це ступінь досконалості властивостей та характерних рис харчового продукту, які здатні задовольнити потреби (вимоги) та побажання тих, хто споживає або використовує цей харчовий продукт [13, с. 16]. У новій редакції Закону дано тлумачення лише окремих показників якості харчового продукту – це показники та/або властивості харчового продукту, що застосовуються для виконання одного або кількох завдань (відокремлення традиційного харчового продукту від інших харчових продуктів; встановлення вимог до продуктів для дитячого харчування, медичних цілей тощо; інформування споживачів про властивості харчового продукту, в тому числі шляхом його маркування) [14].

У цих визначеннях якість продукції розглядається як об'єктивна реальність (сукупність властивостей і характерних рис), зберігаючи свою фундаментальну основу. Крім того, звертається увага на важливість задоволення потреб (вимог) шляхом формування необхідного рівня якості продукції.

Необхідно зазначити, що в науці та практичній діяльності нерідко застосовуються й інші категорії, які виражають здатність товару чи послуги відповідати встановленим вимогам (задовольняти потреби) – корисність, споживча вартість або споживча цінність. Інакше кажучи, здатність товару задовольняти потреби називають не якістю, а корисністю. У цій категорії виражаються не самі по собі властивості речей, а відношення людей до цих

властивостей (суб'єктивний складник). Прикладом можуть бути лікарські засоби, які, володіючи певними якісними параметрами (властивостями і характеристиками), можуть бути корисними для одних і шкідливими для інших.

У загальнотеоретичному розумінні категорія якості означає внутрішню визначеність об'єкта, речі у вигляді притаманних їм властивостей і характеристик, здатність задовольняти певні людські потреби. Таким чином, з нашої точки зору, якість слід розглядати як ширшу категорію, ніж корисність чи задоволеність потреб. У багатьох дослідженнях із категорією «корисність» пов'язують також категорію «цінність», яка виражає «суб'єктивний аспект сприйняття (оцінювання) товару як споживачем (на основі його корисності, рідкісності тощо), так і виробником (передусім усвідомленням його альтернативної цінності (вартості), тобто цінності втрачених можливостей від альтернативного використання ресурсів)» [15, с. 148]. Загалом співвідношення категорій вартості, цінності, корисності не є предметом нашого дослідження (це питання детально розкрите в монографії Кирилюка Є.М. [15, с. 143-149]). Співвідношення категорій «якість» і «корисність» в авторському трактуванні визначається так: якість = об'єктивні характеристики і властивості предмета (потенційна корисність) + задоволення індивідуальних потреб відповідно до суспільних вимог і обмежень (корисність).

Стосовно якості продукції прийнято розрізняти декілька її економічних аспектів або характеристик. По-перше, це формальна якість продукції – її відповідність заявленим характеристикам (властивостям). Очевидно, що цей аспект щодо більшості придатної до споживання продукції сприймається апріорі (як саме собою зрозуміло) і, відповідно, не може слугувати аргументом, який впливає на споживче сприйняття якості. По-друге, це функціональна якість – відповідність функціональним вимогам. Очевидно, що викладене вище визначення якості, яке міститься у міжнародному стандарті ISO 9000:2005, стосується саме аспекту функціональної якості.

Раніше він інтегрував у собі такі три аспекти, як здатність вирішувати певні завдання (виконувати певні функції), простоту їх досягнення (ергономіка продукції) і нефункціональну естетичність. Сучасні дослідження виявили певну модифікацію внутрішньої структури мотивації споживача на досить насичених товарних ринках. Функціональність і простота продукції утворюють лише перший рівень сприйняття її якості. Надалі, з нашої точки зору, необхідно враховувати соціальний, ментальний, екологічний та етичний рівні такого сприйняття.

Висновки. Отже, у категорії якості виражається співвідношення двох відмінних і взаємопов'язаних між собою сторін: властивостей і потреб. На основі ув'язки якості продукції (об'єктивного складника) з конкретними вимогами і умовами споживання стає можливим дослідження певної форми вияву (реалізації) якості. Оскільки певний вид продукції може споживатися великою кількістю домогосподарств, які пред'являють різні вимоги щодо якості, то й оцінки її рівня та міри придатності продукції часто значно різняться. Виходячи з цього, межі якісних параметрів у кінцевому підсумку визначаються масштабами і глибиною суспільних потреб. Відповідно, якість продукції можна визначити як суспільну потребу, виражену в корисних властивостях продукції.

Визнання корисних властивостей продукції в певний період ще не означає незмінність їх оцінки в майбутньому. Так, наслідки використання генетично модифікованої продукції поступово з'ясовуються провідними науковцями світу. Тому процеси усвідомлення та оцінювання її якісних характеристик можуть відбуватись у кардинально іншій площині.

Оцінювання якості продукції, встановлення відповідних вимог є достатньо мінливими процесами, які залежать від конкретно-історичних умов. У цьому зв'язку доцільно вказати на специфічні умови визначення і виміру якості, притаманні сучасному етапу розвитку споживчого ринку, який характеризується значним посиленням вимог до якості продукції. В умовах постіндустріальних трансформацій домінуючими стають процеси виробництва та збуту високоякісної екологічно безпечної продукції, створеної із застосуванням новітніх технологій. Нині суб'єктами ринкового попиту, регулювання і координації ринкових

процесів вимагається більш повна інформація про продукцію та її властивості, а також надання гарантій її якості. Акценти зміщуються в напрямі дослідження комплексного впливу різних аспектів якості продукції (техніко-економічного, екологічного, ергономічного, естетичного) на споживача і, відповідно, на його сприйняття цієї продукції.

Список використаних джерел:

1. Советский энциклопедический словарь / Под ред. А.М. Прохорова. – 4-е изд.; испр. и доп. – М.: Изд-во «Советская энциклопедия», 1990. – 1630 с.

2. Аристотель. Качество [Електронний ресурс] / Аристотель // Категории. – Режим доступу: http://philosophy.ru/library/aristotle/kat/ kategorii.html.

3. Гегель. Наука логики [Електронний ресурс] / Гегель // Энциклопедия философских наук. Т. 1. – Режим доступу: http://di-mat.ru/node/133.

4. Маркс К. Твори: [Переклад] / К.Маркс, Ф.Енгельс. – 2-ге вид. – К.: Вид.-во політ. літ-ри України, 1958. – Т. 20: Ф. Енгельс: Анти-Дюрінг. Діалектика природи. – 1965. – 775 с.

5. Маршалл А. Принципы экономической науки [Електронний ресурс] / Маршалл А. – Режим доступу: http://exsolver.narod.ru/Books/Econom/ Marshal/index.html.

6. Исикава К. Японские методы управления качеством: Сокр. пер. с яп. / К. Исикава. – М.: Экономика, 1988. – 215 с.

7. Качество в истории цивилизации: эволюция, тенденции и перспективы упр. качеством: в 3 т. / Под ред. Дж. Джурана. – М.: Стандарты и качество, 2004. – Т. 1. – 208 с.

8. Львов Д.С. Экономика качества продукции / Д.С. Львов. – М.: Экономика, 1972. – 255 с.

9. Webster's New Encyclopedic Dictionary / by M. Webster. – W.: Federal Street Press, 2002. – 2256 p.

10. Національний стандарт України ДСТУ ISO 9000:2007 «Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів» [Електронний ресурс] / Держспоживстандарт України. – Режим доступу: http://document.ua/docs/tdoc14237.php.

11. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sum.in.ua/s/vlastyvistj(kharakterystyka).

12. Економічна енциклопедія : У 3 т. / Б.Д. Гаврилишин (гол.ред.) – К.: Вид. центр «Академія», 2000. – Т. 3: П (поручництво) – Я (японський центр продуктивності). – К.: Вид. центр «Академія», 2002. – 952 с.

13. Про безпечність та якість харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР / Офіційний вісник України. – 1998. – № 3. – С. 13-51.

14. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80.

15. Кирилюк Є. Аграрний ринок в умовах трансформації економічних систем: монографія / Є. Кирилюк. – К.: КНЕУ, 2013. – 571 с.

Kyrylyuk I.M. Categorical apparatus current research in the quality and its evolution. *Category nature of quality is exposed in the article. Philosophical system conceptions of quality are expounded. The tendencies of evolution interpretations quality category are educed. From the point of view of stimulation of reality transformations process of it is indicated on importance of economic aspect of quality providing. The theoretical goings near determination of quality not only as totalities of objectively existent properties and descriptions of products, and also as measures of satisfaction of necessities is reasonable. A base for dialectical combination in the investigated category subjective and objective at the level of theoretical synthesis is certain. The incorrect translation into Ukrainian (International Standard ISO 9000: 2005) definition of quality, the stated in the National standard of Ukraine DSTU ISO 9000:2007 is well-proven. A modification of the internal structure of consumer's motivation regarding perceived quality of the fairly saturated product markets is certain. It is indicated on displacement of accents in the direction of complex influence researches of different aspects of products quality on a consumer.*

Keywords: *category, category vehicle, quality, formal quality, functional quality, unconcern of products, competitiveness, value added, international standard, national standard.*

ISSN 2076 – 5843 Вісник Черкаського університету. 2015. № 12 (345)

УДК 330.322.1:631.16

В.В. Клочан, І.В. Безп'ята

ДОСВІД ІНВЕСТУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Питання інвестування аграрного сектора економіки та державне регулювання інвестиційної діяльності є визначальним для розвитку будь-якої економіки. В умовах економічної кризи ці питання набувають особливої актуальності. Тому для подолання кризових явищ та вибору правильних орієнтирів економічного розвитку аграрного сектору в Україні необхідно вивчити зарубіжний досвід залучення та використання інвестицій. У статті узагальнено зарубіжний досвід інвестування сільського господарства в розвинених країнах світу. Визначені основні форми державної підтримки розвитку аграрного сектора економіки, досліджено субсидування сільського господарства в розвинених країнах світу. Також в статті окреслено основні напрями використання досвіду зарубіжних країн для підтримки вітчизняного аграрного сектору.

Ключові слова: *інвестиції, державне регулювання, інвестори, аграрний сектор, кредитування, субсидії, оподаткування, фінансові ресурси.*

Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки України нині перебуває у скрутному становищі, що зумовлене в першу чергу соціально-економічною кризою в країні та окремими негативними наслідками, що не могли не виникнути в процесі реформування. Основними причинами спаду виробництва продукції в сільському господарстві є відсутність належного фінансового забезпечення товаровиробників. За ринкових умов господарювання проблема фінансування аграрного сектора набуває актуальності. Економічні перетворення спричинили погіршення забезпеченості основними засобами аграрних підприємств, необхідність оновлення яких поєднується з подоланням фінансової кризи. У цих умовах для аграрного сектора економіки в Україні важливого значення набувають інвестиції, які поєднують в собі фінансове забезпечення і техніко-технологічне оновлення, оскільки виступають основними каналами надходження інновацій.

Для подолання кризових явищ та вибору правильних орієнтирів економічного розвитку аграрного сектору в Україні, необхідно вивчити зарубіжний досвід залучення та використання інвестицій в розвинених країнах світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки висвітлено у працях відомих вітчизняних вчених: І.О.Бланка, В.К. Збарського, А.А.Пересади, М.І. Кісіля, М.Ю. Коденської, П.Т.Саблука та багатьох інших. Однак окремі сторони проблеми залишаються актуальними й потребують подальшого дослідження.

Мета статті полягає у вивченні особливостей залучення інвестицій в аграрний сектор економіки в зарубіжних країнах та на основі цього досвіду сформувати основні напрями розвитку залучення інвестицій в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У багатьох розвинених країнах держава відноситься до сільського господарства як до галузі особливого стратегічного призначення, яка вимагає спеціальних економічних заходів з її захисту від руйнівних стихійних ринкових процесів. Для цього ведеться розробка відповідної державної структурної, інвестиційної, кредитно-фінансової, цінової, податкової та страхової політики в рамках комплексних аграрних програм. Форми державної підтримки інвестиційного розвитку різноманітні. У різних країнах використовуються певні форми підтримки досліджень і розробок, такі як знижки з податку, тарифні й нетарифні бар'єри, державні закупівлі, позики і субсидії.

Політика Європейського Союзу є прикладом найбільш успішної моделі становлення і розвитку аграрної економіки. Все це стало можливим за рахунок ефективно розробленої і дієвої аграрної політики, що володіє уніфікованими для всіх країн Союзу інструментами. На

нашу думку, вивчення структури західноєвропейського сільського господарства, етапів формування і загальної еволюції аграрної політики в ЄСособливо актуально для наших умов.

Західноєвропейське сільське господарство, подолавши за короткий термін післявоєнну розруху, перетворилося на найбільшого виробника продовольства з величезним експортним потенціалом.

Одним із напрямів розвитку підтримки аграрного сектора в Європі є створення Європейського регіонального фонду та Європейського фонду орієнтації та гарантій в сфері сільського господарства [7].

Ресурси Європейського регіонального фонду використовуються на заходи з реконструкції та зведення об'єктів місцевої інфраструктури для забезпечення функціонування малих та середніх сільськогосподарських підприємств. За рахунок коштів Європейського фонду орієнтації та гарантій в сфері сільського господарства здійснюється фінансування різних інвестиційних проектів, що дозволяють підвищити рівень і ефективність виробництва фермерських господарств, розташованих у різних природно-кліматичних умовах [7].

Крім того, як зазначають окремі вчені, у країнах ЄС діють особливі форми і методи регулювання вкладень в сільськогосподарські землі з використанням механізму іпотеки [3]. Загальним критерієм проведеної політики в країнах ЄС є збереження земель сільськогосподарського призначення та забезпечення їх цільового використання з урахуванням вимог екологів.

Поряд з цілісною політикою державного регулювання в країнах Європи можна виділити і відмінності, які допускаються відповідно до угоди при створенні єдиного економічного простору держав Європейського Союзу – в кожній з них існують особливі пільги та обмеження руху капіталу.

Так, наприклад у Франції надання пільг інвесторам значною мірою носить вибірковий характер, що виражається у трьох напрямках. По першому напрямку, найбільш сприятливий режим іноземного інвестування надається країнам Європейського Союзу. Другий напрямок полягає в наданні пільг інвесторам, які здійснюються інвестиції у найменш розвинуті регіони країни. І, на кінець, третій напрямок виражається у чіткому розмежуванні непрямих та прямих інвестицій та наданні пріоритету останнім [1,2].

В Італії сільське господарство визначено Урядом як пріоритетна галузь народного господарства. Основними засобами стимулювання є субсидії, податкові та кредитні пільги. Підприємства, створені для діяльності в сфері сільського господарства на півдні країни, на 10 років звільняються від сплати податку на прибуток та місцевих податків. Інвестори, які придбавають землю у даному регіоні для будівництва виробничих сільськогосподарських об’єктів, звільняються від реєстраційного, іпотечного та земельного податків[1].

Уряд Німеччини, з метою залучення іноземних інвестицій у сільське господарство зосередив свою увагу на створенні сучасної виробничої та соціальної інфраструктури східної частини країни, що після 1989 року найбільше потребувала інвестиційних вливань. Так, держава надавала додаткові можливості щодо списання або збільшення амортизаційних відрахувань на основні засоби виробництва, за умови інвестування цих коштів на придбання або виробництво нових основних засобів. Крім того, під інвестування у сільське господарство державою надавалися гарантії для банківського кредитування за зниженою процентною ставкою. Загалом, різного роду доплати та виплати здійснювалися на більше, ніж 35% загального обсягу інвестицій. Іноземні інвестори були прирівняні в правах до вітчизняних[2].

В окремих країнах ЄС, незважаючи на відносну уніфікацію, операції з інвестиціями перебувають під більш жорстким контролем з боку держави. До таких країн належать, насамперед, Великобританія, яка застосовує як пільги для залучення (вивезення) капіталу, так і заходи, що обмежують його рух в рамках національних територій.

Найбільш інвестиційно-привабливою країною серед нових членів Європейського Союзу є Польща. Всього за останні роки іноземні інвестори вклали в польську економіку

понад 90 млрд. дол. США. Залучення таких обсягів іноземних інвестицій Польщі вдалося шляхом «маркетингового просування» країни в цілому, тобто створення позитивного іміджу країни.

Заслуговує на увагу також система фінансової підтримки інвестицій в Польщі. Для її одержання інвестиції повинні відповідати одній з перелічених нижче вимог: обсяг нових інвестицій повинен перевищувати 10 млн. євро; обсяг інвестицій у розвиток і модернізацію існуючого бізнесу повинен перевищувати 500 тис. євро, повинно бути створено 100 або більше робочих місць (50 робочих місць для інвестицій в пріоритетні регіони) протягом хоча б п'яти років; інвестиції повинні забезпечувати впровадження нових технологій, що дозволяють виготовляти сучасні і конкурентоспроможні товари чи послуги[8].

Важливою складовою державного регулювання в США є фінансово-кредитна підтримка. Фінансування здійснюється через виділення із державного бюджету асигнувань на реалізацію цільових програм національного значення. На федеральному рівні виділяються дві цільові програми: стабілізація доходів й наукове забезпечення. Крім цього, на федеральному рівні діє понад 10 міжгалузевих цільових програм, що по різному стосуються інтересів сільського господарства і фермерів. До них належать такі програми: консервація і вилучення земель, продовольча допомога бідним верствам населення, маркетинг й інспекція, соціальний розвиток сільської місцевості та ін.

У США бюджетні кошти на сільське господарство виділяються у вигляді прямих грошових виплат, пільгових кредитів, безвідсоткових позик, безповоротних платежів. Фермерам надаються податкові пільги на інвестиції, надаються відстрочки платежів за кредитами. Субсидії сільському господарству в країні становить біля 20% у вартості сільськогосподарської продукції. Одним із найбільших операторів ринку фінансових послуг в США є Фермерська кредитна спілка, яка складається з комерційних банків, індивідуальних кредиторів і страхових компаній. Останніми роками при вирішенні проблем, пов’язаних із кредитуванням сільських товаровиробників, істотно підвищилася роль державного регулювання, спрямована на зниження тиску комерційних банків на економіку сільського господарства. З цією метою для стабілізації фінансового положення господарств були прийняті спеціальні програми для сільськогосподарського кредитування, які передбачали створення державної системи кредитування фермерів, у тому числі і із залученням кооперативних банків і фермерських кооперативів, власного капіталу фірм і компаній агробізнесу на пільгових умовах[5].

Постійно стимулюється залучення інвестиційних інститутів, орієнтованих на обслуговування сільськогосподарських товаровиробників, а також пов'язаних із споживчим сектором інфраструктури. Так, Фонд зі зміцнення ринків, доходу і пропозиції витрачає на підтримку купівельної спроможності фермерів США близько 1 млрд. дол. [2]. Функціонування подібних інститутів здійснюється в умовах мінімізації податкового навантаження, що є важливим економічним критерієм їх інвестиційної привабливості, що дозволяє акумулювати достатні ресурси для вкладення капіталу в сільське господарство.

Істотний інтерес представляє досвід Китаю як країни з перехідною економікою, що забезпечила останніми роками динамічний розвиток сільського господарства. Спільні риси розвитку та функціонування економіки України та Китаю дають можливість застосувати позитивний досвід КРН щодо державного регулювання інвестиційних процесів в аграрному секторі економіки. Успіхи економічної реформи в КНР підтверджують велике значення державного регулювання економіки. Оцінюючи сільське господарство як одну із найбільш перспективних галузей економіки Китаю, держава надає великого значення регулюванню реформ в аграрному секторі.

У Китаї зберігається система державного централізованого планування виробництва основних видів сільськогосподарської сировини в розрізі регіонів і країни в цілому. Однак, на відміну від періоду ринкового реформування, приватні товаровиробники мають можливість самі вибирати структуру товарного виробництва, технології та ринки збуту [7,8].

У даній країні кошти для інвестицій у сільське господарство надходять із чотирьох джерел: від держави (фінансові кошти), у формі кредитів (через державні банки), у формі коштів колективних господарських організацій у селі та від селянських дворів [8].

Значну частку у фінансуванні сільського господарства займають прямі іноземні інвестиції, досвід залучення яких є досить цікавим для України.

Китайський досвід показує, що вирішальну роль в залученні іноземних інвестицій в країну відіграють такі чинники: наявність єдиної довготермінової стратегії, що комплексно визначає конкретні настанови й орієнтири стійкого соціально-економічного розвитку; незмінність політичного курсу і стабільність загальної соціально-політичної ситуації в країні; відкритість зовнішньому світу при твердому відстоюванні кінцевих і особливо перспективних національних інтересів; застосування конкретних інструментів політики від часткових експериментів до широкого впровадження.

Китай зміг досягти позитивної динаміки інвестування економічного розвитку в цілому завдяки політико-правовим соціальним і культурним чинникам фінансового потенціалу. Зокрема КНР вдалося забезпечити політичну стабільність, мінімізувати корупцію, врегулювати на законодавчому рівні фактично всі проблемні питання щодо залучення і здійснення інвестицій, сформувати належний рівень економічної культури у громадян. Це створило необхідні передумови та дало поштовх активнішій інтеграції Китаю у міжнародний інвестиційний ринок і дозволило брати участь у перерозподілі світових інвестиційних потоків[6].

Розглянувши досвід іноземних країн у сфері інвестування сільського господарства можна зробити певні висновки та узагальнення. Зокрема, підходи до залучення інвестицій у галузь дуже різняться та залежать від цілей, які ставить перед собою та чи інша країна.

Серед заходів, що мають перспективу використання в нашій державі в сфері регулювання інвестування аграрного сектору, можна виділити:

−удосконалення механізмів та інструментів державної політики, спрямованих на розширення інвестиційного потенціалу та активізацію інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки;

−суттєве підвищення ефективності державного інвестування на основі чіткого визначення вичерпного переліку інвестиційних пріоритетів з метою уникнення розпорошення інвестиційних ресурсів, а також широкого запровадження реалізації проектів на засадах державно-приватного партнерства;

−покращення інвестиційного клімату шляхом удосконалення загального (податкового, земельного, корпоративного, митного) та спеціального інвестиційного законодавства, підвищення рівня захисту інтересів приватних інвесторів, посилення заходів боротьби з корупцією у сфері інвестиційної діяльності[4].

Сприяти розширенню бази інвестиційних ресурсів в аграрному секторі економіки та вплинути на спрямування цих ресурсів у напрямах, необхідних для реалізації програми модернізаційних реформ, можна лише за допомогою системи взаємоузгоджених дій у площинах грошово-кредитного, фіскального, організаційно-управлінського регулювання, зокрема:

1) розширення обсягів і доступності кредитного забезпечення для аграрного сектору економіки. Для цього необхідно забезпечити підвищення стійкості фінансової системи шляхом формування захисних і стабілізаційних антициклічних механізмів та розвиток її здатності до фінансування інвестиційних процесів;

2) удосконалення амортизаційної політики, суттєвого збільшення обсягів амортизаційних відрахувань для здійснення інвестиційної діяльності;

3)удосконалення фіскального стимулювання інвестиційної діяльності. Податкова політика України повинна перейти від домінування фіскальних пріоритетів до реалізації стимулюючого потенціалу шляхом надання податкових пільг та преференцій для аграрного сектору та частини прибутку аграрних підприємств, що спрямовується на модернізацію виробництва. [4].

Висновки. Отже, інвестиції виступають тим життєдайним ресурсом, який дасть можливість в умовах ринкової моделі господарювання зробити вітчизняний аграрний сектор конкурентоспроможним не лише на внутрішньому, а й зовнішньому ринках. Тому пріоритетною ціллю має бути визначення шляхів підвищення інвестиційної привабливості у сільському господарстві України та заходів, що сприятимуть зміцненню та підвищенню рентабельності сільськогосподарського виробництва, покращенню інвестиційного іміджу України та збільшенню обсягів залучення іноземних інвестицій та інвестицій в основний капітал, в її економіку.

Список використаних джерел:

1. Гаврилюк О.В. Зарубіжний досвід залучення іноземних інвестицій / О.В.Гаврилюк, С.В.Сіденко, Б.С.Арагау. – К., 1995. – 122 с.

2. Грущинський Я.М. Іноземний досвід створення правових передумов залучення інвестицій у сільське господарство / Я.М. Грущинський //Часопис Київського університету права. – 2010. – № 3. – С. 227-230.

3. Донцова Л.В. Система регулирования инвестиционных процессов в развитыхстранах / Л.В. Донцова // Менеджмент в России и за рубежом. – 1999.– №4.– С. 40-45.

4. Пріоритети інвестиційної політики у контексті модернізації економіки України.–К.:НІСД, 2013. -48с.

5. Резнік Н.П. Міжнародна практика інвестування аграрного сектору / Н.П. Резнік // Формування ринкових відносин в Україні.– 2008. – № 12(91). – С. 65-67.

6. Стариченко М.А.Зарубіжний досвід організації інвестування сільського господарства / М.А. Стариченко // Економіка та управління АПК: Зб. наук. праць / Білоцерк. нац. аграр. ун-т –Біла Церква, 2012.–Вип. 9 (97).– С.45-50.

7. Щербакова А.С. Світовий досвід формування та розвитку інвестиційного потенціалу сільськогосподарських рганізацій / А.С.Щербакова, Е.Ю.Судук// Вісник Черкаського університету. –2013.– № 4(256)Серія «Економічні науки». –С. 100-105.

8. Яценко О.В. Зарубіжний досвід державного регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності / О.В. Яценко //Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2009. –Випуск 2. –С. 65-73.

Klochan V.V., Bespyata I.V. Investment experience agricultural sector in foreign countries. *The issue of investment in the agricultural sector and state regulation of investment activity is crucial for the development of any economy. With the economic crisis, these issues are of particular relevance. Therefore, to overcome the crisis and choosing the right targets economic development of the agricultural sector in Ukraine should learn foreign experience to attract investment and use. The article summarizes the international experience of investing agriculture in the developed world. The basic forms of state support for the agricultural sector, studied agriculture subsidies in developed countries. Also, the article outlines the main directions of the experience of foreign countries to support domestic agriculture.*

Keywords: *investment, government regulation, investors, agriculture, credit, subsidies, tax, financial resources.*

УДК 658:65.012.8

К.В. Кощенко

КОНКУРЕНТНА РОЗВІДКА ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА: ПРИЗМА ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ

На сьогоднішній день треба сказати, що відбулася еволюція конкурентної розвідки, яка набула риси процесу діяльності з стратегічного планування та маркетинговим дослідженням. На одному з цих етапів розвитку бізнесу компанії почали широко застосовувати стратегічне планування в своїй діяльності. Важливими складовими всього цього процесу були аналіз конкурента, споживача та постачальника. Проте більшість компаній не були готові до того, щоб збирати та аналізувати інформацію на систематичній, рутинній та повсякденній основі. Крім того, діяльність щодо досліджень та діяльність з планування залишилися окремими процесами, без будь-якої тісної взаємодії. Сама концепція конкурентної розвідки існувала вже давно, але була втілена в життя та набула форми лише в середині 90х рр. подібно до багатьох інноваційних та свіжих ділових ідей, загальне сприйняття конкурентної розвідки діловим світом було достатньо повільним. А сама конкурентна розвідка еволюціонувала повільно, але зробила різкий стрибок в останні декілька років.

Ключові слова: *конкурентна розвідка, бізнес розвідка, промислове шпигунство, конкурентні переваги, аналітична інформація.*

Постановка проблеми. Багато іноземних компаній організували та ефективно сконцентрували свої ресурси для виконання роботи в сфері конкурентної розвідки. Ніяка країна з метою збереження своєї конкурентоспроможності на міжнародному ринку не повинна залишатися поза цим процесом. Ринкова економіка, побудована на конкуренції, динамічна та ризикова. В умовах ризику та невизначеності значно зростає роль повної, своєчасної та достовірної інформації як основи для прийняття управлінських рішень. Мова, перед усім, йде про конкурентне середовище. Якщо перед компанією постає завдання зайняти будь-яку ринкову нішу або утримати її, то без інформаційно-аналітичних даних не обійтись. Будь-який учасник ринку повинен мати повне уявлення про те, з ким йому прийдеться конкурувати, в чому полягає сутність загроз його економічному добробуту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В зарубіжній та вітчизняній практиці накопичено деякий досвіт з питань конкурентної розвідки. Внесок в дослідження питань з конкурентної та бізнес розвідки вклали такі вчені як Дж. Прескот, Ст. Міллер, Е.Л. Ющук, З.Б. Живко, Г.А. Минаєв, І.Б. Ліндер та інші.

Мета статті полягає в розробці пропозицій та оцінці існуючого становища конкурентної розвідки в Україні на базі іноземного досвіду та привнесення методів ведення бізнесу на цивілізаційних засадах ринкової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досягнення переваг в конкурентній боротьбі та й в загалі, економічне виживання неможливе без знання намірів конкурентів, основних тенденцій ділового та політичного життя, налізу ризиків та інших факторів, які впливають на підприємницьку діяльність.

Конкурентна розвідка – це найважливіший інструмент мінімізації ризиків та забезпечення прибутку, оскільки в певному сенсі це система завчасного попередження про наміри конкурентів, можливих поворотах та змінах на ринку, можливих результатах впливу політичних технологій на підприємницьку діяльність.

Конкурентна розвідка або як її ще можна назвати бізнес-розвідка вирішує завдання, які зазвичай ставлять інвестори перед менеджментом: уникати нераціонального використання капіталу та інших ресурсів, не допускати промахів та помилок, які призводять до банкрутства. Такі помилки частіше за все виникають тоді, коли менеджери приймають рішення, спираючись на помилкові уявлення та припущення, не маючи під рукою достовірної інформації.

Таким чином, життєздатність підприємства багато в чому забезпечується добре організованою системою збору ділової інформації, її завчасним розповсюдженням та

аналізом. Така система отримала назву конкурентної розвідки, націленої на виявлення загроз, зменшення підприємницьких ризиків, запровадження оптимальних управлінських рішень.

Не дивно, що конкурентна розвідка активно укріплює свої позиції в структурі сучасних компаній по всьому світу. При чому як в маленьких, так і в великих. Незалежно від спадів на світовому ринку сектор ділової розвідки зростає. IBM, XEROX, Motorola, Intel, Microsoft – це лише декілька з великої кількості транснаціональних компаній, які запровадили бізнес-розвідку як одну з видів своєї базової діяльності. Щорічно компанії зі світовим ім'ям витрачають до десяти мільярдів доларів на конкурентну розвідку, завуальовуючи це під інші витрати.

Можна зустріти словосполучення ділова розвідка, бізнес-розвідка, економічна розвідка тощо. Поняття конкурентної розвідки характерне для Сполучених Штатів Америки, ділової розвідки – для Західної Європи. Але саме назва конкурентна розвідка повністю відображає сутність цього процесу.

Зростання ролі конкурентної розвідки визначають наступні фактори:

1. швидкий темп ділового життя;
2. інформаційне перенавантаження;
3. зростаюча глобальна конкуренція;
4. збільшення агресивності конкурентів;
5. сильний вплив політичних змін.

В нашій країні поняття конкурентної розвідки ототожнюють з поняттям промислового шпигунства. Але в країнах з розвиненою ринковою економікою конкурентна розвідка ще двадцять років тому набула легального статусу та стала обов'язковим компонентом ринкової стратегії та тактики. Розумінню необхідності конкурентної розвідки сприяє створене «Суспільство професіоналів конкурентної розвідки», штаб-квартира яких знаходиться в США та нараховує декілька тисяч членів, до яких відносяться керівники та менеджери компаній, які спеціалізуються в цій сфері, та спеціалісти інформаційного менеджменту.

Ідентифікувати конкурентну розвідку з корпоративним, промисловим шпигунством – велика та поширена помилка. Якщо промислове шпигунство – близький родич військової та політичної розвідки, оскільки надає перевагу протизаконним методам збору інформації, то конкурентна розвідка не має нічого з цим спільного.

Конкурентна розвідка – це, перш за все, використання сучасних інформаційних технологій для легального збору та аналізу даних про конкурентне середовище та конкурентів. Вона здійснюється виключно в межах нормативно-правового поля, і результатів досягає завдяки аналітичній обробці великої кількості різноманітних відкритих інформаційних матеріалів.

Зараз наступив період переходу саме на такий цивілізований спосіб конкуренції в Україні. Бо саме цей метод конкуренції є головною перевагою ринкової економіки над адміністративною. Це засіб, який робить економіку ефективною.

Саме так на перший план виходить інформаційна складова про конкурента. Щоб бути кращим за суперника в організації виробництва, якості товару та послуг, продуктивності, ефективності, насамперед треба знати, як мінімум конкретні показники цих складових та форми й методи їх втілення в життя.

Вивчаючи конкурентів, зрозумівши причини їх ефективності, сильні та слабкі сторони, цивілізований виробник активно використає отриманні знання, запровадить передові ідеї в себе, удосконалюючи їх, йде далі. Це управлінські знання, технічні, технологічні, наукові та маркетингові. Наздоганяючи та випереджаючи суперника, підприємець стимулює його до удосконалення у відповідь.

Ізольований від такої інформації підприємець ніби сліпе кошеня. Відсутність інформації про діяльність конкурентів, відмова від їх вивчення або хоча б недооцінка важливості цього – це прямий шлях до занепаду та загибелі.

Таким чином, конкурентна розвідка – це двигун економічного та технологічного прогресу. Що може бути несприятливим для одного підприємства, в загальному масштабі є стимулом для розвитку та позитивним фактором.

Іноді можна почути, що підвищена увага до організації та проведенню конкурентної розвідки є додатковим тягарем для бюджету, що забирає ресурси від головних завдань менеджменту. Але це не так. Конкурентна розвідка не вимагає великих матеріальних коштів і не марнує час. Бо, як ми вже визначились, за великим рахунком, це вірна організація та систематизація збору та аналізу інформації. Досвіт вже давно продемонстрував гарну окупність витрат на інформаційні та аналітичні дослідження. Це не прямий прибуток, але уникнення фінансових та моральних втрат.

Багато наших керівників навіть не підозрюють, що вони самі чи їх співробітники (чи то служба безпеки, комерційний відділ, підрозділ з маркетингу) так чи інакше, в той чи іншій мірі ведуть конкурентну розвідку, навіть, якщо ніколи не чули про такий термін, бо це потрібне і неминуче.

В чому полягає сутність конкурентної розвідки, якщо її узагальнити декількома характеристиками?

Отже, конкурентна розвідка – це не просто інструмент дослідження конкурентного середовища. Це актуальний бізнес-процес, що виникнув в перетині економіки, юриспруденції та спеціальних розвідувальних прийомів.

Об’єктами дослідження конкурентної розвідки є юридичні особи, наприклад, недержавна організація у вигляді приватної фірми, комерційного банку, акціонерного товариства; чи така фізична особа як керівник фірми-конкурента; чи якась тенденція чи ситуація в певному сегменті ринку.

Основна сфера використання конкурентної розвідки – це конкурентне середовище.

Метою конкурентної розвідки є інформаційно-аналітична підтримка прийняття оптимального управлінського рішення, що забезпечує досягнення конкурентної переваги над іншими учасниками ринку.

Головні завдання конкурентної розвідки полягають в наступному:

- Безперервний моніторинг та збір інформації про конкурентне середовище;
- Аналітична обробка отриманих з усіх можливих інформаційних джерел даних;
- Надання результатів керівництву для прийняття управлінських рішень;
- Збереження та розповсюдження результатів.

В сучасній концепції конкурентної розвідки як інструмента досягнення конкурентних переваг використовується модель «п’яти сил» М. Портера, які керують конкуренцією в галузі та характеризують стан конкурентного середовища. Ця модель також використовується для виявлення потенційних загроз щодо фірми та планування власних дій з їх врахуванням.

Ось ці «п’ять сил»:

- Загроза з боку існуючих конкурентів;
- Загроза появи товарів-замінників або послуг-замінників, конкурентоздатних з боку ціни;
- Загроза появи нових або потенційних конкурентів;
- Загроза з боку постачальників сировини та комплектуючих;
- Загроза з боку споживачів товарів та послуг.

Висновки конкурентної розвідки використовуються як для прийняття тактичних рішень, так і для розробки стратегічних векторів розвитку підприємства. В своєму процесі конкурентна розвідка широко використовує прийоми та методи стратегічного планування, що дозволяє отримувати комплексне уявлення про ситуацію на ринку та уточнювати позиції, на які компанія зможе претендувати. Багато конкурентна розвідка отримує від маркетологів, чиї зусилля направленні головним чином на виявлення та аналіз споживчого попиту в тому чи іншому сегменті ринку.

Аналіз практики свідчить про те, що підприємства, що усвідомлюють цінність та необхідність конкурентної розвідки, виявляють найбільший інтерес до наступних відомостей про конкурента:

- Компрометуюча інформація;
- Інформація про укладання контрактів;
- Перепродаж комерційних секретів;
- Інформація, що сприятиме захопленню ринку збуту та сировини.

Їх цікавить також фінансове становище конкурентів та партнерів, фінансові звіти та прогнози, можливості доступу до інформаційних мереж, маркетинг та стратегія цін, умови продажу фірм та можливість їх злиття, технічна специфікація продукції, перспективи розвитку фірми, система безпеки фірми, організаційна структура фірми, провідні спеціалісти, фінансові операції конкурентів і партнерів, замовники та постачальники, звіти про реалізацію продукції та їх ціни, введення в дію нових виробничих потужностей, модернізація та розширення діючих, об'єднання з іншими фірмами, стратегія та тактика ведення бізнесу конкурентами.

Сюди входять юридичний та фінансово-економічний аналіз планованої комерційної операції, аналіз об'єктивних можливостей партнерів та учасників угоди (платоспроможність та право спроможність), суб'єктивні характеристики партнерів та учасників (вірогідність обману, професійна грамотність тощо), виявлення зв'язків з кримінальними структурами, ступінь контролю ними партнерів та учасників угоди, визначення форм та засобів захисту засобів та власності, що використовується (технологія, переміщення коштів та товарів, можливість оформлення застави тощо), а також методів контролю за окремими сторонами угоди на всіх її етапах, протидія спробам нанесення збитків з боку різних юридичних та фізичних осіб.

Як правило, інформаційні потоки про зовнішнє середовище структуровані наступним чином:

- законодавство та його планові зміни в сферах, регіонах, країнах діяльності компанії;
- теорія та практика роботи державних адміністративних органів, включаючи правові та контролюючі структури;
- поточний стан секторів ринку підприємницької активності компанії, прогноз їх розвитку;
- конкуренти та партнери: стан та прогноз;
- стан та прогноз криміногенного становища;
- інвестиційний клімат в регіонах та секторах ринку для капіталовкладень.

Середньостатистичний перелік джерел має такий вигляд:

- матеріали змі, в тому числі бази даних архівів преси;
- інтернет (в умовах застосування професійних навичок пошуку, селекції та обробки);
- бази даних про суб'єкти економічної діяльності різних країн з характеристиками їх економічне становище;
- бази даних аналітичних звітів про політичне та економічне становище різних регіонів і секторів ринку, в тому числі професійні видання та спеціалізована періодика;
- адресно-довідкові бази даних;
- детективи та їх об'єднання;
- експерти, практики, консультанти в різних галузях, направленнях, сегментах (в тому числі правоохоронному середовищі);
- аналітичні підрозділи, спеціалізовані, галузеві, що генерують інформацію;
- маркетингові агентства та власне маркетологи.

Розглядаючи проблему джерел інформації крізь призму технології її отримання, ми отримаємо наступний перелік: люди, документація, відкриті публікації, технічні та електронні носії, технічні засоби керівництва, продукція та виробничі відходи.

На перший погляд, схема виглядає простою. Складність існує в створенні та настройці комплексу надійних та достовірних джерел-каналів, а також їх професійній обробці. Ізольований канал або навіть їх сукупність не несе реальної цінності.

Якісний продукт створюється на базі системної праці спеціалізованої інфраструктури. Саме тоді можливий якісний перехід від попередніх даних до справжньої аналітики.

Висновки. Не завжди економічно виправдано утримувати повний комплекс конкурентної розвідки, спиратися лише на власні сили та засоби (особливо це стосується суб'єктів малого та середнього бізнесу). В першу чергу це стосується системи інформаційних потоків. Швидкий характер роботи вимагає висококваліфікованих та універсальних спеціалістів, які бажають отримувати високу заробітну плату. Потрібна сучасна апаратура. Не легко забезпечити підтримку дійсно актуальних баз даних. И навіть при наявності всього цього вірогідність якісного та своєчасного виконання роботи власними силами все рівно включає елемент успіху. Щоб вірно орієнтуватися в сфері загроз бізнесу, необхідно займатися цими проблемами постійно.

Поширення отримує аутсорсинг: для побудови системи безпеки або окремих її блоків (особливо інформаційних) набагато вигіднішим буде звернутися до спеціалізованих компаній, які виробляють продукт зовсім в іншому режимі, який можна назвати виробничим. Для нього характерний великий постійний потік інформації.

В такому ритмі працюють великі інформаційні та консалтингові агентства. Це дозволяє забезпечити спеціалізацію виконавців та підрозділів, формувати єдину потужну інформаційну базу, систему обліку та контролю виробничого процесу, максимально автоматизувати процеси обробки та збереження інформації на основі сучасних технологій, забезпечити телекомунікаційні можливості доступу до великих інформаційних центрів, партнерських організацій. Така компанія повинна увійти в розвинену інформаційну інфраструктуру, ефективний алгоритм залучення профільних зовнішніх експертів.

На сучасному етапі Україна пішла шляхом організації інформаційного конвеєра, коли всі етапи виконуються різними службами. Чисельність та спеціалізація кожної визначається завданнями обробки відповідних інформаційних потоків.

Список використаних джерел:

1. *Джон Прескот, Стивен Миллер. Конкурентная разведка: Уроки из окопов. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004.*
2. *Живко З.Б. Основні аспекти впливу конкурентної розвідки на недобросовісну конкуренцію/З.Б. Живко, С.І. Михаленич//Актуальні проблеми економіки. – 2009. - № 12. – с. 35-38.*
3. *Минаев Г.А. Культура безопасности организации/Г.А. Минаев. – М.: Институт проблем безопасности, 2005. – 576 с.*
4. *Ющук Е.Л. Конкурентная разведка: маркетинг рисков и возможностей/ Е.Л. Ющук. – М.: Вершина, 2006. – 246 с.*

Koshchenko K. Competitive intelligence as a mean of providing of enterprise strategy: through foreign experience. *Today we have evolution of competitive intelligence that received the features of activity in the sphere of strategic planning and marketing research. On the one of these stages of business development different companies widely started to implement strategic planning in its activity. Important components of this process are analysis of competitors, consumers and delivers. But the main part of companies is not ready to collect and make analysis of information on the systematic and routine base. And researching activity and planning are separate processes without interaction.*

Key words: *competitive intelligence, business intelligence, industrial espionage, competitive advantages, analytic information.*

ISSN 2076 – 5843 Вісник Черкаського університету. 2015. № 12 (345)

УДК 005.95(1-87+477)

Я.О. Кулик, Н.О. Чен

ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Розглянуто закордонний та вітчизняний досвід управління персоналом. Запропоновано впровадження окремих аспектів діяльності закордонних фірм на українських підприємствах.

Ключові слова: *управління персоналом, закордонний досвід, українські підприємства.*

Постановка проблеми. У всьому світі йде пошук найбільш раціональних моделей управління. Досвід багатьох фірм показав, що інвестиції в нове обладнання не приводять до підвищення продуктивності праці, якщо не враховується «людський фактор», тобто якщо одночасно не здійснюються суттєві вкладення капіталу в підготовку персоналу, створення резерву кадрів, у впровадження нових принципів організації праці. Для управлінського рівня необхідно, крім того, створення нової виробничої культури, що включає принципи групової роботи, реорганізацію підготовки і підвищення кваліфікації персоналу з орієнтацією на системну, комплексну організацію роботи з резервом кадрів, на оплату праці виходячи з виробничих потреб, на стимулювання ініціативи і залучення в процес прийняття рішень, у тому числі спрямованих на підвищення якості обслуговування споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління персоналом досліджувались багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими такими як: В.І.Яровий, О.А.Грішкова,О.О.Наумова, С.Паркінсон, М.К.Рустанджи, В.В.Гончаров, Г.Деслер, А.П.Дударь, А.М.Колот, Я.Мейтланд, Д.Кеннеді, Ч.Джейкобс та інші.

Метою статті є дослідження зарубіжного досвіду управління персоналом і виявлення можливостей його використання на українських підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У практиці управління персоналом достатньо використовується зарубіжний досвід. В останні роки чітко прослідковується переплітання різних його моделей: американської, японської і західноєвропейської. В цьому проявляється процес інтернаціоналізації сучасного менеджменту. Важливим етапом цього процесу стали асиміляція ідей системного підходу, розробка різних моделей організації, як системи – не тільки функціонуючої, але й такої, що розвивається.

В сучасній теорії і практиці управління персоналом на фірмах індустріально-розвинутих країн домінують два діаметрально протилежних підходи – американський і японський. Основу концепції управління персоналом підприємства в даний час складає зростаюча роль особистості працівника, знання його мотиваційних установок, вміння їх формувати і направляти у відповідності із завданнями, що стоять перед підприємством.

Менеджмент українських підприємств поставлено перед необхідністю реформування системи кадрового менеджменту загалом, необхідністю розробки філософії кадрового менеджменту підприємств.

Укрупнено можна виділити три фактори, що впливають на працівників підприємства:

- ієрархічна структура підприємства - де основним засобом впливу є відношення влади-підлеглості, примушення і контролю;

- культура, тобто шкала цінностей, вироблених суспільством, підприємством або групою осіб, соціальні норми, які регламентують дії особистості, примушують індивіда вести себе так, а не інакше без помітного тиску;

- ринок - мережа рівноправних відносин, що базуються на купівлі-продажу продукції і послуг, відношеннях власності, рівновазі інтересів продавця і покупця [1, с. 71 - 72].

Характерною особливістю сучасних систем стимулювання на Заході є величезне поширення системи заохочення за впровадження різноманітних нововведень. Так, більшість західноєвропейських фірм формують преміальні фонди за створення, освоєння й випуск нової продукції, але їхній розмір залежить від приросту обсягу продажу нової продукції, її частки в загальному обсязі виробництва.

Як правило, розумова праця оплачується вище, ніж фізична. За даними спеціальних досліджень, заробітна плата працівників розумової праці у середньому перевищує заробіток робітників: у Німеччині — на 20%; Італії і Данії — на 22%; Люксембурзі — на 44%; Франції і Бельгії — на 61%. Середньотижнева заробітна плата американських інженерів майже у 2 рази більша за середню плату робітників.

У всіх країнах з розвинутою ринковою економікою спостерігається стала тенденція до індивідуалізації заробітної плати на підставі оцінки конкретних заслуг працівника. Механізм індивідуалізації заробітної плати включає як диференціацію умов наймання, так і регулярну оцінку заслуг персоналу безпосередньо в процесі трудової діяльності. Наприклад, в США оцінюють особисті заслуги керівників і спеціалістів 80% компаній, а робітників — приблизно 50%. У Франції індивідуалізована заробітна плата становить 3/4 її приросту в керівників і спеціалістів, 2/3 — у майстрів і майже 1/2 — у робітників. Найбільш дослідженим вважається американський та японський підхід до управління персоналом.

Американський підхід передбачає початкове визначення професійно-кваліфікаційної моделі «посади» і «підтягування» найбільш відповідних працівників за схемою «посада-працівник». Особливостями системи управління в американських фірмах є наступне: персонал розглядається як основне джерело підвищення ефективності виробництва; йому надається певна автономія; підбір здійснюється за такими критеріями, як освіта, практичний досвід роботи, психологічна сумісність, уміння працювати в колективі; орієнтація на вузьку спеціалізацію менеджерів, інженерів, вчених.

Американські менеджери традиційно орієнтовані на індивідуальні цінності і результати. Вся управлінська діяльність в американських компаніях ґрунтується на механізмі індивідуальної відповідності, оцінці індивідуальних результатів, розробки кількісних виражень цілей, які мають короткотерміновий характер. Управлінські рішення, як правило, приймають конкретні особи і несуть відповідальність за їх реалізацію [2, с. 102 - 103].

Характерними умовами праці є: зменшення обсягів роботи в центральних службах і скорочення адміністративного апарату; більш широкий перелік професій і посадових інструкцій; перехід на гнучкі форми оплати праці; об'єднання інженерів, вчених і виробничників у наскрізні колективи - проектно-цільові групи.

В американських фірмах застосовуються чотири форми залучення персоналу до управління: участь працівників в управлінні працею та якістю продукції на рівні виробничого цеху чи іншого такого ж підрозділу; створення робітничих рад або спільних комітетів робітників і менеджерів; запровадження системи участі персоналу в одержаному прибутку; участь представників найманої праці в роботі рад директорів корпорацій. Зокрема, майже 25% американських фірм з кількістю працівників понад 500 осіб мають в організаційній структурі управління ради робітників чи спільні комітети робітників та адміністрації.

Американська практика в її найбільш сучасних і передових з управлінської точки зору проявах розробляє і використовує широкий арсенал новітніх форм і методів роботи з резервом керівних кадрів. Вони тісно погоджуються з іншими елементами організації праці і управління, із системами оплати праці, у тому числі з диференційованим преміюванням.

Проблемам удосконалювання роботи з керівними кадрами в США завжди придавалось виняткове важливе значення. Економічні основи побудови і загальна соціальна спрямованість систем управління найманим персоналом у США знаходяться під найсильнішим впливом відносин праці і капіталу, заробітної плати і розподілу прибутку. Багато принципів організації кадрової роботи в США склалися в специфічних американських умовах і істотно відрізняються від підходів, що практикуються, наприклад, у західноєвропейських країнах і Японії.

Американська система заснована на розгляді діяльності по управлінню як самостійної професії і наявності самої розвинутої у світі мережі навчальних закладів, інших навчальних центрів і спеціальних програм, що забезпечують широку підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації керуючих. Вона пристосована до умов високої мобільності

керівного складу в промисловості США, що ускладнює проблему формування резерву кадрів. В американському управлінні значно вище прошарок «дженералістів», тобто виконуючих загальні обов'язки керівників широкого профілю, що повинні бути компетентні й у техніці, і в економіці, і у виробництві, і в ринковій діяльності тощо. Широко використовуються програмно-цільові, матричні структури управління, що вимагають розвитку особливих навичок гнучкості, пристосовності в діловому поводженні керівників вищого і середнього рівнів. Системи добору, оцінки, стимулювання, просування персоналу в США набагато більше засновані на індивідуальному підході до кожного керівника і фахівця, чим в інших країнах. Американські теорія і практика кадрової роботи у своїх найбільш сучасних проявах у значній мірі враховують об'єктивні зміни вимог до керівників, досить швидко пристосовуються до них, вбирають у себе багато висновків економічної науки, соціології і соціальної психології, передової практики управління. Це дозволяє виділити в них низку аспектів, що заслуговують уваги.

Вищих керівників власники фірм розглядають як повноважних представників своїх інтересів, що фактично одержують не тільки заробітну плату, але частку від прибутку підприємства. Добір, оцінка і просування кожного з них здійснюються індивідуально, ця робота покладається безпосередньо на членів ради директорів компанії. Форми підвищення їхньої кваліфікації і підготовки до заняття нової посади побудовані так, щоб мінімально використовуючи час керівника, дати йому максимум корисних навичок. Керуючих середнього рівня найбільше в адміністративно-управлінському апараті виробничої і невиробничої сфер США, вони частіше переміщуються з одних посад на інші, з них формується резерв кадрів на вищі керівні посади. Саме для керівників цього рівня у великих організаціях створюються комплексні системи кадрової роботи, що охоплюють:

- планування забезпечення фірми керівними кадрами, їх «кар'єри» і просування;
- конкурсний добір кандидатів на заміщення вакантних керівних посад;
- формальну (засновану на чітких критеріях) оцінку результатів праці працівників, а також їх професійних, ділових і особистих якостей;
- регулярну процедуру оцінки всіх керуючих середнього рівня при особистій участі в ній вищих керівників;
- активне проведення перепідготовки і підвищення кваліфікації керуючих з урахуванням перспектив їхнього просування.

Керівники нижчої ланки управління набираються з числа робітників чи молодих фахівців, більшість з який уперше отримують посаду, що передбачає керівництво людьми. При формуванні резерву кадрів на ці посади, ставляться такі головні задачі, як добір працівників здатних до керівництва, освоєння ними елементарних знань по управлінню, а також ефективне введення в посаду.

При формуванні резерву керівних кадрів багато американських корпорацій застосовують п'ятирічне і поточне планування забезпечення фірм керівними кадрами. Такі плани оформлюються у вигляді так званих програм «управління кар'єрою керівників» і програм «управління людськими ресурсами». Найбільш характерні їхні риси: по-перше, конкретний і деталізований облік керівних посад, що у майбутньому виявляться на даній фірмі вакантними; по-друге, індивідуальне «планування кар'єри» кожного керівника і фахівця, що в резерві на просування, з урахуванням потреб фірми і якостей кандидата на посаду, створення стимулів до підвищення ефективності особистої праці в зв'язку з перспективою просування в посаді.

У роботі з персоналом американські компанії важливого значення надають удосконаленню організації і стимулювання праці. Вони все частіше відмовляються від ієрархічних структур, ліквідовують вертикальні управлінські ланки, розширюють коло відповідальних осіб за виконання виробничих завдань, переміщують повноваження менеджерів низового і середнього рівнів до рівня робочого місця. Відтак відмовляються від організації праці, що відповідала потребам конвеєрного виробництва і пов'язана з фрагментизацією робочих завдань, вузькою спеціалізацією працівників. Перевагу отримує

принципово інша форма організації праці - у межах робочої групи, бригади, які мають певну виробничу самостійність.

Поряд з американськими системами, на яких базуються формування, розвиток і управління персоналом, а також організація роботи з резервом, зупинимося на японській практиці. Особливість функціонування японської системи полягає в тому, що вона створюється в рамках діючої структури і гнучкої системи групової відповідальності, горизонтальних зв'язків і стимулів, функціонує в межах існуючих організаційних рамок [3, с. 85-86].

Японська модель передбачає початкове вивчення сильних і слабких сторін особистості працівника і підбір для нього відповідного робочого місця (система «працівник – посада»).

Японській моделі характерна орієнтація на:

- тривалу перспективу роботи на одному підприємстві;
- якість освіти й особистий потенціал робітника;
- оплата праці визначається комплексно, з врахуванням віку, стажу роботи, освіти та здібностей до виконання поставленого завдання;
- участь працівників у профспілках, що створюються в межах організації, а не галузі.

Основна причина успіхів японської економіки криється в методах управління. Використовуються головним чином дві групи методів: «канбан» («точно вчасно») і «комплексне управління якістю» («нуль дефектів»), відповідно до яких і будується робота з персоналом, ведуться його виховання, добір і формування резерву.

На відміну від методів, застосовуваних американськими фірмами (ефективні системи заробітної плати, аналіз організації праці і робочих місць, атестація службовців), японські корпорації в більшому ступені використовують відданість працівників компанії. Досягається це шляхом ототожнення інтересів службовців з інтересами корпорацій, що створює здорову моральну обстановку в колективах і дозволяє підвищити ефективність їхньої роботи. Також значне місце приділяється системі довічного наймання робітників та службовців, системі обліку виробничого стажу і пов'язаній з нею заробітній платі, активному спілкуванню і заохоченню часткових і прямих зв'язків, просуванню і ротації кадрів, навчанню працівників. Ключовою ідеєю системи є повага до людей.

У Японії і вищі посадові особи, і рядові виконавці вважають себе представниками корпорації. І ті й інші організаційні рішення (система пільг, премії при одержанні компанією великого прибутку, оплата більшої частини лікарняних витрат, продаж і здача в оренду житлових будинків працівникам за нижчою ціною, позики на купівлю житлових будинків за нижчими відсотками, ніж у комерційних банків дозволяють забезпечувати унікальний психологічний клімат на всіх рівнях великих ієрархічно організованих систем.

Японські корпорації часто проводять церемонії святкування відкриття нових виробництв, нового року, відзначають дні народження службовців, проводять спільні сніданки й обіди, організовують спортивні зустрічі, групові туристичні поїздки, половину витрат на які оплачує компанія, заохочують неформальні зв'язки між керівниками і службовцями тощо.

Своєрідною є система участі працівників в управлінні виробництвом, що склалася в Німеччині. Вона включає: спільну участь у наглядових радах фірм представників капіталу й найманої праці; існування «робітника-директора»; виробничі ради на підприємствах, які складаються з робітників. Останні створюються на підприємствах, що мають не менше 5 постійних найманих працівників з правом голосу (вік понад 18 років, стаж роботи не менше 6 місяців). При цьому роботодавці зобов'язані надавати найманим працівникам і раді підприємства відповідну інформацію, приймати від них запити та пропозиції, вивчати й враховувати думку ради підприємства з питань соціально-економічного розвитку останнього [4, с. 140-147].

Характерною особливістю сучасного виробництва за кордоном треба вважати перехід до різноманітних колективних (групових) форм організації праці, включаючи спільне виконання окремих завдань (контроль якості, обслуговування виробництва, навчання). З-

поміж різних форм групової роботи, спрямованої на підвищення ефективності виробництва та вдосконалення трудових відносин ставиться задача забезпечення тісних робочих зв'язків між керівниками різного рівня в рамках фірми шляхом:
- широкої мережі консультативних і інших органів, що дозволяють вести підготовку і приймати рішення (за деякими оцінками, кожен керуючий у японській компанії бере участь у роботі 60 - 80 формальних і неформальних робочих груп, що тісно співпрацюють між собою);
- спеціально розробленої і постійно діючої системи переміщення керівників на різні посади всередині фірми для вироблення в них універсалізму;
- постійного процесу підвищення кваліфікації кадрів у рамках різних семінарів, робочих груп і т.п., у який включаються представники різних функціональних служб і рівнів управління.

Стиль управління компанії впливає на формування організаційної структури. Так, в автомобілебудуванні Японії, майстер підлеглий керівнику підприємства, а в США над ним ще три додаткових рівні керівників: у фірмі «Форд», наприклад, між робітником і головою ради директорів 11 рівнів, а у фірмі «Тойота» - 6.

Спільними позитивними ознаками систем управління персоналом в різних країнах світу зараз є:
- горизонтальне управління і турбота про всі ресурси, акцент на формуванні команди;
- децентралізована кадрова функція реалізується на лінійному рівні управління;
- спеціалісти з персоналу надають підтримку лінійному менеджменту;
- планування людських ресурсів повністю інтегровано в корпоративне планування;
- ціль - суміщення наявних людських ресурсів, кваліфікації і потенціалів із стратегією і цілями компанії;
- цільна корпоративна культура і балансування поточних потреб інтегрованої організації з зовнішнім середовищем [5, с. 184-189].

Узагальнюючи досвід зарубіжних підприємств можна сформувати головну ціль системи управління персоналом: забезпечення кадрами, їх ефективне використання, професійний і соціальний розвиток.

В Європі та США чітко визначені службові обов’язки інженера, техніка і робітника. Представлені вище моделі мають як «плюси», так і «мінуси». Тому у світовій практиці намітилась тенденція застосування змішаної системи управління людськими ресурсами.

У зарубіжній практиці накопичено чималий досвід реконструкції процесу праці, який поділяють на прості й складні форми. До простих форм відносять: розширення набору виробничих функцій за горизонталлю та вертикаллю, суміщення професій. Більш складними є форми, пов'язані із зміною виробничої техніки й технології, із створенням нових соціально-технічних систем.

Висновки. Нині підприємствами широко застосовуються модернізовані форми матеріального стимулювання: володіння акціями, участь у прибутках, використання різноманітних премій, інших форм стимулювання. Тепер у багатьох країнах значна увага приділяється різним формам колективної мотивації поведінки працівників, робляться спроби створити «синтетичну модель» організації праці, що надаватиме максимальних можливостей для зростання її ефективності.

Отже для того, щоб створити дієву систему менеджменту на підприємстві, розробити власну фірмову філософію управління персоналом, слід виходити з досвіду провідних світових компаній, а також накопичувати власний досвід роботи з українськими працівниками.

Список використаних джерел:

1. Библиотека управляющего персоналом: мировой опыт. Менеджмент человеческих ресурсов: Обзорная информация / Сост. В.И.Яровой; Под ред. Г.В.Щекина. – К.: МАУП, 2005. – 104с.

2. Грішнова О.А., Наумова О.О. Оцінювання персоналу: сучасні підходи до забезпечення ефективності // Формування ринкової економіки: Зб. наук. праць. - Т 2. Управління персоналом в організаціях. - К.: КНЕУ, 2005. – 435с.

3. Паркинсон С., Нортнот, Рустанджи М.К. Искусство управления: Пер. с англ. – СПб.: Лениздат, 2002. – 143с.

4. Г.В. Щекин «Как эффективно управлять людьми: психология кадрового менеджмента; Киев –2009. – 306с.

5. Ю.Г. Одегов, Т.В.Ніконова. Аудит и контроллинг персонала. – К.: Альфа-Прес, 2013. – 385 с.

Kulik Y., Cheng N.Domestic and international experience of personnel management. *Foreign and domestic experience of personnel management is considered in the article.The introduction of separate aspects of the activity of foreign firms at Ukrainian enterprises is suggested.*

Keywords: *personnel management, international experience, Ukrainian enterprises.*

ISSN 2076 – 5843 Вісник Черкаського університету. 2015. № 12 (345)

УДК 333:345

Л.А. Курузенкова, П.С. Зоря

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТИМ ВИРОБНИЦТВОМ

У статті описано етапи реалізації моделі екологічно чистого виробництва; проаналізовано стан розвитку екологічно чистого виробництва в Україні; обґрунтовано принципи екологічно чистого виробництва; проаналізовано критерії ефективності управління екологічно чистим виробництвом з урахуванням міжнародних стандартів; запропоновано ряд управлінських заходів, що сприятимуть розвитку ЕЧВ.

Ключові слова: *екологічно чисте виробництво, управління, критерії ефективності, модель екологічно чистого виробництва; принципи.*

Постановка проблеми. Прагнення України відповідати світовим критеріям розвитку, а саме розвиватися на принципах сталості, гальмується проблемами економічного стану господарства, технологічного рівня всіх сфер виробництва, недосконалістю організації суспільства, в тому числі нераціональними підходами до організації природокористування на всіх рівнях управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впровадження та механізми управління екологічно чистим виробництвом в Україні є мало дослідженими та недостатньо висвітленими у вітчизняній науковій літературі. Достатньо уваги приділяється дослідженню економічного механізму екологічного регулювання та природоохоронної діяльності, зокрема у працях О.О. Веклич, Н.В. Гахович, Б.В. Буркинського, О.І. Вишницької, С.І. Дорогунцова, О.Л. Кашенко, Л.Г. Мельника, Є.В. Мішеніна, Я.Б. Олійника, І.М. Синякевича та інших учених.

Метою статті є визначення інноваційних елементів, головних пріоритетів,принципів екологічно чистого виробництва та етапів реалізації чистого виробництва, що сприятимуть створенню передумов індустріального розвитку національної економіки на інноваційних принципах, її модернізації та оновлення для зміцнення конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провідною моделлю, на яку, на наш погляд, спирається теорія сталого розвитку та яка здатна формувати систему принципів та механізмів екологізації виробництва і комплексно вирішувати екологічні та економічні проблеми, є модель екологічно чистого виробництва, етапи реалізації якої наведено на рис. 1.

Економіка України протягом останнього десятиріччя набула ознак індустріально-аграрної зі значним ростом частки енергомістких, ресурсомістких та екологічно небезпечних виробництв [2, с. 60]. Враховуючи це, а також значну кількість застарілих технологій та фізичний знос виробничих потужностей, впровадження ЕЧВ може істотно вплинути, поряд з покращенням екологічних параметрів, на покращення економічних показників діяльності та конкурентоспроможність підприємств. Необхідність розвитку, удосконалення і поширення застосування ЕЧВ в Україні зумовлено пріоритетами, визначеними у міжнародних документах, таких як: Конвенція ООН з навколишнього середовища та розвитку (1992 р.), "Декларація тисячоліття" ООН (2000 р.), документами Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002 р.), чинними Законами України "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки" та "Про пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності в Україні", рекомендаціями Постанови Верховної ради України "Про рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні" (2003 р.), та зобов'язань України щодо виконання вимог Міжнародної Декларації більш чистого виробництва, а також "Національною концепцією впровадження та розвитку екологічно чистого виробництва в Україні" яка представлена у вигляді законопроекту до Кабінету Міністрів України (2005 р.).

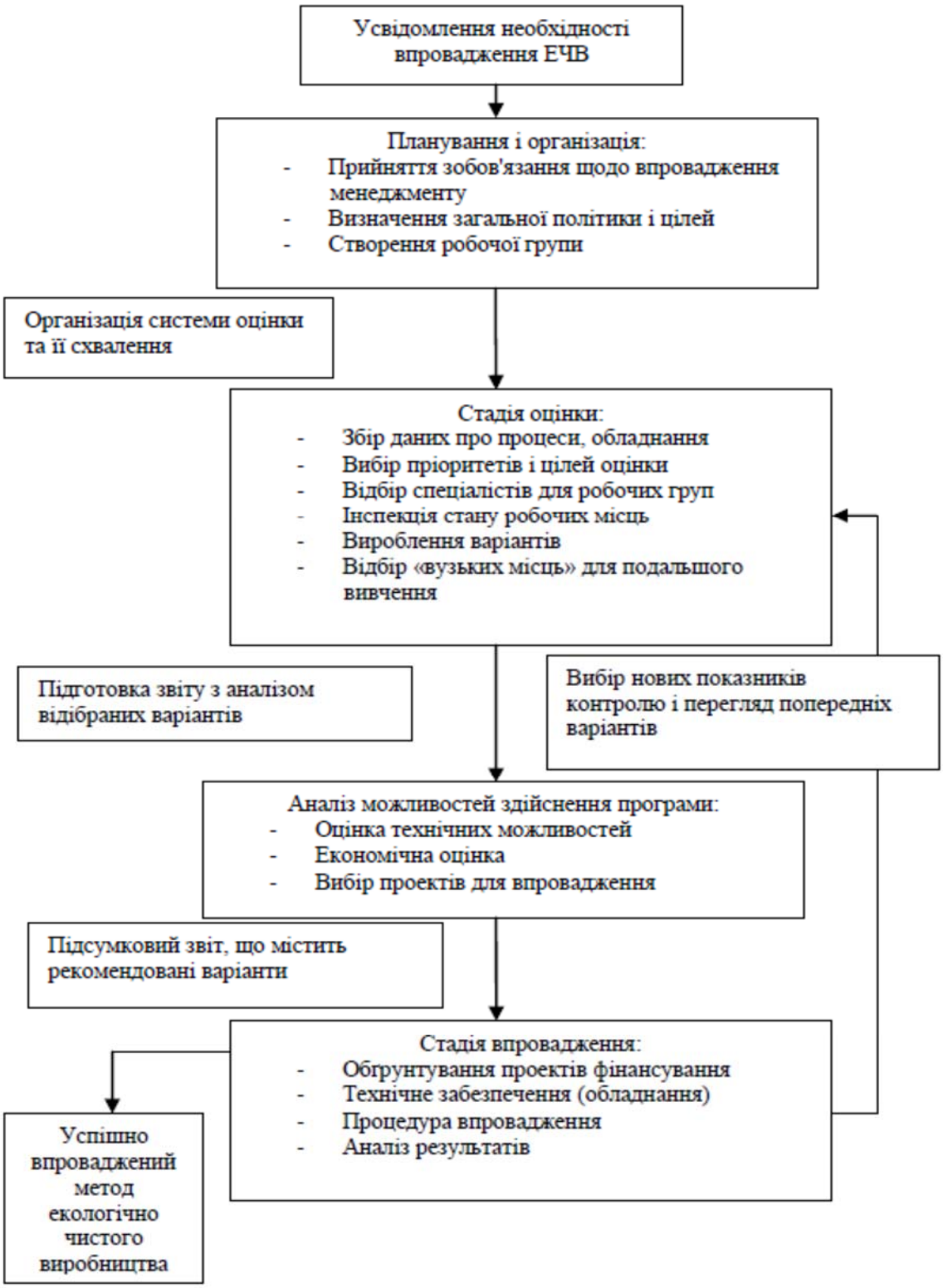

Рис. 1. Етапи реалізації моделі екологічно чистого виробництва [1, с. 115]

Дослідженням встановлено, що Україна має значні можливості для розвитку екологічно чистого виробництва, оскільки найціннішою складовою її природно-ресурсного потенціалу є земельні ресурси.

Площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в Україні, задіяних під вирощування різноманітної органічної продукції, складає більше чверті мільйона гектарів, а наша держава займає почесне двадцять перше місце світових країн-лідерів органічного руху. Частка сертифікованих органічних площ серед загального об’єму сільськогосподарських угідь України складає майже 0,7%. При цьому Україна займає перше місце в

східноєвропейському регіоні щодо сертифікованої площі органічної ріллі, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур. Окрім того, в нашій державі сертифіковано 200 тис. га дикоростів [3].

Офіційні статистичні огляди Міжнародної Федерації органічного сільськогосподарського руху підтверджують, що Дослідження Федерації органічного руху України свідчать, що сучасний внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні почав розвиватись з 2006-2007 рр., склавши в 2008 році 600 тис. євро, 2009 – 1,2 млн. євро, 2010-го цей показник зріс до 2,4 млн. євро, а в 2011 р. – до 5,1 млн. євро [3].

Якщо на початок 2004 р. в Україні було зареєстровано 31 господарство, що отримало статус «органічного», то наприкінці 2010 р. в Україні нараховувалось вже 118 сертифікованих органічних господарства, а загальна площа сертифікованих органічних сільськогосподарських земель склала 269984 га. Станом на кінець 2013 р. в Україні налічувалося вже 155 сертифікованих органічних господарства, а площа сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом становила понад 270 тисяч гектарів (табл. 1).

Таблиця 1

Загальна площа органічних сільгоспугідь та кількість органічних господарств в Україні, 2004-2013 рр.

Показник	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Площа, га	164449	239542	240000	241980	242034	249872	269984	270193	270226	270320
Кількість господарств	31	69	70	72	80	92	118	121	142	155

Джерело: [3]

Більшість українських органічних господарств розташовані в Одеській, Херсонській, Полтавській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Хмельницькій областях. Українські сертифіковані органічні господарства – різного розміру – від кількох гектарів, як і в більшості країн Європи, до десятків тисяч гектарів ріллі. В останні три роки спостерігається тенденція наповнення внутрішнього ринку власною органічною продукцією за рахунок налагодження власної переробки органічної сировини. Зокрема, це крупи, соки, сиропи, повидло, сухофрукти, мед, м'ясні та молочні вироби [3].

Аналіз наявного закордонного досвіду ефективного впровадження ЕЧВ дає змогу виділити принципи, які позитивно відрізняють їх від інших підходів до вирішення екологічних проблем та мають інноваційну складову:

–принцип упереджувального підходу – впровадження інноваційних, ресурсоощадних, безвідходних технологій, екологічно чистішої сировини, виготовлення необхідних товарів та послуг. Це дає змогу підвищувати конкурентоспроможність та бути на "крок попереду";

–принцип превентивних заходів – попередження утворення і використання токсичних та небезпечних речовин; мінімізація утворення та рециклізація відходів, попередження екологічних збитків. Впровадження відновлювальних видів енергії та матеріалів, саме на цьому базуються ресурсо-, енерго- матеріалозбереження;

–принцип цілісності – комплексний підхід до використання та споживання природних ресурсів, відкритість інформації стосовно матеріалів, що використовуються, та виробників, котрі їх створюють. Такі дії сприяють формуванню союзу між сталим виробництвом та раціональним споживанням;

–демократичний принцип – демократичне керування протягом усього життєвого циклу продукції, відкритість усіх видів діяльності для суспільства.

Впровадження екологічно чистого виробництва відіграє позитивну роль у формуванні на підприємствах активної екологічної політики. Ефект від впровадження екологічно чистих виробництв може бути як економічним, пов'язаним зі збільшенням прибутковості

виробництва, так і екологічним, пов'язаним зі зменшенням негативного впливу підприємства на природне середовище.

Показниками екологічної ефективності ЕЧВ є:

– екологічна ефективність функціонування підприємств, яка відображає екологічні аспекти та передусім охоплює такі характеристики, як викиди та скиди шкідливих речовин, рециркуляція сировини та продукції, зменшення кількості відходів, обсяги усіх видів використаної енергії**.**

– екологічна ефективність управління природоохоронною діяльністю, дає уявлення про інфраструктуру екологічного управління: екологічні програми, цілі та завдання, навчання вирішенню природоохоронних завдань, механізми мотивації, екологічні аудити, інспекційні перевірки контролюючих органів, взаємини із адміністрацією і громадськістю.

Найбільш значуща складова економічної ефективності ЕЧВ пов'язана із застосуванням методу превентивних заходів, які є більш результативними та економічно ефективними порівняно з ліквідаційними методами.

Вигоди від впровадження програм ЕЧВ з урахуванням міжнародних стандартів оцінюють за трьома групами ефектів: прямі, непрямі і невизначені [8].

– Прямі ефекти**:**

а) економічні ефекти: зменшення плати за забруднення довкілля, усунення фактичних збитків, ресурсо- і енергозбереження, випуск конкурентоздатної екологічно чистої продукції або продукції з відходів виробництва, а також організація екологічного підприємництва;

б) медико-екологічні ефекти: зменшення кількості професійних захворювань і травм працівників, захист здоров'я населення, тривалість та якість життя.

– Непрямі (опосередковані) ефекти:

а) відповідність законодавству: виконання законодавчих вимог, своєчасне і повне звітування контролюючим органам;

б) економіко-екологічні ефекти: усунення потенційного збитку, спрощення процедур екологічної оцінки ефективності природоохоронних заходів, зменшення страхових ризиків, корпоративний менеджмент, створення вертикально інтегрованих структур для отримання ринкових переваг;

в) інформаційні ефекти з використанням спеціалізованих програмних засобів: усунення дублювання функцій при спільному та узгодженому вирішенні екологічних проблем на всіх виробничих ділянках, формування інформаційного екоменеджменту, простота і швидкість створення природоохоронної документації, розрахунків плати за негативні наслідки і т.п.;

г) іміджеві ефекти: наявність сертифікату відповідності системи екологічного менеджменту вимогам державного або міжнародного стандартам або реєстрація в схемі EMAS (схема екологічного менеджменту і аудиту, прийнята в країнах ЄС) як конкурентна перевага, а також як змога виходу на нові ринки;

д) морально-етичні: підвищення рівня екологічної освіти, виховання та культури та набуття екологоорієнтованої поведінки працівників та населення.

– Ефекти, що не підлягають кількісному обчисленню:

а) психологічні ефекти: зміна колективної свідомості, участь усіх працівників у вирішенні природоохоронних проблем, можливість швидкого виконання дослідницьких і моніторингових програм, додаткове підвищення кваліфікації працівників;

б) формування ідеології сталого розвитку: цінності майбутньої альтернативи – збереження природного середовища (НПС) для його використання в майбутньому, цінності спадкоємства – здатності заплатити за безпечне та чисте НПС для майбутніх поколінь, цінності існування – факту існування чистого НПС для користі працівників, населення, людства;

в) якість життєдіяльності працівників і населення: продовження тривалості життя, поліпшення якості продуктів харчування (відсутність в них забруднюючих речовин і токсинів), поліпшення якості житлових умов (у тому числі в санітарно-захисній зоні

підприємства і за її межами), підвищення приватної і громадської моралі (прагнення до чистого довкілля), зростання відповідальності держави і працівників підприємства в прийнятті стратегічно важливих рішень, наприклад при розміщенні екологічно небезпечних виробництв, участь професіоналів в прийнятті стратегічно важливих рішень, створення сталого соціального середовища.

Ефективне впровадження програм ЕЧВ у виробничу діяльність вітчизняних підприємств потребує:

– формування відповідної законодавчої та нормативно-правової бази;
– інституційного забезпечення впровадження та реалізації ЕЧВ шляхом створення Національного агентства України з питань розвитку ЕЧВ;
– розробки методичного інструментарію щодо реалізації ЕЧВ на підприємствах відповідно до галузевої структури;
– формування економічного механізму стимулювання суб'єктів реалізації ЕЧВ;
– поширення інформації стосовно доцільності впровадження ЕЧВ;
– організація підготовки та перепідготовки фахівців у сфері впровадження ЕЧВ [4].

Висновки. Отже, успішна реалізація програм ЕЧВ на вітчизняних підприємствах, приклади яких вже поширюються у практиці господарювання, сприятиме:

– впровадженню системного удосконалення технологічної, економічної та екологічної діяльності з метою скорочення обсягів утворення шкідливих викидів, скидів і виробничих відходів;
– удосконаленню організаційних заходів із залучення всього персоналу до визначення екологічних аспектів і створенню систем екологічного менеджменту;
– створенню постійного економіко-екологічного моніторингу планів і проектів ЕЧВ;
– мобілізації фінансових і матеріальних ресурсів для цільової реалізації ЕЧВ;
– створенню та розвитку сучасних систем управління навколишнім середовищем із поступовою сертифікацією за вітчизняними та міжнародними стандартами.

Організаційно-економічний механізм переходу до впровадження і розвитку екологічно чистого виробництва вимагає:

– державного регулювання процесу впровадження та розвитку екологічно чистого виробництва, раціонального використання можливостей економіки держави, особливо її фінансових ресурсів, виробничого, науково-технічного та інтелектуального потенціалу;
– визначення суспільних пріоритетів, виходячи з конкретної ситуації, в якій здійснюватиметься процес переходу до впровадження й розвитку екологічно чистого виробництва та включення їх до прогнозів і програм соціально-економічного розвитку;
– поєднання державного впливу з ринковими формами управління, стимулювання якісних змін шляхом пріоритетного фінансування, кредитування, матеріально-технічного, валютного, інформаційного забезпечення пріоритетів впровадження і розвитку екологічно чистого виробництва;
– запровадження спеціального економіко-екологічного моніторингу процесу переходу до екологічно чистого виробництва, головними завданнями якого є збирання, вивчення і підготовка інформації для проведення аналізу показників, що визначають рівень впровадження цього виробництва, його вплив на стан природних ресурсів, довкілля і загалом економіки держави, її регіонів, індивідуальних суб'єктів господарювання та населення, і для прийняття обґрунтованих й об'єктивних управлінських рішень.

Список використаних джерел:

1. Методы решения экологических проблем : монография ; под ред. д.э.н., проф. Л. Г. Мельника, к.э.н. Е. В. Шкарупы. – Сумы : Изд-во СумГУ, 2010. – Вып. 3. – 663 с.

2. Социально-экономический потенциал устойчивого развития : учебник ; под ред. д.э.н., проф. Л. Г. Мельника и проф. Л. Хенса. – Сумы : Университетская книга, 2008. – 1120 с.

3. Звіт про науково-дослідну роботу № 838-ХС «Оцінка ефективності державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища за період 2000-2010 років згідно з показниками, визначеними в Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року». [Електронний ресурс]: www.menr.gov.ua/docs/activity-ecopolit/Zvit_Ecopolitika_2012.doc.

4. Шевчук В. Я. Екологічне управління / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, Г. О. Білявський. – К. : Либідь, 2004.– 432 с.
5. Буркинський Б. Екологічно чисте виробництво. Наукові засади впровадження та розвитку // Вісник Національної академії наук України. – 2006. – № 5. – С. 11–17.
6. Національна концепція впровадження та розвитку екологічно чистого виробництва в Україні. – Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2005. – 24 с.
7. Сорока М. П. Економічна стратегія екологічного розвитку підприємницьких структур / М. П. Сорока. – Рівне, 2000. – 321 с.
8. Хмарова Н. І. Екологічно чисте виробництво – інноваційна складова стратегії сталого розвитку / Н. І. Хмарова // Науковий вісник. – 2007. – № 17.7. – С. 110–115.
9. http://www.manufacture–seminars.ru/clause/clause/68893/2383/ – Чистое производство: сегодня и завтра.

Kuruzenkova L., Zorya P. Performance criteria for management of ecologically clean production. *The article describes the stages of implementation of cleaner production; analyzes the state of development of organic production in Ukraine; grounded principles of organic production; analyzed criteria management efficiency, environmentally friendly production according to international standards; proposed a number of management actions that contribute to the development of the EHE.*

Keywords: *cleaner production, management, performance criteria, model organic production; principles.*

ISSN 2076 – 5843 Вісник Черкаського університету. 2015. № 12 (345)

УДК 658.330

І.М. Літвінова

СТРАТЕГІЧНИЙ КОНТРОЛІНГ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

В статті розглянуто сутність стратегічного контролінгу, визначено особливості стратегічного контролінгу в управлінні інноваційною діяльністю підприємства. Стратегічний контролінг подано як елемент системи інформаційного забезпечення інноваційного розвитку підприємства.

Ключові слова: *стратегія, розвиток, інформація, контролінг, інновація, діяльність, мета, управління.*

Постановка проблеми. Оскільки тривалість створення нових продуктів перевищує середню тривалість виробничо-збутової складової їх життєвого циклу, то для дотримання запланованих термінів розробки нового продукту необхідна більш раціональної схема організації процесу реалізації інновації. Основна увага при організації процесу реалізації інновацій полягає в тому, щоб гарантувати своєчасний вихід продукту на ринок або технології у виробництво. Ці обставини вимагають формування нових підходів до управління інноваційною діяльністю і інструментів її реалізації, які дозволять прояснити економічні проблеми підприємства, що ускладнюються, нададуть своєчасно сигнали для вживання необхідних заходів, забезпечать інформаційну підтримку управління процесами по встановлених цілях, допоможуть розшити вузькі місця на підприємстві з орієнтацією на перспективу. Для цього необхідно використовувати інструменти сучасного контролінгу. Контро́лінг представляє собою комплексну систему управління підприємством, що включає в себе управлінський облік, облік і аналіз витрат з метою контролю всіх статей витрат, всіх підрозділів і всіх складових виробленої продукції або наданих послуг, а також їх наступне планування. Контролінг забезпечує інформаційно-аналітичну підтримку процесів прийняття рішень при управлінні підприємством.

Сучасні умови господарювання характеризуються украй нестійким зовнішнім середовищем, зростанням обсягу інформації і її значущості для прийняття стратегічних рішень, посиленням ролі функції координації в процесі підготовки, прийняття і реалізації управлінських рішень. У цих умовах кожному господарюючому суб'єкту необхідні комплексна методологія і заснований на ній інструментарій, які дозволили б обумовити переваги підприємства не лише в сьогоденні, але і в майбутньому. Таким інструментом виступає контролінг. Залежно від поставлених задач, етапів планування, прийняття рішень контролінг підрозділяють на стратегічний і оперативний. Стратегічний контролінг визначає цілі і задачі для оперативного контролінгу, основна задача якого надавати допомогу менеджерам в досягненні запланованих цілей, що виражаються у вигляді кількісних значень рівнів рентабельності, ліквідності і прибутку. Стратегічний контролінг орієнтований на середньо- і довгостроковий періоди, оперативний – на короткостроковий.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях представлене різноманіття поглядів, підходів, методів та концепцій фінансового управління [1,2,4,5], питання фінансового контролю на підприємстві також широко розглядаються у багатьох роботах [3,7], і у розділах з аудиту фінансово-господарської діяльності підприємства [6]. Але питанню організації контролінгу інноваційної діяльності підприємства достатньої уваги сьогодні не приділяється. У перерахованих роботах достатньо детально розглянуті сутність, функції, завдання, етапи розвитку, інструментальні і інформаційні аспекти контролінгу, а також функції і завдання контролерів, що є фахівцями служби контролінгу. Проте, методологічні і концептуальні основи сучасного контролінгу представлені у вітчизняній літературі в дуже невеликому обсягу і, на наш погляд, однобоко.

Метою статті є визначення сутності стратегічного контролінгу та особливості стратегічного контролінгу в управлінні інноваційною діяльністю підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегічний контролінг допомагає підприємству ефективно використовувати інноваційний потенціал, що є у нього, а також сприяє створенню нових переваг його діяльності в перспективі. Фахівці стратегічного контролінгу виступають як внутрішні консультанти менеджерів і власників підприємства при розробці стратегії розвитку, деталізації стратегічних цілей і задач, наданні релевантній інформації, що орієнтує менеджерів в процесі прийняття рішення.

Механізм функціонування стратегічного контролінгу принципово відрізняється від методів і методик функціонування оперативного контролінгу внаслідок його орієнтації на короткостроковий період: стратегічний контролінг реалізує свої функції і задачі в довгостроковому періоді, він орієнтований на майбутнє підприємства, а оперативний контролінг орієнтується на короткостроковий період; для обох напрямів контролінгу прогнозний контроль передумов і контроль результатів досягнутих цілей має різне значення; у сфері дії оперативного контролінгу об'єкти планування і контролю збігаються, а у сфері дії стратегічного контролінгу вони не збігаються; у оперативній області контролінгу переважає контроль з боку відділу контролінгу, а в стратегічній області контролінгу – ще і самоконтроль.

Стратегічний контролінг визначає цілі і формує конкретні задачі для оперативного контролінгу, тому оперативний і стратегічні контролінг не повинні строго розділятися і між обома їх областями існує тісний взаємозв'язок. Оперативний контролінг створює імпульси для зміни стратегічної спрямованості діяльності підприємства, але у свою чергу безпосередньо залежить від стратегічного контролінгу. На завершальному етапі аналізу досягнення поставлених цілей контролер (фахівець з контролінгу) проводить порівняння бажаних показників і результатів дії чинників зовнішньої і внутрішнього середовища, що обмежують досягнення бажаних показників. У результаті аналітичних процедур визначається розрив між бажаними і очікуваними показниками. Поділ стратегічного і оперативного контролінгу обумовлений виділенням в теорії і практиці управління стратегічного і оперативного менеджменту.

Зниження рівня ліквідності і рентабельності свідчить про погіршення економічного стану на підприємстві. У ситуації, що склалася, стратегічний контролінг надає консультації з координації планів, аналізу причин відхилення плану від факту, а також рекомендацій з підвищення ефективності функціонування підприємства на перспективу.

Формування і реалізація стратегічного плану найуспішніше здійснюються при використанні інструментів стратегічного контролінгу. Основною функцією стратегічного контролінгу є виконання комплексу різнорідних взаємозв'язаних операцій, що вимагають застосування науково обґрунтованої методології. Велика роль стратегічного контролінгу при здійсненні контролю реалізації стратегічних планів, який найбільш ефективний у формі моніторингу. Для цього необхідно розробити технологічну схему моніторингу, визначити терміни і місце його проведення, встановити відповідальних виконавців, сформувати види облікових документів і виробити порядок і способи використання інформаційно-комунікаційних технологій. Необхідно також наперед визначити допустимі відхилення фактичних значень контрольованих параметрів від їх нормативних величин. Фахівці стратегічного контролінгу формують необхідну інформацію, яка використовується групами стратегічного планування при розробці і обґрунтуванні планів. При цьому визначаються найбільш прийнятні форми, порядок і періодичність представлення матеріалів користувачам.

Стратегічний контролінг безпосередньо пов'язаний з оперативним контролінгом, він визначає його цілі і задачі. В рамках оперативного контролінгу повинні формуватися нормативи і порогові значення основних економічних показників.

Роль стратегічного контролінгу у формуванні стратегічних планів управління діяльності підприємства виражається в двох напрямах. Перше – теоретико-методологічний, який полягає в тому, що цілі управління визначають необхідність створення відділу стратегічного контролінгу. Весь зміст діяльності з контролінгу полягає у високоякісному, комплексному методичному забезпеченні досягнення цілей управління. Чим складніше за

цілі управління економічною системою і способи їх досягнення, тим актуальніше необхідність створення системи контролінгу. Друге – операційне, яке полягає у використанні стратегічного контролінгу як інструменту реалізації кожної функції управління підприємством.

Стратегічний контролінг є інструментом комплексного методичного і інформаційно-аналітичного супроводу основних функцій управління підприємством, найважливішим з яких є стратегічне планування. Участь стратегічного контролінгу в управлінні підприємством здійснюється на основі регулювання і контролю відповідних показників, що характеризують стан підприємства і його структурних одиниць на всіх етапах діяльності.

Очевидно, що перш ніж контролювати досягнення будь-якої мети, необхідно перевірити обґрунтованість її вибору і реальність досягнення. Залежно від результатів перевірки переходять або до розробки системи контролю за виконанням даних планів, або до розробки альтернативних стратегій. При цьому коректуються області контролю: стратегічні, якісні і кількісні цілі – внутрішні і зовнішні умови, які лежать в основі стратегічних і поточних планів, «вузькі місця» на стратегічно важливих ділянках.

Вибрані підконтрольні показники (або система показників) повинні відповідати певним вимогам, які можна представити у вигляді двох груп. З одного боку, вони повинні відповідати цілям і задачам підприємства, з іншої – бути зручними в практичному використанні фахівцями контролінгу.

Стратегічний контролінг направлений на забезпечення тривалого і ефективного функціонування підприємства і його структурних одиниць, тому при розробці (або виборі з тих, що є) показників насамперед повинні враховуватися загальні задачі підприємства, а також конкретні умови і реальні можливості підрозділів.

До системи показників пред'являються загальні вимоги: повністю відповідати конкретним цілям і задачам підприємства; точно характеризувати і відбивати результати, а також об'єктивні економічні процеси на підприємстві в загалом і в його підрозділах; відповідати методам і техніці бухгалтерського і статистичного обліку і звітності; давати комплексну кількісну і якісну оцінку виробництва; відповідати методам планування виробництва; сприяти підвищенню матеріальної зацікавленості персоналу в максимальному збільшенні ефективності виробництва; забезпечувати єдність і комплексність планування за всіма рівнями управління.

Стратегічний контролінг пред'являє наступні вимоги до підконтрольних показників і до систем показників:

- обмежений обсяг показників. Основною вимогою формування системи показників є скорочення до обмеженого числа значимих показників, які широко інтерпретуються; багатофункціональне викладення. Показники повинні містити дані всього підприємства, а також відділів: відбір даних за відділами слід організовувати індивідуально; динамізм і перспективність;
- характер раннього попередження. Максимально можливе співвідношення показників з сьогоденністю слід поліпшувати включенням параметрів з характером раннього попередження;
- порівнянний характер. При концепції показників і систем показників слід враховувати можливість порівняння їх в часі, порівняння за галузями і підприємствами.

Труднощі формування системи показників полягають в тому, що процеси економічного розвитку представляють комплекс величезної кількості чинників, які нерозривно діють і постійно змінюються, і отримуваних результатів. Закінчення одного процесу і отримані при цьому результати є одночасно початком наступного процесу, що дає інші результати, тому вибір показників залежить від конкретної ситуації, від виду вирішуваної задачі.

Стратегічні показники характеризують місію і стратегічні цілі підприємства і можуть використовуватися лише для стратегічного планування і обліку. До них можна віднести такі показники, як коефіцієнти ліквідності, прибуток, оборот, доля постійних витрат в загальній сумі витрат підприємства.

Підприємство взаємодіє із зовнішніми і внутрішніми чинниками, що значимо визначають ступінь дії на господарське середовище підприємств, тому його розглядають як відкриту систему з точки зору об'єкту дослідження. Застосування стратегічного контролінгу в управлінні економічними об'єктами можливо на основі аналізу підприємств як відкритої системи, що дозволяє з усієї множини проблем вибрати проблеми економічного управління.

Розвиток стратегічного контролінгу в Україні обумовлений нестабільністю цін і збуту, стихійністю ринкових відносин. Дані аспекти надають стратегічному контролінгу властивості якісно і кількісно орієнтованого методу управління і дозволяють віднести контролінг до самостійного наукового напряму.

Якісно орієнтований напрям управління заснований на домінуючій логіці системного мислення (навколишнє середовище — підприємство — людина). Даний напрям передбачає орієнтацію на матеріальні і нематеріальні чинники, управління на основі загальної керівної мети і числових показників, забезпечення довготривалості існування підприємства і його якісне зростання.

Висновки. Таким чином, за результатами досліджень, можна зробити висновки про доцільність використання концепції, методології і інструментарію контролінгу як сучасної теоретичної і методологічної бази управління підприємством в цілому, так і його інноваційною діяльністю, зокрема. Ефективність застосування концепції контролінгу багато в чому залежить від використовуваних методів інформаційного забезпечення і ухвалення рішень.

В основі якісно орієнтованого контролінгу лежить використання людського і економічного потенціалу (управління потенціалом). Кількісно орієнтований напрям управління заснований на домінуючій логіці послідовного мислення (постачання – виробництво – збут). Даний напрям передбачає орієнтацію на матеріальні чинники, управління на основі кількісних показників, максимізацію прибутку і кількісне зростання, використання економічних чинників (праця – засоби виробництва – сировина і матеріали).

Список використаних джерел:

1. *Балабанов И.Т. Финансовый анализ и планирование хозяйствующего субъекта. – М.: Финансы и статистика. – 2000. – 208 с.*
2. *Бланк И.А. Управление формированием капитала. – Киев: ЭЛЬГА. – 2000. – 509 с.*
3. *Бурцев В.В. Характеристика системы внутреннего контроля // Финансовый бизнес. – 2000. - №8. – С.21-26.*
4. *Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами. – М.: Финансы и Статистика. – 1999. – 800 с.*
5. *Ковалев В.В. Управление финансами. – М.: ФБК-ПРЕСС. – 1998. – 156 с.*
6. *Кулаковская Л.П., Пича Ю.В. Основы аудита: Учеб.пособ. – К.: Каравела. – 2004. – 496 с.*
7. *Овсянников Л.Н. Финансовый контроль как система // Финансы. – 2000. – №12. – С.32-38.*

Litvinova I. Strategic controling as system of dataware element of innovative development enterprise. *Essence of strategic controling is considered in the article, the features of strategic controling are certain in a management innovative activity of enterprise. Strategic controling is presented as an element of the system of dataware of innovative development of enterprise.*

Keywords: *strategy, development, information, controling, innovation, activity, purpose, management.*

ISSN 2076 – 5843 Вісник Черкаського університету. 2015. № 12 (345)

УДК 65:336

Л.О. Матвійчук, Л.Г. Олійник

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТІ ОПТИМІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті визначено сутність фінансової безпеки підприємства, досліджено загрози, що впливають на неї, розглянуто основні напрями підвищення рівня фінансової безпеки. Доведено, що одним із основних напрямів підвищення рівня фінансової безпеки є оптимізація податкової політики підприємства, що полягає у виборі найбільш ефективного варіанта сплати податків при альтернативних напрямках господарської діяльності й пов'язаних з нею операцій. Розглянуто основні етапи розробки податкової політики та визначено, що важливим аспектом податкової політики на підприємстві є податкове планування.

Ключові слова: *податки, податкова політика, підприємство, фінансова безпека, оптимізація фінансової безпеки*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку вітчизняних підприємств існує ціла низка фінансово-економічних проблем, вирішення яких вимагає нагальної розробки нових та вдосконалення вже існуючих форм, методів, інструментів і прийомів управління, спрямованих на підвищення ефективності діяльності. Саме тому актуальним є питання прийняття обґрунтованих та ефективних управлінських рішень, які забезпечили б належний рівень фінансової безпеки підприємства та його стійкий розвиток в умовах невизначеності та ризику. Особливого значення набуває проблема формування податкової політики підприємства, що полягає в підборі саме таких режимів оподаткування, які даватимуть змогу максимізувати суму чистого прибутку за чітко визначених параметрів податкового середовища та ринкової кон'юнктури. Складність нарахування податків та зборів, значний обсяг операцій з податкового обліку та складання звітності ускладнюють роботу керівних органів, знижують умотивованість підприємців. Саме тому забезпечення механізму удосконалення системи фінансової безпеки вітчизняних підприємств потребує перш за усе формування та реалізації виваженої податкової політики й запровадження дієвих заходів і ефективних інструментів податкового впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним аспектам функціонування ефективного механізму податкового регулювання економіки та формування податкової політики присвячено праці як зарубіжних так і вітчизняні вчені-економісти, а саме: М. Портер, А. Аткінсон, А. Лаффер, М. Фрідмен, В. Геєць, А. Соколовська, Е. Фатхутдінов, С. Юрій.

Вирішенню окремих аспектів забезпечення фінансової безпеки підприємств присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених: О. Ареф'євої, Н. Ващенка, К. Горячевої, Л. Донця, А. Єпіфанова, М. Єрмошенка, С. Ілляшенка, Ю. Кіма, О. Пластуна та багатьох інших. Водночас, незважаючи на вагомий науковий доробок учених і практиків, проблеми щодо поглиблення теоретичних засад, визначення найефективніших методів і механізмів, а також розробки дієвих інструментів податкового впливу на фінансову безпеку підприємств залишаються не вирішеними. Тому здійснення наукових досліджень, спрямованих на забезпечення механізму удосконалення системи фінансової безпеки підприємств через оптимізацію податкового впливу є частиною науково-практичної задачі, що відповідає вимогам сучасної податкової реформи в Україні, що й обумовило актуальність дослідження, стало підґрунтям для визначення його мети.

Метою статті є визначення сутності фінансової безпеки підприємства, дослідження основних загроз фінансовій безпеці підприємства та визначення основних напрямків підвищення рівня фінансової безпеки

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах неоднозначного та складного періоду, що проходить економіка України в останні роки, підприємство як відкрита система функціонує у нестабільному та динамічному зовнішньому середовищі, що породжує загрози

його ефективній діяльності та розвитку. Саме це зумовлює потребу у розробці прогресивних способів та методів управління підприємствами, при яких зміна чинників навколишнього середовища суттєво не впливала б на економічну діяльність суб'єктів господарювання. Недостатня увага до ролі та місця фінансової безпеки в системі управління підприємствами призводить до виникнення кризових явищ на підприємствах, ускладнює процес виходу з них та не дозволяє забезпечити відповідний рівень їх економічного зростання.

У сучасній економічній літературі поняття «фінансова безпека підприємства» як об'єкт управління розглядається відносно недавно. Проте в Україні комплексним дослідженням цього питання практично не займаються, приділяючи основну увагу проблемам фінансової безпеки держави та економічної безпеки підприємства.

Так, у процесі аналізу наукової літератури визначено, що в економічній теорії фінансову безпеку підприємства розглядають як правило у таких аспектах:

- як одну із складових економічної безпеки;
- як самостійний об'єкт управління;
- як складову фінансової безпеки держави.

На нашу думку, хоча фінансова безпека підприємства і є складним та багатоаспектним поняттям, проте її відокремлення від економічної безпеки підприємства є невиправданим, оскільки сутність фінансової безпеки підприємства тісно пов'язана з економічною сферою її прояву. Трактування фінансової безпеки підприємства як домінуючої та визначальної складової економічної безпеки підприємства сприятиме врахуванню їх взаємного впливу при визначенні збалансованих та узгоджених заходів, направлених на своєчасне виявлення та нейтралізацію потенційних загроз та небезпек. Значимість фінансової безпеки підприємства обґрунтовується, насамперед, самою сутністю підприємства, тобто господарською діяльністю, яка спрямована на отримання максимального прибутку або підприємницького доходу. Крім того, саме фінансові результати та фінансовий стан підприємства характеризують його спроможність пристосовуватися до змін у зовнішньому середовищі та адаптуватися до існуючого ринкового механізму [1, с.80].

Фінансова безпека підприємства - це процес досягнення певного стану підприємства, який характеризується стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, оптимальною структурою джерел фінансування, забезпеченням раціонального залучення, розміщення і використання капіталу та дозволяє підприємству продуктивно функціонувати у теперішньому і майбутніх періодах.

Забезпечення фінансової безпеки вимагає створення на підприємстві власної системи безпеки, що орієнтована на своєчасне виявлення та запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам, забезпечення захисту інтересів підприємства та досягнення ним основної мети діяльності.

Об'єктом фінансової безпеки підприємства є його фінансова діяльність, безпеку якої необхідно забезпечити. Суб'єктом фінансової безпеки є керівництво підприємства і його персонал. Предметом фінансової безпеки підприємства є діяльність суб'єктів фінансової безпеки як реалізація принципів, функцій, стратегічної програми або конкретних заходів щодо забезпечення фінансової безпеки, яка спрямована на об'єкти фінансової безпеки [2, с. 65].

Найважливішою вихідною передумовою формування системи фінансової безпеки підприємства є ідентифікація загроз. Від того, наскільки точно і повно визначений перелік загроз, що впливають на її складові, рівень інтенсивності їх прояву і можливого збитку, залежить ефективність побудови всієї системи фінансової безпеки підприємства [3, с. 49]. На основі аналізу фахової економічної літератури, вважаємо за доцільне виділяти зовнішні та внутрішні загрози, що дозволить швидко та якісно їх ідентифікувати, визначати рівень впливу на фінансову безпеку підприємства та вчасно вживати заходів для їх нейтралізації, усунення або мінімізації. До зовнішніх загроз відносимо дії, явища або процеси, що не залежать від діяльності підприємства, до внутрішніх – дії (навмисні або необережні), явища

або процеси, які безпосередньо залежать від діяльності підприємства та можуть потенційно нанести збитки підприємству (рис. 1).

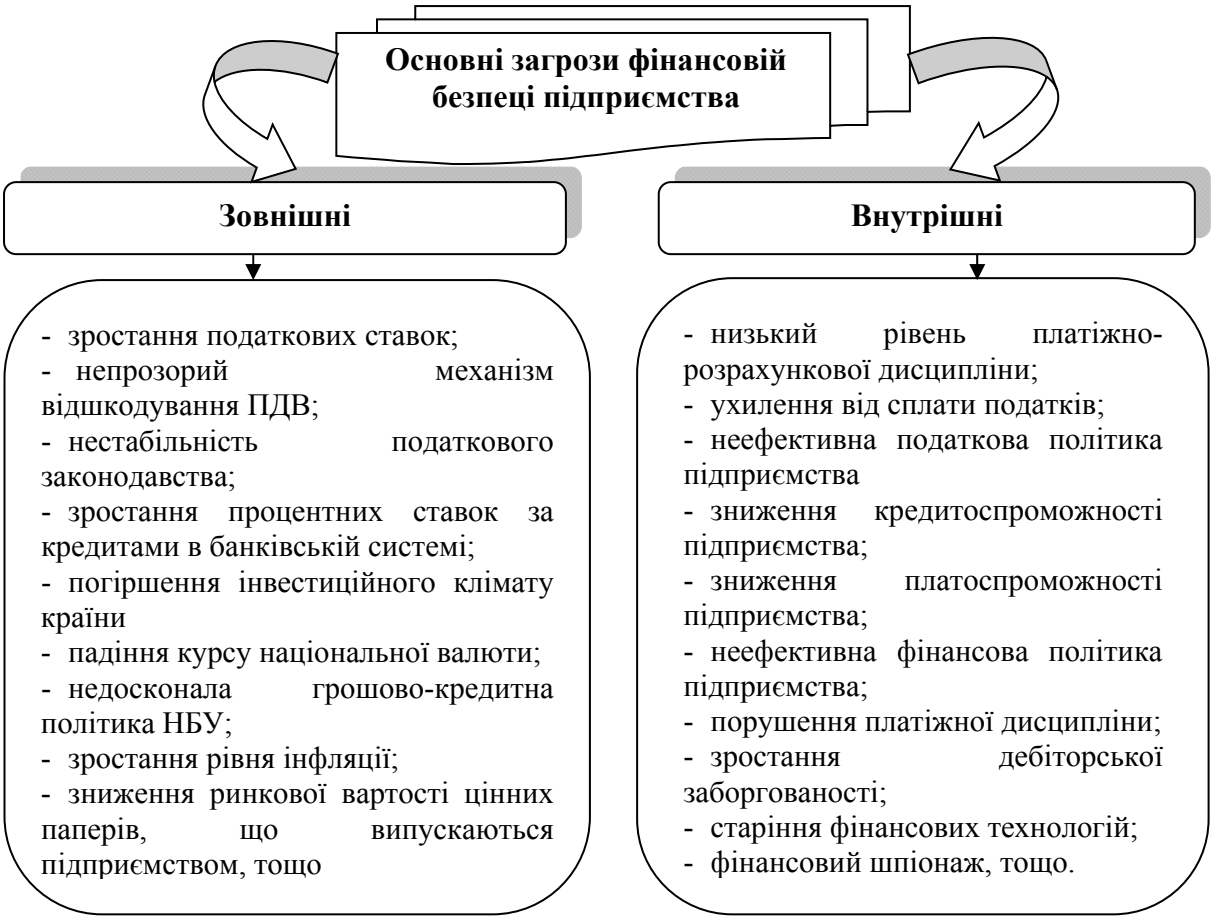

Рис. 1. Основні загрози фінансовій безпеці підприємства

Цілями забезпечення фінансової безпеки є попередження можливих загроз та негативних впливів на фінансово-економічну діяльність підприємства та досягнення максимальної стабільності його функціонування.

Основними напрямами підвищення рівня фінансової безпеки є:

1) створення системи ефективного реагування на фінансові ризики і загрози, їх вчасна оцінка та розробка системи заходів щодо їх нейтралізації та зменшення можливих фінансових втрат;
2) створення надійної системи фінансового забезпечення господарської діяльності підприємства;
3) створення фінансових резервів і умов для ефективного акумулювання фінансових ресурсів з різних джерел;
4) здійснення економічних, фінансових, організаційних та управлінських заходів, спрямованих на забезпечення відповідного рівня: доходності; прибутковості; платоспроможності; ліквідності; фінансової стійкості; фінансової незалежності;
5) оптимізація грошових потоків та забезпечення стабільного зростання вартості підприємства [4, с. 111].
6) розробка та реалізація ефективної фінансової стратегії підприємства;
7) оптимізація податкової політики підприємства.

Таким чином, одним із основних напрямів підвищення рівня фінансової безпеки є оптимізація податкової політики підприємства, що на нашу думку, є особливо актуальним у період реформування та трансформації податкової системи країни.

Податкова політика підприємства – це складова частина фінансової стратегії підприємства, яка полягає у виборі найбільш ефективних варіантів здійснення податкових платежів за наявності альтернативних варіантів його господарської діяльності [5, с. 205].

Важливим елементом організації податкової політики є вибір підприємством тієї системи оподаткування, яка буде найбільш прийнятною для його форми власності, організаційної форми, видів та напрямів діяльності, що найбільше відповідатиме фінансовим цілям підприємства, оскільки від правильного вибору системи оподаткування залежатиме і розмір чистого прибутку, який підприємство матиме у своєму розпорядженні.

Загалом, процес розробки податкової політики відбувається в кілька етапів, кожний з яких має свою мету, завдання та форми реалізації. Виділяють такі основні етапи:

1. Дослідження стану фінансово-господарської діяльності підприємства та існуючих механізмів сплати податків; аналіз поточної ситуації зі сплати податків, наявність заборгованості перед бюджетом, її строк, оцінка можливостей погашення.
2. Визначення пріоритетних напрямків розвитку виробництва та можливості зниження оподаткування; виділення пріоритетних галузей чи видів продукції; аналіз можливостей зниження оподаткування в цих галузях. Як відомо, розмір сплати більшості податків визначається обсягами діяльності. Також необхідно ретельно проаналізувати виробничу стратегію підприємства на предмет можливості зниження обсягів оподаткування.
3. Розробка альтернатив сплати податків складання податкового календаря, оцінка можливостей застосування податкових пільг; порівняння економії від застосування кожного з варіантів з витратами, які він тягне за собою.
4. Вибір оптимальної схеми оподаткування з позицій мінімізації податкових платежів та покращення фінансового стану.
5. Пошук можливостей відстрочення податкових платежів законним шляхом на максимально тривалий термін.
6. Контроль за виконанням податкової політики та оперативне її коригування у процесі фінансового оздоровлення; контроль за своєчасністю нарахування податків та їх сплатою у строк.
7. Оцінка ефективності податкової політики з позицій прибутковості підприємства та досягнення мети санації. Для оцінки ефективності податкової політики варто застосовувати загальновідомі показники для оцінки податкового навантаження на підприємство до та після здійснення заходів оптимізації податкової політики та податкового планування [6, с. 309].

Важливим аспектом податкової політики на підприємстві є податкове планування. Податкове планування - це сукупність законних цілеспрямованих дій платника податків, пов'язаних з використанням методів та способів, а також всіх наданих законами пільг та звільнень від оподаткування з метою оптимізації податкових зобов'язань. Податкове планування, це не ухилення від сплати податків, а діяльність підприємства в законодавчому полі. Оптимізація податкових зобов'язань легітимним шляхом - це основна мета податкового планування. Основними інструментами податкового планування є: облікова політика підприємства; правильне визначення обсягів оподатковуваних операцій, податкових зобов'язань та податкового кредиту; правильність застосування ставок оподаткування та можливість використання пільг, визначених законодавством, відповідно до специфіки діяльності підприємства;) побудова належних договірних відносин підприємства зі своїми контрагентами в рамках дії господарських договорів [7 с. 341].

Отже, від того, наскільки правильно прораховуються всі ризики і податкові наслідки господарських операцій, залежить успішність діяльності підприємства та рівень його фінансової безпеки.

Список використаних джерел:

1. Донець Л. І. Економічна безпека підприємства/ Л. І. Донець, Н. В. Ващенко – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.

2. Горячева К. Фінансова безпека підприємства, сутність та місце в системі економічної безпеки / К. С. Горячева // Економіст. – К. – 2003. – № 8. –С. 65–67.

3. Бланк И. А.Управление финансовой безопасностью предприятия. / И. А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.

4. Воробйов Ю.М. Фінансова безпека будівельних підприємств : монографія / Воробйов Ю.М., Воробйова О.І., Блажевич О.Г. – Сімферополь : ВД «АРІАЛ», 2013. – 180 с.

5. Бланк И. А. Словарь-справочник финансового менеджера / И.А. Бланк. – К.: Ника – Центр, 1998. – 480 с.

6. Руденко Є.М. Формування податкової політики підприємства в процесі здійснення фінансової санації / Є.М. Руденко // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 3 (13). – С. 305-309

7. Кузьменко Г. І. Організація податкової політики підприємства відповідно до вимог чинного законодавства / Г. І. Кузьменко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки . - 2011. - Вип. 20(1). - С. 337-344

Matviichuk L., Olijnyk L. Taxation policy as optimization instrument of enterprise's financial security. *The article explains the purpose of financial security, investigated the threats affecting it, the basic ways to increase the level of financial security. It is proved that one of the main ways of increasing the level of financial security is to optimize the tax policy of the company, which is to select the most effective option taxes in alternative lines of business and related operations. The main stages of tax policy and determined that an important aspect of tax policy at the company is tax planning.*

Key words: *taxes, tax policy, enterprise, financial security, optimization of financial security*

УДК 336.763.2

І.П. Мігус, В.В. Таран

ВПЛИВ ЧУТОК НА РОЗВИТОК БІЗНЕСУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Досліджено сутність та види чуток, які розповсюджуються в процесі діяльності суб'єктів господарювання. Встановлено основні соціально-психологічні обставини, які спонукають людей поширювати чутки. Систематизовано функції, які чутки в виконують на підприємствах та в організаціях. Встановлено головні принципи, які характеризують використання чуток. Систематизовано технології управління чутками, які використовуються для забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Ключові слова: *чутки, бізнес, функції, принципи, персонал, служба економічної безпеки, економічна безпека, інформаційно-плихологічна безпека.*

Постановка проблеми. Мабуть, не існує жодної організації , яка так чи інакше не стикалася б з проблемою чуток. Співробітники вірять чуткам і не вірять офіційній інформації; співробітники не можуть спокійно працювати , бо хтось постійно розпускає зловісні чутки про швидке закриття підприємства; офіційна інформація, доходячи до нижчих рівнів управління, істотно спотворюється і обростає масою недостовірних подробиць, які суперечать одна одній.

У такій ситуації у менеджерів виникає бажання винищити всі існуючі в організації чутки, а для цього суттєво обмежити, а ще краще повністю заборонити будь-яку неформальну комунікацію між співробітниками, наприклад, в курилці, в ліфті, за допомогою електронної пошти і т.д. Зрозуміло, що такі дії були б не тільки вкрай непопулярні, але і просто неефективні. Як боротися з чутками цивілізовано і результативно?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності досліджували Азоєв Г.Л., Ареф`єва О.В., Баланда А.Л., Бандурка О.М., Денисенко М.П., Живко З.Б., Захаров О.І., Зеркалов Д.В., Мак-Мак В.П., Олейніков Е.А., Ортинський В.Л., Сідак В.С., Терехов В.І., Франчук В.І., Ярочкін В.І. та багато інших.

Мета статті полягає у встановленні впливу чуток на розвиток бізнесу та забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу. З науквої точки зору, розрізняють два підходи до трактування поняття « чутки», а саме:

по-перше , як *повідомлення,*

по-друге , *як різновид комунікації.*

Чутки як повідомлення - це відомості, достовірність яких не встановлена. Таким чином, чутки не обов'язково є помилковими, вони можуть надалі як підтверджуватися, так і не підтверджуватись. Тобто чутки можуть бути як істинними, так і помилковими.

Чутки як комунікація - це різновид неформальної комунікації, за допомогою якої люди, перебуваючи в неоднозначній ситуації, об'єднуються для створення розумної її інтерпретації, спільно використовуючи при цьому свої інтелектуальні можливості [1 , С. 158].

Дане визначення означає, що, по-перше, чутки є різновидом неформальної комунікації. У будь-якій організації існують два види комунікації - формальна і неформальна. *Формальна комунікація* служить для передачі повідомлень, визнаних в організації в якості офіційних. Ці повідомлення носять найчастіше письмову форму і передаються по вертикальних каналах. Сюди належать накази, розпорядження, службові та посадові інструкції, звіти та інше. Однак формальна комунікація може існувати і в усній формі і використовувати горизонтальний канал - це, наприклад, збори і наради.

До неформальної комунікації, крім чуток, дослідники відносять, насамперед, неформальні комунікаційні ролі членів організації («зв'язковий» , «сторож» , «лідер думки» , «космополіт» тощо) , а також міфи, стереотипи, плітки, функціонуючі в інформаційному полі

організації (від чуток останні відрізняються, перш за все, націленістю на передачу інформації про особисті справи працівників, а не про загальноорганізаційні проблемах).

Формальна і неформальна комунікації в організації взаємопов'язані і доповнюють один одного. Чим більше обов'язкові і чим суворіше контролюється формальні канали, тим інтенсивніше розвиваються канали неформальні, тим інтенсивніше циркулюючі в них потоки інформації [2 , 103-104]. Тому заборонити або викоренити чутки в принципі неможливо, і сама постановка такої мети абсурдна. У будь-якій організації були, є і будуть функціонувати чутки, і це нормальна внутрішньоорганізаційна практика .

Проблема повинна бути поставлена інакше: як тримати під контролем рівень, інтенсивність, нарешті, кількість чуток?

Наступний момент , важливий для будь-якого внутрішньорганізаційного менеджера: *яскраво виражена функціональність чуток.* Існують дві основні причини виникнення чуток , і вони повинні бути присутніми обидві, щоб чутки почали своє формування і поширення. Перша причина : наявність у співробітника суб'єктивного відчуття браку інформації з якої-небудь проблеми , друга : значимість даної теми для співробітника . Саме ці дві властивості чуток лежать в основі закону Олпорта - «чутки є функція важливості події, помножена на його двозначність».

На практиці це означає , що чутки не виникають на порожньому місці; співробітники не продукують чутки від «нічого робити», виникнення будь-якого слуху має під собою причину. А ось причина ця може бути як об'єктивна - реальне мовчання формальних каналів з якої-небудь важливої для персоналу проблемі , так і суб'єктивна - суб'єктивне відчуття одного або декількох співробітників нестачу інформації з цієї проблеми. Найчастіше важливі організаційні рішення осідають на рівні середньої менеджерської ланки і не доходять до рядових співробітників або тому , що керівництво і не вважає за потрібне їх інформувати , або за причини несправність каналів і засобів такої комунікації . Результат один - чутки , чутки , чутки ... Щоб керувати чутками , необхідно пам'ятати наступне правило: зона « говоріння » чуток дорівнює зоні «мовчання» формальної комунікації . Раз мовчать формальні канали , природно генеруються чутки. Будь слух - це недоробка формальної комунікації.

Основні типи чуток:

1. Чутки, що зменшують невизначеність.
2. Чутки, орієнтовані на дію, пов'язані зі спробою змінити поточну ситуацію.
3. Деструктивні чутки, що викликають ворожість.
4. Позитивні чутки, що викликають симпатії.
5. Чутки, що актуалізують страх.
6. Чутки, що викликають бажання.
7. Чутки, що скривджують.
8. Чутки, що прославляють.
9. Чутки, що захищають.
10. Чутки, що співчувають.

Крім того, є певні соціально-психологічні обставини, які спонукають людей поширювати чутки :

1. Механізм самоствердження. Передаючи іншому відомості ("ексклюзивну" інформацію), що складають зміст чуток, людина піднімає себе в своїх очах і в думках навколишніх як людина більш обізнана, наближена до рівня людей, що володіють подібними відомостями.

2. Потреба у владі. Інформаційна влада з успіхом може реалізовуватися в поведінці людей , з кимось діляться інформацією , а з кимось - ні. Саме тому досить часто найбільш затятими розповсюджувачами чуток є люди , формальна діяльність яких грає в організації далеко не першу роль , але які хочуть показати свою значимість.

3. Почуття солідарності, яке виражається в прагненні допомогти колегам , друзям по роботі, попередити їх і дати можливість підготуватися до зустрічі з неприємною подією .

4. Спонукання інших до підтримки себе і своєї позиції , підштовхування до групових дій, які розповсюджувач чуток не наважується зробити сам, поодинці.

5. Потреба в приналежності до суспільства. Коли людина поширює чутки, нею рухає відчуття своєї включеності в групу.

Чутки в організації виконують чотири основні функції:

1. Створення образу, надання статусу.
2. Створення фактів при нестачі достовірної інформації.
3. Створення цінностей, норм.
4. Забезпечення проведення часу в перерві.

До головних принципів, які характеризують використання чуток, відносяться:

- безпека,
- оперативність,
- спрямованість на конкретний комерційний результат.

І якщо останні два принципи є класичними для менеджменту, то перший потребує додаткового пояснення.

Під безпекою (в розширеному сенсі тлумачення даного терміну) технологій щодо застосування чуток розуміється її нешкідливість для життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави. Тобто йдеться про чесні прийоми ведення бізнесу з використанням чуток, що не зачіпають національні інтереси.

Погодьтеся, в самій постановці питання про необхідність роботи з чутками є щось, що на перший погляд, суперечить сформованій суспільній моралі (люди, що збирають і поширюють чутки, в очах суспільства - це нехороші люди). При детальному розгляді, в разі, коли дотримуються відповідні морально-етичні норми і принцип безпеки, робота з чутками - це просто робота зі специфічним видом інформації і не більше!

Очевидно, що не існує єдиної універсальної технології щодо застосування чуток в сфері бізнесу. Кожна технологія є «ноу–хау» і визначається конкретними факторами й умовами. Однак є ряд загальних основних питань, які потребують відповіді:

- «Яка мета створення технології?»
- «Хто її повинен реалізовувати?»,
- «Які основні напрямки реалізації технологій?»,
- «Як ці напрямки повинні використовуватися на практиці?»

Якщо глобальною метою є отримання максимального прибутку, то інші питання потребують додаткового пояснення.

Традиційним напрямком реалізації відповідних технологій є боротьба з чутками. Цей напрямок входить до арсеналу обов'язкової роботи служб паблік рилейшнз кожної солідної компанії. Завданнями подібних служб в даній сфері є проведення контр-рекламних кампаній та інша викривальна боротьба з "підступами" конкурентів. Однак рішенням перерахованих завдань аж ніяк не вичерпуються завдання роботи з чутками і використання відповідних технологій. Існує також, принаймні, *два важливих напрямки:*

1) системний аналіз чуток з метою підготовки адекватних управлінських рішень;
2) генерація «власних» чуток з метою отримання тактичних і стратегічних переваг.

Типовими етапами відповідних технології є: збір чуток та іншої інформації, а також їх спільна аналітична обробка.

Ні для кого не секрет, що збір чуток - це мистецтво, яким деякі володіють від народження. Разом з тим у даному процесі присутні і об'єктивні моменти. При правильній організації *збір чуток* - це особлива система дій відповідного персоналу. Найбільшого ефекту така система досягає, коли правильно визначаються *час, місце, джерело і змістовна спрямованість інформації, що збирається* (наприклад, чутки про наміри уряду, конкурентів і зміні пріоритетів споживачів тощо). На даному етапі доречно здійснювати планування роботи щодо збору чуток, включаючи презентації та неформальне спілкування з потенційними джерелами.

Необхідно пам'ятати про те, що чутки є усними за своїм функціонуванням. Усність в сильній мірою орієнтована на одержувача повідомлення. Звідси випливають специфічні вимоги до персоналу, який проводить збір чуток: ці люди повинні вміти слухати і чути співрозмовника, стимулюючи його своєю поведінкою.

З прагматичної точки зору посилання в мас-медіа на "інформоване джерело, що побажало залишитися невідомим" і знеособлена інформація Інтернет також можуть бути віднесені до категорії чуток, але в цьому випадку головне значення набуває вміння персоналу заздалегідь раціонально вибрати номенклатуру потенційних джерел і правильно визначити змістовну спрямованість інформації, що збирається.

Виникає природне запитання про те, чи тільки служби паблік рилейшнз повинні займатися об'ємною роботою щодо збору чуток? Мабуть, ні. На нашу думку, відповідні служби повинні, в першу чергу, займатися організацією даної роботи, а сама робота повинна виконуватися з використанням спеціально підготовленого персоналу, в тому числі з інших підрозділів компанії.

Системний аналіз чуток є найскладнішим етапом технології. У випадку, коли мова йде про так звані саморозповсюджувальні чутки, необхідно обов'язково враховувати наступні психологічні аспекти: чутки ніколи не повторюють те, про що твердять засоби масової інформації; чутки - це свого роду відповідь на колективні очікування. Коли ж є підозра про штучне походження чуток вельми важливий аналіз можливого його джерела аж до спроби простежити ланцюг розповсюдження.

Для комплексного аналізу чуток спільно з іншою більш достовірною комерційною та політичною інформацією велике значення має використання сучасних комп'ютерних технологій обробки нечітких, неповних, недостовірних і суперечливих знань і даних, зокрема, застосування з цією метою експертних систем (різновид комп'ютерних систем штучного інтелекту). Зазначене підтверджує той факт, що для серйозних занять чутками не досить мати тільки комунікабельних спеціалістів в галузі паблік рілейшнз!

Найцікавішим елементом є генерації та поширенні чуток. Поширення чуток, як правило, не є протизаконним діянням з точки зору права (мова звичайно не йде про панікерстві на полі бою, підтверджених діями закликах до підриву конституційного ладу, образах честі і гідності тощо). Однак неправильне використання даного сильного засобу конкурентної боротьби може дуже істотно зашкодити фірмі, тому користуватися ним потрібно з граничною обережністю з обов'язковим дотриманням принципу безпеки і відповідних морально-етичних норм. Хоча чутки за природою своєю анонімні, але при бажанні, коли мова йде про "специфічні" чутки, його первинне джерело успішно ідентифікується і, при бажанні, піддається публічній обструкції.

У процесі поширення форма і зміст чуток піддаються різного роду трансформацій. Олпорт і Постман виділяють три типи процесів: згладжування, загострення, уподібнення [3].

Згладжування полягає в тому, що фабула стає коротшою за рахунок зникнення деталей, які даній аудиторії представляються несуттєвими . При загостренні відбувається збільшення значущості деталей, які представляються істотними . Оцінка суттєвості або неістотності суб'єктивна і залежить від потреб та інтересів людини , що передають чутки. При уподібненні відбувається наближення фабули чуток до психологічних, культурних, етнічних особливостей аудиторії. Згладжування, загострення і уподібнення зазвичай діють спільно і нерідко призводять до значного , відхиленню змісту і тривалості існування чуток від їх початкового стану. Хоча зміст чуток і піддається трансформації, деякі стійкі схеми зберігаються незмінними.

Чутки навмисне фабрикуються, цілеспрямовано поширюються і операціонально підтримуються. При цьому, як показує вивчення практики такої діяльності, використовується обмежений арсенал технологій:

1. Технологія «Азазель» («Страждалець», «Цап відбувайло», «Наклеювання ярликів»). Її суть - формування в суспільній свідомості міцних асоціативних зв'язків між образом головного героя слуху і значущими для аудиторії матеріальними або духовними об'єктами .

Так, якщо за допомогою слуху необхідно підняти соціальний статус людини, то в повідомляється інформації він представляється як особа, яка потерпіла від влади (бюрократів, бандитів) за народ, справедливість, честь і т.п. («Страждалець»). Якщо ставиться мета знизити соціальний статус фігуранта, то в слуху він представляється як людина, винний у несприятливому розвитку тих чи інших подій («Козел відпущення», «Наклеювання ярликів »).

2. Технології «Санта- Клаус » і «Рояль в кущах». Технологія « Санта Клаус » виявляє ті сторони і властивості об'єкта, про які аудиторія бажає мати уявлення (тобто по суті виконується соціальне замовлення), і залежно від мети впливу формує емоційно позитивно або негативно насичені чутки. Технологія «Рояль в кущах» передбачає апріорне формування в суспільній свідомості важливості і цінності тих чи інших якостей з наступним поданням аудиторії кандидатури , як би випадково наділеною саме цими якостями.

3. Технології «Перенесення», «Авторитет», «Спарка» залежно від цільових установок пов'язані з використанням ефектів «відблиск зірки» або « поганий приклад». Якщо необхідно підняти престиж персонажа, то в слуху він, його дії, належні йому об'єкти асоціативно з'єднуються з якостями, властивостями, об'єктами безумовно авторитетної особи.

4. Технологія «Рекет» полягає в безсоромно приписуванні персонажу чуток дії, досягнення, особистісних якостей іншої, як правило, авторитетної, шанованої людини.

5. Технологія «Блеф» передбачає повідомлення інформації про неймовірних можливості, здібності і вчинках персонажа слуху.

6. Технологія «Свита» грунтується на тому , що в слух в одну команду з персонажем включаються люди , які сприймаються як експерти , професіонали.

7. Технологія «Тест» застосовується для перевірки можливої реакції аудиторії на ті чи інші події, нововведення, на конкретних людей та ін. У цьому випадку запускається слух про можливість настання події, відстежується реакція аудиторії і відповідно до неї приймається рішення про долю даної події.

Отже, освоюючи технології управління чутками в бізнесі, не можна забувати про те, що розглянутий ресурс по природі своїй є додатковим і вкладати в нього кошти слід з обережністю, тому витрати при серйозній постановці справи можуть бути дуже значні, а ефект не гарантований.

Фахівці, якы вміють управляти чутками, можуть виявитися найбільш корисними для підприємства, якщо будуть поєднувати в собі традиційні якості паблік рілейшнз, здібності психолога, системного аналітика та фахівця з економічної безпеки. Використання подібних фахівців, має підтримуватися наявністю відповідної технології.

Висновки. За результатами проведених досліджень можна зробити наступні висновки:

- було встановлено та систематизовано основні види чуток, які поширюються на підприємствах та в організаціях;
- з`ясовано основні соціально-психологічні обставини, які спонукають людей поширювати чутки;
- систематизовано функції, які чутки в виконують на підприємствах та в організаціях;
- встановлено головні принципи, які характеризують використання чуток;
- систематизовано технології управління чутками, які використовуються для забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел:

1. *Почепцов Г.Г. Паблик рилейшнз, или как успешно управлять об- щественным мнением. М., 1998.*
2. *Роджерс Э., Агарвала-Роджерс Р. Коммуникации в организациях. - М., 1980.*
3. *Шекшня С.В. Управление персоналом современной организации: Учеб.-практ. пособие. М., 1998.*

Mihus I., Taran V. Influence rumors on business development and economic security undertakings. *The essence and kinds of rumors spread in the running of businesses. The basic social and psychological circumstances that encourage people to spread rumors. Systematized functions rumors to perform in enterprises and organizations. Established the main principles which characterize the use of hearsay. Systematized management technology rumored to be used for economic security entities.*

Keywords: *rumors, business, features, principles, staff, service of economic security, economic security, information-psychological security.*

УДК 657

А.М. Палчей, М.В. Яцко

ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

У статті розглянуто особливості обліку дебіторської заборгованості у зарубіжних країнах. Виділено спільне та відмінне у підходах до визнання, оцінки та відображення дебіторської заборгованості на рахунках бухгалтерського обліку та фінансовій звітності. Основні підходи до трактування та визнання дебіторської заборгованості, як зобов'язань покупців чи інших контрагентів бізнесу перед компанією визнається як в Україні, так і в зарубіжних країнах. Відмінність полягає у врахуванні наданих знижок та розмежуванні дебіторської заборгованості з фінансовими активами, що у вітчизняній практиці передбачає розгляд окремими активами. Ці відмінності викликані, в першу чергу, національними та економічними особливостями, що склалися в Україні. Вітчизняна практика запозичення зарубіжного досвіду надання знижки вимагає адаптації вітчизняної методики відображення знижок з відмовою від використання субрахунку 285 «Торгова націнка» та розробки або окремого субрахунку, або субрахунку наступних порядків у складі дебіторської заборгованості. Наведені пропозиції дозволять збільшити інформаційне забезпечення даних бухгалтерського обліку щодо обсягів та очікуваного зменшення дебіторської заборгованості для цілей управління.

Ключові слова: *дебіторська заборгованість, фінансовий актив, знижки, факторинг, сумнівна заборгованість.*

Постановка проблеми. Кожна країна має свою історію, цінності, політичну систему. Оскільки бухгалтерський облік визначає середовище, в якому він функціонує, то принципи його організації в різних країнах значно різняться між собою. Ці відмінності зумовлені як існуванням різних форм господарської діяльності, так і впливом на практику обліку зовнішніх чинників (політичних, економічних, соціальних, географічних та ін.). Водночас поширення глобалізацій них процесів вимагає стандартизації даних бухгалтерського обліку.

При визначенні та класифікації дебіторської заборгованості в зарубіжній та українській практиці не існує явних розбіжностей. Як за кордоном, так і у вітчизняному обліку, під дебіторською заборгованістю компанії розуміють зобов'язання покупців чи інших контрагентів бізнесу перед компанією, наприклад, по виплаті грошей за продані товари, продукцію, виконані роботи чи надані послуги. Однак в інших аспектах виникає протиріччя між прагненням до відповідності міжнародних вимог та врахуванню вітчизняних традицій та нормативного регулювання окремих країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем обліку розрахунків з дебіторами займалися українські та зарубіжні вчені, спеціалісти та теоретики бухгалтерського обліку як Ф.Ф. Бутинець, С.Л. Береза, В.В. Галасюк, Л.Л. Горецька, В.С. Здреник, С.А. Кузнецова, Н.П. Матицина, І.В. Малишев, Я.В. Соколов, К.С. Сурніна, П.П. Німчинов, О.М. Петрук, М.С. Пушкар, Н.М. Ткаченко, Л.В. Чижевська, та багато інших відомих вчених. Дуже вагомим в цьому плані є внесок зарубіжних вчених Е.Дегранжа, Дж.Дзапи, Велш Глена А., Шорт Даніеля Г. Не применшуючи результати попередніх досліджень актуальним питанням залишається адаптація зарубіжного досвіду бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості.

Мета статті передбачає узагальнення зарубіжного досвіду та адаптацію до реалій вітчизняної економіки та приведення до відповідності практичного запозичення зарубіжних операцій з дебіторською заборгованістю (знижки, факторинг).

Виклад основного матеріалу дослідження. Системний підхід до вивчення найкращих аспектів організації обліку в зарубіжних країнах для практичного впровадження їх в Україні дає змогу забезпечити належне функціонування бухгалтерії. Для цього потрібно добре знати системи зарубіжного обліку в економічно-розвинутих країнах з метою подальшої трансформації його у вітчизняній практиці.

Глобалізація економічних процесів сприяє впровадженню Міжнародних стандартів фінансової звітності. Національні стандарти обліку розробляються на основі міжнародних. Згідно з Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», національні стандарти бухгалтерського обліку не повинні суперечити міжнародним. Але на відміну від українських П(С)БО, МСФЗ не передбачають єдиного стандарту, що регулює порядок обліку і відображення у звітності дебіторської заборгованості. Питання щодо обліку дебіторської заборгованості регулюються декількома міжнародними стандартами, серед яких: МСФЗ 1 «Подання фінансових звітів», МСФЗ 32 «Фінансові інструменти: розкриття та подання», МСФЗ 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка».

В Україні визначення понять, облік дебіторської (в частині суми заборгованості дебіторів підприємству на певну дату), порядок визнання та відображення у фінансовій звітності, оцінка дебіторської заборгованості, види дебіторської заборгованості, визначення сумнівної дебіторської заборгованості, розрахунок величини резерву сумнівних боргів регулюється П(С)БО 10 та П(С)БО 2, в частині розкриття у фінансовій звітності. Проте, якщо дебіторська заборгованість призначена для продажу, її трактують, але не є фінансовим активом, слід керуватися пунктами П(С)БО 13.

В зарубіжній практиці дебіторська заборгованість визначається як фінансовий актив та регулюється МСФЗ 32. Фінансовий актив - це будь-який актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти чи інший фінансовий актив від іншого підприємства (МСФЗ 32). Водночас визначення дебіторської заборгованості не надається. Питання обліку, оцінки, класифікації, визначення резерву сумнівних боргів, відображення у фінансовій звітності, визначення сумнівної дебіторської заборгованості, розрахунок величини резерву сумнівних боргів регулюється розкривається у МСФЗ 39 та МСФЗ 31.

Таким чином, облік дебіторської заборгованості в Україні регулюється чітко визначеним нормативом - П(С)БО 10, положення якого в певній мірі відрізняються від запропонованих у міжнародних стандартах. Ці відмінності викликані, в першу чергу, національними та економічними особливостями, що склалися в Україні. В МСФЗ приділяється увага тільки основним проблемам обліку запасів, оскільки створення більш детальних стандартів зробило б неможливим їх застосування всіма країнами.

В системі МСБО визнання, класифікація та оцінка дебіторської заборгованості прямо не визначені. В деяких міжнародних стандартах представлені лише загальні рекомендації по розкриттю відповідної інформації у фінансових звітах.

Історичне становлення практики відстрочення платежу має місце в кожній країни та має одні й ті ж ознаки. Ключові відмінності полягають у нормативному регулювання здійснення відстрочки платежу, за результатом якого у продавця виникає дебіторська заборгованість. Дані бухгалтерського обліку направлені на об’єктивне відображення господарських операцій підприємства, які безпосередньо залежать від чинного законодавства. За цих умов, відмінність бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості в різних країнах аналогічно буде відрізнятись в міру відмінностей чинного законодавства.

Проблема визнання дебіторської заборгованості за кордоном пов’язана, насамперед, із застосуванням гнучкої системи численних знижок. Знижки, що надаються покупцю, поділяються на дві великі групи [7, с.625]:

1) торгові знижки – це відсоткові знижки від базової ціни;
2) знижки за оплату в строк – це знижки залежно від строку оплати.

Саме останній вид знижок за оплату в строк і створює проблему визнання дебіторської заборгованості. В зарубіжній практиці існують два методи відображення таких знижок в бухгалтерському обліку [7, с.625]:

1. Валовий метод, який найбільш широко використовується на практиці. Суть його полягає в наступному: суми продаж та дебіторська заборгованість записуються на загальну (валову), без знижки, суму виставленого рахунку. Знижки відображаються лише тоді, коли здійснюється оплата, протягом періоду дії знижки. Для їх запису існує контррахунок до рахунку продаж, який в кінці року відображається в звіті про прибутки та збитки як

коригувальна стаття до загальної величини виручки від продаж. Іншою коригувальною статтею є рахунок «Повернення товарів та знижки», який також має дебетове сальдо та відображає інформацію про суму повернених товарів або інших наданих знижок.

2. Чистий метод. При використанні даного методу знижка, не отримана покупцем, трактується як «штраф», який він повинен сплатити за придбання товару в кредит, а не за готівковий розрахунок, пізніше періоду дії знижки.

Вітчизняна практика не передбачає виділення окремих рахунків для відображення наданої знижки. Практика вітчизняних підприємств відображенні наданої знижки, в залежності від моменту надання знижки передбачає встановлення нової ціни на об'єкт продажу (знижки надані до продажу) та коригування ціни реалізації (знижки надані після продажу товарів, робіт, послуг, що передбачає використання субрахунку 285 «Торгова націнка». Наявна ситуація зменшує інформаційне забезпечення щодо очікуваного зменшення дебіторської заборгованості від наданих знижок та ускладнює обґрунтування доцільності їх надання перед податковими органами. Рекомендовано використовувати окремі субрахунки.

Відповідно до підходів Зелікман В.Д. та Соніни Ю.А. [3, с.40] удосконалення обліку дебіторської заборгованості направлене на забезпечення своєчасності, повноти та юридичної обґрунтованості розрахунків з дебіторами як запоруку успішного розвитку, стабільності та стійкості вітчизняних підприємств у сучасних ринкових умовах.

Щодо класифікації дебіторської заборгованості, то в більшості країн існують лише загальні правила, які носять рекомендаційний, а не директивний характер. Рішення про порядок розміщення різних видів дебіторської заборгованості в балансі та ступінь деталізації цих статей приймає сама компанія, і, відповідно, у різних компаній склад та структура дебіторської заборгованості в балансі будуть різні на відміну від українського балансу, який жорстко регламентує форму надання цієї статті.

Однак в загальному вигляді, за очікуваними термінами погашення, які встановлюються в договорах, у всіх країнах заборгованість поділяється на поточну дебіторську заборгованість, тобто заборгованість, яка повинна бути погашена протягом одного року чи операційного циклу (залежно від того, який період довше), і непоточну (довгострокову) заборгованість, яку в окремих країнах (наприклад, країнах ОАЕ) поділяють на середньострокову та довгострокову. Міжнародні стандарти передбачають лише одне обмеження – "протягом одного року".

В США до поточної дебіторської заборгованості відносяться також довгострокові векселі до отримання, оскільки останні вважаються високоліквідними активами.

Основними правилами класифікації дебіторської заборгованості в балансі є [5, с. 152]:

1. Розмежування різних видів дебіторської заборгованості.
2. Відображення дебіторської заборгованості в розділі «Поточні оборотні активи».
3. Розкриття суми збитків, що пов'язані з дебіторською заборгованістю.
4. Визнання суми дебіторської заборгованості, право на яку передано іншій фірмі.

Дебіторська заборгованість в балансі зарубіжної компанії, зокрема в країнах англо-американської системи обліку, представляється, а отже і класифікується, за наступними групами [2; 4; 5; 6]:

- рахунки до отримання — вид дебіторської заборгованості, який виникає при продажу товарів по «відкритому рахунку», без письмового зобов'язання покупця оплатити рахунок, тобто така заборгованість, яка існує в результаті надання короткострокового кредиту продавцем покупцю. За нормальних умов кошти по рахунку повинні бути отримані протягом 30-60 днів;
- векселі до отримання;
- дебіторська заборгованість, не пов'язана з реалізацією.

Крім дебіторської заборгованості покупців в балансі, відображається, інша заборгованість (рис. 1.).

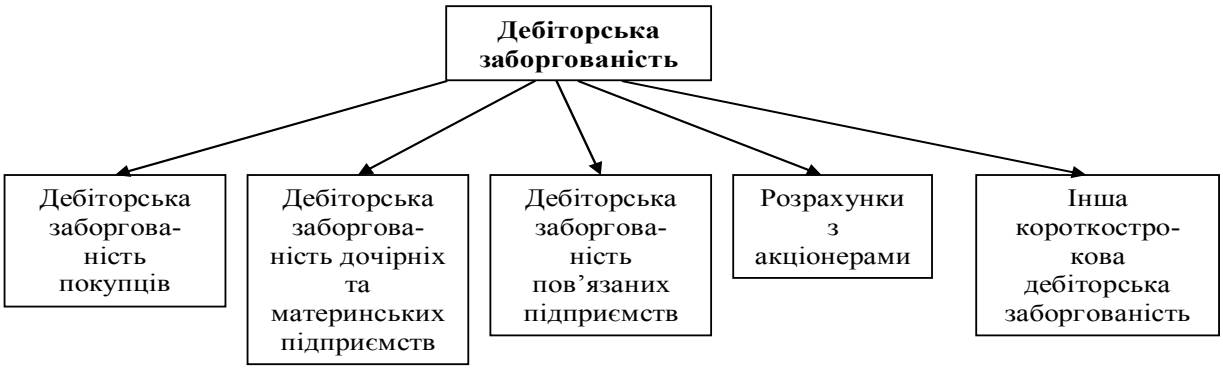

Рис. 1. Класифікація дебіторської заборгованості (за балансом) в Естонії [4; 5; 6]

За даними рис. 1. в балансі підприємств Естонії передбачається відображення дебіторської заборгованості дочірніх та материнських підприємств, дебіторської заборгованості пов'язаних підприємств, а також розрахунки з акціонерами та інша дебіторська заборгованість. Наведена деталізації складових дебіторської заборгованості підвищує інформаційне наповнення даних фінансової звітності для прийняття управлінських рішень.

В зарубіжній системі обліку дебіторська заборгованість по рахунках оцінюється та відображається в звітності за чистою вартістю реалізації, тобто за сумою грошей, яка реально може бути отримана в майбутньому в результаті погашення.

Для визначення чистої вартості реалізації необхідно оцінити чисту суму коштів, яку очікується отримати в результаті погашення дебіторської заборгованості по рахунках.

Чиста вартість реалізації, як правило, відрізняється від юридично належної до оплати величини. В США, наприклад, вона обчислюється шляхом сумування всієї дебіторської заборгованості за вирахуванням знижки та безнадійної дебіторської заборгованості. У зв'язку з цим згідно з принципом обачності проводяться два коригування: оцінюється та обліковується безнадійна дебіторська заборгованість; оцінюються можливі повернення товарів та враховуються надані раніше знижки. Списання заборгованості може здійснюватися не тільки у випадку визнання її безнадійної.

В США компанії при списанні дебіторської заборгованості по рахунках можуть передавати свою дебіторську заборгованість третій особі, «ліквідувавши» її таким чином та отримавши певну суму грошей. Існує два найпоширеніших способи такої передачі [2, с.17-21]:

1. Передача дебіторської заборгованості по рахунках під заставу. У даному випадку власник дебіторської заборгованості позичає гроші кредитора, виписуючи звичайний вексель та передаючи під заставу дебіторську заборгованість в якості забезпечення. Якщо він не зможе оплатити вексель до зазначеної дати, то до кредитора переходить право конвертації відданої під заставу дебіторської заборгованості в гроші.

2. Продаж дебіторської заборгованості по рахунках. Компанія може продавати право на отримання грошей по дебіторській заборгованості факторинговій фірмі. Як правило, факторингові фірми за свої послуги беруть комісійні 1% та більше від суми дебіторської заборгованості, що придбається.

Наявність безнадійного боргу призводить до втрати виручки від продажу або до збитку, і вимагає відповідного зниження величини дебіторської заборгованості по рахунках та зменшення прибутку.

В більшості країн виявлення безнадійної дебіторської заборгованості проводиться в індивідуальному порядку, тобто при окремому розгляді кожного безнадійного до отримання рахунку. Не отримані від покупців векселі та рахунки, надходження яких визнано як безнадійне, списуються на витрати підприємства.

На відміну від українського обліку, коли безнадійні борги списуються за рахунок резерву (якщо суми не вистачає, то на витрати по списанню сумнівних боргів), в окремих країнах, наприклад, в Естонії, не дивлячись на списання безнадійної дебіторської заборгованості на витрати, вона продовжує обліковуватися в дебеті рахунків, на яких відображається короткострокова дебіторська заборгованість покупців та показується в активі балансу в рядку «Не отримані від покупців рахунки» або в рядку «Векселі покупців» з одночасним відображенням безнадійної заборгованості в окремому рядку зі знаком мінус.

Двома найбільш розповсюдженими методами обліку безнадійної заборгованості в більшості країн є метод прямого списання і метод нарахування резерву [1, с. 106].

Метод прямого списання – безнадійна дебіторська заборгованість списується на витрати в той момент, коли точно відомо, що рахунок не буде оплачений: збиток записується шляхом кредитування рахунку «Рахунки до сплати» та дебатування рахунку «Витрати на покриття безнадійних боргів».

Метод нарахування резерву – здійснюється попередня оцінка можливої величини безнадійної дебіторської заборгованості або на підставі загальної величини продаж, або на підставі загальної величини дебіторської заборгованості. На обчислену суму нараховується резерв шляхом дебатування рахунку «Резерв на покриття безнадійних боргів». Останній є оціночним контр рахунком до рахунку «Рахунки до отримання».

Порядок розташування різних груп дебіторської заборгованості у балансі і ступінь деталізації цих статей, у країнах де не затверджуються типові форми звітності, підприємство визначає самостійно в межах нормативного регулювання та інформаційних запитів користувачів (рис.2). Це пов'язано із кількісними і якісними характеристиками інформації про дебіторську заборгованість у фінансовій звітності для задоволення потреб користувачів.

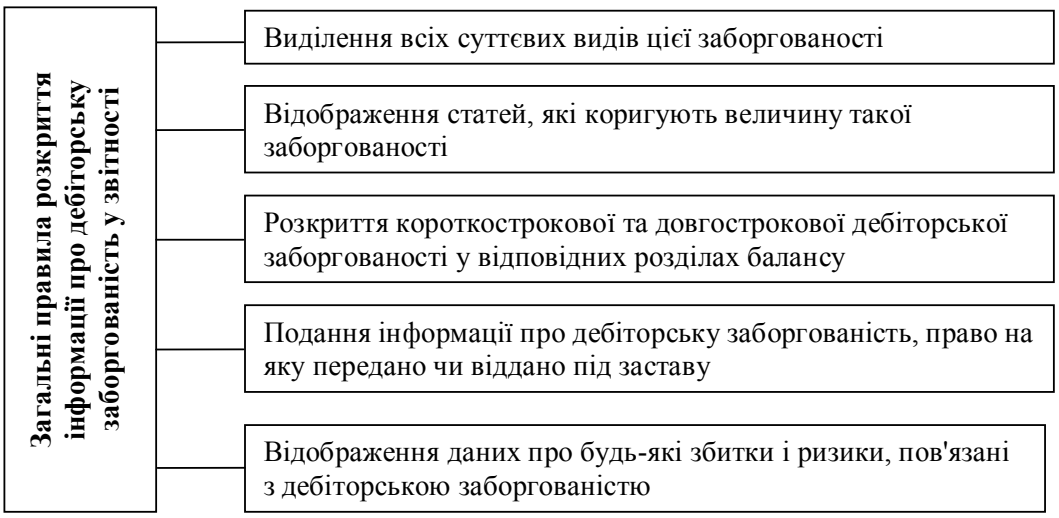

Рис. 2. Правила розкриття інформації про дебіторську заборгованість у звітності [4; 5; 6]

За даними рис. 2. деталізація складових дебіторської заборгованості зумовлена практикою здійснення тих чи інших операцій для зарубіжних країн, зокрема факторинг, отримання кредиту під заставу дебіторської заборгованості, відмінні підходи до строкової класифікації дебіторської заборгованості, обов’язковості проведення аудиту тощо. Нагадаємо, що в зарубіжній системі обліку дебіторська заборгованість по рахунках оцінюється та відображається в звітності за чистою вартістю реалізації яка відрізняється від юридично належної до оплати величини. Проводячи аудит дебіторської заборгованості слід, насамперед, розглянути ті дані у фінансовій звітності, які можуть суттєво вплинути на кінцевий результат, а проміжну інформацію необхідно узгодити з даними, що вказані у інших документах.

Висновки. Досліджуючи особливості обліку дебіторської заборгованості у зарубіжних країнах поняття обліку дебіторської заборгованості за кордоном трактується неоднаково, але сутність залишається незмінною. Зокрема, зобов'язання покупців чи інших контрагентів бізнесу перед компанією визнається дебіторською заборгованість як в Україні, так і в зарубіжних країнах. Відмінність полягає у врахуванні наданих знижок та розмежуванні дебіторської заборгованості з фінансовими активами, що у вітчизняній практиці передбачає розгляд окремими активами. В зарубіжній практиці питання облікового відображення дебіторської заборгованості регулюються МСФЗ 1, МСФЗ 32, МСФЗ 39. Облік дебіторської заборгованості в Україні регулюється чітко визначеним нормативом - П(С)БО 10, положення якого в певній мірі відрізняються від запропонованих у міжнародних стандартах. Окремі аспекти вимагають керування П(С)БО 13, в частині визнання та відображення фінансових активів, та П(С)БО 2, в частині відображення у фінансовій звітності. Ці відмінності викликані, в першу чергу, національними та економічними особливостями, що склалися в Україні.

Вітчизняна практика запозичення зарубіжного досвіду надання знижки вимагає адаптації вітчизняної методики відображення знижок з відмовою від використання субрахунку 285 «Торгова націнка» та розробки або окремого субрахунку, або субрахунку наступних порядків у складі дебіторської заборгованості. Наведені пропозиції дозволять збільшити інформаційне забезпечення даних бухгалтерського обліку щодо обсягів та очікуваного зменшення дебіторської заборгованості для цілей управління.

Список використаних джерел:

1. *Борзенко О.П. Шляхи оптимізації дебіторської заборгованості / О.П. Борзенко // Майбутнє – аудит, 2004р. – с. 106*
2. *Горецька Л.Л. Питання відображення в обліку грошових коштів та дебіторської заборгованості в практиці зарубіжних країн /Л.Л. Горецька// Вісник ЖДТУ, № 17 – 2001. – С. 15 – 22*
3. *Зелікман В.Д., Соніна Ю.А. Напрями удосконалення обліку та внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості підприємств / В.Д. Зелікман, Ю.А. Соніна // Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту, 2014. – № 4 (52). – с. 37-42*
4. *Іващенко А.С. Проблеми обліку дебіторської та кредиторської заборгованості в Україні / А.С. Іващенко, О.В. Гайдамака, Н.В. Черевик // Молодий вчений. – 2014. - №4. – с.69-71*
5. *Кочерга С.В. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах: Навч.посібник. / С.В. Кочерга, К.А. Пилипенко – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 216 с.*
6. *Маляревський Ю.Д., Фартушняк О.В., Пасічник І.Ю. Облік у зарубіжних країнах. / Ю.Д. Маляревський, О.В. Фартушняк, І.Ю. Пасічник — Х.: ІНЖЕК, 2003. — 164 с.*
7. *Чабанова Н.В. Бухгалтерський фінансовий облік: [посібник]. – Ірпінь: ВЦ «Академія», 2002. – 672 с.*

Palchei A., Jatsko M. Peculiarities of accounting for receivables in foreign countries. *The article discloses the peculiarities of accounting for receivables in foreign countries. Similarities and differences in approaches to the recognition, measurement and reflection of receivables on accounts and financial statements have been presented in the research. Basic approaches to the interpretation and recognition of receivables as obligations of buyers or other business counterparties before the company are recognized both in Ukraine and abroad. The difference lies in the discounts offered and differentiation of receivables from financial assets, which in the national practice must be recognized as a separate group of assets. These differences are caused, primarily, by the national and economic characteristics that have been developed in Ukraine. When borrowing the international experience of offering discounts national practice requires adaptation of national methods of recording these discounts. Instead of using the sub-account 285 "Trade margin" it is offered to use either a new sub-account or subaccounts of subsequent levels in the part of receivables. The offered suggestions will increase the information support of accounting data concerning the size and the expected decrease in receivables for management purposes.*

Keywords: *accounts receivable, financial asset, discounts, factoring, doubtful debts.*

УДК 336

В.Ю. Прокопенко

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ РИНКОВОЇ ЦІНИ НА НЕРУХОМІСТЬ

У статті аналізується запропонована вітчизняним законодавством практика визначення звичайної ціни товару для цілей оподаткування. Названі і оцінені методичні підходи щодо визначення звичайної ціни на нерухомість як товару для цілей оподаткування. Крім того, аналізуються існуючі підходи до застосування методу порівняння продажів. В статті також розглянуті переваги та недоліки названих підходів для практичного їх впровадження в сучасних мовах у сфері оподаткування нерухомості.

Ключові слова: *нерухомість, оподаткування нерухомості, методика визначення вартості нерухомості, ринкова вартість, визначення звичайної ціни.*

Постановка проблеми. Оподаткування є достатньо поширеним інструментом державного регулювання і стимулювання ринку нерухомості, що пояснюється декількома факторами. З одного боку, податкові інструменти дозволяють концентрувати регулятивний механізм у конкретних сферах відносин та конкретних сегментах ринку. З іншого – стимулюють механізми ринкового саморегулювання. Основними податковими інструментами виступають ставка податку, пільги та база оподаткування. Окрім цього, важливим елементом податкового стимулювання та регулювання є визначення об'єкту оподаткування. Таким об'єктом можуть виступати як власне об'єкти нерухомості, так і операції з ними; окрім цього, вплив на ринок нерухомості мають й особливості оподаткування діяльності, опосередковано пов'язаної з ним (напр., податкові пільги за доходами від фінансових інструментів, що використовуються з метою фінансування ринку нерухомості). Визначення бази оподаткування при оподаткуванні нерухомості є важливим питанням в побудові дієвої системи оподаткування нерухомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблем оподаткування нерухомості займалися в різні часи окремі науковці. Важливо відзначити праці українських науковців, які досліджували зазначені питання: Н. Бобох, О. Буряка, В. Вишневського, О. Гриценко, І. Кривов'язюка, А. Крисоватого, І. Луніної, С. Митяя, Т. Остапчука, Л. Радванської, Т. Шуліченко та інших. Разом з тим, незважаючи на велику кількість публікацій, існує необхідність у подальшому дослідженні методологічних підходів до визначення та оцінки податкової бази при оподаткуванні нерухомості.

Метою статті є визначення переваг і недоліків запропонованих чинним законодавством підходів до визначення звичайної ціни на нерухомість для цілей оподаткування з метою вибору для застосування оптимального з них в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. До функцій оподаткування нерухомості, як правило, відносять такі: фіскальну (наповнення бюджетів), соціальну (справедливий розподіл податкового тягаря), стимулюючу (сприяння ефективному використанню об'єктів нерухомості) [1, с. 124]. Разом з цим, використання в якості бази оподаткування площі об'єкта замість його вартості робить ефективне виконання зазначених функцій неможливим. Площа об'єкта нерухомого майна сама по собі не враховує цілий ряд факторів, які впливають на вартість нерухомості, а відповідно виникає ситуація, за якої власники об'єктів з різною ринковою вартістю сплачують однакову суму податку. Такий стан неефективний з фіскальної точки зору та соціально несправедливий. Окрім цього, як зазначає Т. Шуліченко, саме взяття вартості об'єкта нерухомості за основу визначення суми оподаткування стимулює найбільш раціональне їх використання [2, с. 192]. Як вказує Н. Бобох, стимулюючий вплив податку на нерухомість має сприяти інвестиціям у технічне переоснащення пасивної частки активів підприємств; примушувати раціонально використовувати нерухомість, передавати її від власників, що неефективно експлуатують нерухомість, до тих, хто може використовувати її з більшою вигодою; прискорити розвиток вторинного ринку нерухомості, втягнувши в його орбіту нові об'єкти; покращити планування міської території [1, с. 124]. На це вказує і С. Митяй; на його думку, податок на

нерухомість слід «розглядати як інструмент фіскального регулювання, що потенційно здатний впливати на структуру майнового нагромадження, інвестиційну активність» [3, с. 114].

Існує декілька підходів до визначення вартості об'єктів нерухомості для цілей оподаткування. Як правило, використовують методика визначення оціночної вартості, що базується на порівняння продаж, тобто вивчення цін ринкових угод з об'єктами нерухомості, або капіталізації доходу від потенційно найкращого та найвигіднішого використання нерухомості, або витратному методі, тобто розрахунку витрат, які були б необхідними для повного відновлення даного об'єкту нерухомості, або на поєднанні усіх трьох перерахованих методів [2, с. 192]. На нашу думку, за основу оцінки має братись саме ринкова вартість об'єктів нерухомості.

Так, у значній частині стандартів оцінки нерухомості (Міжнародні стандарти оцінки, розроблені Міжнародним комітетом із розробки стандартів оцінки майна, Європейські стандарти оцінки, розроблені Європейською групою оцінщиків основних фондів) ринкова вартість нерухомості на першому місці переліку стандартів оцінки нерухомості [4, с. 81-82]. Застосування ринкової вартості при оподаткуванні нерухомості є також найбільш поширеною світовою практикою [1, с. 123]. Так, балансовий метод оцінки нерухомості не враховує цінових коливань на ринку нерухомості, що робить його менш справедливим. З іншого боку, метод капіталізації доходів зазнає критики як несправедливий, адже базою для оподаткування є не власне доходи платника від об'єкта, а дохід від найкращого використання, тобто такий, якого він може і не мати, в тому числі – з об'єктивних причин [5, p 10-15].

Іншим важливим питанням для системи оподаткування нерухомості є визначення кола об'єктів оподаткування. У світовій практиці їх можна умовно поділити на три основні групи: земельні ділянки, об'єкти нерухомості та операції з відчуження нерухомості. Український досвід показує, що оподаткування лише земельних ділянок не має великого фіскального досвіду. Разом з цим, про це свідчить і світовий досвід. Так, С. Митяй вказує, що для більшості країн надходження земельного податку мають стійку тенденцію до зростання а порівняно низькі надходження земельного податку компенсуються широким спектром податків системи оподаткування нерухомості [3, с. 113]. Доцільність фокусу оподаткування саме на об'єкти нерухомості, а не на власне землю (якщо вона не використовується як самостійний фактор виробництва, як, наприклад, у сільському господарстві) обумовлено й тим, що корисні властивості земельної ділянки (зокрема, географічне розташування, наявність відповідної інфраструктури тощо) у більшості випадків переносяться на об'єкти, що на ній розташовуються, впливаючи на їх ринкову вартість.

Окрім цього, призначення об'єктів нерухомості (комерційна, виробнича, житлова) визначає, які саме властивості земельної ділянки використовуються; так, наявність поблизу об'єкта нерухомості залізничних шляхів є сприятливою для його застосування у виробничій сфері, але є негативним фактором у випадку його використання в якості житла. Тому, як зазначає Н. Бобох, «на вартість будь-якого об'єкта (будинку, квартири, магазину, ресторану, складу) значною мірою впливає місце розташування, тому система оподаткування [нерухомості] автоматично враховує такий показник, як вартість землі» [1, с. 123]. Таким чином, оподаткування об'єктів нерухомості, у тому числі – комерційної та виробничої із застосуванням ринкової вартості в якості бази оподаткування, з фіскальної точки зору є достатньо ефективним. Слід також зазначити, що саме при оподаткуванні комерційної та виробничої нерухомості у найбільш повній мірі проявляється стимулююча функція оподаткування нерухомості.

У діючому податковому законодавстві України при визначенні ринкової ціни для цілей оподаткування у випадку неможливості визначення ринкової ціни за даними укладених платником угод застосовуються звичайні ціни. Так, ст. 39 ПК України встановлює, що звичайна ціна застосовується у разі здійснення бартерних операцій, операцій з пов'язаними особами, операцій з платниками податків, що застосовують спеціальні режими

оподаткування або інші ставки, ніж основна ставка податку на прибуток, або не є платником цього податку, крім фізичних осіб, які не є суб'єктами підприємницької діяльності, а також у ряді інших випадків [6]. Законодавство передбачає наступні методи визначення звичайної ціни: а) порівняльної неконтрольованої ціни (аналогів продажу); б) ціни перепродажу; в) «витрати плюс»; г) розподілення прибутку; ґ) чистого прибутку.

Перший метод, відповідно до п. 39.4 ст. 39 ПК України, передбачає застосування ціни, яка визначається за ціною на ідентичні (а за їх відсутності - однорідні) товари (роботи, послуги), що реалізуються (придбаваються) не пов'язаній з продавцем (покупцем) особі за звичайних умов діяльності. Для визначення ціни використовується інформація про укладені на момент продажу товару договори з ідентичними або однорідними товарами у порівнянних умовах на відповідному ринку. Фактично, даний метод подібний до методу порівняння продажів, що використовується для оцінки об’єктів нерухомості. П. 39.4 ст. 39 ПК України зазначає, що при порівнянні слід враховувати, зокрема, такі умови договорів, як кількість (обсяг) товарів (наприклад, обсяг товарної партії); обсяг функцій, що виконуються сторонами; умови розподілу між сторонами ризиків і вигод; строки виконання зобов'язань; умови здійснення платежів, звичайних для такої операції; характеристика ринку товарів, на якому здійснено господарську операцію; бізнес-стратегія підприємства; звичайні надбавки чи знижки до ціни під час укладення договорів між непов'язаними особами, а також інші об'єктивні умови, що можуть вплинути на ціну; умови договорів на ринку ідентичних (за їх відсутності - однорідних) товарів (робіт, послуг) визнаються порівнянними, якщо відмінність між такими умовами істотно не впливає на ціну або може бути економічно обґрунтована. Слід, однак, зауважити, що для ринку нерухомості значна частина перелічених факторів не є актуальними. Відповідно, при визначенні критеріїв порівнянності договорів слід враховувати саме ті фактори, які впливають на ціну об’єкта нерухомості у даному сегменті ринку: географічні параметри об’єкта нерухомості (відносне розташування об’єкта, віддаленість від об’єктів інфраструктури, від об’єктів, що позитивно або негативно впливають на корисність об’єкта відповідно до його функціонального призначення), фізичні параметри об’єкта нерухомості (вік, стан, площа, планування, ступінь придатності до використання) тощо.

За умов проведення масової оцінки об’єктів нерухомості метод порівняльної неконтрольованої ціни (аналогів продажу) може використовуватись для визначення базових значень моделі, таких як вартість базових об’єктів нерухомості та коригуючих коефіцієнтів, однак лише за умови наявності достатньої кількості інформації про угоди, укладені на ринку, які можливо порівняти як за параметрами, що впливають на ціну об’єкта нерухомості, так і за датою укладання угод. Відповідно, використання даного методу обґрунтоване за умов наявності високої ринкової активності у даному сегменті.

Другий метод, передбачений українським податковим законодавством, передбачає застосування договірної ціни товарів (робіт, послуг), визначеної під час подальшого продажу таких товарів (робіт, послуг) покупцем третій особі, за вирахуванням відповідної націнки та витрат, пов'язаних із збутом. Враховуючи особливості функціонування ринку нерухомості, подібний метод визначення звичайної ціни її об’єктів не є актуальним.

Застосування методу «витрати плюс» передбачає використання ціни, що складається з собівартості готової продукції (товарів, робіт, послуг), яку визначає продавець, і відповідної націнки, звичайної для відповідного виду діяльності за співставних умов. Хоча застосування даного методу можливе для нових об’єктів нерухомості, значна кількість факторів, що впливають на ціну нерухомості, не дозволяє визначити розмір націнки, характерної для відповідного сегменту ринку, що робить застосування даного методу недоцільним.

При використанні методу розподілення прибутку для визначення звичайної ціни визначається прибуток від операції, який повинен бути розподілений між її учасниками. Такий прибуток розподіляється на економічно обґрунтованій основі, що наближує цей розподіл до розподілу прибутку, який отримали б учасники операцій, якби були непов’язаними особами.

Метод чистого прибутку передбачає порівняння показників рентабельності операції, які розраховуються на підставі відповідної бази (такої як витрати, обсяг реалізації, активи), з аналогічними показниками рентабельності операцій між непов'язаними особами у співставних економічних умовах.

Слід зауважити, що визначення звичайної ціни здійснюється за кожним випадком окремо, відповідно, методи, що застосовуються при її встановленні не є методами масової оцінки. У зв'язку з цим, механічне поширення перелічених методів на об'єкти нерухомості для цілей їх оподаткування не є доцільним. Відрізняються й умови застосування звичайних цін. Так, як зазначалось вище, відповідно до положень Податкового кодексу України звичайна ціна застосовується у разі здійснення бартерних операцій, операцій з пов'язаними особами, операцій з платниками податків, що застосовують спеціальні режими оподаткування або інші ставки, ніж основна ставка податку на прибуток, або не є платником цього податку, крім фізичних осіб, які не є суб'єктами підприємницької діяльності, а також у ряді інших випадків. Натомість, у разі впровадження системи оцінки об'єктів нерухомості, визначення оподатковуваної вартості буде необхідним для кожного з них.

Разом з цим, ряд методів, що застосовується при визначенні звичайної ціни може бути використаний для аналізу ринку нерухомості з метою визначення цінових зон, характеристик базових об'єктів нерухомості та їх вартості, а також факторів впливу на ціни об'єктів нерухомості. Передусім це стосується методу порівняльної неконтрольованої ціни (аналогів продажу).

Висновки. Стосовно методів визначення звичайної ціни слід додатково зауважити, що законодавство не надає перевагу жодному з них (хоча метод порівняльної неконтрольованої ціни законодавчо прописаний найбільш детально). Разом з цим, проведення масової оцінки нерухомості передбачає певний ступінь уніфікації методики. Відповідно, при визначенні параметрів для моделі масової оцінки доцільно нормативно визначити, які саме методики будуть застосовуватись. З урахуванням особливостей функціонування ринку нерухомості, найбільш придатним, як зазначалось вище, є метод порівняльної неконтрольованої ціни (аналогів продажу). При цьому, його використання для ряду сегментів ринку (передусім, виробничої нерухомості, де операції з передачі прав власності є значно рідшими, ніж в інших сегментах) обмежене недостатнім обсягом інформації про угоди.

Список використаних джерел:

1. Бобох Н. М. Податок на нерухомість: функції та цілі запровадження в Україні як необхідної складової частини податкової системи / Н. М. Бобох. // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Економічні науки. – 2008. – № 7. – С. 122-126.

2. Шуліченко Т. В. Світовий досвід оподаткування нерухомості / Т. В. Шуліченко. // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2010. – № 38. – С. 191-196.

3. Митяй С. А. Система оподаткування нерухомості України: сучасний стан та шляхи реформування / С. А. Митяй. // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 31. – С. 111-116

4. Остапчук Т. П. Облікова оцінка земельних ресурсів: міжнародний досвід та вітчизняна практика. / Т. П. Остапчук. // Вісник Житомирського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. – 2012. – № 2. – С. 79-86.

5. Schulemann, Olaf. Reform der Grundsteuer: Handlungsbedarf und Reformoptionen / Olaf Schulemann. // Karl-Bräuer-Institut des Bundes der Steuerzahler. – 2011. – No. 109. – 53 S. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://econstor.eu/bitstream/10419/50504/1/666351813.pdf

6. Податковий кодекс України. // Голос України від 04.12.2010 — № 229, / № 229-230 /

Prokopenko V. About determination of market prices of real estate. *The article analyzes the proposed domestic legislation practice that the normal price of goods for tax purposes. The above and assessed methodological approaches to determining the usual price of real estate as a commodity for tax purposes. In addition, analyzes existing approaches to the use of sales comparison approach. The article also discussed the advantages and disadvantages of these approaches for practical implementation in modern languages in real estate taxation.*

Keywords: *real estate, real estate taxation, a method of determining property value, market value, determine the regular price.*

УДК 37.036.5:351.863

І.О. Ревак

МУЛЬТИАСПЕКТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ»

У статті обґрунтовано сутність інтелектуальної безпеки держави як окремої складової економічної безпеки з позиції правового, інформаційно-аналітичного, організаційного, інституційного, фінансового, соціального аспектів. Акцентовано увагу на тому, що в правовому аспекті інтелектуальна безпека держави відображає здатність держави у межах правового поля протидіяти загрозам в інтелектуальній сфері та гарантувати безпечні умови для нарощування інтелектуального потенціалу. В інформаційно-аналітичному аспекті інтелектуальна безпека розкривається як здатність суб'єктів гарантування безпеки здійснювати моніторинг потенційних загроз, аналізувати ступінь їх небезпеки та розробляти ефективні заходи протидії. Зазначено, що з позиції організаційного аспекту інтелектуальна безпека держави репрезентує широкий комплекс управлінських заходів, спрямованих на захист об'єктів безпеки та/або протидію загрозам. Аргументовано, що інтелектуальна безпека в інституційному аспекті представлена системою збалансованих відносин між суб'єктами гарантування безпеки на різних управлінських рівнях щодо готовності і здатності державних інститутів за допомогою відповідних механізмів протидіяти реальним і потенційним загрозам. Наголошено на тому, що фінансовий аспект інтелектуальної безпеки України характеризує фінансову спроможність держави протидіяти загрозам. Соціальний аспект інтелектуальної безпеки України пов'язаний зі створенням належних умов для соціального захисту фахівців вищої кваліфікації, перетворення їх на продуктивну силу суспільства, здатну реалізувати інтелектуальний прорив.

Ключові слова: *інтелектуальна безпека держави, правовий, інформаційно-аналітичний, інституційний, організаційний, фінансовий, соціальний аспекти інтелектуальної безпеки держави*

Постановка проблеми. Надійний розвиток та примноження вітчизняного інтелектуального потенціалу можливі за умови забезпечення високого рівня інтелектуальної безпеки. Актуальність проблеми дослідження інтелектуальної безпеки держави, на нашу думку, зумовлена: по-перше, відсутністю дієвих організаційно-правових та економічних механізмів, спрямованих на захист об'єктів інтелектуальної власності та продуктів інтелектуальної діяльності; по-друге, нестачею стимулів до підвищення престижності розумової праці та зацікавленості носіїв інтелекту до плідної праці; по-третє, недієвістю організаційно-економічних заходів з питань відтворення інтелектуального потенціалу держави та його поступового зростання; по-четверте, високою ймовірністю виникнення інтелектуальної кризи внаслідок критичного відставання України від провідних країн світу щодо залучення приватного бізнесу у фінансування науки та НДДКР та переходу вітчизняної економіки на вищі технологічні уклади; по-п'яте, певною девальвацією морально-духовних цінностей і відсутністю пропагування високоморальних принципів та утвердження культурно-духовних й інтелектуальних цінностей у суспільстві.

В епоху інтелектуалізації національної економіки чималий інтерес викликає інтелектуальна безпека як невід'ємний структурний елемент економічної безпеки держави, що виражає інтелектуальні інтереси особи, суспільства і держави та створює належні передумови для зміни економічного вектору в бік інтелектуального прориву та формування національної економіки інноваційного типу.

Інтелектуальна безпека є відокремленою складовою економічної безпеки України з огляду на такі аргументи. Так, у розроблених Міністерством економічного розвитку і торгівлі України Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки у 2007 та 2013 роках серед структурних складових фахівці з економічної безпеки виокремили *науково-технологічну* та *інвестиційно-інноваційну* безпеку [1; 2], залишивши поза увагою освітню галузь. На нашу думку, саме інтелектуальна безпека щонайперше відображає ступінь захищеності освітньої, а відтак наукової сфери національної економіки від впливу дестабілізуючих чинників, або загроз. Адже вишколу майбутніх науковців передує

високоякісна освітня підготовка, що повинна забезпечити перехід суспільства від навчання на все життя до навчання впродовж усього життя. Без сумніву, інтелектуальна безпека буде залежати від ступеня розвиненості інституційної системи, глибини залучення високоосвічених людей у високотехнологічні сфери національної економіки.

Водночас інтеграція вищої школи та академічної науки є не лише основою інтенсивного розвитку високотехнологічного сектора, становлення національної інноваційної системи, а й чинником зміцнення інтелектуальної безпеки держави. Новітній розвиток національної економіки вимагає впровадження у діяльність наукових та освітніх закладів інноваційних технологій, які б забезпечили підготовку фахівців високої якості, а з їх участю – створення конкурентоспроможної продукції. Нині актуальною постає проблема продукування нових знань, а відтак – упровадження новітніх технологій у виробничу діяльність. Одним з головних продуцентів знань, що слугують базою для інноваційного розвитку країни, є академічна наука, взаємозв'язок якої з реальною економікою сприятиме впровадженню інноваційних механізмів господарювання.

Ще одним аргументом на користь самостійного функціонування інтелектуальної безпеки України є потреба захисту єдиного науково-освітнього простору на основі об'єднання багатоцільових інформаційно-комунікаційних систем національного рівня, системи ефективного державного управління. Окрім цього інтелектуальна безпека виступає джерелом конкурентних переваг на основі динамічного розвитку інновацій та підприємництва, освіти та науки, інфраструктури інформації та розповсюдження знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що питання інтелектуальної безпеки є предметом сучасних наукових дискусій вітчизняних та зарубіжних вчених, окремі її положення стають об'єктом правових відносин на законодавчому рівні. Серед дослідників інтелектуальної безпеки держави варто назвати С. Мосова, А. Жарінову, І. Дубровіна, Є. Дубровіна, Х. Марутян, Т. Черницьку, Г. Чернявського, С. Петраченка, Л. Левченко та ін.

Метою статті є аналіз сутності інтелектуальної безпеки держави з позиції правового, інформаційно-аналітичного, організаційного, інституційного, фінансового, соціального аспектів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність інтелектуальної безпеки держави, на наш погляд, найширше розкривається у правовому, інформаційно-аналітичному, організаційному, інституційному, фінансовому та соціальному аспектах.

Правове підґрунтя інтелектуальної безпеки України становлять: Конституція України, закони України, укази та розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, відомчі нормативні акти, міжнародні договори. Так, у ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» зазначено, що національними інтересами є життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету та єдиного джерела влади в Україні, а в ст. 6 до пріоритетів національних інтересів віднесено розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу. Серед низки загроз національним інтересам, що прописані у ст. 7 Закону, найнебезпечнішими, на нашу думку, є: в економічній сфері – зниження науково-технічного та технологічного потенціалу; у науково-технологічній сфері – зниження внутрішнього попиту на підготовку науково-технічних кадрів для наукових, конструкторських, технологічних установ та високотехнологічних підприємств, незадовільний рівень оплати науково-технічної праці, падіння її престижу, недосконаліть механізмів захисту прав інтелектуальної власності; відплив учених, фахівців, кваліфікованої робочої сили за межі України; наростаюче науково-технологічне відставання України від розвинутих країн; нерозвиненість внутрішнього ринку високотехнологічної продукції та відсутність його ефективного захисту від іноземної технічної і технологічної експансії; у соціально-гуманітарній сфері: зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства; прояви моральної та духовної деградації суспільства. У ст. 8 передбачені основні напрямки державної політики з питань національної безпеки у провідних сферах, зокрема: стимулювання випереджувального розвитку

наукоємних високотехнологічних виробництв; посилення державної підтримки розвитку пріоритетних напрямів науки і техніки як основи створення високих технологій; поетапне збільшення обсягів бюджетних видатків на розвиток освіти і науки, створення умов для широкого залучення в науково-технічну сферу позабюджетних асигнувань; створення економічних і суспільно-політичних умов для підвищення соціального статусу наукової та технічної інтелігенції; забезпечення необхідних умов для реалізації прав інтелектуальної власності [3].

В Указі Президента «Про Стратегію національної безпеки України» зазначено, що нагальними завданнями політики національної безпеки є захист життєво важливих національних інтересів України, серед яких створення умов для вільного розвитку людини, реалізації її творчого потенціалу через різноманіття форм суспільної організації, збереження і розвиток духовних і культурних цінностей українського суспільства. У внутрішньому безпековому середовищі наявні такі проблеми, як недостатньо ефективне використання науково-технологічного потенціалу, використання іноземних науково-технологічних розробок замість вітчизняних, недостатній розвиток національної інноваційної системи. Ключовими завданнями політики національної безпеки у внутрішній сфері є: стимулювання підвищення технологічного рівня української економіки, розвитку національної інноваційної системи та інноваційної активності підприємств, забезпечення відповідності національного ринку освітніх послуг перспективним потребам суспільства і держави у трудових ресурсах необхідної кваліфікації [4].

Розробка засад і механізмів забезпечення інтелектуальної безпеки в державі передбачена в Національній стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період до 2020 року. Одним із стратегічних напрямків розвитку інтелектуальної сфери в Україні є забезпечення високого рівня інтелектуальної безпеки для надійного розвитку і збереження українського інтелектуального потенціалу [5].

Правовий аспект інтелектуальної безпеки також представлений низкою нормативно-правових документів, що регламентують правові відносини між суб’єктами інтелектуальної діяльності та правовідносинами у сфері інтелектуальної власності. Так, частиною 1 ст. 41 Конституції України передбачено право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності. Згідно з частинами 1 та 2 ст. 54 Конституції, громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності та кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом. Частина 3 цієї ж статті передбачає, що держава сприяє розвиткові науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством [6].

Цивільний кодекс України визначає поняття «право інтелектуальної власності», відображає його співвідношення з правом власності на річ, визначаються об'єкти, суб'єкти права, зміст майнових і особистих немайнових прав інтелектуальної власності, підстави їх виникнення, умови використання об'єктів інтелектуальної власності і передачі прав на них, визначаються наслідки порушення права інтелектуальної власності і способи судового захисту. У кодексі також наведено перелік об'єктів права інтелектуальної власності [7]. Закон «Про авторське право і суміжні права» охороняє особисті немайнові і майнові права авторів і їх правонаступників, пов'язані із створенням і використанням творів науки, літератури і мистецтва (авторське право), та права виконавців, виробників фонограм і відеограм та організацій мовлення (суміжні права) [8].

Міжнародні договори про наукове, науково-технічне співробітництво, підписані Кабінетом Міністрів України, Національною академією наук України, іншими академіями наук України, вищими навчальними закладами та низкою зарубіжних держав, свідчать про надзвичайну актуальність проведення наукових досліджень у рамках двох- чи багатосторонньої співпраці, використання результатів спільних досліджень на основі

принципів рівноправності та взаємної вигоди. У рамках такої співпраці питання гарантування інтелектуальної безпеки України набуває особливого значення через поглиблення міжнародної наукової міграції, яка окрім позитивних моментів містить низку загроз, пов'язаних з еміграцією науковців.

Таким чином, у правовому аспекті інтелектуальна безпека держави – це здатність держави у межах правового поля протидіяти загрозам в інтелектуальній сфері та гарантувати безпечні умови для примноження інтелектуального потенціалу, розвитку вітчизняної освіти, науки, новітніх технологій, культури, духовності тощо.

Перехід до інформаційного суспільства вимагає запровадження новітніх інформаційних технологій у всі сфери життя суспільства. Технологічний розвиток повинен супроводжуватися розбудовою національної інформаційної інфраструктури, удосконаленням системи охорони та захисту прав інтелектуальної власності, розробкою наукоємної високотехнологічної продукції, створенням сприятливих умов праці для науковців та захистом пріоритетних національних інтересів, зокрема збереження та зміцнення інтелектуального потенціалу й утвердження інноваційної моделі розвитку вітчизняної економіки.

Результати аналізу досвіду провідних держав світу підтверджують, що стан інтелектуальної безпеки держави значною мірою залежить від рівня інформатизації суспільства. Інформаційно-аналітичний аспект інтелектуальної безпеки охоплює діагностику потенційних і реальних загроз інтелектуальній безпеці держави, здійснення моніторингу з метою своєчасного виявлення відхилень фактичних показників безпеки від оптимальних, граничних (порогових) значень. Важливого значення набувають процеси розробки і виконання заходів щодо протидії загрозам. Моніторинг включає три етапи проведення: науково-дослідний, організаційний та аналітичний [9, с. 555]. На першому етапі відбувається вибір сфери чи напрямку наукового дослідження, обґрунтування загальної проблематики та висунення гіпотези. Другий етап носить організаційний характер і передбачає вибір системи показників, алгоритм їх розрахунку, аналіз та оцінку з наступною інтерпретацією отриманих даних. На цьому етапі відбувається співставлення фактичних даних із пороговими значеннями, аналізуються причини можливих відхилень. Метою третього етапу є підготовка звіту про результати моніторингу та розробка рекомендацій щодо підвищення рівня інтелектуальної безпеки держави. Кінцевий результат моніторингу – формування гнучкої системи реагування на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища, створення інформаційно-аналітичних систем підтримки управлінських рішень з питань інтелектуальної безпеки.

Варто зауважити, що Україна не залишається осторонь світових досягнень новітніх інформаційних технологій, хоч незначний обсяг власних обчислювальних ресурсів суттєво стримує вітчизняний науково-технологічний розвиток. Відчувається гостра потреба у використанні комп’ютерних мереж для розв’язання завдань, які потребують особливо великих обчислювальних можливостей. Частково розв’язати цю проблему можна за допомогою грід-технологій, впровадження яких дасть змогу ефективніше використовувати комп’ютерні ресурси та сприяти науково-технічній, інтелектуальній та соціальній інтеграції України до європейського та світового інформаційного простору.

Нормативно-правовим документом, який передбачає впровадження і застосування грід-технологій є Державна цільова науково-технічна програма [10]. Метою цієї Програми є створення національної грід-інфраструктури та умов широкого впровадження грід-технологій, а очікуваними результатами – задоволення потреб науки, промисловості, фінансової та соціальної сфери в обчислювальних ресурсах; розробка спеціалізованого грідівського та адаптація існуючого програмного забезпечення до впровадження грід-технологій; забезпечення доступу вітчизняних користувачів до міжнародних проектів і обчислювальних ресурсів; активізація міжнародного наукового та науково-технічного співробітництва шляхом залучення користувачів національної грід-інфраструктури до міжнародних віртуальних співтовариств. Хоч виконання Програми розраховане на 2009-2013

роки з урахуванням стратегії соціально-економічного розвитку регіонів, стану та перспектив розвитку інформаційних і телекомунікаційних технологій, новітніх досягнень в інформаційній сфері, однак вона не втратила ні юридичної сили, ні актуальності.

Отже, в інформаційно-аналітичному аспекті, інтелектуальна безпека розкривається як спроможність суб'єктів гарантування безпеки за допомогою новітніх технологій обробляти значні масиви інформації та розробляти ефективні заходи протидії загрозам.

Організаційний аспект інтелектуальної безпеки України передбачає розробку дієвих механізмів зміцнення інтелектуальної безпеки держави. Варто наголосити, що організаційні механізми визначають комплекс заходів активного та пасивного захисту. Пасивний захист інтелектуальної безпеки містить заходи із попередження та/або профілактики недопущення реалізації загроз інтелектуальній безпеці. Це, насамперед, заходи нормативно-правового характеру, як от розробка та прийняття відповідної концепції та/або стратегії інтелектуальної безпеки держави, законодавчих актів з питань стимулювання розвитку науки та освіти, реалізація безпекової політики у сфері інтелектуальної безпеки, прийняття сучасних вимог до рівня наукової кваліфікації здобувачів наукових ступенів, атестації наукових кадрів тощо. Активний захист інтелектуальної безпеки передбачає конкретні кроки державних інститутів та усіх зацікавлених осіб (сторін) долучатися до практичної реалізації інтелектуальних можливостей як окремої особи, так і суспільства в цілому, здійснювати захист продуктів інтелектуальної, творчої праці, сприяти підвищенню стимулів серед молоді займатися наукової роботою, гарантувати соціальний захист працівникам інтелектуальної сфери.

Зміцнення інтелектуальної безпеки можливе за умови консолідації інтелектуалів нації та ефективного державного управління. Загалом державне управління безпекою повинно виконувати такі основні функції:

1) аналізувати загрози і передбачати наслідки нових викликів, тобто фактори безпеки з усіх складових внутрішньої і зовнішньої політики;

2) розробляти напрямки забезпечення безпеки, тобто критерій безпеки повинен стати основним при розробці стратегії розвитку держави і при формуванні внутрішньої і зовнішньої політики;

3) створювати механізми недопущення або амортизації можливої небезпеки, а у випадку настання або неминучості нанесення шкоди – застосовувати заходи, які компенсують збиток за рахунок відновлення та посилення прямого або непрямого державного управління безпекою на цьому напрямку [11, с. 81].

Інтелектуальна безпека держави крізь призму організаційного аспекту репрезентує широкий комплекс управлінських заходів, спрямованих на захист об'єктів безпеки та/або протидію реальним і потенційним загрозам.

Інституційний аспект інтелектуальної безпеки України відображається в діях інститутів влади, що визначають зовнішню і внутрішню політику захисту національних інтересів України в інтелектуальній сфері. Інституційне середовище інтелектуальної безпеки України представлене: на макрорівні – РНБО України, ВРУ, КМУ, на регіональному рівні – ОДА, обласною та міською радами. Безумовно, від виваженої на злагодженої політики інститутів усіх рівнів значною мірою залежить стан інтелектуальної безпеки України. Інституційний аспект інтелектуальної безпеки також представлений сектором безпеки, або суб'єктами безпеки залежно від їх функціонального призначення.

В умовах загострення соціально-економічних протиріч інтелектуальна безпека повинна протидіяти інституційним пасткам, які виникають внаслідок проведення регуляторних реформ. Інституційні пастки можуть мати економічне (обмеження, пов'язані з державною політикою), адміністративне (ліцензування окремих видів діяльності, квотування), інфраструктурне (відсутність засобів комунікації, транспортних вузлів) та ін. підґрунтя. У неоінституціональній теорії інституціональна пастка – це неефективна стійка норма (неефективний інститут), що має здатність до самопідтримки.

Інтелектуальна безпека з позиції інституційного аспекту – це система збалансованих відносин між суб'єктами гарантування інтелектуальної безпеки на різних рівнях

управлінської ієрархії щодо готовності і здатності державних інститутів за допомогою відповідних механізмів протидіяти реальним і потенційним загрозам.

Фінансовий аспект інтелектуальної безпеки України пов'язаний із залученням як державних, так і приватних фінансових ресурсів у процеси реформування освітньої та наукової сфери. Саме дефіцит фінансових коштів є однією з причин винесення інтелектуальної безпеки України в ранг найактуальніших, без гарантування якої годі вести мову про новітні технологічні розробки, перехід на інноваційний тип господарювання, вищий технологічний уклад тощо. З упевненістю можемо стверджувати, що фінансова й матеріальна недооцінка державою праці вчених і спеціалістів з вищою освітою та залишковий принцип фінансування науки спричинили її практично повну деградацію, коли найталановитіші особи покидають батьківщину, працюючи на економіку країни-реципієнта. Переконані, допоки в українського керівництва не буде усвідомлення того, що найприбутковіші інвестиції – це інвестиції в людський інтелект із солідною віддачею у майбутньому, доти визначальними будуть питання гарантування інтелектуальної безпеки України. Фінансове забезпечення інтелектуальної безпеки передбачає виконання норми фінансування НДДКР на рівні 1,7 % ВВП, залучення коштів приватного сектора у реформування науково-освітнього сектора вітчизняної економіки. Фінансовий механізм освіти в сучасних умовах потребує подальшого вдосконалення щодо підвищення її ефективності, розширення джерел фінансування, нормативного визначення обсягів фінансування, системи міжбюджетних відносин [12, с. 221].

Безумовно, фінансовий аспект інтелектуальної безпеки України проявляється у дотриманні стану збалансованості фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення національного інтелектуального відтворення, нагромадження інтелектуального потенціалу та протидії потенційним загрозам.

Соціальні аспекти інтелектуальної безпеки України торкаються питань відродження соціальної важливості та особливого значення освітян і науковців як продуктивної сили суспільства. Позитивні зрушення в рамках державної політики соціального захисту населення повинні стосуватися підвищення заробітної плати та соціальних гарантій працівникам освіти і науки, мотивації до праці, відродження позитивного іміджу науковця тощо. Ефективна соціальна політика має розв'язати проблему соціального розшарування населення, щоб освітяни і науковці, які утворюють еліту суспільства, належали до його середнього класу.

Варто наголосити на тому, що освітні та наукові заклади як інститути суспільства є центрами, що акумулюють довкола себе інтелектуальні, наукові, культурні, благодійні та ін. ресурси, повинні забезпечувати інтелектуальне відтворення українського соціуму. Окрім цього інтелектуальна сфера виступає виробником інтелектуаломісткої продукції та послуг, сприяє підвищенню людського капіталу, розвитку творчої праці, поширенню новітніх технологій, утвердженню високих стандартів якості освіти та науки. Інтелектуальна безпека відповідає за захист національних інтересів в інтелектуальній сфері та створення сприятливих умов для якнайширшого розкриття вмінь, навиків, талантів носіїв інтелекту та спрямування накопичених знань у визначені державою стратегічні пріоритети науково-технологічного та інноваційного розвитку.

Соціальний аспект інтелектуальної безпеки потребує виваженого розуміння з боку держави та застосування дієвих механізмів державного регулювання. На нашу думку, основними напрямками впливу держави на підвищення рівня інтелектуальної безпеки можуть бути: створення сприятливих умов для перетворення сфери вищої освіти у високопродуктивну галузь національної економіки, подолання корупції у вищій школі, зміцнення взаємозв’язку між рівнем кваліфікації та розміром заробітної плати працівників інтелектуальної сфери, збільшення державних інвестицій у розвиток соціальної сфери тощо. Інтелектуальна безпека представляє стабільність і збалансованість системи суспільних відносин, що забезпечують єдність і взаємообумовленість системи інтересів у суспільстві.

Висновки Отже, із упевненістю можемо стверджувати, що інтелектуальна безпека України займає достойне місце серед інших видів економічної безпеки та найповніше розкривається через правовий, інформаційно-аналітичний, інституційний, організаційний, фінансовий та соціальний аспекти. Загалом інтелектуальна безпека визначається сукупністю соціокультурних, духовних, морально-психологічних, економічних, демографічних, екологічних та інших факторів, які здійснюють відповідний вплив на інтелект нації і кожного громадянина зокрема, формуючи певний світогляд, індивідуальну і суспільну культуру поведінки [13, с. 70].

Список використаних джерел:

1. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Мінекономрозвитку України від 02.03.2007 р. № 60 // Міністерство економіки України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua

2. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Мінекономрозвитку України від 29.10.2013р. №1277 "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=38738

3. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15

4. Указ Президента України Про Стратегію національної безпеки України в редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 року № 389/2012 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389/2012/paran18#n18

5. Національна стратегія розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період до 2020 року: Проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sips.gov.ua/ua/project-ip-strategy28082014

6. Конституція України від 28 червня 1996 року зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15

8. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 року № 3792-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/

9. Система економічної безпеки держави / Під аг. ред. д.е.н., проф., заслуженого економіста України Сухорукова А.І. / Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України. – К.: ВД «Стилос», 2009. – 685 с.

10. Постанова КМУ від 23 вересня 2009 року № 1020 „Про затвердження Державної цільової науково-технічної програми впровадження і застосування грід-технологій на 2009-2013 роки" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1020-2009-%D0%BF

11. Инновационные преобразования как императив устойчивого развития и экономической безопасности России / под ред. В.К. Сенчагова. – М.: «Анкил», 2013. – 688 с.

12. Каленюк І.С. Розвиток вищої освіти та економіка знань: монографія / І.С. Каленюк, О.В. Куклін. – К.: Знання, 2012. – 343 с.

13. Ревак І.О. Інтелектуальна безпека – невід'ємна складова національної безпеки України // Управління розвитком. Збірник наукових статей. – № 6. – 2008. – С. 70-73.

Revak I.O. Multiple aspects of the notion "intellectual security of the state". *The essence of the intellectual security of the state as a separate component of economic security from viewpoint of legal, information-analytical, organizational, institutional, financial and social aspects is grounded in the article. It is highlighted that the legal aspects of intellectual security of the state reflect the ability of the state within the legal framework to challenge threats in the intellectual sphere and ensure a safe environment for growing intellectual capacity. From viewpoint of information-analytical aspects the intellectual security is revealed as an ability of security guarantees to monitor potential threats, analyze the degree of their danger and develop effective countermeasures. It is noted that from the standpoint of organizational aspects the intellectual security of the state represents a wide range of administrative measures aimed at protecting security objects and/or challenge threats. It is proved that the intellectual security in the institutional aspect presents a balanced relationship between security guarantees at different management levels as far as willingness and ability of state institutions through appropriate mechanisms to counteract the real and potential threats. It is emphasized that the financial aspect of intellectual security of Ukraine characterizes the financial capacity of the state to challenge threats. The social aspect of intellectual security of Ukraine is associated with the developing of appropriate conditions for social protection of highly qualified personnel turning them into a productive force of society able to implement intellectual breakthrough.*

Key words: *intellectual security, legal, information-analytical, institutional, organizational, financial and social aspects of intellectual security of the state.*

ISSN 2076 – 5843 Вісник Черкаського університету. 2015. № 12 (345)

УДК 336

М.М. Росоха, Г.В. Войтенко

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРЕДИТУВАННЯ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто історичні переду оми становлення кредиту та трансформацію функцій кредиту. Головними функціями кредиту виділено перерозподільну та заміщення готівки кредитними операціями. Окреслено інші функції кредиту, зокрема акумулюючу функцію кредиту, функцію утворення додаткової купівельної спроможності, функцію капіталізації вільних грошових доходів (заощадження фізичних та юридичних осіб), функцію грошового обслуговування обігу капіталу в процесі його відтворення, функцію прискорення концентрації та централізації капіталу, обслуговування інноваційного процесу кредитом, зростання ефективності грошового обігу та їх взаємозв'язок між собою та рівнем розвитку економіки. Наведено порядок отримання кредиту. Окреслено характерні ознаки кредитних відносин. Розглянуто форми кредиту та наведено їх залежність вартості відповідних кредитних ресурсів від зростання темпів інфляції. Звернуто увагу на трансформацію функцій кредиту в умовах зростання тіньової економіки та вплив комерційних банків з іноземним капіталом на вітчизняну економіку в умовах економічної кризи.

Окреслено актуальні проблеми кредитування фінансово-господарської діяльності підприємств, що зумовлено розвитком вітчизняної економіки, стану та очікувань темпів інфляції, процедури отримання кредиту. Головною проблемою вітчизняного кредитування виступає недовіра населення до комерційних банків, висока вартість кредитних ресурсів та неоднозначний вплив комерційних банків з іноземним капіталом на банківську систему України та вітчизняну економіку.

Ключові слова: *комерційний банк, кредит, кредитор, позичальник, інфляція.*

Постановка проблеми. В ринкових умовах кредит виступає каталізатором господарської діяльності. Водночас вітчизняна практика кредитування юридичних та фізичних осіб відіграє неоднозначну роль. Безперечно, кредит сприяє розширенню виробництва та реструктуризації економіки, однак додаткові умови кредитування та високі ставки кредитів трансформують вітчизняну практику кредитування фінансово-господарської діяльності підприємств. Неоднозначність ситуації посилюють високі показники тіньової економіки, спекулятивність окремих операцій, наявність корупційних схем щодо отримання кредитів для фіктивних операцій тощо. В умовах тривалої економічної, особливо інвестиційної, кризи в Україні кредит повинен сприяти відновленню діяльності підприємств, проте досвід фінансової кризи 2008років свідчить про доведення до банкрутства підприємств окремих галузей через високі ставки чи зміну валютного курсу. Більше того, необґрунтоване кредитування виступає прихованою формою рейдерського захоплення підприємств та ефективним методом доведення стратегічно важливих підприємств до банкрутства.

Кредит повинен виступати опорою сучасної економіки, невід'ємним елементом економічного розвитку, натомість залишається елементом лобіювання фінансових інтересів окремих осіб іноземних держав, що здійснюють негативний вплив на діяльність вітчизняної економіки. Окремої уваги вимагають питання кредитування фінансово-господарської діяльності в умовах інфляції, що зумовили актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Головні проблемні аспекти кредитування фінансово-господарської діяльності підприємств у своїх дослідженнях розглядали вітчизняні економісти, зокрема А.А. Воронков, В.М. Березовик, О.А. Кириченко, Т.В. Калашнікова, Н.В. Бондаренко, В.І. Волохов, Г.О. Минкіна, С.М. Онисько, А. В. Сомик, О. Чорнобай та ін. Подальший розвиток вітчизняної та світової економіки зумовлює актуальність подальших досліджень кредитування фінансово-господарської діяльності підприємств.

Мета статті передбачає окреслення актуальних проблем кредитування фінансово-господарської діяльності підприємств України шляхом узагальнення функцій кредиту та аналіз вітчизняної практики кредитування в умовах галопуючої інфляції.

Виклад основного матеріалу дослідження. В питанні кредитування, стабільність економіки визначає доступність тих чи інших джерел формування кредитних ресурсів

банківських установ для надання кредитів. Важливу роль відіграє нормативне регулювання захисту майнових прав кредитора та позичальника, національних інтересів держави, додатковий контроль за фінансовою діяльність суб'єктів господарювання тощо. Важливу роль відіграє рівень інфляції, що впливає на перерозподіл доходу між кредитором та позичальником, що включається до методики розрахунку відсотків за кредит.

Кредит виник на певному етапі розвитку людського суспільства спочатку як явище випадкове, зумовлене особливими взаємовідносинами між товаровиробниками: коли продавцю потрібно було продавати товар, а в покупця не було грошей, щоб його купити (тому що він ще не виготовив свій товар або виготовив, але не продав його), виникала потреба у передачі продавцем покупцеві товару з відстрочкою платежу, в кредит. У цьому і полягає найбільш загальна причина необхідності в кредиті [12,с.362].

Кредит необхідний для ефективного функціонування товаровиробників, однак більша потреба у залученні кредитних ресурсів притаманна підприємствам, що тільки починають господарську діяльність, але не мають для цього власних коштів. Для одержання кредиту потрібно, щоб той, хто його надає, довіряв тому, хто хоче ним скористатися. Звідси і термін «кредит», що походить від латинського credo, що означає «вірю». У загальному випадку кредитування (від лат. creditum - позичка) - це надання в борг на певний строк грошових коштів (за умови їх повернення) або товарів та послуг (з поверненням або відстрочкою оплати) зі сплатою відсотків [10]. Коли ж однієї довіри недостатньо, оскільки існує великий ризик щодо своєчасного та повного повернення кредиту, необхідні певні гарантії того, хто має відповідні кошти – гаранта (інше підприємство або держава), або страхової компанії.

З розвитком товарного виробництва, особливо коли воно набуває загального характеру, кредит стає обов'язковим атрибутом господарювання. Пояснюється це тим, що внаслідок спеціалізації виробників на виготовленні певних товарів і спричиненого нею кооперування суспільне виробництво перетворюється у величезний замкнений ланцюг тісно пов'язаних між собою ланок. Найменше порушення в будь-якій з цих ланок може зупинити нормальний обмін товарами між окремими виробниками. Саме в цьому полягає абстрактно-теоретична можливість кризи збуту товарів у суспільстві, котра стає реальною, якщо подібні порушення набувають масового характеру. Кредит допомагає уникнути кризових явищ, безперебійно здійснювати виробництво товарів та обмін ними [6,с.170].

Відповідно до кредитора кредитних ресурсів розрізняють [10]:

кредитування, як різновид розрахунків, тобто розрахунків з відстрочкою платежів за поставлені товари - комерційний кредит;

кредитування діяльності суб'єктів господарювання у формі прямої видачі грошових позичок - фінансовий кредит (фінансовий кредит - це позиковий капітал банку в грошовій формі, що передається у тимчасове користування на умовах забезпеченості, повернення, терміновості, платності та цільового характеру використання..

Ключовими факторами у наданні фінансового чи комерційного кредиту виступає оцінка кредитоспроможності (можливість погашення кредиту у визначеному обсязі та визначений строк). При цьому використовують як загально прийняті методики визначення кредитоспроможності, що передбачають розрахунок показників ліквідності, фінансової незалежності, фінансової стійкості в переважній більшості для надання комерційних кредитів. Відповідні розрахунки здійснюють на основі фінансової звітності підприємства. Для надання фінансового кредиту, в переважній більшості банківськими установами, розробляють власні методики оцінки кредитоспроможності підприємства, що дозволяє уніфікувати процес прийняття рішення щодо надання кредиту, визначення відсотків з урахуванням розподілу ризиків, надійності позичальника, врахування кредитної історії підприємства, суми та строків надання кредиту, наявність застави чи поручителя та інші фактори. Відповідна методика становить комерційну таємницю банківської установи та дозволяє зменшити витрати пов'язані з прийняттям рішення щодо надання комерційного кредиту.

При отриманні фінансового кредиту передбачено порядок укладання кредитного договору. Для одержання кредиту позичальник здійснює наступні операції:

- подає в банк (кредитодавцю) заявку де зазначає мету одержання кредиту, суму і термін, на який береться кредит;
- кількість та види необхідних документів встановлюються конкретним банком-кредитодавцем. Серед них обов'язково мають бути установчі документи, картка зі зразками підписів та печатки, а також баланс;
- проходить процедуру оцінки кредитоспроможності і платоспроможності;
- укладає кредитну угоду (договір), який містить вид кредиту, суму і термін, на який видається кредит, розрахунки відсотків і комісійних винагород банку за його витрати, пов'язані з видачею кредиту, вид забезпечення кредиту, форму передачі кредиту позичальнику.

Кредитні відносини мають ряд характерних ознак, які констатують їх як окрему самостійну економічну категорію - кредит. До них відносять наступні [12,с.372-373]:

1) учасники кредитних відносин повинні бути економічно самостійними: бути власниками певної вартості і вільно нею розпоряджатися; функціонувати на основі самодостатності та самоокупності; нести економічну відповідальність за своїми зобов’язаннями;
2) кредитні відносини є добровільними та рівноправними. Тільки за таких умов вони будуть взаємовигідними і зможуть розвиватися по висхідній;
3) кредитні відносини не змінюють власника цінностей, з приводу яких вони виникають. Кредитор залишається власником переданої в борг вартості, а позичальник одержує її лише у тимчасове розпорядження, після чого повинен повернути власникові;
4) кредитні відносини є вартісними, оскільки виникають у зв’язку з рухом вартості (грошей чи матеріальних цінностей), що переміщується на зворотних засадах, тобто після певного періоду ці кошти повертаються назад у висхідне положення.
5) кредитні відносини не є еквівалентними, тому що кожне переміщення вартості не супроводжується зустрічним рухом відповідного еквівалента. Це значно посилює в механізмі їх реалізації роль чинника платності, за яким позичальник повертає власникові більшу масу вартості, ніж сам одержує від нього. Така плата називається процентом.

Важливою характеристикою кредиту, крім форми і виду, є його функції. Зокрема перерозподільна та заміщення готівки кредитними операціями.

Із сутності кредиту випливає, що за його допомогою відбувається перерозподіл вартості на засадах повернення. Отже, кредит виконує перерозподільну функцію, яка полягає у тому, що тимчасово вільні кошти юридичних та фізичних осіб за допомогою кредиту передаються у тимчасове користування підприємств, господарських товариств і населення для задоволення їхніх виробничих або особистих потреб [6,с.177] Вона властива всім формам та видам кредиту.

Виконання перерозподільної функції кредиту передбачає перерозподіл не тільки грошові, але й товарні ресурси. У товарній формі виражаються комерційний й лізинговий кредити, частково споживчий та міжнародний.

Процес перерозподілу вимагає взаємозв’язку окремих учасників економіки та належного нормативно-правового регулювання, а саме: 1) кошти, вивільнені в одних ланках процесу відтворення, спрямовуються в інші ланки, що прискорює оборот капіталу, сприяє розширенню виробництва; 2) вільні кошти через кредит спрямовуються у ті ланки суспільного виробництва, на продукцію яких передбачається зростання попиту, а отже - одержання вищих прибутків. Це створює можливості для оновлення технічного оснащення підприємства, впровадження інновацій та зменшення собівартості виробництва продукції.

Розвиток перерозподільної функції, удосконалення практичного механізму її реалізації має ключове значення для підвищення ролі кредиту, для швидкого подолання економічної кризи і забезпечення економічного зростання країн [12,с.399].

Інша важлива функція кредиту - функція заміни готівкових коштів безготівковими розрахунками, що сприяє прискоренню швидкості обертання грошей, економії затрат

грошового обігу, дозволяє впроваджувати прогресивні системи розрахунків і коригувати необхідну кількість грошей в обігу та забезпечувати купівельну стабільність грошової одиниці, а також забезпечує контроль за джерелами надходження та напрямками використання фінансових ресурсів.

Вище наведена функція кредиту пов'язана зі специфікою сучасної організації грошового обігу, його функціонування переважно в безготівковій формі. Відомо, що основна частина надання кредиту здійснюються через банки. Зростає частка кредитування небанківськими установами, однак ключовим фактором такого кредитування виступає цільове використання кредиту або приналежність до відповідної установи (кредитна спілка) чи галузі економіки. Вкладаючи та зберігаючи гроші у банку, клієнт тим самим вступає у кредитні відносини з ним. Одночасно створюються умови для заміщення готівки в обігу кредитними операціями у вигляді записів по банківським рахункам. Виникає можливість надання позики у безготівковому порядку та розвиток безготівкових розрахунків. Безготівкові операції являються кредитними, тому що строки відвантаження продукції та її оплата, як правило, не співпадають. В залежності від того, що передує у часі - отримання товару чи грошей - або постачальник кредитує одержувача, або одержувач - постачальника. За цих умов, мікрокредитування виступає невід'ємною частиною розрахунків між товаровиробником або продавцем та покупцем.

В залежності від рівня регулювання банківської системи, рівня розвитку економіки та нормативного регулювання виділяю інші функції кредиту.

Питання про функції кредиту є найбільш дискусійним у теорії кредиту. Різні погляди з приводу кількості та змісту функцій обумовлено не тільки відмінностями у трактуванні сутності кредиту, але і у відсутності єдності у визначенні методологічних підходів до їх аналізу. Деякі автори вважають за доцільне виділяти такі функції кредиту, які охоплюють частину кредитних відносин і властиві окремим стадіям єдиного кредитного процесу. До них відносяться акумулююча функція кредиту, функція утворення додаткової купівельної спроможності, функція капіталізації вільних грошових доходів (заощадження фізичних та юридичних осіб), функція грошового обслуговування обігу капіталу в процесі його відтворення, функції прискорення концентрації та централізації капіталу, обслуговування інноваційного процесу кредитом, зростання ефективності грошового обігу та ін. [3,с.295-296].

Грошову (емісійну) функцію виконує тільки банківський кредит. Саме методами кредитної експансії (розширення кредиту) та кредитної рестрикції (звуження кредиту) регулюється кількість грошей в обігу. Однак вилучення грошей з обігу за допомогою кредиту досягається значно важче, ніж їх випуск в обіг [6,с.178]. Неврегульованість окремих аспектів банківської діяльності, щодо відкриття та функціонування комерційних банків дозволило різко збільшити кількість комерційних банків як з вітчизняним капіталом, а також іноземним. Важливої уваги вимагає діяльність комерційних банків з вітчизняним капіталом та належністю контрольного пакету акцій опосередковано через інші комерційні банки та підприємства східним сусідам. Наявна ситуація дозволила здійснити значний вплив на підвищення попиту на міжбанківському валютному ринку та дестабілізувати валютний курс, призвести до різкого зростання валютного курсу, зменшити валютні запаси НБУ без задоволення валютного попиту вітчизняних підприємств.

Ще однією передумовою зростання кількості комерційних банків виступає забезпечення неконтрольованого утворення додаткової купівельної спроможності через механізм грошового мультиплікатора без належних фінансових забезпечень. У підсумки, за даними НБУ [8]: станом на 01.01.2014р. існувало 180 КБ з них 49 з іноземним капіталом натомість станом на 01.04.2015р існує 148 КБ з них 46 з іноземним капіталом, проте обсяг наданих кредитів за вказаний період збільшився на 27% з них 17,7% - прострочена заборгованість за кредитами. Наявна ситуація призвела до дисбалансу банківської системи, недовіри населення до банківських установ, зупинку діяльності окремих підприємств через процедури ліквідації ряду комерційних банків та неможливість використання коштів, які

зберігались на банківських рахунках відповідних підприємств. Наведені фактори негативно впливають на економіку України через втрату контролю НБУ за змінами грошової маси.

Окремі дослідники визнають також контрольну функцію кредиту, вбачаючи сутність її в тому, «що в процесі кредитування забезпечується контроль за дотриманням умов та принципів кредиту з боку суб'єктів кредитної угоди». Проте наявність такої функції кредиту багато хто заперечує, посилаючись на те, що контроль властивий не тільки кредитним відносинам, а й багатьом іншим - фінансовим, страховим, торговельним тощо, тобто він не є суто родовою ознакою кредиту [12,с.401]. На жаль, високі показники тіньової економіки та лобіювання інтересів окремих осіб нівелюють контроль функцію кредиту та ведуть до кредитування фінансово-господарської діяльності підприємств з метою легалізації доходів або встановлення контролю над підприємством.

В Україні активізувалися інвесткомпанії, які за запитом клієнтів - закордонних фондів скуповують так звані distressed assets (проблемні активи). Звичайно об'єктами скуповування стають гарні підприємства, але з відсутністю обігового капіталу або великих обсягів непублічної заборгованості - кредитів, облігацій, кредиторської заборгованості, векселів. Фонди пропонують взяти борги на себе, але за це віддати їм якийсь відсоток акцій. Від рейдерства така операція відрізняється тим, що для угоди обов'язково потрібна згода самого підприємства, тому що після цього потрібна переуступка частки в компанії. Банк може продати проблемні активи оптом. У Росії є фонди, які купують роздрібні проблемні кредити, які вже пройшли першу або навіть другу стадію колекторів. Вони скуповують такий портфель по 5% номінал [4].

Всі вказані функції важливі для практики в банківській чи іншій сфері фінансово-господарської дії, але мало пов'язані з економічною сутністю кредитного процесу. Їх використання штучно обмежує масштабність перерозподільної функції кредиту та функції заміни готівкових коштів безготівковими розрахунками та, фактично, стає гіршим їх виразом [3, с.297].

Виконання додаткових функцій кредиту впливає на швидкість кредитування та розрахунок вартості кредитних ресурсів.

У своїй перерозподільній функції кредит, який характеризується високою мобільністю, активно впливає на всі процеси суспільного відтворення. Насамперед, кредит відіграє значну роль в організації грошових розрахунків - готівкових та безготівкових. Особливо значна роль кредиту в задоволенні тимчасових потреб у коштах, обумовлені сезонністю виробництва та реалізації продукції. Надзвичайно важливою є роль кредиту у використанні досягнень науково-технічного прогресу: в технічному переоснащенні або реконструкції діючих підприємств і впровадженні прогресивної техніки на нових підприємствах, що вимагає значних коштів. Особливо це стало відчутним в умовах переходу до ринкової економіки. Механізм безповоротного виділення на капітальні вкладення бюджетних чи відомчих асигнувань відійшов у минуле. Головним інструментом у таких умовах може бути тільки кредит, особливо так званий ризиковий (венчурний), що функціонує переважно з державною допомогою. Велику роль відіграє кредит у становленні ринкової інфраструктури: організації і функціонуванні фондових та товарних бірж, бірж нерухомого майна та результатів інтелектуальної праці, посередницьких контор, торгових домів лізингових і факторингових компаній [2,с.86].

В залежності від форми кредиту та його направленості: державний кредит (направлений на регулювання економіки та підвищення виробничих потужностей держави), комерційний кредит (направлений на придбання товарів та послуг), споживчий кредит (направлений на кредитування фізичних осіб), лізинговий кредит (направлений на прискорення реалізації продукції виробництва, підтримка розвитку науково-технічного прогресу, розширення можливостей розвитку матеріально-технічної бази підприємства. Проте лобіювання інтересів окремих осіб веде до кредитування фіктивних підприємств, кредитування на особливих умовах тощо, що негативно впливає на технічний розвиток вітчизняних підприємств.

Вирішенням ситуації виступає існування приватних фондів направлених на фінансування грантових програм наукових розробок молодих науковців та іноземні грантові програми.

Відсотки за надані кредити виступають основним джерелом отримання прибутку комерційними банками, зумовлює тісну взаємозалежність між зростанням вартості кредитних ресурсів та витратами останніх на поточну діяльність, залучення ресурсів, капіталізацію комерційних банків та обов'язкове резервування вкладів. Важливу роль відіграють темпи інфляції та очікування стабільності національної валюти.

Відповідно до даних Міністерства фінансів, у 2014 році мала місце інфляція у розмірі 24,9%, станом на 01.05.2015р – 14%, при цьому прогнозні показники на темпи інфляції у 2015 році становлять 39%. За цих умов зростає перерозподіл доходу між кредитором та позичальником, що ставить завдання перед комерційними банками встановлення відсоткових ставок вище прогнозних даних темпів інфляції, або надання кредиту в іноземній валюті. За високих темпів інфляції використання кредиту для вітчизняних підприємств виступає економічно необґрунтованим. За цих умов актуальності набуває комерційних кредит, здійснення бартерних операцій, що посилює тінізацію економічної діяльності господарюючих суб'єктів.

Висновки. Кредитування фінансово-господарської діяльності підприємств України направлене на досягнення двох функцій: забезпечення дохідності кредитних операцій для комерційних банків та економічне обґрунтування для вітчизняних підприємств. Проте в умовах високих темпів інфляції, тінізації економіки, лобіювання інтересів прямих та опосередкованих іноземних власників комерційних банків кредит не виконує свої основні функції, щодо стимулювання розвитку економіки, оновлення виробництва, зниження собівартості продукції. В ряді випадків, кредитування виступає методом рейдерського захоплення стратегічно-важливих підприємств.

В економічних процесах кредит функціонує у різних формах. Залежно від суб'єктів кредитних відносин, їх організації та цільового призначення позичок кредит поділяється на ряд видів: банківський, державний, міжгосподарський (комерційний); виробничий; споживчий; лізинговий; міжнародний. Однак безпосередній вплив на економіку кредит здійснює завдяки своїм функціям. В умовах високих темпів інфляції, тінізації економіки має місце викривлення функцій кредиту, що дозволяє виділити наступні проблеми кредитування фінансово-господарської діяльності підприємств: економічно необґрунтована вартість залучення кредитних ресурсів через високі темпи інфляції, надання кредитів фіктивним підприємствам та підприємствам з метою доведення до банкрутства, надання кредитів в іноземній валюті, вплив комерційних банків з прямим та опосередкованим підпорядкуванням іноземним державам, збільшення кількості бартерних операцій на противагу кредитуванню, активізація кредитування вітчизняних та іноземних фондів (надання грантів). За цих умов доцільним виступає зміна підходів до державної кредитної політики з метою посилення контролю та попередження кредитування фіктивних операцій, надання економічно необґрунтованих кредитів, гармонізація вітчизняного та зарубіжного законодавства в частині отримання та звітування виконання грантових програм.

Список використаних джерел:

1. Болгар Т.М. Управління проблемними кредитами вітчизняних банків у сучасних умовах господарювання / Т.М. Болгар // Бізнес інформ – 2014. – №1. – с.248-255

2. Гринченко О. Гроші та грошово-кредитна політика. - К.: Основи, 1996. - 180с.

3. Івасів Б.С. Гроші та кредит: підручник. - Тернопіль, К.:КонДор,2008. - 528 с.

4. Лямець С. Банки продадуть проблемні кредити [Електронний ресурс]. / С. Лямець // Фінанси.юа. Режим доступу: http://news.finance.ua/ua/news/~/165777

5. Матвієнко О.С. Шляхи підвищення прибутковості банківської діяльності в Україні / О.С. Матвієнко // Молодий вчений. – 2014. - № 6(09) - с. 169-172

6. Мороз А.Н. Банковские операции. К.: «Лібра», 2004. - 336с.

7. Офіційни сайт Міністерства Фінансів України [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://index.minfin.com.ua/index/infl/

8. Офіційни сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.bank.gov.ua

9. Русінаю О., Ліпінська Д. Прибуток як складова фінансової стійкості комерційного банку / О. Русінаю, Д. Ліпінська // Вісник КНУТД – 2014. – №3. –с. 96-102

10. Селезньова В.В. Основи ринкової економіки України: Посібник. - К.: А.С.К., 2006. - 688 с http://pidruchniki.com/15281113/ekonomika/krediturannya
11. Теоретичні та прикладні аспекти підвищення конкурентоспроможності підприємств. В 4 томах. Т. 1 : монографія / за ред. О. А. Паршиной. – Дніпропетровськ : «Герда», 2013. – 374 с.
12. Усоскин В.М. Современный коммерческий банк: управление и операции – 4-е узд.. - Ленинград.,2014. – 328с.

Rosoha M., Voitenko G. Current issues of loaning company's financial and business activity.*The article discloses the historical preconditions of the origin of loans and transformation of their functions. The main functions of a loan are as follows: redistributive and replacement of cash by loan transactions. Other features of a loan have been outlined, in particular accumulating function, the function of the formation of additional purchasing power, function of accumulating free money (savings of individuals and legal entities), the function of accelerating the concentration and centralization of capital, the increase of money circulation and its relationship to the level of economic development. The process of getting a loan has been described. The characteristic features of credit relations have been outlined. Forms of credit have been disclosed as well as their dependence on the related credit resources and rising inflation has been shown. Attention is paid to the transformation of the functions of credit in terms of growth of the shadow economy and the impact of commercial banks with foreign capital on domestic economy during the economic crisis.*

Current issues of loaning company's financial and economic activity have been outlined which appeared as a result of the development of the national economy, the state and expectations of inflation, the procedure for obtaining loans. The main problem of domestic crediting is the distrust of the population to commercial banks, high cost of credit resources and the mixed impact of commercial banks with foreign capital on the banking system of Ukraine and the domestic economy.

Keywords: *commercial bank, loan, lender, borrower, inflation.*

УДК 336

Н.В. Сідор, С.В. Фетько

ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ПРИБУТКУ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Банківський прибуток є одним із найважливіших показників ефективності функціонування банку та його стійкості. Формування та використання прибутку комерційного банку направлені на забезпечення відповідності отриманого прибутку та його розподілу, негативним явищем виступає як не достаток так і надлишок прибутку, що виступає свідченням неефективного управління комерційним банком. Збалансованість показників формування та використання прибутку вітчизняних комерційних банків залежить від ефективного управління банком, зокрема: управління ліквідністю та прибутковістю; підвищення рівня капіталізації; оптимізацію управління активами та зобов'язаннями; скорочення персоналу; ефективне функціонування організаційних підрозділів; формування позитивного іміджу; проведення стрес-тестування; забезпечення реорганізації неплатоспроможних банків; використання бенчмаркінгу та аутсорсингу. Вибір тих чи інших методів нівелювання негативного впливу зовнішніх факторів на діяльність комерційного банку визначає прийняття відповідних управлінських рішень направлених на зміну формування та використання прибутку. В умовах інтеграції банківської системи України та світу обов'язковим виступає використання міжнародного досвіду запровадження інформаційних технологій у діяльність комерційних банків, надання світових банківських послуг, використання міжнародних платіжних систем, дотримання основних вимог Базельського комітету, забезпечення прозорості діяльності комерційного банку.

Ключові слова: *антикризове управління, банкрутство, комерційних банк, ліквідність, прибуток.*

Постановка проблеми. Розвиток інформаційних технологій ставить перед банківськими установами нові завдання щодо розробки нових послуг, трансформації існуючих. Зменшення операційних витрат та зростання конкурентної боротьби за клієнтів між банківськими та небанківськими установами, недовіра до банківської системи через банкрутство ряду комерційних банків вимагає розробки нових підходів до питань формування та розподілу прибутку комерційного банку. Стабільність банківських установ, стабільність економіки та захист інтересів кредиторів, і насамперед, вкладників банку залежать від прибутковості та ліквідності банківської установи. Питання формування та розподілу прибутку комерційних банків виступає ключовим у функціонуванні комерційних банків та виступає гарантом врахування сучасних викликів до збільшення вимог до статутного капіталу, протидії коливанням вітчизняної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти формування та розподілу прибутку комерційних банків у своїх дослідженнях розглядали вітчизняні економісти, зокрема Ковбасюк М.Р., Герасимович А.М., Алексеєнко М.Д., Парасій-Вергуненко І.М., Сало І.В., Криклій О.А., Маслак Н.Г., Косова Т.Д., Груздевич У.Я., Радковська Н.П., Рибалка О.О. та ін. Подальший розвиток вітчизняної та світової економіки зумовлює актуальність подальших досліджень формування і використання прибутку комерційних банків.

Мета статті передбачає окреслення взаємозв'язку напрямів управління комерційним банком та формування і використання комерційного банку, що відбувається в умовах запозичення зарубіжного досвіду, значних економічних коливань вітчизняної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прибуток є головною метою діяльності банків. Саме він забезпечує формування фондів і резервів на випадок непередбачуваних збитків, можливих у банківській справі; стимулює діяльність управлінського персоналу щодо вдосконалення роботи банку, зниження витрат та підвищення конкурентоспроможності.

Значення прибутку загальновизнане, але значення банківського прибутку значно ширше, ніж прибуток інших учасників процесу відтворення, оскільки в ньому зацікавлені значні групи населення, підприємства та держава. Так, держава зацікавлена у збільшенні частини прибутку, яка оподатковується. Акціонери банку зацікавлені в прибутку як нормі

доходу на вкладений капітал. Працівники банку зацікавлені в збільшенні прибутку, що дасть можливість банку спрямовувати додаткові ресурси на матеріальне заохочення, соціальні виплати, соціальний розвиток. Позичальники не прямо зацікавлені в достатності банківського прибутку: кредитна діяльність банку залежить від достатності капіталу, а прибуток, у свою чергу, є основним внутрішнім джерелом його поповнення. Обсяг прибутку в цілому по банківській системі забезпечує її надійність, гарантує безпеку вкладів і наявність джерел кредитування, від яких залежать споживачі банківських послуг.

Банківський прибуток є одним із найважливіших показників ефективності функціонування банку та його стійкості. Він необхідний для створення адекватних резервних фондів, стимулювання персоналу і керівництва до розширення та вдосконалення операцій, скорочення витрат і збільшення капіталу, який дає змогу збільшити обсяги і поліпшувати якість наданих послуг. Оскільки прибуток являє собою джерело формування капіталу, то чим вищий рівень його генерування в процесі діяльності банку, тим менші потреби в залучені фінансових коштів із зовнішніх джерел. За рахунок цього наявний вищий рівень самофінансування, забезпечення реалізацій стратегічних цілей, підвищення конкурентних позицій банку на ринку [8, с.98].

Непередбачуваність ситуації, високий темп змін, нові управлінські проблеми, з якими раніше банкам не доводилося мати справу, – це лише частина негативних явищ для банківських установ України в сучасних умовах. Трансформувалися і цілі діяльності банків: якщо раніше банки були орієнтовані на ефективність діяльності, стабільність та прибутковість, то сьогодні все важливішим стає питання виживання та стабілізації фінансового стану банківських установ [2,с. 107].

Джерелами доходів комерційного банку є різні види бізнесу. До елементів банківського бізнесу можна віднести: позичковий бізнес; дисконт-бізнес; охоронний бізнес; гарантійну діяльність банку; бізнес з цінними паперами; бізнес, заснований на прийомі внесків і здійсненні операцій з доручення вкладників; на кореспондентських відносинах з іншими банками; на наданні нетрадиційних банківських послуг [7, с.126].

Ключовим у питанні формування та використання прибутку комерційного банку виступає збалансованість цих показників. Відповідно існує прямий зв’язок між заходами направленими на управління банківською діяльністю та необхідними обсягами прибутку та напрямками його використання.

Зокрема, концепція «високорентабельної банківської діяльності», у країнах з розвиненою ринковою економікою, базується на трьох «китах» [5, с.169]:

І) максимізації доходів (від наданих кредитів та операцій із цінними паперами, а також підтримка гнучкої структури активів, яка пристосована до змін процентної ставки);

ІІ) мінімізації витрат (через оптимізацію структури пасивів, зменшення втрат від безнадійних позичок, жорсткий контроль за накладними витратами;

ІІІ) грамотному та ефективному менеджменті.

Виходячи з даної концепції, цей зарубіжний досвід можна адаптувати до українських банків з метою підвищення рентабельності діяльності українських банків, яка передбачає максимізацію доходів, мінімізацію витрат та формування високоефективного менеджменту банку. В зв’язку з цим можна запропонувати основні напрямки зростання доходів комерційного банку [5, с.169-170]:

1. Загальне зростання групи активів, що приносять процентний дохід, для чого банк повинен, по-перше, залучати більше позичальників і при цьому ретельно аналізувати їх фінансовий стан, по-друге, нарощувати свій кредитний потенціал за рахунок збільшення обсягу ресурсів, що залучаються. Це можливо при проведені зваженої маркетингової та процентної політики.

2. Раціональне та ефективне розміщення коштів банку для забезпечення його фінансової стійкості. Виконання цієї умови дозволить позбавитися суперечностей між ліквідністю, надійністю та прибутковістю комерційного.

3. Фінансове планування, як один з резервів збільшення прибутку і раціонального його використання. Багато витрат несуть банки внаслідок неузгоджених дій різних управлінь між собою. Фінансовий план дозволяє спрогнозувати доходи, витрати і прибуток банку на рік. І хоча в умовах, які склалися в нашій країні, через нестабільність, інфляцію реальні дані можуть суттєво відрізнятися від запланованих але пропорції залишаються практично незмінними. Банківська установа повинна реально бачити перспективи свого розвитку і цілі на поточний рік.

4. Зміна загального рівня процентної ставки по активних операціях банку. Теоретично більш високий рівень процентної ставки повинен принести банку якомога більший дохід. Проте, в сучасних умовах банки рідко вдаються до таких дій. В умовах конкурентної боротьби вони найчастіше знижують ставку з метою залучення якомога більшої кількості позичальників. Зниження середньозваженої ставки проценту по Україні є свідоцтвом цього. Працюючи в цьому напрямку банки намагаються збільшити рівень процентної ставки по активних операціях, тобто тут спрацьовує принцип будь-якого комерційного підприємства: «дешевше купити, дорожче продати». З іншого боку, в умовах жорсткої конкуренції між кредитними установами та боротьби за розширення обслуговування ринків банкам дуже важко це робити. Таким чином, щоб отримати більший доход, банк повинен враховувати крім специфічних факторів, що визначають розмір процента по активних операціях (облікова ставка, рівень інфляції, термін позики, її розмір, ризик, характер забезпечення, витрати по оформленню позики, контроль та інші), також попит на кредитному ринку і ставки конкуруючих банків та інших фінансово-кредитних установ.

5. Зміна структури портфелю доходних активів. Відомо, чим вищий дохід, тим більший ризик в сфері банківської діяльності. Тому головне завдання банку – визначення ступеню допустимості та виправданості того чи іншого ризику. Сутність банківського управління полягає в гнучкому співвідношенні протилежних вимог ліквідності і прибутковості. Загалом фахівці вважають, що частка доходних активів у загальних активах банку повинна бути на рівні 0,75–0,85. Зменшення частки доходних активів нижче 0,7 свідчить про можливі проблеми в діяльності банку.

6. Нарощення власних коштів банку, що сприятиме зростанню ресурсної бази банку і відповідно їх інвестиційного потенціалу Це буде однією з передумов залучення іноземних інвестицій, стимулюватиме інтеграційні процеси, забезпечить незалежність банку і створить умови для виживання банківської системи України в період посиленої конкуренції з боку іноземних банків.

7. Систематичне і всебічне вивчання кредитних ризиків та приймання заходів по їх пониженню. З цією метою необхідно організовувати відділи управління кредитними ризиками.

8. Формування достатніх страхових резервів та резервних фондів. Оскільки основна причина банківських банкрутств – неповернення раніше виданих кредитів, то формування цих фондів сприятиме зміцненню надійності й стабільності банку, а отже, і банківської системи України, зменшенню можливих фінансових ризиків у кредитній діяльності. Створення цих резервів гарантуватиме покриття рахунків у діяльності банку, сприятиме підтримці його ліквідності на необхідному рівні.

9. Забезпечення зростання непроцентних доходів, а саме приділення більшої уваги доходам від надання послуг «небанківського» характеру, оптимізація пасивів, зменшення загально адміністративних витрат, зменшення витрат на створення банківської послуги, що дасть змогу знизити її ціну. Це означає збільшення комісійних, торгівельних, інших банківських операційних доходів, інших доходів. Перш за все, збільшення доходів від розрахунково-касового обслуговування, шляхом надання більш якісного обслуговування, збільшення обсягу та спектру послуг, що надаються суб’єктам господарювання, впровадження нових банківських продуктів, розвиток «зарплатних проектів», збільшення обслуговування клієнтів по системі «Клієнт-Банк», впровадження системи «Інтернет-Банкінг», що дасть змогу більш оперативного обслуговування клієнтів. Треба приділяти

більш уваги доходам, які банки можуть отримувати від надання послуг «небанківського» характеру – консультаційних, аудиторських, а також доходам від проведення факторингових і лізингових операцій, доходів від надання поручительств гарантій. Але проблемою є те, що всі ці доходи, в першу чергу залежать від розширення клієнтської бази банку. Застосовування таких інструментів в банківській діяльності, які дозволяють як планувати, так і одержувати додатковий прибуток. Мова йде про ф'ючерси, опціони, форвардні операції з валютою ті інші форми діяльності, які відповідають умовам ринкових відносин.

10. Покращення рівня професіоналізму – від політики банка, майстерності, грамотної побудови управлінських і функціональних структур.

Вище наведені приклади свідчать про зростання ролі запровадження інформаційних технологій у діяльність комерційних банків, трансформацію форми надання звичних банківських послуг, формування супутніх послуг пов'язаних з дистанційним управлінням даними клієнтів. Водночас діяльність комерційного банку залежить від впровадження нових видів послуг, нових методів конкурентної боротьби та вимагає належної відповідності.

В сучасній практиці застосовується безліч різноманітних методів управління прибутковістю для забезпечення стійкого фінансового стану банку. Але, насамперед, з метою підвищення рівня прибутків необхідно здійснювати комплексний аналіз доходів та витрат, виявляти фактори впливу на них, збільшувати резерви діяльності. Також увагу потрібно надавати аналізу структурних компонентів прибутку, співвідношенню активів і пасивів, доходів та витрат для прогнозування фінансового стану комерційного банку [8, с.100].

Банкам необхідно поступово адаптуватися до нових вимог Базельського комітету, в даному контексті оптимізація процесу управління власним капіталом передбачає [6,с. 12]:

1) постійне нарощення капітальної бази, зважаючи на обсяги активних операцій та прийняті ризики;

2) активне проведення рекапіталізації прибутку;

3) розроблення внутрішньої методики щодо розрахунку мінімального обсягу регулятивного капіталу з урахуванням ризикового профілю.

Нестабільність вітчизняної економіки негативно впливає на формування та використання прибутку, нових викликів до вітчизняної банківської системи, що вимагає розробки антикризового управління.

Розглянемо детальніше напрями забезпечення антикризового управління банком, зокрема [3, с.87-92]:

1. Політика управління ліквідністю та прибутковістю комерційного банку. Стратегічне завдання передбачає попередження як дефіциту, так і надлишку ліквідних коштів. Дефіцит призводить до виникнення ризику втрати ліквідності банку, а надлишок ліквідних коштів є наслідком нераціонального розміщення коштів і прямим чинником втрати банком майбутнього прибутку. Для мінімізації ризику незбалансованої ліквідності, комерційні банки приймають ряд заходів направлених на підтримку оптимального співвідношення між рівнем ліквідності та прибутковості. Для досягнення цього завдання банк має систематично та жорстко контролювати вартість залучених ресурсів, розміщувати ресурси за ставками, що відшкодували б їх вартість та достатню для утримання і розвитку банку відсоткову маржу, а також дотримуватися розроблених із власної ініціативи системи лімітів, що обмежують рівень прийнятих ризиків.

2. Підвищення рівня капіталізації шляхом: стабільного генерування чистого прибутку, що передбачає ефективне управління з боку банку спредом, контроль за витратами, підвищення операційної ефективності, залучення коштів за найоптимальніших умов; залучення коштів на умовах субординованого боргу; розроблення планів реінвестування дивідендів; створення програми щодо купівлі акцій службовцями банку.

3. Оптимізація управління обсягами активів та зобов'язань комерційного банку, що передбачає мінімізацію відсоткового ризику шляхом застосування банками найбільш перспективних методів: аналізу дюрацій; методу сек'юритизації; періодичного бек-

тестування прогнозних даних щодо величини відсоткового ризику; стрес-тестування для оцінки величини максимальних втрат від зміни процентних ставок за певний період. Зокрема, для розширення можливостей сек'юритизації активів, створення механізму нагляду за здійсненням даних угод, слід внести певні зміни у законодавство: розширити перелік видів фінансових активів; зменшити правові ризики, пов'язані з продажем; урегулювати діяльність емітента цінних паперів під час сек'юритизації.

4. Скорочення персоналу з метою оптимізації витрат банківських установ. Запорукою позитивного результату від кадрового скорочення виступає визначення кадрової структури банку, з урахуванням специфіку банківської установи та причин скорочення. Необхідно зберегти ядро кадрового потенціалу організації. Тут заходом може бути і зменшення тривалості робочого часу. Запорукою позитивного результату таких заходів виступає поступове зменшення. Спочатку можна скоротити тривалість робочого дня, а потім – тижня. Також доцільним є проведення переконтрактації персоналу – переукладання контрактів з урахуванням специфіки подальшої їх необхідності. Перевагу потрібно надавати контрактам на строк 3–6 місяців. Оптимізація роботи комерційного банку в даному випадку має на меті передбачати вдосконалення організаційних аспектів для забезпечення максимальної чіткості повноважень даних підрозділів та методів щодо високоякісного управління ліквідністю, прибутковістю, активами й пасивами банку.

5. Управління проблемними активами повинен: брати участь у плануванні й реалізації ефективної кредитної та інвестиційної політики; розробити стратегію, визначити принципи та методи діяльності банку щодо роботи з проблемними активами; забезпечувати розробку та реалізацію відповідних схем протермінованої заборгованості; вивчати та впроваджувати новітні методи щодо уникнення чи мінімізації ризику виникнення проблемних активів. Підрозділ ризик-менеджменту належним чином має визначати рівень і межі допустимого ризику, а також обов'язково виконувати наступні функції: визначати політику управління ризиком; забезпечити управління ризиком на стратегічному та операційному рівнях; нагромаджувати історичні дані для порівняльного аналізу; ідентифікувати порушення лімітів ризику.

6. Комплекс маркетингових заходів, спрямованих на формування позитивного іміджу банку. Особливу роль у цьому комплексі слід відвести рекламним заходам як інструменту комплексного інформаційного впливу на настрої в суспільстві щодо банків. Для формування іміджу банку в сучасних умовах важливе значення потрібно приділяти соціально-значимим аспектам діяльності банків взагалі і кожного конкретного банку зокрема. Чим більша частина суспільства зрозуміє не тільки економічну, а й соціальну значимість банківської системи, тим швидше буде відновлене позитивне уявлення про значення банків і, тим швидше буде відновлена довіра до банків.

7. Реорганізація неплатоспроможних банків шляхом злиття, приєднання, виділення, перетворення та реструктуризації. Вітчизняна практика розкриває багато випадків злиття вітчизняних та зарубіжних комерційних банків. Для реалізації цього передусім потрібне створення правової бази з точки зору їх сутності, класифікаційних форм, видів і рівнів. З цих позицій необхідно: провести оцінку перспектив діяльності банків на ринку корпоративного контролю; сформувати організаційно-методологічну базу, інформаційно-аналітичний інструментарій і рекомендації з підвищення ефективності реорганізації та реструктуризації в банківському секторі; провести аналіз нормативно-правового забезпечення участі вітчизняних неплатоспроможних банків у реорганізації та реструктуризації у порівнянні з країнами розвиненого фінансового ринку; визначити принцип максимізації вартості капіталу критерієм ефективності діяльності банків у конкурентному середовищі; оцінити переваги реорганізації та реструктуризації з позиції максимізації вартості діяльності банківських установ; виявити й оцінити головні чинники, що визначають напрями, форми, методи й інтенсивність процесів реорганізації та реструктуризації банків; визначити умови, які впливають на ефективність реорганізації та реструктуризації, що проводять банківські установи.

8. Методика стрес-тестування дозволяє спрогнозувати кількісної оцінки ризику на основі шокової величини зміни зовнішнього фактора з метою обґрунтування формування додаткових резервів в розмірі частини прибутку комерційного банку. Стрес-тестування банків включає кількісні та якісні складові аналізу. Кількісний аналіз спрямований на ідентифікацію можливих сценаріїв розвитку подій та визначає масштаби можливих змін ринкової кон'юнктури, коливань основних її компонентів, що впливають на результат діяльності банку та рівень його економічної безпеки. За допомогою якісного аналізу оцінюється спроможність капіталу банку покривати можливі збитки та визначається комплекс заходів для зниження рівня ризику, мінімізації можливих втрат і збереження та захисту капіталу

9. Бенчмаркінг, як це альтернативний метод стратегічного планування, у якому завдання визначаються не від досягнутого, а на основі аналізу показників конкурентів. Технологія бенчмаркінга об'єднує в єдину систему розробку стратегії, галузевий аналіз і аналіз конкурентів. Бенчмаркінг у банківській системі являє собою мистецтво виявляти те, що інші банки роблять краще, а також вивчати їхню роботу. В основу бенчмаркінга покладена ідея порівняння діяльності не тільки банків-конкурентів, але і передових фірм інших галузей. Практика показує, що використання передового досвіду конкурентів і успішних компаній дозволяє скоротити витрати, підвищити прибуток і оптимізувати вибір стратегії діяльності банку.

10. Аутсорсинг або зовнішній підряд. Сфера аутсорсингу в банках може охоплювати найрізноманітніші сфери – від допоміжних (прибирання офісів і територій, охорона, бібліотека, санаторний комплекс, медичне обслуговування, автопарк) до основних (залучення клієнтів, підбір персоналу, оцінка кредитних заявок, розробка стратегії, інформаційні технології, маркетингові заходи). Аутсорсинг може застосовуватись як елемент ефективної банківської політики в тому сенсі, що він може допомогти банку сконцентрувати увагу і наявні ресурси на основній діяльності, перекласти частину ризиків на компанії аутсорсери, спростити організаційну структуру й підвищити керованість, скоротити видатки обслуговування бізнес-процесу і відповідно підвищити прибутковість бізнесу. Аутсорсинг може приносити вигоду коротко- або довготривалого характеру. Іноді співпраця вигідна для банку лише певний час, а потім потрібно або повна відмова від такого рішення, або вибір іншого постачальника.

Антикризові методи управління допомагаю попередити критичні показники ліквідності, прибутку та витрат, що ведуть до банкрутства комерційного банку. Яскравим прикладом виступає сучасна ситуація коливань валютного курсу та впровадження санаційного управління на окремих вітчизняних комерційних банках, зокрема КБ «Надрабанк», КБ «Дельтабанк», БК «Брокбізнесбанк» та ін., що перебувають на стадії ліквідації.

Ефективна організація управління проблемними кредитами банку набуває на даний час особливо важливого значення та необхідності розробки нових методологічних підходів до визначення оцінки проблемних кредитів як важливого елементу системи управління проблемними кредитами банку [1, с.254]. Ключовими методами управління проблемними кредитами виступають реструктуризація (пролонгація, кредитні канікули, зміна схеми погашення кредиту, рефінансування, зниження відсоткової ставки, повне або часткове скасування фінансових санкцій) та ліквідація проблемних кредитів (претензійно-позовна робота, передача проблемних кредитів в управління третій особі, передача або продаж проблемних кредитів пов’язаній фінансовій компанії на засадах оптимізації балансу, факторинг, списання проблемного кредиту за рахунок резервного фонду, погашення боргу за рахунок відшкодування страховою компанією, та ін.).

Вибір того чи іншого методу боротьби з проблемними кредитами визначає відстрочення отримання прибутку або понесення додаткових витрат від списання такого кредиту.

Висновки. Формування та використання прибутку комерційного банку направлені на забезпечення відповідності отриманого прибутку та його розподілу, негативним явищем виступає як не достаток так і надлишок прибутку, що виступає свідченням неефективного управління комерційним банком.

В умовах інтеграції банківської системи України та світу обов'язковим виступає використання міжнародного досвіду запровадження інформаційних технологій у діяльність комерційних банків, надання світових банківських послуг, використання міжнародних платіжних систем, дотримання основних вимог Базельського комітету, забезпечення прозорості діяльності комерційного банку.

Різкі коливання вітчизняної економіки, зміна підходів до встановлення валютного курсу, збільшення обсягів проблемних кредитів вимагають розробки антикризового управління, що дозволяє змоделювати очікуваний вплив зовнішніх факторів на діяльність комерційного банку та прийняття відповідних управлінських рішень направлених на зміну формування та використання прибутку.

Список використаних джерел:

1. *Болгар Т.М. Управління проблемними кредитами вітчизняних банків у сучасних умовах господарювання / Т.М. Болгар // Бізнес інформ – 2014. – №1. – с.248-255*
2. *Гавловська Н. І. Антикризовий менеджмент банківських установ України / Н.І. Гавловська, С.М. Рудніченко, О.В. Белтська // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – №3. – С. 107–110*
3. *Євенко Т. І. Напрями антикризового управління банком // Вісник НУБіПК. – 2011. - №3. – С. 87 – 93*
4. *Кутуєва Д.З. Аутсорсинг: нова концепція в проектуванні бізнес – процесів компанії [Електронний ресурс] / Д.З. Кутуєва // Проблеми сучасної економіки. – №1 (21). –Режим доступу: http://www.m.-economy. ru / number.php3*
5. *Матвієнко О.С. Шляхи підвищення прибутковості банківської діяльності в Україні / О.С. Матвієнко // Молодий вчений. – 2014. - № 6(09) - с. 169-172*
6. *Михайлюк Р.В. Механізм управління фінансовою стійкістю комерційних банків: автореферат дис. канд. екон. наук : 08.00.08 / Р. В. Михайлюк; Тернопільський нац. екон. ун-т. – Тернопіль, 2008. – 20 с.*
7. *Молотко І.П. Операції комерційних банків / Молотко І.П. -К.: Алерта. -2006. –500 с.*
8. *Русінаю О., Ліпінська Д. Прибуток як складова фінансової стійкості комерційного банку / О. Русінаю, Д. Ліпінська // Вісник КНУТД – 2014. – №3. –с. 96-102*

Sidor N., Fetko S. Profits of commercial banks. *Profit is one of the most important indicators of the efficiency of the bank and its stability. Formation and use of the profits of commercial banks are aimed at their effective allocation. In case there is shortage or surplus of profit it evidences of ineffective management of commercial bank. The balance of indicators of profit allocation in domestic commercial banks depends on the effective bank management, in particular: liquidity and profitability management; improvement of the level of capitalization; effective management of assets and liabilities; staff reduction; effective functioning of organizational units; goodwill; stress testing; reorganization of insolvent banks; benchmarking and outsourcing. The choice of effective methods for leveling the negative impact of external factors on the activity of commercial banks determines sound decision-making aimed at improving profit allocation.*

Integration of the banking system of Ukraine calls for the use of international experience in terms of introducing information technology into the activity of commercial banks, provide global bank services, the use of international payment systems, follow Basel Committee requirements, ensure transparency of the performance of commercial banks.

Keywords: *crisis management, bankruptcy, commercial bank, liquidity, profit.*

ISSN 2076 – 5843 Вісник Черкаського університету. 2015. № 12 (345)

УДК 657

В.С. Стойка, М.І. Палош

РОЗВИТОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В СИСТЕМІ ЕЛЕКТРОННОГО БІЗНЕСУ

У статті розглянуто практику вітчизняних фінансових установ надання фінансових послуг в умовах електронного бізнесу та окреслено передумови трансформації фінансових послуг з використанням інформаційних технологій. Окреслено ключові переваги поширення електронного бізнесу для продавців та покупців. Наведено відмінність між електронним бізнесом та електронною комерцією. Запропоновано визначення поняття «фінансова електронна послуга». Охарактеризовано системи електронного бізнесу. Наведено основні сегменти міжнародного ринку фінансових інтернет послуг, зокрема інтернет банкінг, електронні гроші та міжнародні платіжні системи в інтернеті, брокерські послуги, інтернет-страхування, корпоративні платіжні системи, процесинг платежів. Окрему увагу звернуто на інтернет-банкінг та поширення мобільного банкінгу.

Звернуто увагу, що відсутність значних інвестицій у розробку нових фінансових продуктів вітчизняними підприємствами та комерційними банками, недосконале нормативне регулювання здійснення фінансових послуг з використанням інформаційних технологій зумовлює залежність вітчизняного ринку фінансових послуг від міжнародних платіжних систем та провідних банківських установ.

Ключові слова: *інтернет-банкінг, інформаційно-комп'ютерні мережі, електронний бізнес, електронна комерція, фінансові послуги.*

Постановка проблеми. В умовах жорсткої конкурентної боротьби за клієнта серед фінансових установ постає необхідність розширення спектра своїх послуг, які базуються на впровадженні нових високотехнологічних інструментів з використанням сучасних інформаційних технологій. Серед основних послуг, які надаються банківськими установами дистанційно, не тільки відкриття та обслуговування поточних і депозитних рахунків у національній та іноземній валютах, а також надання кредитів, операції з цінними паперами, надання страхових послуг, випуск і обслуговування банківських платіжних карток міжнародних платіжних систем, таких як Visa, Master Card та інші.

Розвиток електронної комерції, як метод купівлі-продажу продукції, послуг та інформації через інформаційно-комп'ютерні мережі, зумовило появу електронного бізнесу. Він стимулює зміни в організації діяльності підприємств на основі інтеграції систем і процесів, що взаємодіють при створенні вартості. Моделі електронного бізнесу, включаючи в себе електронну комерцію та охоплюючи всі внутрішні процеси компанії, зокрема, на внутрішніх процесах учасників і забезпечують їх мобільність. Наявна ситуація вимагає надання відповідних фінансових послуг через інформаційно-комп'ютерні мережі для функціонування електронного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику формування і розвитку ринку фінансових послуг розглянуто у дослідженнях Ю.О. Борисової, О.Д. Василика, В.В. Вітлінського, А.С. Гальчинського, В.М. Гейця, В.М. Кравця, А.І. Кредісова, В.І. Міщенка, О.М. Мозгового, А.М. Мороза, С.В. Науменкової, Ю.М. Пахомова, М.І. Савлука, А.С. Савченка, В.С. Стельмаха, В.П. Страхарчук, М.Ф. Тимчука, А.С. Філіпенка, Г.В. Юрчук та інших. Подальший розвиток електронного бізнесу, зростання запитів мобільності фінансових послуг клієнтів вимагає подальших досліджень фінансових послуг в системі електронного бізнесу.

Мета статті передбачає ідентифікацію фінансових послуг в системі електронного бізнесу та окреслення напрямків подальшого розвитку фінансових послуг з метою отримання конкурентних переваг на вітчизняному ринку фінансових послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток фінансових послуг пов'язаний з етапами розвитку суспільства, причому націленість на задоволення потреб клієнтів, що визначає напрямок їх розвитку та розробку нових фінансових інструментів і технологій. Це дозволить розширити клієнтську і ресурсну базу фінансових установ. Яскравим прикладом виступає досвід впровадження платіжних карток, як першого етапу технологічної революції

на ринку фінансових послуг, яка призвела до структурної перебудови і стрімкого зростання сегмента роздрібних послуг банків, сприяла створенню нових технологій і виробництв [7, с.2]. В умовах широкого доступу до безпровідних інформаційно-комп'ютерних мереж виникає потреба забезпечення дистанційного здійснення ряду фінансових послуг через інформаційно-комп'ютерні мережі з метою відповідності запитів клієнтів фінансових послуг.

Новітні технології поступово трансформують основні принципи традиційної ринкової економіки, в т. ч. у фінансово-банківській сфері. З кінця XX ст. технологічною основою розвитку ринку фінансових послуг і одним із головних факторів глобалізації фінансових ринків стала міжнародна інформаційна мережа Інтернет. Результати активного і різнобічного використання можливостей Інтернет провідними банками та іншими фінансовими установами світу свідчать, що з впровадженням інтернет-технологій розпочався новий етап розвитку ринку фінансових послуг, який характеризується надзвичайно високою динамікою фінансових потоків. Характерною тенденцією став активний вихід на ринок високотехнологічних фінансових послуг нефінансових установ, що призводить до загострення конкуренції та перерозподілу клієнтської бази [7, с.2].

Використання інтернет-технологій в цілому та зокрема при отриманні фінансових послуг забезпечує ряд переваг клієнтам-юридичним особам та клієнтам фізичним особам.

До основних конкурентних переваг, які одержують компанії завдяки участі в системах електронної комерції, належать[4]: широкий доступ до комерційної інформації; скорочення термінів підготовки та реалізації угод на основі онлайнового переговорного процесу та систем захищеного документообігу; розширення «географії» товарних ринків; розширення можливостей вільного входу та виходу на ринок; інтенсифікація товарообігу та збільшення його обсягів; оптимізація використання оборотних коштів учасників електронної комерції; підвищення рівня обслуговування на основі персоніфікованого сервісу; зменшення операційних витрат.

Необхідною умовою отримання позитивного результату від фінансових послуг з використанням інтернет-технологій виступає комплексність їх надання, зокрема здійснення платежів, передача прав власності, обмін документами, гарантійне забезпечення тощо.

Послуги для організації е-комерції в мережі інтернет — послуги зі створення та обслуговування різних типів бізнес-систем для організації е-комерції в мережі Інтернет. До головних типів бізнес-систем для організації е-комерції в мережі Інтернет належать такі системи [4]:

— intranets — внутрішньофірмова система для забезпечення бізнес-процесів на основі використання внутрішніх мереж;

— B2B (business-to-business — "бізнес для бізнесу") — міжфірмова система для забезпечення міжкорпоративних бізнес-процесів;

— B2C (business-to-consumer — "бізнес для споживача") — система для здійснення електронної роздрібної торгівлі, орієнтованої на кінцевого споживача;

— C2C (consumer-to-consumer — аукціонна, або «споживач — споживач») — система для здійснення аукціонної торгівлі в Інтернеті за участю як кінцевих споживачів, так і фірм;

— B2G (business-to-government — тендерна, або «бізнес для держави») — система для укладання угод між компаніями та урядовими організаціями;

— E2E (exchange-to-exchange) — система інтеграції онлайнових бірж для отримання учасниками торгів доступу одразу до багатьох бірж з єдиної точки;

— B2E (business-to-employee) — внутрішньо корпоративна система для забезпечення участі в бізнес-процесах географічно віддалених співробітників на основі створення різноманітних мереж.

Найбільшим за обсягами послуг у системі електронної комерції є сектор B2B («бізнес для бізнесу»), що базується на використанні Інтернету для забезпечення міжкорпоративних бізнес-процесів. Одним із головних призначень систем електронної комерції типу B2B є розв'язання проблем збуту і матеріально-технічного постачання. Основними типами B2B-комерції є [4]: електронна дистрибуція; електронні ринки; електронні закупівлі.

За кількістю трансакцій лідирують системи електронної дистрибуції, а за темпами зростання — електронні ринки. Електронні закупівлі мають стрімкі темпи розвитку, але цей вид електронної комерції становить певний інтерес для великих компаній, які домінують у цьому сегменті [4].

Функціональними складовими систем B2B, призначених для забезпечення між корпоративних бізнес-процесів на основі використання Інтернету, є [4]:

— корпоративний сайт компанії, який використовується для презентації компанії в системі Інтернет, розміщення маркетингової інформації та забезпечення інформаційної взаємодії фірми з партнерами та контрагентами;

— інтернет-магазин (on-line store), призначений для збуту продукції (послуг) компанії (може бути вбудований у корпоративний сайт або існувати окремо);

— інформаційні сайти та портали (вертикальні), які надають інформацію про галузь та основні компанії, забезпечують оперативний огляд подій у галузі та суміжних і конкурентних з нею;

— служба закупівель або постачання (buy site), яка дає змогу компанії вирішувати завдання матеріально-технічного постачання безпосередньо зі свого інтернет-сайту;

— брокерські системи, що забезпечують отримання та обробку замовлень і їх розміщення для виконання;

— електронні торговельні майданчики (ETM), призначені для безпосередньої організації діяльності он-лайн служб збуту та постачання різних компаній;

— електронні біржі, які за своїми функціональними можливостями близькі до торговельних майданчиків, але діяльність на біржі здійснюють не самі компанії, а їх агенти (брокери);

— інтегровані комплекси, що забезпечують пряму взаємодію внутрішньо корпоративних систем управління із зовнішньою системою е-комерції — торговельним майданчиком і є найповнішим рішенням серед систем B2B е-комерції.

Ведення електронного бізнесу є ширшим поняттям, аніж використання інтернет технологій, та включає створення електронних систем у межах одного підприємства, об'єднання груп підприємств, глобальної мережі Internet. Прикладом першого випадку виступає інтернет-провайдинг, контент-провайдинг і сервіс-провайдинг. У випадку застосування груп підприємств до другої яскравим прикладом є постачання програмно-технічних засобів, Web-дизайн, програмування і надання Web-сервісів. Результатом використання глобальної мережі інтернет у сфері електронного бізнесу виступає реклама, електронні магазини, електронні аукціони, електронні платіжні системи, електронний маркетинг, електронна комерція, електронні ЗМІ тощо [3, с.41].

Головною метою надання фінансових послуг в електронному бізнесі виступає скорочення операційних та адміністративних витрат, проте це виходить за рамки звичного копіювання звичних фінансових послуг та потребує формування відповідних систем обслуговування. Помилковим є ототожнення фінансових послуг в умовах електронного бізнесу як такі, що надаються через мережу інтернет.

Нагадаємо, що чинне законодавство України, зокрема Закон України про «Фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг», фінансова послуга - операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, - і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [1, ст.1].

Відповідно під фінансовою електронною послугою слід розглядати послугу, яка (або частина якої) надається через мережу Internet у режимі on-line, використовуючи особливості комунікаційного середовища нового покоління, а саме: можливість одночасного забезпечення інформаційної взаємодії провайдера послуги з великою кількістю клієнтів, забезпечення доступності інформації незалежно від місцезнаходження клієнта та часу доби, глобальність і персоніфікованість послуг, можливість оперативного прийняття рішень у процесі взаємодії між системою і користувачами тощо.

Основні сегменти міжнародного ринку фінансових Інтернет послуг [2, с. 12]: інтернет банкінг (e-banking); електронні гроші та міжнародні платіжні системи в Інтернет (e-money, e-payment); брокерські послуги (e-brokerage); інтернет-страхування (e-insurance); корпоративні платіжні системи (corporate payment systems); процесинг платежів (electronic payments processing).

Дедалі більшого поширення набуває internet-банкінг (система надання банківських послуг клієнтам, що забезпечує можливість здійснювати стандартні банківські операції через Internet), що вже стала обов'язковою складовою будь-якого комерційного банку України.

Дослідження особливостей організації інтернет-банкінгу свідчать, що ця форма обслуговування клієнтів є логічним розвитком інших систем «домашнього банкінгу» (телефонного, PC-банкінгу, відеобанкінгу), які також дозволяють клієнтам дистанційно управляти своїми рахунками. Але інтернет-банкінг, завдяки можливості забезпечити високу надійність, оперативність і доступність послуг, став одним із найбільш рентабельних продуктів більшості провідних банків світу [6].

З метою виходу на нові фінансові ринки і надання комплексних послуг провідні фінансові корпорації (Citigroup, Barclays тощо) модернізують свої бізнес-процеси, інвестуючи у високотехнологічні рішення у партнерстві з технологічними компаніями [6]. Поштовхом до активного розвитку інтернет-банкінгу виступає впровадження мобільного банкінгу, що передбачає поєднання платіжної картки і мобільного засобу зв'язку.

Сучасний M-banking – це система, яка дає можливість отримувати інформацію і управляти засобами на банківському рахунку за допомогою мобільного телефону або планшетного комп'ютеру. Найбільш використовуваними представниками дистанційного обслуговування є SMS-банкінг і встановлення Java-додатку [5, с.54].

Важливу роль у розвитку електронного бізнесу виступають фінансові послуги пов'язані із інтернет-трейдингом (надання фінансовим інститутам через інтернет можливості здійснення ефективних операцій з фінансовими інструментами на фінансових ринках).

Інтернет-трейдинг дозволяє фінансовим посередникам надавати клієнтам широкі можливості оперування активами на валютних і фондових ринках, перетворює інформацію у товар, змінює характер і динаміку ринків, що проявляється у різкому зростанні кількості операцій і швидкості обороту капіталу, скороченні часу прийняття рішень і реакції учасників на зміни ринкової ситуації. Системи інтернет-трейдингу уможливили вихід на ринки маси дрібних інвесторів, сприяли зростанню ліквідності ринку,створили принципово нове конкурентне середовище та активізували створення нових торгових майданчиків і брокерських систем, фінансових інструментів і технологічних стандартів [6].

Аналіз послуг провідних компаній (Merrill Lynch, Charles Schwab) свідчить, що інтернет-трейдинг призвів до подальшої глобалізації фінансових ринків і перегляду ключових концепцій їх функціонування, трансформував бізнес традиційних інвестиційно-брокерських компаній і реструктуризував усі його види (поставка інформації, послуги брокерів, клірингових, платіжних і депозитарних систем) та вивів на ринки молоді технологічні компанії, які запропонували повний пакет фінансових послуг. На ринку почали домінувати класичні та дисконтні онлайн-брокери (в т. ч. банки), які надають послуги в режимі реального часу [6].

Особливістю розвитку фінансових послуг в електронному бізнесу вітчизняними комерційними банками є використання існуючих зарубіжних розробок. Вітчизняне законодавство не відповідає сучасним викликам захисту нематеріальних прав учасників ринку електронного бізнесу та не передбачає належного регулювання відповідних фінансових послуг з використання інформаційних технологій. Високі затрати на впровадження новітніх розробок зумовлює підміну надання фінансових послуг в умовах електронної комерції вітчизняними фінансовими установами та обслуговування зарубіжних систем електронного бізнесу. Порядок наслідування міжнародної практики надання фінансових послуг без власних розробок сприяє залежності банківської системи України від міжнародних платіжних систем та провідних світових банків.

Висновки. За результатами проведеного дослідження стану фінансових послуг в умовах електронного бізнесу можна зробити висновки щодо передумов трансформації фінансових послуг з використанням інформаційних технологій, зокрема розвиток економіки та розвиток інформаційних технологій, що забезпечують зберігання та захист прав власності, посилення конкуренції на ринку банківських послуг, зростання запитів клієнтів та залежність від діяльності міжнародних розрахункових систем.

Електронний бізнес забезпечує скорочення операційних та адміністративних витрат, мінімізація витрат часу на здійснення фінансових операцій. Слід відрізняти електронний бізнес та електронну комерцію, як складу систему та один з елементів, що забезпечує її функціонування.

Найбільш поширеною системою електронного бізнесу є міжфірмова система для забезпечення міжкорпоративних бізнес-процесів B2B. Прикладами фінансових послуг в мережі інтернет виступає інтернет-банкінг, міжнародні платіжні системи, інтернет страхування, брокерські послуги.

Відсутність значних інвестицій вітчизняними підприємствами та комерційними банками у розробку нових фінансових продуктів та недосконале нормативне регулювання здійснення фінансових послуг з використанням інформаційних технологій зумовлює залежність вітчизняного ринку фінансових послуг від міжнародних платіжних систем та провідних банківських установ.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг в Україні» від .07.2001 № 2664-III [Електронний ресур] зі змінами та доповненнями станом на 01.01.2014 Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012664.html

2. Какорін М. Фінансова глобалізація та її вплив на розвиток ринку електронних фінансових послуг / М. Какорін // Вісник КНТУ ім.. Т. Шевченка. – 2006. – №85– с.11-14

3. Кляп М.М. Напрямки вдосконалення фінансових послуг в системі електронного бізнесу / М.М. Кляп // Молодий вчений. – 2014. - № 3(06) - с. 41-43

4. Науменкова С.В. Ринок фінансових послуг: Навч. посіб. Рекомендовано МОН [Електронний ресур]/ Науменкова С.В., Міщенко С.В. — К., 2010. — 532 с. Режим доступу: http://westudents.com.ua/glavy/100409-rozdl-13-elektronn-fnansov-poslugi.html

5. Сербина О.Г. Тенденції розвитку мобільного банкінгу в Україні / О.Г. Сербина, В.В. Пономар // Молодий вчений. – 2014. - № 3(06) - с. 53-55

6. Страхарчук А.Я., Інформаційні системи і технології в банках: Навч. посіб.., [Електронний ресур] / А.Я. Страхарчук, В.П. Страхарчук – К., 2010. – 515с. Режим доступу: http://pidruchniki.com/14350120/bankivska_sprava/elektronni_finansovi_poslugi

7. Юрчук Г.В. Розвиток фінансових послуг на основі систем електронного бізнесу Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01 / Г.В. Юрчук; Укр. акад. банк. справи. - Суми, 2003. - 19 с.

Stoyka V., Palosh M. Development of financial services in the system of e-business.*The article overviews the practice of national financial institutions in terms of rendering financial services in e-business as well as describes the transformation of financial services using information technologies. The key advantages of e-business for sellers and buyers have been outlined. The difference between e-business and e-commerce has been shown. Definition of "electronic financial services" has been suggested. Systems of e-business have been characterized. The basic segments of the international market of financial Internet services have been presented, including internet banking, electronic money and international payment systems in the Internet, brokerage services, online insurance, corporate payment systems, payment processing. Special attention is paid to Internet banking and mobile banking. It has been noticed that lack of significant investments by national businesses and commercial banks into the development of new financial products and inadequate regulation of financial services using information technologies causes the dependence of national market of financial services on international payment systems and major banking institutions.*

Keywords: *Internet banking, information and computer networks, e-business, e-commerce, financial services.*

УДК 334.2

Т.О. Чичкалюк

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВОГО МЕТОДУ ЯК ЄФЕКТИВНОГО ІНСТРУМЕНТУ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО РЕГІОНУ

В статті розглянуто основні напрямки та завдання програмно-цільового планування розвитку рекреаційно-туристичної сфери в регіоні, зазначено основні розділи та етапи формування цільової тематичної програми.

Ключові слова: *управління та розвиток рекреаційних регіонів, модель ефективного управління, державне регулювання, ринкове регулювання.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день регіональний розвиток став предметом не лише економічним, але й політичним. Розвиток регіонів – найактуальніше питання сучасної державної політики України. Необхідність і достатність виділення регіону як об'єкту, в рамках якого можлива розробка програми розвитку рекреації та туризму, обумовлюється двома моментами. По-перше, програмні документи, що розробляються для загальнодержавного рівня передбачають лише планування і виконання рамкових умов для розвитку рекреації та туризму, незалежно від специфіки конкретної території. По-друге, на рівні регіональних та муніципальних утворень, планування розвитку рекреації та туризму і формування відповідних програм обмежені потенціалом даної території – організаційним, кадровим, фінансовим та ін. [1].

Методична і практична важливість врахування регіонального аспекту полягає в тому, що програма реалізовуватиметься на конкретних територіях, де природні, економічні і соціальні компоненти утворюють цілісну систему. І за цих умов принциповим залишається положення про необхідність дотримання пріоритетів загальнодержавного значення розвитку регіонів.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню теоретичних аспектів програмно-цільового планування розвитку рекреаційно-туристичної сфери в регіоні присвячені роботи як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців: Горлачука В.В., Полякової І.В., Любовеця О.М., Січка С.М., Каланчова А.О., Фоменка Н.В. та інші.

Мета статті. Головним завданням дослідження стають питання визначення цілей. Ми виділяємо наступні цілі:

- детальний розгляд основних напрямків та завдань програмно-цільового планування розвитку рекреаційно-туристичної сфери в регіону;
- аналіз та визначення основних розділів та етапів формування цільових програм розвитку рекреаційно-туристичних регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження. При застосуванні програмно-цільового методу, в основі процесу планування полягає визначення й постановка цілей і лише потім підбираються шляхи їхнього досягнення.

1. Визначення цілей розвитку рекреаційно-туристичної сфери в регіоні. Система «рекреаційно-туристичний регіон» складається із взаємозв'язаних підсистем і елементів, які споживають ресурси і виробляють в результаті рекреаційно-туристський продукт, що розглядається як сукупність речових (предмети споживання) і нематеріальних (послуги) споживчих вартостей, необхідних для повного задоволення потреб рекреанта чи туриста, що виникли в період його подорожі і викликаних саме цією подорожжю.

Ефективність функціонування рекреаційно-туристичного регіону оцінюється рівнем конкурентоспроможності регіонального рекреаційно-туристичного продукту в рамках національного і світового ринків. Під конкурентоспроможністю рекреаційно-туристичного продукту розуміється його здатність забезпечувати відносно високу прибутковість на вкладений капітал при стійкому використанні ресурсів, постійній орієнтації на попит, що змінюється, збереженні і поліпшенні позиції на ринку щодо конкурентів.

Оскільки створення конкурентоспроможного рекреаційно-туристичного продукту пов'язане з наявністю відповідних ресурсів,рекреаційно-туристичний регіон як система є сукупністю упорядкованих підсистем і їх елементів, функціонування яких зорієнтовано на досягнення певного рівня конкурентоспроможності регіонального рекреаційно-туристичного продукту [8]

Підсистема «природно-рекреаційний потенціал» розглядається як первинна основа розвитку рекреації та туризму в регіоні. Природними рекреаційними ресурсами можуть бути рекреаційні ландшафти, біокліматичні умови, гідромінеральні ресурси. В процесі рекреаційно-туристичної діяльності робляться спроби пристосувати ці ресурси під рекреаційно-туристичні потреби, зробити їх доступнішими і комфортнішими, проте слід пам'ятати, що вони придатні для розвитку рекреації та туризму лише за умови екологічно сприятливого стану природного середовища.

Підсистема «культурно-історична спадщина» представлена об'єктами матеріальної і духовної культури, які є важливою частиною рекреаційно-туристичних ресурсів, формують історико-культурний потенціал регіону і виступають основою пізнавального туризму. Із зростанням рівня освіти і пізнавальної потреби населення, ці ресурси набувають усе більшого значення. До об'єктів матеріальної і духовної культури можна віднести пам'ятники археології, культову і громадянську архітектуру, малі і великі історичні міста, типові сільські поселення, музеї, театри, виставкові зали й інші об'єкти соціокультурної інфраструктури, об'єкти етнографії, народні промисли і ремесла, центри декоративно-прикладного мистецтва, технічні комплекси і споруди.

Підсистема «об'єкти рекреаційно-туристичної інфраструктури» включає систему транспортного забезпечення, комунікаційні системи, системи торгівлі і побутового обслуговування, телекомунікаційних зв'язків, а також місця розміщення та харчування рекреантів та туристів.

Без відповідної рекреаційно-туристичної інфраструктури неможливе ефективне освоєння рекреаційно-туристичних ресурсів. Крім того, що вона бере участь в обслуговуванні рекреантів та туристів і сприяє рекреаційно-туристичному освоєнню території, інфраструктура використовується і місцевим населенням, що забезпечує його зайнятість, і відповідно її розвиток спричиняє створення великого числа робочих місць.

Отже, конкурентоспроможність рекреаційно-туристичного регіону багато в чому залежить від якості його рекреаційно-туристичної інфраструктури, від того, наскільки ефективно здійснюється взаємодія готельного комплексу, транспортних підприємств, сфери торгівлі й інших галузей сфери обслуговування.

Підсистема «рекреаційно-туристичні організації» включає організації, пов'язані з формуванням рекреаційно-туристичного продукту, які представлені підприємствами і фірмами різних форм власності і різної організаційної структури управління. Рекреаційно-туристичні організації формують певні характеристики рекреаційно-туристичного продукту, що обумовлено необхідністю формування таких видів рекреаційно-туристичної діяльності, для яких склалися сприятливі передумови і умови, тобто можлива реалізація принципу «витрати – вигоди».

Підсистема «нормативно-правова база» є сукупністю різних нормативних актів, положень і тому подібне, що визначають рамки формування рекреаційно-туристичного продукту і якість їх характеристик.

Всі об'єкти рекреаційно-туристичної індустрії, а також діяльність всіх рекреаційно-туристичних організацій підлягає певної стандартизації, тому якість даного процесу зумовлює рівень конкурентоспроможності регіонального рекреаційно-туристичного продукту в аспекті різних сегментів споживачів рекреаційно-туристичних послуг.

Підсистема «фінанси» передбачає взаємодію різних агентів сфери рекреації та туризму, взаємини між якими опосередкують рухом фінансових ресурсів. При цьому виділяються власні кошти агентів, позикові і залучені.

Підсистема «статистика і моніторинг» дозволяє кількісно оцінити стан різних елементів сфери рекреації та туризму відповідно до сформованих критеріїв і отримати інформацію для прогнозування життєвого циклу регіонального рекреаційно-туристичного продукту.

Об'єктами обліку і контролю виступають споживачі туристичних послуг, організації різного роду, муніципальні утворення і регіон в цілому.

Підсистема «безпека» є сукупністю різноманітних елементів, пов'язаних з механізмом нівеляції різних ризиків (природних, антропогенних, криміногенних та ін.) перебування на рекреаційно-туристичних об'єктах.

Підсистема кадрового потенціалу є сукупністю груп і підгруп рекреаційно-туристичних кадрів, зайнятих в різноманітних організаціях, пов'язаних з рекреаційно-туристичною діяльністю. Крім того, в цю підсистему входять учбові заклади, що займаються підготовкою і перепідготовкою кадрів для рекреаційно-туристичної сфери.

Підсистема «взаємовідношення і зайнятість» займає особливе місце, оскільки з нею пов'язана реалізація регіонального рекреаційно-туристичного продукту в аспекті гостинності. Гостинність базується на створенні необхідних умов для персоналу, який повинен забезпечити якісний сервіс (ергономічність робочих місць, підвищення кваліфікації персоналу і тому подібне). Специфічним елементом даної підсистеми є гостинність з боку місцевого населення, що дозволяє створювати атмосферу доброзичливості і формувати позитивні враження, які можна розглядати як неформальний елемент специфічної «рекламної діяльності» рекреантів та туристів. Дуже складним елементом даної підсистеми є професійна діяльність службовців рекреаційно-туристичних організацій щодо мотивації позитивної поведінки самих клієнтів в процесі рекреаційно-туристичного обслуговування.

Підсистема «управлінські дії» є сукупністю принципів, методів, форм і засобів дії на суб'єктів, пов'язаних з формуванням конкурентоспроможного регіонального рекреаційно-туристичного продукту. До основних принципів цієї підсистеми можна віднести принцип партнерства, субсидіарності, мобільності і адаптивності, а також виділеної компетентності.

Під методами розуміється сукупність прийомів і засобів дії на господарюючі суб'єкти сфери рекреації та туризму. Виділяються методи прямого (безпосереднього) і опосередкованого впливу. Безпосередня ціль цієї підсистеми при реалізації регіонального рекреаційно-туристичного продукту полягає в отриманні якомога більших великих доходів від представлення рекреаційно-туристичного продукту в рамках відношення ціна –якість.

2. Визначення шляхів досягнення цілей розвитку рекреаційно-туристичної сфери в регіоні.

Після визначення й постановки цілей, при розробці цільової програми розвитку рекреації та туризму в регіоні, підбираються шляхи їхнього досягнення. При цьому в зазначеній програмі доцільно виділяти наступні основні розділи:

1) сучасний стан рекреації та туризму в регіоні;

2) завдання розвитку рекреації та туризму в регіоні;

3) напрям формування і реалізації конкурентоспроможного регіонального рекреаційно-туристичного продукту;

4) механізми формування і реалізації конкурентоспроможного регіонального рекреаційно-туристичного продукту.

Перш за все необхідно отримати картину розвитку рекреаційно-туристичної сфери в регіоні. Як мета розвитку системи «рекреаційно-туристичний регіон» визначена прибутковість, у зв'язку з чим аналіз вхідних до складу даної системи підсистем, елементів і взаємозв'язків між ними проводиться з погляду обсягу внеску рекреації та туризму в економіку регіону і виявлення моментів, стримуючих реалізацію встановленої мети або сприяючих цьому. Далі формулюється комплекс завдань розвитку рекреації та туризму в руслі виходу на певний рівень розвитку. Наприклад, задається певне зростання рівня прибутковості до деякого конкретного терміну. Відповідно до сформульованих завдань розвитку регіональної рекреаційно-туристичної сфери визначаються стратегічні напрями

формування і реалізації регіонального рекреаційно-туристичного продукту. Потім розглядаються механізми, що забезпечують виконання завдань в намічених напрямах.

Висновки. В Україні виникає необхідність багаторівневої системи розробки цільових комплексних програм розвитку регіонів, оскільки вони є потужним інструментом активізації резервів економічного та соціального росту регіонів. Їх впровадження дозволить розв'язати регіональні проблеми, обумовлені станом фінансових труднощів. Програма дає можливість забезпечити комплексне вирішення найгостріших проблем регіонів та досягнути збалансованого стану національної економіки.

Розробка програми розвитку регіонів надасть необхідні орієнтири, які дозволять визначити домінуючі тенденції, орієнтовні кількісні параметри соціально-економічного і екологічного розвитку, своє місце в міжрегіональному розподілі праці, намітити і скорегувати в прогнозованій динаміці загальнодержавного і регіональних ринків власні регулюючі впливи на економічні та соціальні процеси. А реалізація програм розвитку регіону допоможе забезпечувати підвищення ефективності функціонування регіональної економіки, використання природних, рекреаційно-туристичних, трудових ресурсів та науково-виробничого потенціалу, геополітичного становища, поліпшення якості життя населення регіонів, досягнення стабільного соціально-економічного зростання.

Список використаних джерел:

1. Даниленко Н.Н., Думова И.И., Липнягова Р.Р., Николаев А.Д. «Концепция развития туризма в регионе: основные положення». // Регіон -2003, №4. – с. 37-46.

2. Дишловий І.М. «Програмно-цільовий метод як інструмент управління розвитком рекреаційно-туристичних регіонів». – Економічні інновації – 2010, Випуск № 41. – с. 77-89.

3. Науменко В., Панасюк Б. Впровадження методів прогнозування і планування в умовах ринкової економіки. К: Глобус, 2003. – 198 с.

4. Лескин В.Н. Программы решения региональныхх проблем. -М., 2000. – 348 с.

5. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів» № 2333-III від 22.03.2001 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, №28, ст.135.

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми розвитку Криму як цілорічного загальнодержавного та міжнародного курортно-рекреаційного і туристичного центру» №133 від 29.01.2003 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi -bin/laws/main.cgi?nreg=133-2003-%EF

7. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» № 1602-III в редакції від 23.03.2000 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1602-14

8. Воробйова О.А., Дишловий І.М., Харічков С.К. Проблеми природокористування та сталого розвитку в рекреаційно-туристичній сфері: Монографія. –Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2009. –374 с.

9. Abstract Dishlovoy I.M. Program-target method as a tool for managing the development of recreational and tourist regions.

Chychkalyuk T. The use of program-target method as an effective management tool of the development of recreational and tourist region. *In the article the main directions and objectives of the program-target planning of recreational and tourism industry development in the region are reviewed, the main sections and stages of the development of the target program are identified.*

Keywords: *management and development of recreational regions, the model of an effective management, public regulation, market regulation.*

УДК 368:351.863

Д.В. Щербатих

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДТРИМКИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ

У статті досліджується сутність та роль фінансової безпеки страхової компанії. Визначені основні напрями підтримки фінансової безпеки страховика. Подано послідовну характеристику збереження необхідного рівня платоспроможності, підтримку фінансової стійкості та ефективного управління фінансовими ресурсами страховика.

***Ключові слова**: фінансова безпека, фінансова незалежність, фінансова стійкість, платоспроможність страховика, управління фінансовими ресурсами страховика.*

Постановка проблеми. Ситуація перехідного періоду, характерна для України на сьогоднішній момент, визначає специфіку відносин між учасниками страхового ринку України та особливості їх діяльності. Страхові компанії приймають правила гри ринкової економіки, яка передбачає конкуренцію, боротьбу за місце на ринку, тому роль фінансової безпеки страхової діяльності як елемента управління компанією суттєво зростає.

Страхові компанії мають певні особливості, які слід враховувати при оптимізації їхньої фінансової безпеки. Звичайно, для конкретної компанії повинен бути окремий підхід, залежно від видів страхування, які входять до її страхового меню, від зовнішніх та внутрішніх факторів її функціонування та від її короткострокових і довгострокових цілей. Проблемою номер один для будь-якої страхової організації в умовах ринкового середовища є проблема виживання, забезпечення неперервності розвитку та підвищення її фінансової безпеки.

Метою дослідження є виділення основних напрямів, які забезпечують високий рівень підтримки фінансової безпеки страхової компанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу дослідженню фундаментальних основ фінансової безпеки на мікрорівні, у тому числі й на рівні страхових компаній, приділяли Н.В. Ткаченко, А.М. Єрмошенко, С.С. Кучерівська, С.М. Ілляшенко, Л.В. Ширянін, І.С. Іванюк, О.О. Шевчук та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Український ринок страхових послуг в даний час відчуває період стагнації, а експерти не очікують відновлення ринку в найближчий час. Зростає ймовірність банкрутства страховиків внаслідок безконтрольного зростання судових витрат, падіння курсу гривні і подорожчання страхових послуг. Якість врегулювання збитків у порівнянні з кризовим періодом 2008 року регулюється більш жорстко, таким чином підвищується ризик добровільної відмови деяких страховиків від ведення бізнесу. Такий стан ринку збільшує рівень невизначеності і кількість загроз при прийнятті управлінських рішень. Таким чином, забезпечення фінансової безпеки стає запорукою успішного функціонування страховиків і збереження позицій в конкурентній боротьбі.

Фінансова безпека розглядається як важлива складова ланка економічної безпеки, і її забезпечення повинно бути нерозривно пов'язане з підтриманням економічної безпеки в цілому. У загальному випадку під економічною безпекою прийнято розуміти певну систему, що забезпечує захист і попереджує різні загрози, спрямовані на дотримання економічних інтересів господарюючого суб'єкта та утримування організації від критичного збитку.

Фінансово безпечна компанія - це компанія, яка виважено і оптимально підходить до використання і управління своїми фінансовими ресурсами, здійснює їх чіткий контроль, оперативно реагує на будь-які загрози, внутрішні чи зовнішні, з метою їх мінімізації або уникнення без шкоди для загальної діяльності. [1, с.46]

Важливим чинником у забезпеченні фінансової безпеки страхової компанії, як і будь-якого іншого суб'єкта господарювання, є законодавчо закріплений обов'язок інститутів влади

створювати механізми захисту національних фінансово-економічних інтересів і протидіяти впливу зовнішніх і внутрішніх загроз. [2, с.51]

Економічна безпека - це стан підприємства, при якому забезпечується стабільність його функціонування, фінансову рівновагу і регулярне отримання прибутку, можливість виконання поставлених цілей і завдань, здатність до подальшого розвитку і вдосконалення.

Збереження фінансової безпеки не повинно йти врозріз з цілями системи економічної безпеки в цілому. Слід особливо виділити основні з них:

- забезпечення фінансової незалежності;
- підтримування належного рівня ефективності роботи страхової компанії;
- збереження фінансової стійкості;
- забезпечення ефективного функціонування організаційної системи і регулювання виконання управлінських функцій страховика;
- захист всіх ресурсів і аспектів роботи господарюючого суб'єкта: інформаційних, правових, технологічних та ін.

Характер діяльності страхової організації відповідатиме середовищу, коли страховик реалізовуватиме потрібну даному ринку послугу і при цьому результат його діяльності відповідатиме сподіванням керівництва. Цей стан забезпечується якісним і своєчасним виконанням усіх управлінських функцій: прогнозування, планування, організації, мотивації, координації і контролю, а також відповідним рівнем складових потенціалу: кваліфікації спеціалістів, матеріально-технічної бази, технології страхування тощо. У разі порушення відповідності сподіваний результат не буде досягатися і, відповідно, страхова організація зазнаватиме збитків як матеріальних, так і у вигляді зниження довіри до неї. [3, с.139]

Можна виділити три основні напрямки підтримки фінансової безпеки страховика:

- підтримання фінансової стійкості;
- збереження необхідного рівня платоспроможності;
- ефективне управління фінансовими ресурсами.

Виходячи з того, що фінансова безпека спрямована на забезпечення сталого розвитку підприємства, її необхідно описувати за допомогою певного набору показників (кількісних і якісних). Сукупність даних показників повинна відображати якість управління по кожному з трьох вищеназваних основних напрямків. Для кожного коефіцієнта необхідно визначати порогові значення, виходячи з даних минулих років, а також зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на роботу організацій.

Для визначення рівня фінансової безпеки в першу чергу необхідно оцінювати фінансову безпеку і фінансову стійкість страхової компанії. У цих цілях необхідно використовувати:

1. Показники достатності капіталу, такі як:

- частка власного капіталу в пасив, який визначає загальний рівень фінансової стійкості страхової компанії;
- рівень покриття страхових резервів-нетто власним капіталом, який визначає достатність власного капіталу по відношенню до об’єму прийнятих страховою компанією на себе ризиків, виражених у вигляді страхових резервів-нетто;
- достатність фактичного розміру маржі платоспроможності, який визначає достатність фактичного розміру маржі платоспроможності по відношенню до об’єму прийнятих страховою компанією на себе ризиків;
- рівень боргового навантаження, який оцінює, наскільки істотна частка запозичених грошових коштів та кредитів у власному капіталі.

2. Показники платоспроможності, такі як:

- поточна платоспроможність-нетто, який показує, наскільки перестраховані страхові виплати-нетто покриваються перестрахованими страховими преміями-нетто;
- поточна ліквідність, показує, наскільки страхова компанія може виконувати свої зобов’язання за рахунок реалізації ліквідних активів в зв’язку пред’явлення до неї вимог по всім зобов’язанням.

3. Показники ділової активності, такі як:
- зміна активів за поточний період, який визначає загальну динаміку розвитку бізнесу страхової компанії;
- зміна сукупного об'єму надходжень страхових премій за звітній період, який визначає загальну динаміку розвитку страховий операцій на протязі останніх 12 місяців;
- зміна сукупного розміру страхових резервів у звітному періоді, який визначає загальну динаміку страхової компанії по договорам страхування в періоді який аналізується.

4. Показники збитковості страхових операцій, такі як:
- показник рівня виплат по видам страхування, крім страхування життя, який визначає загальний рівень виплат у відсотках (з участю перестраховиків у виплатах) по відношенню до об'єму зібраних страхових премій за період (без врахування фактів подальшого перестрахування ризиків);
- показник збитковості-нетто, крім страхування життя, який визначає рівень збитковості власних страхових операцій без врахування участі перестраховиків в отриманих преміях та здійснених виплатах;
- показник рівня витрат, який визначає рівень витрат по страховим операціям по відношенню до об'єму зароблених премій за мінусом перестрахових та чим нижчий рівень витрат, тим вище запас стійкості страхової компанії.

5. Показники рентабельності, такі як:
- рентабельність страхової діяльності, крім страхування життя, який визначає відношення прибутку від звичайної діяльності по ризиковим видам страхування до загального об'єму доходів зі страхової, інвестиційної та фінансової діяльності (крім страхування життя) у звітному періоді;
- рентабельність власного капіталу, який визначає відсоток участі прибутку у власному капіталі.

6. Показник достатності інвестицій, такий як:
- рівень покриття інвестиційними активами страхових резервів-нетто, який визначає ступінь розміщення засобів, за рахунок яких покривається зобов'язання страхової компанії, в інвестиційних активах та у вигляді грошових засобів на банківському рахунку та в касі. Сума об'єму інвестиційних активів та грошовий коштів на банківському рахунку та в касі повинна відповідати або перевищувати розмір страхових резервів.

7. Показники оцінки перестрахових операцій, такі як:
- частка перестраховиків в страхових резервах, який визначає ступінь залежності страхової компанії від перестраховиків на певну дату;
- частка страхових премій переданих на перестрахування, крім страхування життя, який визначає частку страхових премій, переданих перестраховикам в період який аналізується та визначає ступінь залежності страхових компаній від перестраховиків.

8. Показники, які корегують загальну бальну оцінку, такі як:
- показник сумарного об'єму ризиків на власному утриманні по десяти договорам страхування з найбільшим власним утриманням, який оцінює ризиковість політики страхової компанії по збереженню страхових ризиків на власному утриманні, ступінь концентрації таких ризиків та потенційну вразливість фінансового положення при необхідності зробити великі виплати;
- частка трьох найбільших перестраховиків в пере страховому портфелі, який показує наскільки концентровані ризики в пере страховому портфелі на одного чи декількох перестраховиків;
- частка перестраховиків з рейтингом в загальній сумі пере страхового портфелю, який показує якість пере страхового портфелю та впевненість у можливості отримання страхового відшкодування по переданим в перестрахування ризикам в зв'язку виникнення обставин або ризиків, які будуть страховими.

На другому етапі забезпечення високого рівня фінансової безпеки необхідно зберігати високий рівень платоспроможності.

Платоспроможність означає безумовну здатність виконати зобов'язання по виплаті страхової суми або страхового відшкодування страхувальникові або застрахованій особі по договорах страхування. Платоспроможність страхової компанії є головним об'єктом контролю з боку державних органів страхового нагляду. Контроль здійснюється шляхом перевірки фінансової звітності й дотримання встановлених показників, що характеризують фінансову стійкість страховиків. Зобов'язання страховика складаються з 2 груп:

-·зовнішні зобов'язання (перед страхувальниками, фінансовими установами, перестрахувальниками, бюджетом і т.д.);

-·внутрішні зобов'язання (перед засновниками, представництвами ,філіями, співробітниками). [4, с. 308]

Коли вивчаються показники платоспроможності, мається на увазі, що страхова кампанія знаходиться в деякому стійкому середовищі, що при цьому всі інші параметри також відомі і, що особливо важливо, стабільні. Проте страховик бере зобов'язання на майбутнє, керуючись минулим досвідом. Тому найточнішепрогнозування не може бути вірним на 100%. Більш того, страховик бере на себе зобов'язання, виконання яких повинно відбутися або через досить великий проміжок часу (при страхуванні на дожиття або пенсійне страхування), або термін і розмір яких невідомі і які визначаються за допомогою теорії ймовірності (страхування від нещасних випадків, автотранспортних засобів і т.п.). Іншими словами, якщо будь-яке інше підприємство знає, коли і скільки йому потрібно платити своїм діловим партнерам, або в якому розмірі і в які терміни воно має погасити кредит та сплатити за ним відсотки, то страховику терміни і розміри своїх зобов'язань перед страхувальниками відомі з вельми великим ступенем допуску.

В умовах ринку страхова організація також активно включена в інвестиційний процес, бере участь у різноманітних фінансово-кредитних відносинах. Отже, вона повинна бути фінансово стійка по відношенню не тільки до страхового ризику, а й до інвестиційних, фінансових та інших ризиків. [5, с.8]

Зобов'язання, пов'язані із страховим ризиком, теоретично повинні виконуватися за рахунок коштів страхового фонду, оскільки розрахунок страхових тарифів базується на принципі рівності зобов'язань (поворотності коштів, призначених на виплати). Однак, враховуючи при розрахунку тарифу страхові фактори, страховик не може з такою ж точністю передбачити вплив ринкових факторів. Внаслідок цього можливі ситуації, коли навіть при бездоганному з технічних позицій розрахунку тарифу страховику знадобляться додаткові кошти для виконання своїх зобов'язань. Наприклад, за рахунок страхових внесків не можуть бути покриті:

- несподіване для страховика значне підвищення збитковості страхової суми (хоча слід зазначити, що деякі страхові компанії формують спеціальний резерв на випадок посилення збитковості);

- зміну ринкової ситуації, яке веде до зниження вартості інвестицій і доходів по них. Відомо, що в країнах з розвинутою економікою страхові організації мають найчастіше негативний результат по страхових операцій, який покривається за рахунок інших видів діяльності. В таких умовах різке зниження інвестиційного доходу може поставити страхові організації в скрутне становище;

- передаючи частину ризиків у перестрахування, первинний страховик потрапляє у певну залежність від перестрахувальника.

У всіх цих випадках страховик може гарантувати безумовне виконання своїх зобов'язань тільки власним капіталом. Тобто, власний капітал виступає як додаткова фінансова гарантія фінансової стійкості страховика. Такою гарантією є резерв платоспроможності, який за економічним змістом являє собою вільні від зобов'язань кошти страхової організації.

Тому на етапі оцінки фінансової безпеки слід оцінити достатність фактичного розміру маржі платоспроможності.

За допомогою даного показника визначається, чи достатня скоригована величина власного капіталу для погашення ризиків, прийнятих на себе страховиком. Оптимально, коли даний показник знаходиться в межах інтервалу 100-200%.

На заключному етапі оцінюється якість управління фінансовими потоками страховика. Фінансовий потік являє собою сукупність рухів фінансових ресурсів в рамках певного часового інтервалу, пов'язаних з формуванням і використанням капіталу та отриманням кінцевого результату від його використання.

Основними завданнями аналізу будь-яких фінансових потоків є виявлення причин їх незбалансованості (надлишку або нестачі фінансових ресурсів), а також пошук джерел їх надходження і витрачання. У систему аналізу також можливе включення показників ефективності та ліквідності грошових потоків, а також коефіцієнти варіації і синхронізації позитивного і негативного грошового потоків.

Прийнято вважати, що збереження фінансової безпеки можливо шляхом виконання всього трьох умов:

- рівень оборотного капіталу повинен перевищувати встановлений мінімальний норматив в тому ж періоді;
- власний капітал повинен становити не менше 30% рівня страхових резервів;
- динаміка зміни чистого грошового потоку повинна бути позитивною.

Висновки. Основою фінансової безпеки є перевищення оборотного капіталу над його нормативом, що являє собою запас фінансової стійкості підприємства. Таким чином, знижуються ризики втрати платоспроможності при впливі негативних зовнішніх факторів. Ситуація дефіциту оборотних коштів викликає необхідність коригування бюджету доходів і витрат, інвестиційного плану, пошуку додаткових джерел фінансування, а також зміни планових нормативів.

Таким чином, забезпечення фінансової безпеки є першочерговим завданням для економічної безпеки організації в цілому, а також для збереження незалежності, прибутковості та фінансової стійкості страховика.

Список використаних джерел:

1. Єрмошенко А.М. Визначення поняття фінансової безпеки страховика та її категорій. /А.М. Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки № 4, - 2004 р. - с.46

2. Перепечаенко Ю. Оккупация страха // Бізнес № 8, - 2006 р. - с.51

3. Шевчук О. Оцінка фінансового стану та ефективності діяльності страхових компаній. / О.О. Шевчук // Регіональна економіка № 1, - 2005 р. - с.139

4. Осадець С.С. Страхування: Підручник / Кер. авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – КНЕУ, 2002. - с.308

5. Шірінян Л.В. Фінансова стійкість страхових компаній та шляхи її забезпечення (Електронний ресурс) : автореферат дис. к.е.н.: 08.00.08 // Харків, 2007. с.8

Shcherbatyh D. Areas of ensuring support of financial security insurance company. *In this article the nature and role of financial security of the insurance company is investigated. The main areas of support and financial security of the insurer. Consistent characteristic of preserving the required level of solvency support financial stability and effective financial management of the insurer is given.*

Key words*: financial security, financial independence, financial stability, solvency of the insurer, the insurer's financial management.*

ISSN 2076 – 5843 Вісник Черкаського університету. 2015. № 12 (345)

УДК 657.24

А.В. Янчев

КОМПЕТЕНТНІСНА СКЛАДОВА ОРГАНІЗАЦІЇ ДОКУМЕНТУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ

В статті визначено місце бухгалтерського обліку в соціально-економічному середовищі суспільства. Виділено основні компетенції, які необхідно мати бухгалтеру для організації документування в розрізі обліково-інформаційного та обліково-аналітичного процесів. Визначено фактори, які впливають на ефективність організації праці облікового персоналу. Запропоновано структуру посадової інструкції працівника бухгалтерської служби.

Ключові слова: *компетентність, компетенція, документування, організація обліку, праця облікового персоналу.*

Постановка проблеми. Для ефективної організації праці облікового персоналу необхідно визначити характерні особливості бухгалтерської професії, зміст та перелік компетенцій, якими повинен володіти фахівець в галузі бухгалтерського обліку. В сучасних умовах господарювання підтвердженням професійної компетентності бухгалтера є надання зацікавленим користувачам якісної, достовірної та своєчасної інформації, як про діяльність підприємства в ретроспективі, так і в рекомендаціях на покращення цієї діяльності в перспективі. Формування саме якісної інформації в обліковому процесі можливе лише при ефективній організації бухгалтерського обліку, головними складовими якої є: організація документування господарських операцій, бухгалтерська звітність та запровадження системи вимог та критеріїв щодо ведення бухгалтерського обліку паперовими та комп'ютерними формами обліку. Наявність проблем розвитку соціально-економічних відносин, необхідність удосконалення моделей облікового процесу відповідно до сучасних інформаційних потреб вимагають розробки нових підходів до організації праці облікового персоналу.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Питання організації праці облікового персоналу висвітлені в науковій літературі досить детально. В умовах інформаціології суспільства самим головним елементом організації бухгалтерського обліку, який сприяє виконанню його соціальної функції, є організація документування господарських операцій. Ще видатний італієць Лука Пачолі, автор першої книги з бухгалтерського обліку, виданої у 1494 році, писав: «...ніхто не спроможний вести свої справи, якщо не захоче дотримуватися належного порядку в записах, та при цьому душа його буде в постійній тривозі» [1]. А в 1603 р. іспанський спеціаліст Б. Солозано зазначив, що: «Бухгалтерський облік стоїть вище всіх наук та мистецтв, так як всі мають потребу в ньому, а він не має потреби ні в кому; без бухгалтерського обліку світ був би некерованим і люди не змогли б розуміти один одного» [2, с. 81].

Питання компетентнісного підходу висвітлюються в працях В. Андрущенко, Ю. Афанасьєа, В. Бондаренко, Г. Васяновича, С. Гаркуші, Д. Джоли, О. Дубасенюка, І. Зязюна, В. Кременя, М. Михальченка, П. Сауха та ін.

Мета статті полягає у подальшому дослідженні переліку компетенцій, якими повинен володіти працівник облікової служби для ефективної організації документування господарських операцій в умовах інформаціології суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зарубіжні дослідники М. Р. Метьюс та М. Х. Перера виділили ряд особливостей, що має бухгалтерська професія:

1) професія припускає дотримання певних правил і стандартів, які відносяться не тільки до професійних знань, вмінь і навиків, але й того, як практики забезпечують свою відповідність цим нормам;

2) компетентність повинна поєднуватися з професійною чесністю;

3) діяльність професіонала, що протікає у взаєминах з людьми, покладає на нього особливі обов'язки;

4) професія не ставить собі за мету отримання прибутку. У цьому контексті має значення

рівень обслуговування та якість виконуваної роботи;
5) чим більше праця є професійною, тим більша відповідальність покладається на працівника;
6) з соціальної точки зору професія являє собою організовану групу, яка сформована в постійній взаємодії з суспільством; виконує соціально значимі функції за допомогою системи формальних і неформальних відносин; створює свою субкультуру, як передумову успіху в кар'єрі [3].

При цьому, зарубіжні вчені, виділяючи характерні особливості бухгалтерської професії, акцентують увагу на понятті компетентність, яка, на думку багатьох експертів, є більш ємним поняттям порівняно з компетенцією. Компетентність – це володіння компетенцією, що виявляється в ефективній діяльності і включає особисте ставлення до предмету і продукту діяльності, а компетентним можна стати опановуючи певні компетенції і реалізуючи їх у досвіді конкретної діяльності [4, с. 24]. При цьому ми погоджуємося з точкою зору А. Тупчій відносно того, що розв'язання проблеми професійної компетентності спеціаліста в галузі бухгалтерського обліку, зараз має важливе економічне, соціальне і наукове значення [5, с. 44].

Вважаємо, що саме бухгалтерський облік є невіддільною частиною інтерактивного інформаційного середовища не лише на рівні підприємства, але і держави та глобальної економіки, забезпечуючи інформаційну комунікацію між окремими зацікавленими користувачами облікової інформації, та в цілому соціального та економічного середовища за допомогою належної системи документування (рис. 1).

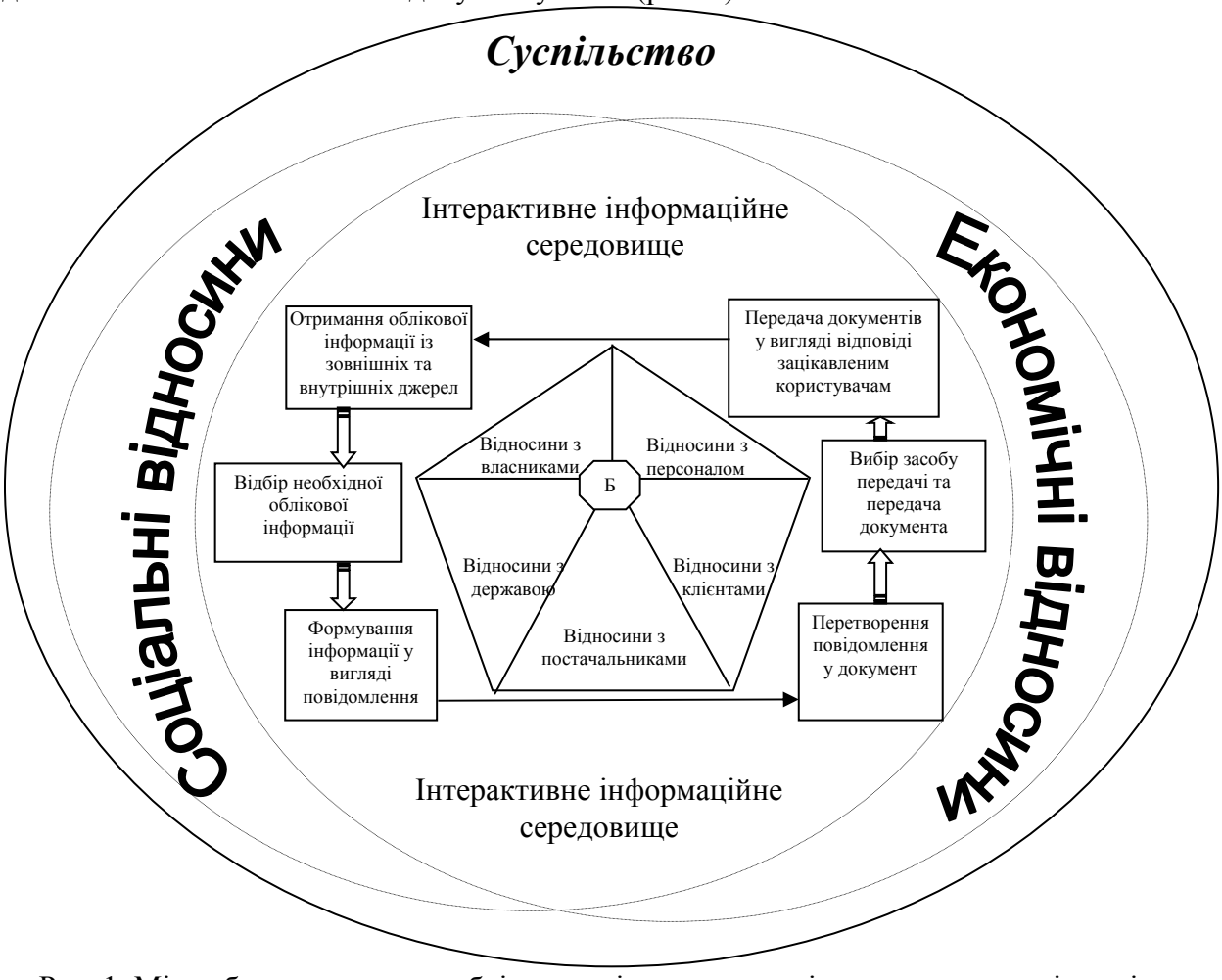

Рис. 1. Місце бухгалтерського обліку в соціально-економічному середовищі суспільства

При правильній організації саме системи документування бухгалтерський облік здатний відображати ті суспільні відносини, які виникають на перетині соціальних та економічних відносин.

В таких умовах професія бухгалтера набуває дихотомічного характеру, з одного боку бухгалтер повинен виступати надійною підтримкою і рушійною силою ефективного функціонування і розвитку підприємства, а з іншого – ефективне функціонування та розвиток підприємства сприятиме зміцненню локальної економіки, а зміцнення локальної економіки, в свою чергу, сприятиме вирішенню глобальних завдань розвитку суспільства. Ефект професійної поліфонії передбачає, що в разі об'єднання в одній професії декількох самостійних напрямів діяльності проявляється системний ефект, який впливає на предмет праці облікового персоналу.

Для ефективної організації документування господарських операцій, яка дозволить вдосконалити документообіг, обробку інформаційних даних у бухгалтерському обліку, ефективно використовувати робочий час облікових працівників, здійснювати точний, своєчасний і дієвий облік за найменших витрат сил і коштів на його ведення, забезпечить узгоджену ритмічну працю на всіх етапах облікового процесу, бухгалтер повинен володіти комплексом спеціальних компетенцій. При цьому одна група компетенцій необхідна при організації документування в обліково-інформаційному процесі, а інша в обліково-аналітичному, які, мають різну структурну побудову з боку кінцевого продукту.

Основні компетенції, які необхідно мати бухгалтеру для організації документування в розрізі обліково-інформаційного та обліково-аналітичного процесу наведено на рис. 2.

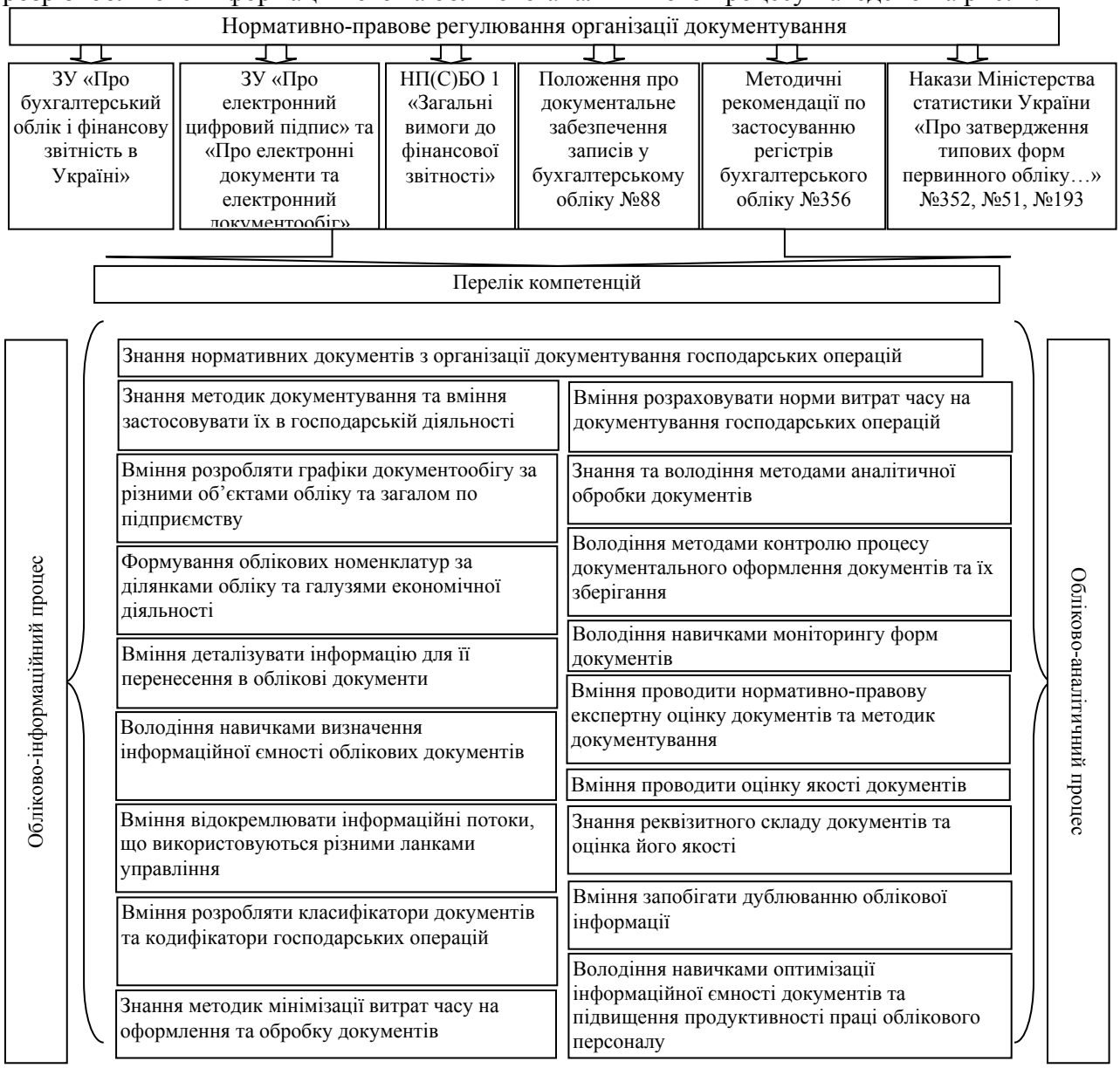

Рис. 2. Компетентнісна структура організації документування господарських операцій

Для якісного виконання обов'язків з організації та використання системи документування на підприємстві повинні бути розроблені та затверджені положення про бухгалтерію з визначенням обов'язків, прав, відповідальності та взаємовідносин бухгалтерії з іншими підрозділами підприємства, а також посадові інструкції головного бухгалтера та інших працівників бухгалтерії в яких повинні бути визначені не тільки обов'язки, права та відповідальність, але і кваліфікаційні вимоги до спеціалістів бухгалтерського обліку та перелік необхідних компетенцій, якими повинен володіти бухгалтер тієї чи іншої ділянки обліку.

Висновки. Обліковий процес може бути дієвим лише у тому випадку, коли вся облікова і звітна праця та її організація буде строго продумана, обґрунтована і пов'язана у всіх своїх частинах і деталях, а обліковий апарат підприємства буде економічним, злагодженим і гнучким. Застосування ж комп'ютерної техніки вносить значні зміни до організації бухгалтерського обліку, причому з допоміжного засобу обчислювальна техніка перетворюється на визначний фактор організації обліку. Без оцінки кваліфікації, досвіду і здібностей трудових ресурсів неможливо визначити економічну ефективність виробництва, оскільки недостатній рівень кваліфікації робітників не дозволить максимально використовувати можливості сучасних технологій, а неефективний менеджмент і нераціональна організація праці призведе до збитковості будь-якого інвестиційного проекту. Тому для забезпечення найкращої організації трудового процесу, доцільно використати всі фактори, які впливають на продуктивність і якість праці облікового персоналу: кваліфікація та компетентність працівників, якість первинної документації, насиченість технічними засобами, раціональний документообіг і взаємозв'язок між відділами підприємства, організація праці та її оплати, інструктаж.

Список використаних джерел:

1. Пачоли Л. Трактат о счетах и записях / Л. Пачоли ; под ред. проф. М. И. Кутера. – М.: Финансы и статистика; Краснодар: Просвещение - Юг, 2009. – 308 с.

2. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней : учебн. пособие для вузов / Я. В. Соколов. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.

3. Метьюс М. Р. Теория бухгалтерського учета / М. Р. Метьюс, М. Х. Перера ; пер. с анг. Э. И. Гогия, Я. В. Молотюк, И. А. Смирноваю – М. : Юнити, 1999 р. – 663 с.

4. Головань М.С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду // Вища освіта України. – 2008. – № 3. – с. 23-30

5. Тупчій А. Професійна компетентність сучасного фахівця з бухгалтерського обліку / А. Тупчій. // Імідж сучасного педагога. – № 1-2 – 2005. – С. 44.

Yanchev A. Competence constituent of the organization of economic organizations documentation business transactions. *The place of accounting in social-economic environment of the society is determined. The main constituents, which an accountant should have for the organization of documentation within accounting-informational and accounting-analytical processes, are emphasized. The factors influencing the effectiveness of the labor organization of the accounting personnel are specified. The structure of an employee's job instructions of the accounting service is proposed.*

Key words: *expertness, competence, documentation, organization of accounting, accounting personnel labor.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Безп'ята І.В. *– к.е.н., доцент, докторант, Миколаївський національний аграрний університет*

Брицький Р.М*. – Національний авіаційний університет*

Войтенко Г.В. *– к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту та фінансів Карпатського інституту підприємництва Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

Дида Т.М. *– студентка 5 курсу спеціальності «Облік і аудит» Інституту економіки та менеджменту Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

Доценко І.О. *– к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, Хмельницький національний університет*

Дудченко Н.В. *– к.е.н., доцент кафедри фінансів, Черкаський державний технологічний університет*

Єрмоленко В.А. *– к.е.н., доцент, Черкаський державний технологічний університет*

Засанський В.В. – *д. е. н. професор, Національний авіаційний університет*

Захаров О.І. – *к.е.н., професор, директор навчально-наукового інституту менеджменту безпеки Університету економіки та праваа ,,КРОК"*

Зачосова Н.В. *– к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту, Східноєвропейський університет економіки і менеджменту*

Зоря П.С. – *аспірант, Черкаська філія ПВНЗ «Європейський університет»*

Кирилюк Є.М. *– д.е.н., професор кафедри економічної теорії, інноватики та міжнародної економіки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*

Кирилюк І.М. *– аспірант, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Клочан В.В. – *д.е.н., доцент, завідувач кафедри менеджменту організацій та права, Миколаївський національний аграрний університет*

Кондратюк М.Ф. *– ст. викладач кафедри обліку і аудиту та фінансів Карпатського інституту підприємництва Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

Кощенко К.В. *– к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Київський міжнародний університет*

Кулик Я.О. – *старший викладач, Черкаська філія ПВНЗ «Європейський університет»*

Курузенкова Л.А. – *к.е.н., доцент, Черкаська філія ПВНЗ «Європейський університет»*

Літвінова І.М. – *к.хім.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства та прикладної статистики Інституту хімічних технологій Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Рубіжне*

Матвійчук Л.О. *– к.е.н, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи Хмельницького національного університету*

Мігус І.П. *– д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*

Олійник Л.Г. *– к.е.н., завідувач кафедри обліку і аудиту Вінницького кооперативного інституту*

Палош М.І. *– ст. викладач кафедри обліку і аудиту та фінансів Карпатського інституту підприємництва Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

Палчей А.М. *– студентка 5 курсу спеціальності «Облік і аудит» Інституту економіки та менеджменту Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

Прокопенко В.Ю. – *д.е.н., доцент, професор кафедри соціально-економічних дисциплін, Харківський національний університет внутрішніх справ*

Ревак І.О. – *к.е.н., доцент, професор кафедри інформаційних технологій у діяльності ОВС та економічної безпеки, Львівський державний університет внутрішніх справ*

Росоха М.М. *– студентка 5 курсу спеціальності «Фінанси і кредит» Рівненський інститут Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

Сідор Н.В. *– студентка 5 курсу спеціальності «Фінанси і кредит» Рівненський інститут Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

Стойка В.С. *– студентка 5 курсу спеціальності «Фінанси і кредит» Рівненський інститут Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

Таран В.В. – *магістрант, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*

Фетько С.В. *– ст. викладач кафедри обліку і аудиту та фінансів Карпатського інституту підприємництва Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

Чен Н.О. - *Черкаська філія ПВНЗ «Європейський університет»*

Чичкалюк Т.О. *– доцент кафедри економіки і землекористування, Чорноморський державний університет імені Петра Могили*

Шаргут В.І. *– Національний авіаційний університет*

Щербатих Д.В. – *к.е.н., Черкаська філія ПВНЗ «Європейський університет»*

Янчев А.В. *– к.е.н., доцент, Докторант кафедри фінансів, Харківський державний університет харчування та торгівлі*

Яцко М.В. *– к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ЗМІСТ

Дида Т.М., Кондратюк М.Ф. *Фінансова звітність підприємства: методика складання* 3

Доценко І.О. *Грошово-кредитна безпека як складова фінансової безпеки держави* 9

Дудченко Н.В. *Принципові основи оцінювання системи економічної безпеки банківських установ з урахуванням впливу державного регулювання* 13

Єрмоленко В.А. *Україна на початку ІІІ тисячоліття: глобалізаційні ризики та загрози* 20

Засанський В.В., Шаргут В.І., Брицький Р.М. *Забезпечення економічної безпеки європейських держав за уов дії соціально--економічних загроз* 25

Захаров О.І. *Узгодження функцій суб'єктів системи забезпечення економічної безпеки підприємства* 30

Зачосова Н.В. *Обґрунтування необхідності змістовно-понятійного трактування наукової категорії економічної безпеки фінансових установ* 35

Кирилюк Є.М. *Розвиток біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні* 46

Кирилюк І.М. *Категоріальний апарат сучасних досліджень у сфері якості та його еволюція* 54

Клочан В.В., Безп'ята І.В. *Досвід інвестування аграрного сектора економіки в зарубіжних країнах* 60

Кощенко К.В. *Конкурентна розвідка як засіб забезпечення стратегії підприємства: призма іноземного досвіду* 65

Кулик Я.О., Чен Н.О. *Вітчизняний та закордонний досвід управління персоналом* 70

Курузенкова Л.А., Зоря П.С. *Критерії ефективності управління екологічно чистим виробництвом* 76

Літвінова І.М. *Стратегічний контролінг як елемент системи інформаційного забезпечення інноваційного розвитку підприємства* 82

Матвійчук Л.О., Олійник Л.Г. *Податкова політика як інструменті оптимізації фінансової безпеки підприємства* 86

Мігус І.П., ***Таран В.В.*** *Вплив чуток на розвиток бізнесу та забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання* 91

Палчей А.М., Яцко М.В. *Особливості бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості у зарубіжних країнах* 97

Прокопенко В.Ю. *До питання визначення ринкової ціни на нерухомість* 103

Ревак І.О. *Мультиаспектність поняття «інтелектуальна безпека держави»* 107

Росоха М.М., Войтенко Г.В. *Актуальні проблеми кредитування фінансово-господарської діяльності підприємств* 114

Сідор Н.В., Фетько С.В. *Формування і використання прибутку комерційного банку* 121

Стойка В.С., Палош М.І. *Розвиток фінансових послуг в системі електронного бізнесу* 128

Чичкалюк Т.О. *Застосування програмно-цільового методу як єфективного інструменту управління розвитком рекреаційно-туристичного регіону* 133

Щербатих Д.В. *Напрями забезпечення підтримки фінансової безпеки страхової компанії* 137

Янчев А.В. *Компетентнісна складова організації документування господарських операцій* 142

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 146

CONTENTS

Dyda T.M., Kondratiuk M.F. *Company's financial statements: methods of preparation* 3

Dotsenko I.O. *Money-and-credit safety as constituent of financial safety of the state.* 9

Dudchenko N. *The principal basis of an assessment system of economic security of banking institutions with the influence of state regulation* 13

Yermolenko V. *Ukraine in the beginning of 3rd century: globalization risks and dangers* 20

Zasanskyy V., Sharhut V., Brytskyy R. *Economic security european countries under of socio - economic threats* 25

Zakharov O.I. *Matchingof functions for subjects of system of economic security provision* 30

Zachosova N. *Argumentation of the need of meaningful conceptual interpretation of scientific category of economic security of financial institutions* 35

Kyrylyuk E. *Agricultural development exchange trading sale in Ukraine* 46

Kyrylyuk I. *Categorical apparatus current research in the quality and its evolution* 54

Klochan V., Bespyata I. *Investment experience agricultural sector in foreign countries* 60

Koshchenko K. *Competitive intelligence as a mean of providing of enterprise strategy: through foreign experience* 65

Kulik Y., Cheng N.*Domestic and international experience of personnel management* 70

Kuruzenkova L., Zorya P. *Performance criteria for management of ecologically clean production* 76

Litvinova I. *Strategic controling as system of dataware element of innovative development enterprise* 82

Matviichuk L., Olijnyk L. *Taxation policy as optimization instrument of enterprise's financial security* 86

Mihus I., Taran V. *Influence rumors on business development and economic security undertakings* 91

Palchei A., Jatsko M. *Peculiarities of accounting for receivables in foreign countries* 97

Prokopenko V. *About determination of market prices of real estate* 103

Revak I.O. *Multiple aspects of the notion "intellectual security of the state"* 107

Rosoha M., Voitenko G. *Current issues of loaning company's financial and business activity* 114

Sidor N., Fetko S. *Profits of commercial banks* 121

Stoyka V., Palosh M. *Development of financial services in the system of e-business* 128

Chychkalyuk T. *The use of program-target method as an effective management tool of the development of recreational and tourist region* 133

Shcherbatyh D. *Areas of ensuring support of financial security insurance company* 137

Yanchev A. *Competence constituent of the organization of economic organizations documentation business transactions* 142

ABOUT AUTHORS 146

ВІСНИК ЧЕРКАСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія «Економічні науки»

№ 12 (345) 2015

Відповідальний за випуск

Мігус І.П.

Підписано до друку 12.02.2015. Формат 60х84/16. Гарнітура Таймс
Папір офсет. Ум. друк. арк. 6,0. Тираж 300 пр. Зам. № 8757

Видавець видавничий відділ
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Адреса: 18000, м.Черкаси, бул.Шевченка, 81, кімн. 117,
Тел. (0472) 37-13-16, факс (0472) 37-22-33,
e-mail: vydav@cdu.edu.ua, http://www.cdu.edu.ua

Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК №3427 від 17.03.2009 р.